

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

YIL: 22 SAYI: 47 YAZ 2023/2

Istanbul Commerce University
Journal of Social Sciences

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 22 Sayı: 47 Yaz 2023/2

Istanbul Commerce University

Journal of Social Science

Sahibi

İstanbul Ticaret Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Abdulhamit AVŞAR

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kayıhan İÇEL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver TURANLI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Murat YALÇINTAŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Başak ERDEM	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Editör: Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Editör Yardımcısı: Dr. Mefule FİNDİKÇİ ERDOĞAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin ÇETİN

Mizanpaj ve Teknik Sorumlu: Merve Nur YILMAZ

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir, yılda üç kez; Bahar, Yaz ve Güz aylarında yayımlanır.

Bu dergide yayımlanan makalelerin telif hakları İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne aittir. Bu yayımla ilgili olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan her türlü hak saklıdır. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında Üniversitenin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz. Bu dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Üniversite bu görüşler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

ISSN: 1303-5495

E-ISSN: 2717-7483

Elektronik ortamda erişim:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe>

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Örnektepe Mah. İmrahor Cad. No: 88/2 Beyoğlu/ 34445, İstanbul

Tel: 444 0 413

e-posta: sosyaldergi@ticaret.edu.tr

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TR-DİZİN tarafından indekslenmektedir.

HAKEM LİSTESİ

Unvan	Adı Soyadı
Doç. Dr.	Beyza ERKOÇ
Doç. Dr.	Dilar DİKEN YÜCEL
Doç. Dr.	Sabahattin ÇETİN
Doç. Dr.	Turgay ÖNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi	Bihter KARAGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi	Gökhan ÖLMEZ
Dr. Öğr. Üyesi	Gözde SUNAL
Dr. Öğr. Üyesi	İsmail ÇİMEN
Dr. Öğr. Üyesi	Mahmut KAPLAN
Dr. Öğr. Üyesi	Melike CEYLAN
Dr. Öğr. Üyesi	Şerife Merve KOŞAROĞLU
Dr.	Niyazi TELÇEKEN

EDİTÖRDEN

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Değerli Okurları;

Dergimizin 47. sayısını, birbirinden değerli bilim insanlarının katkılarıyla oluşturduğumuz 6 nitelikli makale ile sunmanın gururunu yaşıyoruz. Bu sayının bilimsel dünyaya önemli bir katkı sağlamasını umuyoruz. Dergimiz 39. sayısı ile başlattığı değişim ve dönüşüm sürecini sürdürmekte her yayın döneminde yenilenme eğilimi ile bulunduğu konumu güçlendirmeye devam etmektedir. Dergimiz bilindiği üzere bahar, yaz ve güz olmak üzere üç farklı periyotta yayımlanmakla beraber sadece hukuk makalelerinin kabulüne ilişkin düzenlenen yaz dönemi yayını ayrı yapılmaksızın sosyal bilimlerin tüm sayıları için açılmış ve bu sayı ile süreç başlatılmıştır. Böylece dergimiz senelik yayın periyodu sürecinde sosyal bilimler alanındaki tüm çalışmalara açık hale getirilmiştir.

Bu sayımızda, çalışmalarını paylaşan yazarlara, hakemlik sürecine özenli ve dikkatli inceleme süreçleri ile katkıda bulunan değerli akademisyenlere ve derginin hazırlanmasında emeği geçen tüm ekip arkadaşlarıma teşekkürlerimi iletiyorum. Dergimizin bu sayısıyla literatüre yeni perspektifler kazandırmasını umar, bir sonraki sayımızda siz okurlarımızla tekrar buluşmayı dört gözle bekleriz.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

1. Esmâ GÖKMEN

TELEVİZYONDA REALİTY SHOW'LARIN KADIN İZLEYİCİLER İÇİN ANLAMLARI
*THE MEANING OF REALITY SHOWS ON TELEVISION TO FEMALE
AUDIENCES*.....705-742

2. Elif AYDEMİR / Mozharul ISLAM

COVID-19 PANDEMİ VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLU AİLELERİN YAŞADIĞI
ZORLUKLAR: SOSYOLOJİK BİR İNCELEME
*COVID-19 PANDEMIC AND CHALLENGES OF FAMILIES WITH CHILDREN WITH
SPECIAL NEEDS: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS*.....743-763

3. Döndü SAĞLAM / Tamer ATMACA

YOKSULLUK KÜLTÜRÜNÜN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YAŞANTILARINA
VE GELİŞİM ALANLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (ANNELEİN
DENEYİMLERİ)
*EXAMINATION OF THE REFLECTIONS OF POVERTY CULTURE ON THE
STUDENTS' EDUCATION LIVES AND DEVELOPMENT AREAS
(MOTHERS' EXPERIENCES)*.....764-788

4. Fatih YURTLU / Orkun YILDIZ

DISINFORMATION ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA PLATFORMS AND
RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW: A CASE REVIEW ON
THE TWITTER PLATFORM
*SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA DEZENFORMASYON FAALİYETLERİ VE CEZA
HUKUKU BAĞLAMINDA SORUMLULUK: TWITTER PLATFORMUNDA BİR VAKA
İNCELEMESİ*.....789-829

İNCELEME MAKALELERİ / REVIEW ARTICLES

5. Emine GENÇ / Ayşe ATABEY

SEL FELAKETİ SIRASINDA AFET LOJİSTİĞİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA TEMEL
BAŞARI ETKENLERİ: BARTIN İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
*KEY SUCCESS FACTORS IN DISASTER LOGISTICS MANAGEMENT DURING THE
FLOOD: AN EVALUATION OF BARTIN PROVINCE.....805-829*

6. Recep Ali KÜÇÜKCOLAK / Sami KÜÇÜKOĞLU / Necla İLTER KÜÇÜKCOLAK

ŞİRKET FİNANSMANINDA HALKA ARZLAR: BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ
*PUBLIC OFFERINGS IN COMPANY FINANCE: THE EXAMPLE OF BORSA
İSTANBUL.....830-866*

Geliş Tarihi:

15.08.2022

Kabul Tarihi:

06.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Gökmen, E. (2023).
Televizyonda reality showların kadın izleyiciler
için anlamları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 705-742.
doi:10.46928/iticusbe.1161367

TELEVİZYONDA REALİTY SHOW'LARIN KADIN İZLEYİCİLER İÇİN ANLAMLARI

Araştırma

Esmâ Gökmen

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

esma.gokmen@omu.edu.tr

Esmâ Gökmen, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Dr. Öğretim Görevlisidir. İletişim çalışmaları, medya, televizyon ve sinema alanlarında araştırmalar yapmakta ve dersler vermektedir.

Not: Araştırmada 10 kadın izleyici ile görüşülebilmesi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden Etik Kurul Onayı alınmıştır (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Kararları, 30.06.2022, Toplantı Sayısı:6, Karar No: 2022-613).

TELEVİZYONDA REALİTY SHOW'LARIN KADIN İZLEYİCİLER İÇİN ANLAMLARI

Esma Gökmen
esma.gokmen@omu.edu.tr

Özet

Özel televizyon kanallarında hafta içi gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programlarının ele alındığı bu çalışmada, kadın izleyicilerin bu tür programlara yönelik ilgisinin nedenleri araştırılmıştır.

Amaç: Özellikle kadınlar tarafından yoğun biçimde izlendiği düşünülen bu programların, kadın izleyicilerin zihnindeki anlamlarını belirlemek, onlar için ne ifade ettiğini ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Çalışma, ticari birer program olarak üretilen gündüz Reality Showlarının, kârı maksimize etmek için yapılandırılan biçim ve içeriklerinin izleyicideki anlam örüntülerini ortaya çıkarmak ve izleyicinin bu programlara dair düşüncelerini açığa çıkarmak üzere gerçekleştirilmiştir.

Yöntem: Bu çerçevede nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma evreni Türkiye'de özel televizyon kanallarında yayınlanmakta olan Reality Show programlarını izleyen kadın izleyicilerdir. Bu evren içinden "amaçlı örneklem" tekniği kullanılmak suretiyle seçilen 10 kadın izleyici ile görüşülmüştür. Kadınların hafta içi günde en az 2 saat bir ya da daha fazla Reality Show programını izlemeleri, ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu nedenle bu ölçüte uyan kadın izleyiciler amaçlı olarak belirlenmiş ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Bulgular: Elde edilen verilere göre, kadınların gündüz Reality Showlarını yoğunlukla olumsuz olarak değerlendirdikleri ve bu programların onları negatif etkilediği bilgisine ulaşılmıştır. Kadınlar, gündüz Reality Showlarında izledikleri hikâyelerden zaman zaman olumlu dersler çıkarsalar da genel olarak bu programların toplumdaki bireylere zarar verdiğini ve kötü örnek teşkil ettiğini düşünmektedir. Kadınların Reality Showları, belirli bir farkındalıkla izledikleri ancak, bu farkındalığın bu tür programları izlemeyi sonlandıracak bir boyut içermediği de ifade edilebilir.

Özgünlük: Çalışmanın özel televizyon kanallarının en çok seyredilen program türlerinden biri olan Reality Show'ların, bu programları yoğun olarak seyreden kadın izleyicilerdeki anlam örüntülerini ortaya çıkaracak olması ve kadınlarda ne tür etkiler oluşturduğunu belirleyerek bilimsel veriler sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın, ulaşılan verilerin bu tür programlara karşı izleyicide bir farkındalık yaratacak olması ve literatürde bu tür akademik çalışmaların son dönem televizyon kültürü bağlamında yeterli düzeyde yer almaması açısından özgün olduğu düşünülmektedir. Çalışma, bir izleyici çalışması olması ve izleyicilerin Reality Showlarla ilgili farklı düşüncelerini günümüz koşulları bağlamında açığa çıkarması nedeniyle de literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelime: Televizyon, Reality Show, Kadın İzleyici, Görüşme.

JEL Sınıflandırması: Z00

THE MEANING OF REALITY SHOWS ON TELEVISION TO FEMALE AUDIENCES

Abstract

In this study, which deals with reality show programs broadcast on weekdays on private television channels, the reasons for the interest of female viewers in such programs are investigated.

Purpose: It is aimed to determine the meanings of these programs, which are thought to be watched heavily by women, in the minds of female viewers and to reveal what they mean to them. The study was carried out in order to reveal the meaning patterns of the format and content of the daytime reality shows produced as commercial programs, which are structured to maximize profit, and the viewer's thoughts about these programs.

Method: In this framework, the interview technique, which is one of the qualitative research techniques, was used. The population of the research is the female viewers who watch the reality show programs broadcast on private television channels in Turkey. 10 female viewers selected from this universe by using the "purposive sampling" technique were interviewed. It was determined as a criterion for women to watch one or more reality show programs for at least 2 hours a day on weekdays. For this reason, female viewers who met this criterion were determined and face-to-face interviews were conducted.

Results: According to the data obtained, it was found out that women mostly evaluated daytime reality shows negatively and these programs affected them badly. Although women sometimes learn positive lessons from the stories they watch in daytime reality shows, they generally think that these programs harm individuals in the society and set a bad example. It can also be stated that women watch reality shows with a certain awareness, but this awareness does not include a dimension that will end watching such programs.

Originality: It can be stated that the study is important in terms of revealing the meaning patterns in the female audience who watch these programs intensively on reality shows, one of the most watched program types of private television channels, and presenting scientific data by determining what kind of effects they have on women. It is thought that the study is original in that the data obtained will create an awareness in the audience against such programs and that such academic studies are not sufficiently included in the context of recent television culture in the literature. The study will also contribute to the literature as it is an audience study and reveals the different thoughts of the audience about Reality Shows in the context of today's conditions.

Keywords: Television, Reality Show, Female Audience, Meeting.

JEL Classification: Z00

GİRİŞ

Televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programları izleyiciler tarafından en çok izlenen ve en yüksek izlenme oranlarına ulaşan program türleri arasında yer almaktadır. Özellikle kadın izleyicilerin gündüz kuşağında ilgi ile izledikleri ve bu nedenle “kadın programları” olarak da ele alınan Reality Showlar, özel televizyon kanallarının sıklıkla ekrana getirdiği ve uzun yıllardır yayınına devam edilen programlar arasında yer almaktadır. Gerçek ile kurgunun iç içe geçtiği bu tür programlar yayınlanmaya başladığı günden itibaren yüksek bir izleyici ilgisi ile karşılaşmış, bu durum yapımcıları ve programcıları bu türe daha çok yöneltmiş ve sözü edilen ilgi her geçen gün artarak devam etmiştir.

Günümüz dünyasında medyanın önemi bilhassa bireylerin algı, fikir ve inançlarını şekillendirebilme gücüne dayanmaktadır. Ekonomik ve politik amaçların gerçekleştirilmesi sürecinde öncelikle akla gelen medyadır. Bu sebeple medyayı kontrol altına alarak tüm toplumların amaçları, fikirleri ve algılarını etkileme düşüncesi çoğu güç sahiplerince medyayı vazgeçilmez hale getirmekte ve medya sistemi toplumun güç beklentilerinin temel işareti ve ortamı olmaktadır (Katırcıoğlu, 2011, s. 13). Medya toplum ilişkileri düzeyinde gerçekleştirilen analizlerde televizyonun kitle iletişim araçları içerisinde özel bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunun sebeplerinden biri televizyonun içsel özelliklerine dayanır. Farklı bir sebebiyse televizyonun toplumu etkileme gücünün yüksek oluşu ve gündelik hayatta yoğun olarak kullanılması ile ilişkilidir (Kaya, 2001, s. 202).

Özel televizyon kanallarının tecimsel örgütlenmeleri, üretilen programların da aynı ticari yapının birer ürünü olmasına neden olmaktadır. Reality Showlar hiç kuşkusuz böyle bir sistemin çıktısı olarak ortaya çıkmıştır. Kısa süre içerisinde bu programlar izleyici kitlenin ilgisini çekerek kâra ulaşmanın en temel araçlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, özel televizyon kanallarında hafta içi gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programlarının ele alındığı bu çalışmada, kadın izleyicilerin bu tür programlara yönelik ilgilerinin nedenleri araştırılmıştır. Özellikle kadınlar tarafından yoğun biçimde izlendiği düşünülen bu programların kadın izleyicideki anlam örüntülerini belirlemek, neden ilgi ile izlendiğini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Çalışma, ticari birer program olarak üretilen gündüz Reality Showlarının, kârı maksimize etmek üzere yapılandırılan biçim ve içeriklerinin, izleyicideki anlam örüntülerini ve izleyicinin bu programlara dair düşüncelerini açığa çıkarmak üzere gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler bu tür programların izleyiciyi hangi açılardan etkilediğini ve nasıl anlamlar ürettiğini ortaya çıkarmamızı sağlamıştır. Böylece ticari bir endüstrinin ürünü olan Reality Showların kadınlar zihnindeki etki ve anlamlarına ulaşılmıştır.

Araştırma evreni özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programlarını izleyen kadın izleyicilerdir. Araştırmanın kadın izleyiciler üzerine yapılmasının nedeni, yapılan ön araştırmada, özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanan Reality Showların yoğunlukla kadınlar tarafından izlendiğinin tespit edilmesidir. Bu programlar gündüz saatlerinde evde ya da işte bulunan kadınlar tarafından yoğun olarak izlendiği ve bir tür kadın programı olarak ele

alındığı için araştırma evreni kadın izleyicilerle sınırlı tutulmuştur. Bu evren içinden “amaçlı örneklem” tekniği kullanılmak suretiyle seçilen 10 kadın izleyici ile görüşme yapılmıştır. Tashakkori ve Teddlie’e göre, bu teknikte araştırmacı ilk olarak rastgele yöntemler aracılığıyla evren içerisinden bir örneklem seçmekte ve ardından örneklem içerisinden araştırmaya en fazla katkı sağlayacağını düşündüğü küçük bir alt grup belirlemektedir (akt. Baltacı, 2018, s. 258). Özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında, Reality Show programları yoğunlukla reklam gelirleri açısından majör televizyon kanallarında yayınlanmakta olduğu için araştırma evreni Kanal D, Atv, Show Tv, Tv 8 ve Fox Tv’de yayınlanmakta olan Reality Showlar ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın, Türk özel televizyonlarında en çok seyredilen program türlerinden biri olan Reality Showların, kadın izleyiciler açısından günümüz ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarında ne tür anlamlar içerdiğini ve onlarda hangi zihinsel ve davranışsal örüntüleri ortaya çıkardığını belirleyecek olması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİR TELEVİZYON TÜRÜ OLARAK REALİTY SHOWLAR

Türkiye’de özel televizyon yayıncılığının tecimsel yapılanması, dünyada televizyonda tecrübe edilmiş ve başarılı olmuş türlerin yeni versiyonlarının yapılmasının itici gücünü oluşturmuştur. Bu çerçevede, 1990’lı yılların yaygın türü olarak Reality Show programları ortaya çıkmış ve oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir (Adaklı, 2001, s. 243). Tür sözcüğü Fransızca kökenli bir sözcüktür. Edebiyat, film veya televizyon incelemelerinde daha geniş kapsamlı biçimde ele alınır. Tür kavramı, benzersiz olmayan edebiyat yapıtlarının, filmlerin ve televizyon programlarının sınıflandırılmasını sağlar. Bu bakımdan tür teorisine göre bir ürün ilgili başka bir ürün grubu içerisinde yer alabilir (Feuer, 2005, s. 104). Gittlin’e göre (1994, s. 23), televizyon yayıncılığı ağı, genel itibariyle dev şirket politikalarını ve tüketici kapitalizm kültürünü temel alan bir takım tür ve biçimlere dayanmaktadır. Rose ve Edgerton’a (2005, s. 6) göre de, 1980’li yılların ortalarından beri televizyonda tür programlaması çok net biçimsel kategoriler ya da kesin biçim ve içerik kuralları temelinde yapılmamaktadır. Burton’a göre (2010, s. 100) türler endüstriler için büyük bir fayda üretir, çünkü çoğunlukla yüksek kâr sağlarlar. Kârı yüksektir; çünkü seyirci sürekli olarak onlar adına ödemedede bulunur. Seyirci haz aldığı ve tatmine ulaştığı için tür materyali onu etkiler ve seyirci buna istinaden ödeme yapar. Üreticileri için ise türleri üretmek iyidir, çünkü bu materyali seyirci iyi bilir ve onun ne şekilde olacağını kestirir. Tür materyallerinde dekorlar ve setin öteki unsurları sonradan da kullanılabilir. Genel olarak türler seyircinin inandıklarını ve inanmak istediklerini onaylar ve ekrana getirir.

Televizyon kanallarında tür sınıflandırması yapılırken herhangi bir programın bir tür içine alınması veya o türün dışında tutulması oldukça zordur ve bunun net bir kuralı söz konusu değildir. Bunun tespitinin de günümüzde yayıncılık açısından olanaklı olmadığı düşünülmektedir. Tür tanımları yaygın şekilde sistematize ya da kategorize etmek suretiyle yapılmaktadır. Oysa aynı programların

farklı ülkelerde ya da zamanlarda farklı türler içinde ele alınması mümkündür. Bu anlamda literatürde Reality Tv türü ile ilgili kesin bir tanıma ulaşmak olanaklı değildir (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 489).

1980'li yılların ortalarından itibaren “gerçeklik programları” olarak sınıflandırılan program türü, gerek Amerika gerekse Avrupa televizyonlarına girmiştir. ABD ve Avrupa’da çok sayıda televizyon kuruluşu bundan böyle kendine has reality programlarını üretmeye başlamış ve “Realite Televizyonu” kavramı geçerlilik kazanmıştır (Kilborn, 1994, s. 421). Türkiye’de ilk Reality Show, 5 Mayıs 1993’de Show Tv’de yayınlanmaya başlayan “Sıcağı Sıcağına” isimli programdır. Bu yapımın izlenme oranlarının yüksekliği diğer kanalları da etkilemiş ve formatın dünyada yapılan örneklerine de bakılarak farklı versiyonları yapılmıştır: “Söz Fato’da, Kayıp Aranıyor, Yangın Var, Alo Polis, Mahkeme Kapısı, Prizma, Böyle Gitmez, Operasyon” bunlardan bazılarıdır (Adaklı, 2001, s. 244).

Reality Showların ortaya çıkan ilk versiyonları “gazetelerin üçüncü sayfa haberi” olarak isimlendirilen haber formatının televizyona yansıtılmış örnekleriydi. Bu program türü içinde muhabirlik mesleği, polisliğe özenilen bir üslupla gerçekleştirilmekteydi. Nitekim televizyonun toplumsal adaleti mümkün kılmak adına devletin güç mekanizmaları ile ilişkisi, yalnızca bir öykünme ilişkisi olmaktan çıkmıştı. Bu türde bir ilk olan “Sıcağı Sıcağına” programının yapım şirketi Senkron Tv’de de diğer yapımçı şirketlerde de telsizler devamlı açık tutulmuş, İstanbul’da meydana gelen olaylar izlenerek ilginç olanlara ekipler gönderilmiştir. Reality Show üreten şirketler yapım şirketi yerine adeta işlek birer karakol gibiydi. Televizyon kuruluşlarının devletin güç aygıtları ile kurmuş oldukları bu tür bir ilişki, vaka yerine giden muhabir ve sunucuların müdahaleci ve sorgulayıcı üsluplarıyla desteklenmekteydi. Reality Show programlarının ilk örnekleri tecimsel yayıncılığın başlangıç yıllarında devlet tekeline karşı ortaya atılan “çokseslilik”, “tarafsızlık”, “haberde gerçeklik” gibi söylemlere dayandırılmaktaydı. Nitekim bu ilk programlar bir süreliğine önemli bir kâr sağlamayı başardılar. Reality Showların bu ilk versiyonları yoğun biçimde canlandırmalara ve garip hayali öykülerden oluşan bir programcılık formatına da yön verdi (Çelenk, 2005, s. 212).

Özel televizyon yayıncılığı ile birlikte Reality Showlar dönem dönem biçim değişikliğine uğramış ve farklı formatları ile karşılaşmıştır. Sıcağı Sıcağına gibi polis-muhabir ilişkisiyle sürdürülen programlar yerine bir süre sonra “Yaşam Öyküleri” olarak sınıflandırılan farklı biçimler ortaya çıkmıştır. “Film Gibi”, “Karar Anı”, “Reha Muhtar’a İtiraf” bunlardan bazılarıdır. Bu tür programlarda adli suçlar yerine aile içi ilişkilerde yaşanan ayrılıklar ve vicdani konular ele alınmaktaydı. Reality Showların diğer bir biçimi ise dünya televizyonları ile aynı dönemde yayınlanan ve Türkiye’de de büyük bir ilgi ile karşılanan yarışma formatlı programlardır. 2000’li yılların en çok izlenen programlarından biri ve Avrupa televizyonlarından ithal edilmiş olan “Biri Bizi Gözetliyor” bu formatın en bilinen örneğidir: “Seriyaliteyi, yarışmacılığı, realite’yi ve show’u” anlatsal açıdan bir araya getiren bu yeni formatın kısa süre içinde “Dokun Bana”, “Kaçak”, “101 Milyon” gibi yeni örnekleri de yayınlanmıştır (Çelenk, 2005, s. 212-213).

Reality Showların Temel Özellikleri

Kilborn (1994, s. 423) “reality programlar” kategorisi olarak sınıflandırdığı programların özelliklerini şöyle ifade eder:

- a.) Hafif video ekipmanlarının yardımıyla bireylerin ya da grupların hayatlarındaki olayların kaydedilmesi,
- b.) Çeşitli formlarda dramatize edilmiş canlandırma biçimleri aracılığıyla gerçek yaşamdaki olayları taklit etme girişimi,
- c.) Bu materyallerin, uygun şekilde düzenlenmiş olarak, gerçeklik etkisini artıracak biçimde bir araya getirilmesi, çekici bir biçimde paketlenmiş bir televizyon programına dönüştürülmesi.

Reality programların temel unsurlarını meydana getiren olaylar, oldukça farklı birey eylemlerini içerir. Bunlar gerek sıradan gerekse kahramanlık içeren olaylar olabilir. Aynı zamanda, hangi konu ele alınırsa alınsın televizyon seyircisi izlediği hikâye ile basitçe ilişki kurabilir. Nitekim genellikle bu tür programların etkileyici yönü, anlatılan olayların evde onu izleyen bireylerin de başından geçmiş olabileceğidir. Reality programların gerek format gerekse içerik açısından ne kadar farklılaşsa da, kimi ortak yanları sürdürülür. Her biri betimlenen olayların gerçekliği hususunda birtakım iddialar öne sürer ve ulaştıkları materyalden en yüksek eğlenceye erişmeyi hedeflerler. Bu yolla, reality ürününün “paketleme”si bu tür içinde yer alan program malzemelerinin üretiminde önemli bir rol oynar. Eğlencenin televizyondaki hakimiyeti düşünüldüğünde, programın temposunu ve görsel heyecanı sağlayabilmek için çağın teknolojisinin tüm kaynaklarından yararlanır. Reality Show üretenler seyircinin dünyaya dair algılarına hükmetmekten çok, olayların oldukça bireyselleştirilmiş hesaplarını üretmeye çalışır. Yapılması istenen, hafif, basitçe anlaşılabilir ve izleyiciyi bir diğer hafta tekrar getirmesi garantili bir program yapmaktır (Kilborn, 1994, s. 424-426).

Çaplı ve Dündar (1995) Reality Showları şöyle anlatmaktadır:

Yazılı basındaki ‘polis adliye muhabirlerinin’ izlediği türde cinayet, soygun, saldırı türü olaylar ve yargılamalar televizyonlara ‘Reality Show’ başlığı altında yansıtıldı. Özel televizyonların başlangıç yıllarında birden yaygınlık kazanan ve bu tür olayları olanca vahşetiyle ekrana taşıyan reality show’lar, yüksek izlenme oranlarına rağmen eleştiri konusu oldular. Gerek kanlı canlı görüntüleri yayınlamadaki ısrarları, gerekse habercilikten çok dedektifliğe ya da polisliğe soyunmaları nedeniyle program yapımcıları bu eleştirileri göğüslemekte çoğu zaman zorlandılar.

Küçükcan (2019, s. 11), bilhassa, gündüz kuşağında yayımlanan, yüksek ratinglere ulaşan ve kurgu olmayan Reality Showların “mağdur ve tanık boyutunu, mağduriyetin ve tanıklığın psikolojik ve duygusal hallerini” yansıttığını dile getirir. Yazara göre medya, Reality Showlarda kadınların mağdura ve mağduriyete yönelik duyarlılıklarından gerek reyting için gerekse onları olaya dahil etme yoluyla yardımlarını almak için yararlanmaktadır. Reality Showlarda “evlilik vaadiyle dolandırma, kayıp arama, çocuk kaçırma, çocuk istismarı ve tecavüzü, çocuk cinayeti, kadın-erkek cinayetleri, alıkoyma-kaçırma” olayları ele alınmaktadır (Küçükcan, 2019, s.13)

Müge Anlı ile Tatlı Sert programı çözüme kavuşturduğu/aydınlattığı olayların sayısıyla özellikle önemli bir noktadadır. Bu programın 11 yıllık yayın hayatında 21 Haziran 2019 tarihi itibarıyla 2753 kayıp kişi bulunmuş; 762 ailenin birbirlerine kavuşması sağlanmış; 137 cinayet dosyası canlı yayında aydınlatılmıştır (Küçükcan, 2019, s. 13).

Küçükcan (2019, s. 24) kurgu olmayan Reality Showlarda, “faillerin, mağdurların ve mağdur yakınlarının sosyal çevreleri, aile ilişkileri ve biyolojik özellikleri”nin ele alındığını ve sorgulandığını dile getirir. Bu yolla olay (fail bulunduğu zaman netleştirilmek kaydıyla) ele alınan suç konusunun “kültürel, kriminal, patolojik” ya da koşullara bağlı şiddet vakası olup olmadığını netleştirmeye imkân sağlayacak diyaloglarla irdelenmiş olur. Yazar kurguya dayalı Reality Showların (mağdur ve suçlunun öyküleri kurgusal olarak öncesinde ortaya konduğu için) ekrana getirildiği kanalın sahiplerinin, yöneticilerin, yapımcı ya da senaristlerin kararlarına bağlı olarak kişileri mağdur ve suçlu ilan edilebildiklerini söyler. Bu bağlamda bu tür programların seyircilerin algılarını etkileme olanağı söz konusudur. Aksine kurgu olmayan reality showların ise mağdur, mağdur yakınları ve görgü tanıklarının ifadeleri ile olayı irdelediklerini dile getirir. Bu programlarda olay toplumsal normlar ve yasalar etrafında incelenir (2019, s.25).

Reality Tv programlarının başarılarının nedeni, özgün formatların ekrana getirildiği ülkenin “yerel, kültürel ve sosyolojik kodları” ile uyumlu biçimde dönüşüm geçirebilmeleridir. “Orjinal formatlar”, yerel seyirciyi etkilemek ve izlenme oranlarının yükseltilmesi için yerel kültür ve kimlikle uyumlu hale getirilmektedir. Bu çerçevede, Türkiye televizyonlarında ekrana getirilen Reality Tv programlarında aktarılan yaşam tarzları, ülkenin sosyal ve kültürel niteliği açısından yeniden biçimlendirilmek suretiyle yerelleştirilmiş ve 2000’lerde kendi orijinal formatlarını ortaya çıkarmıştır (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 486).

Reality Tv, ortaya çıktığı günden bu yana geniş kesimlere yenilikçi yöntemlerle ulaşmış ve uzunca bir dönem seyircilerin, akademisyenlerin ve medya endüstrisinin odağında yer almayı başarmıştır. Reality Tv, televizyonun çalışma faaliyetlerindeki farklılaşmalardan faydalanarak ve bunlara katkılar sağlayarak, program yapımcılarına yeni olanaklar sunmuş ve seyircilerde farklı beklentiler oluşturarak “olgusal programlamanın” seyrini değiştirmiştir. Reality Tv, oyun ve eğlenceyi bir zorunluluk olarak içeren, kökten farklılaştırılmış kültürel ve ekonomik bir ortamı tanımlar ve kamusal alan ile özel alan, sıradan birey ile ünlü birey, medya ile sosyal alan arasında var olan farklılıkların aşınması ile karakterize olur. Reality Tv’nin popülerliği oldukça yüksektir. Bu durum senaryosuz durumda sıradan bireylerin varlığının görünürlüğü ile ilişkilidir ve bu, programların seyircileri etkilemesinin temel nedenidir. Sıradan bireyin görünürlüğü, seslerinin duyulabilirliği ve televizyonda olmalarının onlara vaat ettiği sosyal hareketlilik imkânı bu programların izlenilirliğini sağlar. Bu programlar sıradan bireylerin ve sıradan yaşamların temsilini mümkün kılar. Eleştirmenler açısından, Reality Tv programlarında yeni model ünlülerin genellikle geveze ve eğitimsizlikleri bu türün sıradanlığının ve gittikçe sığlaşan değerlerinin göstergesidir. Bu türün destekçileri açınsansa, bu programlar çok kanallı bir sistemde “daha demokratik bir televizyon çağını” haber veren öncü

şeklinde ele alınabilir. Reality Tv, seçim gücü veya emek gücünden ziyade ebeveyn gücü, tüketici gücü ya da kadın gücüne odaklanır. Zaman zaman politik olarak “muhafazakâr, cezalandırıcı ve yargılayıcı” olduğu görülebilir (Biressi ve Nunn, 2005, s. 2-3).

Gittlin’e göre (1979, s. 257) medya sahipleri en fazla kitleyi elde edebilecek programları tercih eder. Bu durum, yayıncıların popüler beğeni anlayışı ile hareket etmelerini gerekli kılar. Farklı bir ifadeyle, türler biraz hassasiyet içerir, çok detaylı olmasa da bize “popüler ruh halleri” ile ilgili bilgi verirler. Kitle-kültürel üretim biçimi hiçbir zaman toplumsal hayattan bağımsız değildir. Ticari kültür ideoloji üretimi yapmaz. Gerek elit kesimlerden gerekse toplumdaki etkin sosyal gruplardan ve hareketlerden yansıyan ideolojiyi aktarır ve bu ideolojinin yeniden üretimini yapar (Gittlin, 1979, s. 253).

Locher (2015, s. 14) Reelality Showların önemli düzeyde melezlik gösterdiğini söyler. Reality Tv programları bilinen çok sayıda türle benzer nitelikler taşısa da “yenilik” savına sahiptir. Fakat aslında çok az sayıda program temelde yenilik özelliği içerir. Reality Tv programları gerçekte hali hazırdaki televizyon türleri ve formatlarının bir araya getirilmesi ile ortaya çıkarılmış “melez (hybrid)” türlerdir (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 489-490). Hill’e (2005, s.2) göre Reality Tv yoğunlukla bu adla anılan bir televizyon türünün ortaya çıkmasına dayanır. Reality Tv, farklı eğlence programlarını kapsayan ve reel birey yaşamına ilişkin birçok şeyi içeren bir türdür. Zaman zaman “popüler olgusal televizyon” olarak isimlendirilen Reality Tv, “bilgi ve eğlence, belgesel ve drama arasında” kalan bir program türüdür. İlk başlarda polislerin olay yeri görüntülerini içeren ve “popüler gerçeklere dayalı programlar için bir kategori olarak kullanılan” bu tür 1990’lı ve 2000’li yıllarda önemli bir başarı elde etmiştir. Sağlık alanından kuaförlüğe, insan yaşamından evcil hayvanlara değin hemen her şey ile ilgili programlar üretilmiştir. Birleşik Krallık’tan Uruguay’a değin dünyanın her yerine satılan Reality Tv formatları olmuştur. Reality Tv’yi sevenler ve ondan nefret eden bireyler vardır. Bu tür gelişen gerçeklere dayalı bir tür olma özelliği taşır. İzleyicilerin eğlence ile bilgi, kurgu ile gerçeklik arasındaki ayrımı algılayamadıkları yaygın şekilde öngörülür (Hill, 2005, s.2). Reality programcılığı eleştirilenlerce başlangıcından bu yana “röntgenci, ucuz ve sansasyonel” olduğu düşüncesi ile eleştirilmiştir (Hill, 2005, s. 7). Bu türün yeni melez programlar üretmek amacıyla var olan televizyon tür ve formatlarından faydalandığı da ifade edilebilir. “Gerçek eğlence” televizyon yayıncılığında popüler gerçeklik televizyonu için sıklıkla ele alınan bir terimdir. Haber ve belgesel tarzı gerçeklikten beslenen programların “oyun showları ve pembe dizi” gibi kurgusal nitelikli programlar ile birlikteliğini gösterir. Nitekim gerçek bireylerle ilişkili eğlence programlarının neredeyse hepsi popüler gerçeklik televizyonunun kapsamı altındadır (Hill, 2005, s.14).

Hill’e (2005, s.15) göre, gerçeklik televizyonunun nereden geldiğini cevaplamak oldukça zordur. Popüler gerçeklik televizyonunun kökeni oldukça karmaşıklık içerir. Popüler gerçeklik televizyonu birbiri ile ilişkili üç temel alana dayanır: “Tabloid Tv, televizyon belgeselciliği ve popüler eğlence”. Reality programcılığın gelişimi aslında televizyonun hayatta kalmak için verdiği mücadele sonucunda kendi parçalarından yarattığı, yani kendi mevcut program türlerinden ve üretim tekniklerinden

yaratmış olduğu başarılı bir melez televizyon program türü olmasına dayanır. Reality TV programlarına kaynaklık eden pek çok farklı programın olması, türün çeşitli alt türlere sahip olduğunun bir göstergesidir. Çünkü Reality TV’de üretilen her bir format farklı bir televizyon türünden beslenebilmektedir. 2000’lerde ise Reality TV’nin kapsama alanı genişlemiş, farklı program türlerinin de içinde yer aldığı bir televizyon türü oluşmuştur. (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 491).

Rushdie (2001), Reality Show programları ile seyircilerin röntgenciliğinin yarışmacıların teşhirciliği ile birleştiğinden bahseder ve bunun hastalıklı bir toplum ortaya çıkardığını ifade eder. Bu programlarda anlatılan olaylar öyle cazipçe anlatılır ki tüm gerçek değerler etkisizleştirilir. Bu da etiğin tersine çevrilmesi ve kötünün iyi olmasına neden olur. Yazar açısından bu tür tasarlanmış gerçeklik showları şayet kendini yenilemezse büyük olasılıkla sönüp gidecektir. Muhtemelen izleyicinin röntgenciliği daha da talepkâr bir hal alacaktır. “Birinin kedicik olmasını, cehennemden kovulduğunda ağlamasını ya da ... her şeyi ifşa etmesini izlemek” bir süre sonra yeterli gelmeyecektir.

Reality Showlarda kahraman olarak yer alan ve hikâyesini aktaran sıradan birey “medyanın kahramanlık söylemi” ile yüceltilir. Bu tür programlarda genel olarak bir star olma hikayesi ya da acı hayat tecrübeleri içeren ibretlik öyküler, felaket veya kazaların ardından çekilen acılar ya da mucizevi durumlar anlatılır. Bu yolla sıradan insan taçlandırılmış olur (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 493). Seyirci katılımlı Reality Showlarda uzmanlardan ayrı şekilde, sadece dinlemekle kalmayıp konuşabilen sıradan birey, sıradan seyirciler ile iletişim kurabilme olanağını elde eder. Sıradan birey, medya aracı ile yakınlaştıkça iletişimi de güçlenir. Bu yolla sıradan bireyin programlardaki katılımı sayesinde söylem farklılaşır, “uzmanlık çürütülür”, sıradan söylem taçlandırılır. Sıradan bireyin uzmanlardan daha fazla katılımının sağlandığı ve basit hikâyelerin yüceltildiği bu tür programlar Türkiye’de Reality Tv Programı olmasına rağmen seyirciler tarafından kadın programı şeklinde isimlendirilebilir (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 494).

Dauncey (1996), kimilerinin Reality Showları “en düşük ortak paydalı televizyona (LCDTV) yönelik standartların düşürülmesine bir katkı” olarak ele aldığını söyler. Kimileri ise bu program türünün sıradan bireyler için güçlendirici yönlerine işaret eder. Yazar bu programların en temel özelliğinin, gerçeklik ile ilişkisi olduğunu dile getirir. Bunun nedeni seyircilerin gerçek durumların yeniden canlandırılmasını seyrettiklerine olan inançlarıdır. Bu programlarda olayların gerçekliği, stüdyoda bulunan gerçek kahramanların varlığı ve “bir gerçeklik şovu” ile sunucu, uzmanlar ve telefonla yayına bağlanan seyircilerin etkileşimi sayesinde üretilir. Yazar bu programların en kötülerinin sadece bireylerin sırlarını açığa çıkarmakla değil, bunun yanında seyircileri halka açık alanlarda “kirli çamaşırları” seyretmeye yönlendirmeleri açısından da suçlanabileceğini söyler.

Televizyon bireylerin ilgisini, gerçek olaylardan gösterilerle, daha da ötesi olayları gösteriye çevirerek aktarmaktadır. Bu durum, bireyleri yalnızca izleme eylemi içine hapseder. Televizyonun bireyleri gerçek hayatlarından soyutlayıp uyuşturduğu yönündeki iddiaları, televizyonun bu yönü

destekler niteliktedir. Televizyon kanallarında görev yapanların şüphesiz uyuşturma gibi bir istekleri bulunmaz. Televizyonda bir programın üç amaçla oluşturulduğu söylenebilir: eğlendirmek, bilgi vermek ve eğitmek. Fakat yapılan programlarda yoğunlukla eğlence ögesi diğer iki öge üzerinde egemen olmaktadır (Groombridge, 1976, s. 27). Reality Showlar da hiç kuşkusuz böyle bir yaklaşımın ürünüdür. Televizyon kuruluşlarının en yüksek kâr anlayışı ile yöneldikleri eğlence ögesi, Reality Showlarda biçim değiştirmiş ve sıradan bireylerin sorunlu ve tuhaf yaşamları seyirlik bir nesneye dönüştürülmüştür. İzleyici kendisini bu sıradan bireyin sıradışı hikâyelerine kaptırmak suretiyle tüm zamanlarını ekran karşısında geçirmeye and içmiş gibidir.

Reality Show programları devamlı suretle tekrarlanan yapıları ve her daim içerik üretebilme potansiyelleri ile ekranda kalmayı daha uzun yıllar sürdürecektir gibidir. Bu yönü ile bu programların dönemsel bir trend olmaktan çıktığı söylenebilir. Örn; 2004 yılında ilk kez ekrana getirilen “Pop Star” isimli programın 2018 yılında tekrar yayınlanmaya başladığı görülmüştür. Seyirci ilgisini her daim çeken bu tür programların en büyük desteği de hiç kuşkusuz sosyal medyadır. Sosyal medyada da Reality Showlardan beslenen örneklerle karşılaşılabilir. Sıradan bireylerin yaşamlarını gözetleme ve teşhircilik kültürü, Instagram ve You Tube gibi platformlarda devam ettirilmektedir (Yıldırım ve Esen, 2018, s. 499).

MEDYA, TELEVİZYON VE İZLEYİCİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

İletişim bilimi, farklı disiplinleri içine alan bir bilim dalı olarak var olduğu günden bu yana birtakım bölünmeler geçirmiştir. Bu süreç içerisinde sürdürülen iletişim çalışmaları ve üretilen iletişim kuramları uzun yıllar birtakım tartışmalarla kendine yön bulmuş ve iletişim kuramlarının belirli dönemler altında toplanması ise 1980’lerden sonra söz konusu olabilmıştır (Tokgöz, 2015, s. 25). Medya alanındaki kuramsal çalışmalar belirli dönemler içerisinde gerçekleştirilmiştir. Mc Quail, Severin ve Tancard medya temelindeki yaklaşımları dört ayrı dönem içerisinde ele almaktadır. Bu dönemler şöyle ifade edilebilir (akt. Tokgöz, 2015, s. 25-26):

- a) birinci dönem: kitle toplumu ve kitle kültürü dönemi-ki güçlü etkiler dönemi diye de anılır.
- b) ikinci dönem sınırlı etkiler perspektifinin ortaya çıkışı – ana akım, yönetsel kuramsal araştırmalar, seçkinci çoğulculuk, Mc Cartycilik, sınırlı etkilere karşı çıkışlar – neo Marxism, İngiliz Kültürel Çalışmaları, medyadan anlam çıkarma,
- c) üçüncü dönem sınırlı etkilerden kurtulma ve tekrar güçlü etkilere dönme – kullanım ve doyum, gündem koyma, suskunluk sarmalı, yetiştirme kuramı ve kültürel göstergeler.
- d) dördüncü dönemde – çerçeveleme, medya okuryazarlığı, kültürün metalaşması ve eğlence kuramı, yeni medya açısından gelişmeler olumlamamayı içermektedir .

Bu çerçevede, Mc Quail eserlerinde kitle iletişim araçlarının etkileri çerçevesinde yapılan kuramsal çalışmalar açısından üç dönemden bahseder (akt. Tokgöz, 2015, s. 26):

- 1- güçlü etkiler dönemi 1920-1940
- 2- sınırlı etkiler dönemi 1940-1960
- 3- güçlü etkiler dönemi 1960 ve sonrası

1920-1940 yılları arası, kitle iletişim araçlarının güçlü etkiler dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde “sihirli mermi, su şırıngası, aktarma kemeri gibi kuramsal yaklaşımlar” geliştirilmiştir. Kitle iletişim araçları tarafından aktarılan iletilerin kişileri güçlü biçimde etkilediği ileri sürülmüştür. Bu dönem çizgisel yaklaşım dönemidir. 1940-1960 dönemi ise kitle iletişim araçlarının sınırlı etkilere sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bu süreçte kitle iletişim araçlarının bireyleri araçlar yolu ile etkilediği ileri sürülmüş ve ilk iletişim kuramları ve modelleri geliştirilmiştir. 1960 sonrası ise, kitle iletişim araçlarının güçlü etkileri tekrar ele alınmaya başlanmıştır. Gazete, dergi ve radyo ile birlikte televizyon da yaygınlaşmıştır. Bu dönemde yeni kuramsal çalışmalar yapılmış “kullanım ve doyum, gündem koyma, suskunluk sarmalı, yetiştirme kuramı ve kültürel göstergeler” gibi kuramlar geliştirilmiştir. Mc Quail üçüncü dönemin hali hazırda devam ettiğini söyler (Tokgöz, 2015, s. 27). Kitle iletişim araştırmalarında, “pozitivist, davranışçı, nicel yöntemlerle ve ağırlıklı olarak yapısal-ışlevci paradigmayla karakterize olan toplumsal-bilimselci ‘anayol’ iletişim çalışmalarının” toplumsal unsurları dışlayan, mevcut sistemin dengesini devam ettirme amacına dayalı araştırma yaklaşımı ve hipotezleri olduğu söylenebilir. Bunun karşısında ise, “Marxism, psikoanaliz, kültürelcilik, yapısalcılık, göstergebilim gibi” çeşitli kaynaklarla karakterize olan ve iletişimi toplumsal süreç ve yapılar etrafında ve ondan soyutlamadan bütüncül bir anlayışla ele alan kapsayıcı yaklaşımlar yer alır (Mutlu, 1995:109). Eleştirel iletişim kuramı Avrupa’da, ilk olarak Frankfurt Okulu olarak ortaya çıkan ve gelişen bir kuramdır. Frankfurt Okulu II. Dünya Savaşı sürecinde ABD’ye taşınmış ancak bir süre sonra Avrupa’ya geri dönmüştür. Ayrıca, 1960’ların sonu ve özellikle 1970’li yıllarda kuram “kültürel çalışmalar” adı altında yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Böylece gerek ABD gerekse çok sayıda ülkede geçerlilik kazanmıştır (Tokgöz, 2015, s. 31).

Medyanın ideolojik alanlardaki egemenliğini ele alan eleştirel medya incelemeleri, “sınıfsal, etnik, dinsel, cinsel” anlamda değişik izleyici gruplarının piyasa mantığı karşısında görece aktif bir rolde oldukları yönünde görüş bildirmektedir. 1950’li yıllarda R. Williams, E.P. Thompson ve R. Hoggart gibi teorisyenler tarafından “yüksek/aşağı kültür” kavramı ile temellenen geleneksel kültür tanımının eleştirel analizi ile beraber seyircinin, kültür ürünleri karşısında pasif birer alıcı konumunda olmadıkları, onlara aktarılanı basit bir mantıkla tüketmedikleri, kültürün inşa edilmesinde etken bir rolde oldukları ileri sürülmüştür (Adaklı, 2001, s. 235). Adaklıya göre (2001, s. 235) ise bir hayli tartışmalı olan bu konuda hiç değilse düşünülmesi gereken şey, varsayımın birinci bölümüdür, seyirci günümüzde kendisine sunulan kültür ürünlerini alan ve pasifçe tüketen homojen bir alıcı grubu biçiminde değerlendirilemez, onun ideolojik süreçlerle beraber ele alınması doğru olandır.

1960’lı yıllar itibariyle ortaya çıkan “İngiliz Kültürel İncelemeleri” geleneği açısından küreselleşme evreninde kültür, küresel medya kuruluşlarınca tüm dünyaya aktarılan medya içerikleri vasıtası ile

bireylerin çoğunluğunun paylaştığı anlamlar olarak ifade edilebilir. Kültür işaretler ve dil yoluyla aktarılır. Kültürel anlamların şekillendirilmesi ve aktarılmasında kullanılan temel öge dildir. Bu gelenek açısından dilin tarafsız bir araç olduğundan bahsedilemez. Reel yaşamdaki nesne ve ilişkileri anlamlandıran ve biçimlendiren dildir. Materyal nesnelere ve toplumsal pratikler dil vasıtasıyla anlamlandırılır. Televizyon ise sözü edilen anlamların yeniden üretildiği ve kültürel pratiklerin taşındığı en temel araçların başında gelir. Kültürel İncelemeler geleneği, dil ve anlamlar vasıtasıyla reel evrenin toplumsal düzeyde nasıl biçimlendirildiği ve temsil edildiği meselesi üzerinde durur. Kültürel çalışmalar, bireylerin anlam üretme ve temsil pratikleri vasıtasıyla kültürü anlamlandırmayı amaçlar (Barker'den akt. Yaylagül, 2016, s. 130).

İngiliz Kültürel İncelemeler geleneği R. Hoggart ve R. Williams'ın öncülüğünde gelişir. Bu teorisyenlerin çalışmaları Batı Marxizmi veya Yeni Sol düşünce geleneği içinde temellenir. Batı Marxizminin temel düşüncesi geleneksel Marxizmin ekonomik indirgemeci olduğu yönündedir ve bu akım geleneksel Marxizmi toplumsal, politik, ekonomik ve ideolojik araştırmalar içinde kültürü göz ardı etmekle ve de belirsiz bir fenomen olarak ele almakla suçlar. İngiliz Kültürel Çalışmalar yaklaşımı öncelikle Althusser'in "yapısalcı Marxist ideoloji" yaklaşımı ile temellenirken ardından Gramsci'nin hegemonya yaklaşımını esas alır. Batı Marxizm'i geleneğinde yer alan iki teorisyenin görüşüne göre "kültür görece olarak özerktir" ve ideolojik ortam ile popüler kültür vasıtasıyla popüler bilincin biçimlendirilmesi işlevini taşır. İngiliz Kültürel İncelemeler yaklaşımının ya da asıl adıyla Birmingham Çağdaş Kültürel İncelemeler geleneğinin 1960'lı yıllardaki kurucu ve temsilcisi Richard Hoggart'tır. Fakat bu okulun dünyaca ünlü hale gelişi Stuart Hall'un yönetici olması ile birlikte olur. Hall bir süre sonra Açık (Open) Üniversite'ye geçiş yapmıştır. Kültürel Çalışmalar Geleneği bilhassa medya aracılığıyla yayılan içeriğin metin olarak çözümlemesini yapmıştır. Söz konusu metinler kapitalist sınıfın tahakkümünü ve kapitalist ideolojiyi baskılayan unsurlar olarak ele alınmıştır (Yaylagül, 2016, 131-134). Hall Althusser'i izleyerek medya tarafından gerçeğin inşa edilmesine karşın medyanın gerçeği yansıtmış gibi yaptığını ifade eder. Hall, Policing the Crisis isimli yapıtında medyanın anlam üretme potansiyelini, Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı ve Althusser'in medyaya göreli özerklik atfeden ve egemen ideolojinin üretiminde "devletin ideolojik aygıtları" olarak işlev gören unsurlar etrafında Marxist kültürelci bir yaklaşımla ele almıştır. Düşünceye göre, medya egemen sınıfın yararına hizmet eden yorumları yeniden üretir. Ancak bu yorumlar bir taraftan da ideolojik bir mücadele alanını temsil eder (akt. Yaylagül, 2016, s. 134).

B. Küçükerdoğan'a göre (2009, s. 82), seyircinin herhangi bir katılımını mümkün kılmayan ve onun tamamıyla edilgenleşmesine neden olan televizyonun mantığı, daha fazla şey izlemeye, daha sınırlı sayıda karşılıklı etkileşime girmeye olanak sağlamaktadır. Çünkü aksi halde, seyrettiğimiz yayında geçen bir sonraki cümle kaçınılabılır ve anlaşılabilir. Televizyonda izlediğimiz görüntüler başı ve sonu olmayan nitelikte izlencelerdir. Anlık şekilde, sevdiğimiz programları izlerken gelip giderler: "Televizyon bir kültürel karıştırıcı, mikser niteliğiyle her şeyi karıştırır, sırasız, sonsuz sürekli bir görüntü ırmağı, mozaığı yaratır"; televizyon seyircisi olan bizler ve bilhassa da gençler ve çocuklarsa

sözü edilen ırmakta “boğulabilir, sersemleyebiliriz”. Bizim için değerli ya da önemli olanın ne olduğunu algılayamayabiliriz (B. Küçükdoğan, 2009, s. 105). Fiske’ye göre ise aksine, televizyon seyretme, sinema seyretmekten veya yeni okuma süreçlerinden daha etkileşimli bir süreçtir ve bu nedenle metinleri müzakereye daha müsaittir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Showların kadın izleyicilerin zihinlerindeki anlam örüntülerini derinlemesine analiz edebilmek için bilimsel araştırma modellerinden biri olan genel tarama modeli ile yapılmıştır. Genel tarama modelleri, “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir” (Karasar, 2012, s. 79). Araştırma genel tarama modellerinden “tekil tarama modeli” ile gerçekleştirilmiştir. Tekil tarama modelleri, anlık durum saptamaları ile birlikte, zamansal gelişimler ve farklılaşmaların da saptanabilmesini sağlamaktadır (Karasar, 2012, s. 79).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel bir araştırmadır. Araştırmada bulguların elde edilebilmesi için bilimsel araştırma türlerinden biri olan betimsel araştırma kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar, olayın olduğu şekilde araştırılmasını ve mevcut olan durumun ortaya çıkarılmasını sağlayan araştırmalardır. Betimsel araştırmalarda konu edilen olay ve durumlar detaylı biçimde incelenmekte, daha evvelki olaylar ve durumlarla ne tür bir ilişki içinde olduğu saptanarak “Ne” olduklarını betimlemek amaçlanmaktadır. Bu araştırmaların kapsamında genel olarak “tarihi yöntemin kullanıldığı tarihi araştırmalar, etnografik araştırma yönteminin kullanıldığı etnografik araştırmalar ve tarama yöntemlerinin kullanıldığı tarama (survey) araştırmaları” yapılmaktadır (Karakaya, 2014, s. 78). Bu çalışmada, betimsel araştırma türlerinden biri olan tarama (survey) araştırması yapılmıştır. Tarama (survey) araştırması, “örnek olay ve ilişkisel araştırma yöntemleri ile beraber betimsel araştırma grubunda yer alır”. Çoğunlukla geniş toplulukların düşünceleri ve niteliklerini belirlemek amaçlanır. Hedefi, araştırma konusu etrafında var olan durumun fotoğrafını çekmek suretiyle betimlenmesidir (Akarsu ve Akarsu, 2019, s. 22).

Araştırmada verilerin elde edilebilmesi için nitel veri toplama tekniklerinden biri olan "görüşme" tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme tekniğinin kullanılmasının nedeni kadın izleyicilerin Reality Showlarla ilgili tutum ve düşüncelerinin ayrıntılı şekilde belirlenebilmesi ve derinlemesine analiz edilebilmesidir. Görüşme (‘interview’, mülakat) “sözlü iletişim yoluyla veri toplama (soruşturma) tekniğidir” (Karasar, 2012, s.165). Görüşme, genel olarak yüz yüze gerçekleştirilse de, telefonla ve televizyonlu telefon gibi anında görüntü ve ses iletebilen araçlarla da yapılabilir. Genel olarak görüşmeler üç temel amaca dayanır (Karasar, 2012, s. 165-166):

İş birliği sağlamak ya da sürdürmek

Sağaltım (tedavi kendine güveni artırman) ile

Araştırma verisi toplamaktır.

Görüşme kişilerin bilgileri, düşünceleri, tutum ve davranışlarının ve bunların muhtemel sebeplerinin anlaşılmasında en temel araçlardan biri olarak kullanılır. Bireyler yoğunlukla düşüncelerini aktarırken yazılı anlatımı değil sözlü anlatımı tercih ederler. Görüşmeler ifade edilenlerin yüzeysel anlamlarının ötesinde “gerçek ve derinliğine” anlamlarının ortaya çıkarılmasını sağlar. Yapmacık ifadelerin çıkarılabilmesi ve gerçeklerin belirlenebilmesi mümkündür. Araştırmacının tüm belirsizlikleri o anda sorarak açığa kavuşturabilme imkânı söz konusudur. Görüşülen kişilerin ses tonu, mimikleri, soruları yanıtlamada gösterdikleri istek ya da isteksizlik araştırmacının ifade edilenleri analizinde önemli veriler sunar. Görüşmeler görüşmeye katılan kişilerin sayısı bakımından “bireysel ve grupça” olacak şekilde ikiye ayrılır. Bireysel görüşmeler görüşmeci ve kaynak kişi arasında yapılır. Bireylere özel bilgiler bireysel görüşmelerle açığa çıkarılabilir (Karasar, 2012, s. 166-167). Araştırma bireysel görüşmeler şeklinde yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte araştırmacı tarafından görüşme soruları önceden hazırlanır, fakat görüşme esnasında görüşülen bireylere kısmi bir esneklik sağlanarak, hazırlanan soruların yeniden biçimlendirilmesine, tartışılmasına imkân verilir. Bu tür görüşmelerde, görüşülen kişilerin de araştırma üzerinde denetimi bulunur (Ekiz, 2020, s. 70). Görüşmede açık uçlu sorularla, kadınların Reality Showlar ile ilgili olarak zihinlerinde var olan anlam örüntüleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır: Kadınların Reality Showları yoğun olarak izleme nedenleri, programların ilgilerini çeken yönleri, izlediklerinden ne düzeyde etkilendikleri, programlara yönelik tutum ve düşünceleri, beklenti ve istekleri, programların kadınlardaki olumlu ve olumsuz etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Türkiye'de özel televizyon kanallarında yayınlanmakta olan Reality Show programlarını izleyen kadın izleyicilerdir. Bu evren içinden örnekleme tekniklerinden biri olan "amaçlı örneklem" tekniği kullanılmak suretiyle seçilen 10 kadın izleyici ile görüşülmüştür. Tashakkori ve Teddlie'e göre, bu teknikte araştırmacı ilk olarak rastgele yöntemler aracılığıyla evren içerisinden bir örneklem seçmekte ve ardından örneklem içerisinden araştırmaya en fazla katkı sağlayacağını düşündüğü küçük bir alt grup belirlemektedir (akt. Baltacı, 2018, s. 258). Kadınların “hafta içi günde en az 2 saat bir ya da daha fazla Reality Show programını izlemeleri”, ölçüt olarak belirlenmiştir. Araştırma örneklemini Ankara ve Samsun'da bu ölçüte uyan kadın izleyiciler arasından seçilmiş ve 10 kadın izleyici ile telefonda görüşülmüştür¹. Ankara ve Samsun örneklemini çevresel

---

¹ Bu iki ilin seçilme nedeni, Samsun'da ikamet ediyor olmam ve Ankara'ya çevresel yakınlığımdır. Bu anlamda belirlenen kriterlere uygun katılımcıların seçilmesinde, yakın çevre ilkesi gözetilmiştir.

yakınlık ve buna bağlı olarak belirlenen kriterlere uygun kadınlara ulaşılabılme kolaylığı nedeniyle seçilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada rneklem olarak seçilen 10 kadın izleyici ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Öncelikle televizyonda yayınlanan Reality Showlarla ilişkili olarak detaylı bir araştırma yapılmış ve buna dayanarak sorular hazırlanmıştır. Kadınlardan izin alınmak suretiyle yapılan görüşmelerde soru formu kullanılmamış, önceden hazırlanmış açık uçlu sorular yönlendirilmiştir. Görüşme esnasında kadınlara fikirlerini rahatça ifade edilebilmeleri için esneklik sağlanmıştır. Ayrıca kadınların aktardığı bilgilere dayanarak bazı sorular yeniden düzenlenmiş ve farklı sorular eklenmiştir. Araştırma verileri karşılıklı sohbet içinde fikirlerin sorgulanması yöntemiyle elde edilmiştir. Verilerin toplanması bir aylık süreç içerisinde gerçekleştirilmiş, veriler gerek ses kayıt cihazı ile kaydedilerek gerekse notlar alınarak toplanmış ve deşifre edilmiştir. Yapılan görüşmelerde araştırma problemi aşağıdaki temalar etrafında sorgulanmıştır:

Tema: Kadın izleyicilerin özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programları ile ilgili tutum ve düşünceleri nelerdir, bu programlardan nasıl etkilenmektedirler, programlarla ilgili zihinlerinde var olan anlam örüntüleri nelerdir?

Alt Temalar:

Reality Showlar kadınlar tarafından günde kaç saat, hangi sıklıkla izlenmektedir?

İzleyiciler Reality Showları neden izlemektedir?

Reality Showların kadınları çeken ve etkileyen yönleri nelerdir?

İzleyiciler Reality Showlarda anlatılan olay ve yaşam öykülerinden nasıl etkilenmektedir?

Reality Showlarda anlatılan yaşam öyküleri izleyicilere hangi mesajları aktarmaktadır?

Reality Showlar neden devamlı suretle acı olay ve hikâyeleri ekrana getirmektedir?

İzleyiciler Reality Showlarda tanık oldukları hikâyeler ile kendi hayatlarını karşılaştırmakta mıdır, nasıl bir karşılaştırma yapmaktadır?

Reality showlar genel olarak bireyleri nasıl etkilemektedir ?

İzleyiciler programları izlerken ve izledikten sonra neler hissetmektedir ve duygusal olarak programlardan nasıl etkilenmektedir?

İzleyicilerin Reality Show programlarında kadın ve erkeklere ilişkin rol ve temsiller konusundaki düşünceleri nelerdir?

İzleyicilere göre Reality Showlar toplumsal ve ahlaki değerleri nasıl etkilemektedir?

İzleyiciler Reality Showları hangi araçlar vasıtasıyla (televizyon, internet) izlemektedir?

İzleyiciler Reality Showları izlerken ya da izledikten sonra yakınları ve diğer bireylerle programlar hakkında konuşmakta mıdır, konuşulanlar nelerdir?

İzleyiciler gündüz Reality Showlarında izledikleri olayların esas kişilerini ve sunucuları sosyal medyadan takip etmekte midir?

Not: Araştırmada 10 kadın izleyici ile görüşülebilmesi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden Etik Kurul Onayı alınmıştır (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Kararları, 30.06.2022, Toplantı Sayısı:6, Karar No: 2022-613).

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlanması için görüşme yapılan kadın izleyicilerin aktardıkları bilgiler doğrultusunda veriler analiz edilmiş, araştırmaya katılan kişilerin bu verileri ve analizi doğrulaması sağlanmıştır. Yapılan analiz ve yorumlama görüşme yapılan kadınlara mail yoluyla iletilmiş, bu yorumlama ve çıkarılan anlamların doğru olup olmadığı katılımcılar tarafından kontrol edilmiştir. Kadınların istekleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların eklemek istedikleri fikirler, bilgi ve yorumlar yapılan analize dâhil edilmiştir.²

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi betimsel analiz ile gerçekleştirilmiş, bu analiz için önceden belirlenmiş olan temalar etrafında veriler düzenlenmiş ve organize edilmiştir. Araştırmanın kavramsal çerçevesine, görüşmede yer alacak boyutlara göre veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuş ve bu doğrultuda bulguların hangi temalar altında ele alınacağı ve değerlendirileceği önceden belirlenmiştir. İlk olarak yapılan görüşmelerde elde edilen veriler tek tek ses kayıtlarından deşifre edilmiş, her görüşmenin doğruluğu kontrol edilmiştir. Anlaşılmayan verilerle ilgili olarak katılımcılara telefon yoluyla ulaşılarak ilgili sorular tekrar yönlendirilmiş, cevaplar üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ardından görüşmelerde elde edilen verilerin kodlanması aşamasına geçilmiştir. Öncelikle cevapların yukarıda belirlenen alt temalara göre anlamlı kategorilere dönüştürülmesi sağlanmıştır. Her kategorinin ismi alt temalardan elde edilmiştir. Katılımcıların cevapları bu kategorilere kaydedilmiş, veriler işlenmiş ve düzenlenmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi doğrultusunda düzenlenen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Düzenlenen veriler arası neden-sonuç ilişkileri ortaya çıkarılmış, veriler karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz yukarıdaki tema ve alt temalar etrafında gerçekleştirilmiştir.

---

² Bkz. Ekiz, D. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları.

BULGULAR

Araştırmada kadın izleyicilerin majör televizyon kanallarında (reklam gelirlerinin büyüklüğü bakımından özel televizyon kanalları arasında ilk 10'da yer alan) gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Show programları ile ilişkili tutum ve düşünceleri ve bu programların onların zihinlerinde yarattıkları anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve bu çerçevede elde edilen bulgular aşağıda aktarılmıştır.

Araştırmada toplam 10 kadın izleyici ile görüşülmüştür. İsimlerin yayınlanması hususunda etik bir kusur oluşturmamak için kadınlara K1'den K10'a kadar numaralar verilmiştir.

Reality Showların İzlenme Sıklığı

Araştırmada kadınların Reality Show programlarını yoğunlukla günde 2-3 saat izledikleri belirlenmiştir. Sekiz kadın bu tür programları en az 10-15 yıldır izlediğini söylerken kadınlardan biri (K2-kişisel görüşme, 01.04.2022) 1 yıldır, biri de (K10-kişisel görüşme, 07.4.2022) 2 yıldır izlediğini söylemiştir. Kadınların yoğun olarak izlediği Reality Showlar ATV'de yayınlanan "Müge Anlı İle Tatlı Sert" ve "Esra Erol'da", Show Tv'de yayınlanan "Didem Arslan Yılmaz'la Vazgeçme", Star Tv'de yayınlanan "Serap Paköz İle Gerçeğin Peşinde", Fox Tv'de yayınlanan "Fulya İle Umudun Olsun" (1-2 kadın tarafından) programlarıdır.

Reality Showların İzlenilme Nedenleri

Görüşme yapılan K1 Reality Showları merak uyandırdığı ve hoşuna gittiği için izlediğini, K2 olaylar ilgisini çektiği için izlediğini, K3 ev hanımı olması nedeniyle izlemek zorunda kaldığını, K4 programların gerçek olduğuna inandığı için izlediğini, K5 tamamiyle gerçek olduğuna inandığı için (Müge Anlı İle Tatlı Sert) izlediğini, K6 programların gerçek hayatı anlattığına olan inancı nedeniyle izlediğini, K7 ailesi izlediği için ve Müge Anlı'yı gerçekçi bulduğu için izlediğini, K8 programların yaşanmışlıkları anlatması ve onlardan ders çıkarması nedeniyle izlediğini, K9 merak uyandırdığı için izlediğini, K10 merak duyduğu ve ilgisini çektiği için izlediğini ifade etmiştir. Bu çerçevede görüşme yapılan kadınların çoğunun gündüz kuşağı Reality Showlarını izlemelerinin nedeninin, programların ilgi çekici olması, merak uyandırması ve kadınların anlatılanların gerçek olduğuna dair inançları olduğu söylenebilir. Kadınların önemli bir bölümü bu programlarda anlatılan hikâyelerin gerçek olduğunu ve gerçekliği izlemekten hoşlandığını söylemiştir (K1, K2, K4, K5 (Müge Anlı), K6, K7 (Müge Anlı), K10). Hatta K4 (kişisel görüşme, 20.03.2022) "kesinlikle gerçek olduğunu düşünüyorum, değil hayır kesinlikle kurgu değil" diyerek programların gerçek olduğuna dair kesin inancını vurgular. Kadınlardan bazıları ise her programda gerçeklik olmadığını, bir kısmının kurgu içerdiğini ve rating için konuların abartıldığını düşünmektedir (K5 -Müge Anlı dışındakiler-, K7, K8, K9). Görüşme yapılan kadın izleyicilerden K3 ise programlarda izlediği olayların tamamen kurgu olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir (kişisel görüşme, 02.04.2022 tarihli görüşme):

Bence kurgu, hele Seda Sayan'a bakıyorsun, getiriyor oraya zavallıları, orada her gün ağlatıyor onları, kavga ediyorlar. Ondan sonra ertesi gün barışıyorlar. Kurgu bence yani gerçek değil.

Müge Anlı da şimdi cinayet çözüyor ama ona da diyorum ki yani bu emniyet bulamıyor da Müge Anlı mı buluyor. İşte ne bileyim hepsi kurgu bana göre. Yani gerçekçi gelmiyor.

Kadınların bir kısmı programlarda izlediği hikâyelerdeki bireylerin sıradan bireyler olduğunu düşünmektedir (K1, K2, K4, K6, K8, K10). Diğerleri ise bazı programlarda sıradan bireyler varken bazılarında seçilmiş oyuncuların bulunduğunu dile getirir (K3, K5, K7, K9).

Reality Showların kadınları çeken ve etkileyen yönlerine bakıldığında, bunlardan birinin kadınların (K1, K4, K5, K6, K8, K9, K10), programların gerçekliğine olan inançları nedeniyle, izledikleri hikâyelerden dersler çıkarmaları, gerçek yaşamdaki insanların sıkıntılarını, sorunlarını izlemekten hoşlanmaları olduğu söylenebilir. Programların konularının merak uyandırması, devamında ne olacağını öğrenme ve başladıkları bir konuyu bitirme istekleri kadınlar için yönlendiricidir. Bu nedenle kadınlar programların bağımlılık yaptığını düşünmektedir (K2, K7,). Müge Anlı'yı hafta içi her gün izleyen K7 programın onu çeken yönünün sunucunun programda tüm gerçekleri açığa çıkarması, dürüst olması ve programa katılanlara her şeyi rahatlıkla ifade edebilmesi olduğunu söylemiştir. Diğer programlarsa onu çeken yönünün bulunmadığını ve zaman geçirmek için izlediğini düşünmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022), kendisi dışındaki insanların neler yaşadığını izlemekten hoşlandığını ve bu programlar sayesinde bu insanların yaşam biçimleri ile ilgili bilgi sahibi olabildiğini söylemiştir. Kendi yaşamının belirli bir çevreden oluştuğunu, toplumdaki diğer insanların yaşam biçimlerini ve hikâyelerini izlemenin hoşuna gittiğini dile getirmiştir. Hatta eskiden filmlerde gördüğü şeylerin daha beterlerini bu programlarda gördüğünü düşünmektedir. K3 ise programlarda aslında onu etkileyen bir şeyin olmadığını, buna rağmen bir cinayetin çözülmesinin, bir kaybın bulunmasının ve ailelerin kavuşmasının hoşuna gittiğini düşünmektedir. Bu konuda eşi ile sürekli konuştuklarını ve eşinin onu bu programları izlememesi konusunda uyardığını, programların onun için çok da çekici olmadığını ve hatta artık sıkıldığını dile getirmiştir (kişisel görüşme, 02.04.2022).

Reality Showların Kadın İzleyiciler Üzerindeki Etkileri

Kadınların yaşamlarının Reality Showlarda aktarılan olay ve yaşam öykülerinden nasıl etkilendiği sorusu, araştırmanın temel problemlerinden bir diğeridir. Kadınların bazıları programlarda izlediklerinden etkilenmediklerini ve bunun bilinçli bir izleyici olmalarına dayandığını ifade etmiştir (K2, K3, K4, K9). Görüşme yapılan K5 ise programların yaşamını etkilediğini düşünmektedir. Programda izlediklerinden etkilendiği için çocuğuna davranışlarının değiştiğini, evden kaçan bir çocuğu gördüğünde o çocuğun ailesi ile aynı hataları yapmamak için çaba sarfettiğini ve kendi çocuğuna karşı daha anlayışlı olmaya çalıştığını dile getirmiştir. Ayrıca aldatma hikâyeleri izlediği için eşi ile ilgili zaman zaman bir güven problemi yaşayabildiğini de ifade etmiştir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K7, programları izlediğinde psikolojisinin bozulabildiğini, insanlara karşı güvenini

yitirdiğini, kendisinin ve ailesinin hayata karşı daha korkulu ve kaygılı hale geldiğini düşünmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K1 programları izlediğinde üzüntülü hale geldiğini ve korkularının arttığını dile getirmiştir (kişisel görüşme, 24.03.2022). K8 ise, programlarda izlediği olayların onu ve ailesini etkilediğini düşünmektedir. Ailesinin korkuları nedeniyle, onun arkadaşlarının ya da akrabalarının evine gitmesine ve yatılı kalmasına izin vermediğini ve zaman zaman onu bunalttıklarını söylemiştir. Bu durumun ona göre nedeni programlarda şahit oldukları olaylardır (kişisel görüşme, 23.03.2022). K10 programlardan belirgin olarak etkilendiğini düşünmediğini, ancak mutlaka birtakım etkilerinin olabileceğini düşünmektedir. Ona göre programlarda izledikleri, farkında olmasa da davranışlarını etkileyebilir. Bu bağlamda kadınların genel olarak Reality Showların etkisi altında oldukları ve bunun da daha çok olumsuz sonuçlarının olduğu ifade edilebilir. Nitekim programlarda izlediği olay ve hikâyelerden etkilenmediğini söyleyen kadınların dahi, görüşme içerisinde belirli sorulara verdikleri yanıtlardan, aslında izlediklerinin tesiri altında oldukları ve çoğunlukla programlardan olumsuz etkilendikleri kanısına ulaşılmıştır. Bu soruya direkt etkileniyorum cevabını vermeseler de izledikleri hikâyelerin onları üzdüğü, kaygılı ve korkulu hale getirdiği söylenebilir.

Araştırmada Reality Showlarda anlatılan yaşam öykülerinin izleyicilere hangi mesajları aktardığı da sorgulanmıştır. K4, programları izlediğinde kendi yaşamına şükrettiğini, hayatta çok sorunu olan ve zor şartlar altında yaşayan kişiler olduğu için daha iyi durumda olduğunu bir kez daha anladığını dile getirmiştir. Bu açıdan programların onun için yaşadığı koşullara şükretme mekanizması işlevi taşıdığı söylenebilir. Aynı zamanda programların topluma daha çok olumsuz mesajlar ilettiğini ve izlenen hikâyelerde olumlu dersler çıkarılacak hemen hiçbir şey olmadığını düşünmektedir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K5, Müge Anlı'nın programında daha çok alt sınıf yaşamının konu edildiğini, yaşanan cinayetlerin ve olayların yoğunlukla insanların yoksul olmalarından ve cahilliklerinden kaynaklandığını düşünmektedir. İnsanların sosyo-ekonomik statüleri ve eğitim durumları geliştikçe yaşam biçimlerinin de olumlu anlamda geliştiğini dile getirmiştir. Ona göre izlediği olaylarda olumlu mesajlar aktarılmamakta aksine toplum bireylerinin ne kadar kötü durumda oldukları, sosyo-ekonomik çıkmazları, işsizlikleri, eğitimsizlikleri ve ahlaksız yaşamları gözler önüne serilmektedir. Aynı zamanda, programı izleyenlerin bir cinayetin yolunu öğrenebileceklerini ve izlediklerinin bireyler için yol gösterici olabileceğini ifade etmiştir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K7, programlarda herkese güvenilmemesi gerektiği, en yakınından bile zarar gelebileceği mesajının topluma iletildiğini düşünmektedir. Ona göre, programların bu yönü ile olumlu mesajlar aktardığı ve toplumu uyarıcı bir işlev taşıdığı söylenebilir. Ancak programlarda çok sayıda olumsuz mesajın iletildiğini de düşünmektedir. Toplumun acımasız ve sorunlu insanlarla ve hazine yaşam öyküleriyle dolu olduğunun iletildiğini, aile kavramının yok edildiğini söylemiştir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K2 ve K9'a göre ise, programlarda verilen mesajlar, anlatılan acı olay ve hikâyeler, toplumdaki bireylerin kendilerini kontrol etmelerini sağlayabilir ve yanlış davranışlarda bulunmalarını engelleyebilir. Bu anlamda onlara göre izleyiciler ekrana getirilen olaylardan dersler çıkarabilir (kişisel görüşme, 01.04.2022-

04.04.2022). Kadın izleyicilerden bazıları programlarda topluma tamamiyle olumsuz mesajlar aktarıldığını düşünmektedir ve onlara göre ekrana getirilen olaylarla toplum bireylerinin ne kadar kötü ve aciz durumda oldukları, ahlaki değerlerin yok edildiği anlatılmaktadır. Bu izleyiciler programların olumlu manada öğrenilebilecek ve örnek alınabilecek hiçbir yönü olmadığını dile getirmiştir (K3, K6). K8 ise bu programlarda izleyicilere kimsenin susmaması ve korkmaması gerektiği mesajının verildiğini düşünmektedir. Hatta Esra Erol'un "hiç kimse yalnız değil, herkesin arkasında ben varım" dediğini ve bilhassa zor durumda olan kadınlara izleyicilerin de yardımlarıyla destek olduğunu, sorunlarını çözdüğünü ifade etmiştir. Programlarda topluma bu anlamda olumlu mesajlar verildiğini ancak bir taraftan da yaşanan kötü olayların yol gösterici olduğunu dile getirmiştir. Ona göre izleyicilerin programlarda izlediği kötü ve ahlak dışı davranışları örnek alabilme ve yineleme ihtimali programların olumsuz yanlarından birini oluşturur. Bu anlamda aktarılan mesajlar da olumsuz mesajlardır (kişisel görüşme, 23.03.2022). K10 ise konuya farklı bir açıyla yaklaşır. Ona göre programlarda toplumun eğitim seviyesinin düşük olduğu, maddi imkânsızlıkların insanları ne hale getirebileceği anlatılmaktadır. Sapkınlıklar ekrana getirilmekte, ihanet doğallaştırılmakta, ahlaki ve toplumsal değerler yerle bir edilerek yaratılan ortama izleyicinin aşına olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Kadın ve erkeğin eşini aldatması ve çocuklarını terk etmesinin normalleştirildiğini ve izleyiciye bu yönde mesajların iletildiğini ifade etmiştir (kişisel görüşme, 07.04.2022).

Yapılan görüşmelerde kadın izleyicilere Reality Showların neden devamlı suretle acı olay ve hikâyeleri ekrana getirdiği sorusu yöneltmiştir. İzleyicilerin neredeyse hepsi toplum bireylerinin acıdan hoşlandığını, keder ve sorun içeren olayların daha ilgi çekici olduğunu ifade etmiştir. K7 toplumda bu tür olayların çok fazla yaşandığını ve gerçeklikle bağı nedeniyle ilgi çekici olduğunu düşünmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K3'ün bu konuda söyledikleri ise oldukça dikkat çekicidir (02.04.2022 tarihli görüşme):

...bizim milletimiz de seviyor ajitasyonu. Şimdi bir eğitici bir şey olsa, kanal olsa, izlemiyorlar böyle şeyleri, daha çok şey yapıyorlar, ben de içinde. Hem izlemek istemiyorsun, nefret ediyorsun, acaba ne oldu, bulundu mu, kimdi, Ahmet miydi, Mehmet miydi, yine çekiyor. Millet olarak öyleyiz ya, onlar da hani araştırıyorlar herhalde ki daha çok izlendiği için bu programları yapıyorlar.

K7'nin yukarıdaki ifadeleri aslında programların neden bu kadar çok izlendiğini açıklar niteliktedir. Programların bu denli izlenmesinin nedeni ona göre ajitasyon içermesidir. K7'nin ifadeleri, bir taraftan da pasif bir izleyici olmadığını ve programlardan birtakım anlamlar çıkardığını göstermektedir. O her ne kadar programları izlemekten sıkıldığını ve nefret ettiğini söylese de acı hikayelerin çekici olduğunun ve bir nevi bağımlılık yaptığının bilincindedir. Ancak izleyicinin bu bilinçlilik hali dahi programlardan uzaklaşmasını ve bağımlılığını sonlandırmasını sağlayamamaktadır. K8 ise Reality Showların neden çok izlendiğini şu sözlerle anlatmaktadır (23.03.2022 tarihli görüşme):

Çünkü acı bizi daha çok çekiyor. Ben mesela sınırlı olduğum zaman ya da moralim bozursa sınırimi çıkarıyorum yani. Çünkü biz acıdan ve kaostan beslenen bir toplum olduğumuz için, kendim de dâhil olmak üzere bizi daha çok çekiyor böyle şeyler, bir de Karadenizli olduğumuz için biraz daha çekiyor yani.

Araştırmada kadın izleyicilerin Reality Showlarda izledikleri hikâyeler ile kendi hayatlarını karşılaştırıp karşılaştırmadıkları da sorgulanmıştır. K2 ve K4 zaman zaman karşılaştırdıklarını ve kendi yaşantılarına şükrettiklerini dile getirmiştir. Bununla birlikte izlediklerinin kendi yaşam koşullarından, kültürel ve ahlaki değerlerinden oldukça uzak olduğunu düşünmektedirler (kişisel görüşmeler, 01.04.2022 ve 20.03.2022). K5 izlediklerini zaman zaman kendi hayatı ile karşılaştırdığını ve birtakım dersler çıkardığını söylemiştir. Müge Anlı'nın programında izlediği olaylarda aile bireylerinin çocukları ya da birbirleri ile ilgili hatalı davranışlarına bakarak, benzerlerini yapmamaya çalıştığını ve olayların kötü sonuçlarından birtakım dersler çıkardığını ifade etmiştir. Olayların nasıl başladığına ve bittiğine şahit olmanın bireyin de aynı hatalara düşmemesi için işe yarar olduğunu düşünmektedir. Ancak bazı insanların bu programları izleyerek cinayeti, ihanet etmeyi, madde bağımlılığını ve şiddet gibi sorunlu davranışları örnek alabileceğini de eklemektedir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K7 programlarda izledikleri ile kendi hayatını karşılaştırmadığını ancak kimseye güvenmemesi konusunda dersler çıkardığını dile getirmiştir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K3, programlarda izledikleri ile kendi hayatını bazen karşılaştırdığını ve yaşamına şükrettiğini söylemiştir. Programları izlediğinde oğlunu ve kızını ne kadar iyi yetiştirdiğini anladığını düşünmektedir (kişisel görüşme, 02.04.2022). K6 ise programlarda izlediklerini kendi hayatı ile karşılaştırmadığını dile getirmiştir (kişisel görüşme, 27.03.2022). K10, izlediklerini kendi hayatı ile karşılaştırmadığını, ancak şükrettiğini düşünmektedir. Bazen kıyaslamalar yaptığını ve izlediği olaylarda ben yapmak zorunda olsam ne yapardım diye düşündüğünü ifade etmiştir (kişisel görüşme, 07.04.2022).

Araştırmada kadın izleyicilerin, Reality Showların genel olarak toplumu olumlu ya da olumsuz etkilediği konusundaki düşünceleri de açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. K4, bu tür programları gençlerin izlediğini düşünmediğini ifade etmiştir. Ona göre reality programlar bu nedenle gençleri etkilemeyebilir. Ancak yetişkinlerin izlediğini ve zaman zaman olumsuz etkilenebildiğini düşünmektedir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K7 Reality Showların izleyicileri olumsuz etkilediğini, bunun ise programların olumsuz mesajlar içermesinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Programlarda insanların başına gelen kötü olaylardan izleyicilerin olumsuz etkilenebileceğini ve aynı şeyleri yaşamamak için uğraş içinde olacağını düşünmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K2 programlardan, bağımlı olanların olumsuz etkilenebileceğinden bahsetmiştir. Ona göre tüm hayatını bu programlara göre organize eden ve hiç kaçırmadan izleyenler, izlediklerinin olumsuz etkilerine maruz kalabilirler. Ancak kendisinin öyle olmadığını, programları izlese de kendisini çok kaptırmadığını, bu nedenle de olumsuz etkilenmediğini dile getirmiştir (kişisel görüşme, 01.04.2022). K3 bu programların toplumdaki insanları tamamiyle kötü etkilediğini düşünmektedir. Ona göre izleyicilerin bu tür programlardan olumlu anlamda örnek alabilecekleri ve öğrenebilecekleri hiçbir

şey yoktur. Özellikle çocuğu ile birlikte izleyenlerin daha da vahim durumda olduklarını ve bilhassa çocukların silahların ve cinayetlerin konuşulduğu bu programların olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldıklarını ifade etmiştir (kişisel görüşme, 02.04.2022). K6 da programların izleyicileri olumsuz etkilediğini, bunun ise programlarda sürekli olumsuzlukların ve sorunların ekrana getirilmesinden kaynaklandığını dile getirmiştir (kişisel görüşme, 27.03.2022). K9, diğer kadınlar gibi, Reality Showların toplumdaki bireyleri olumsuz etkilediğini düşünmektedir. İnsanların bu programları izlerken dinlenmek yerine üzüldüklerini ve gerildiklerini dile getirmiştir. Örneğin bir çift, programlarda izlediği olaylar nedeniyle birbirlerine güvenini yitirebilir, kendi hayatı ile izlediklerini karşılaştırarak olumsuz etkilenebilir (kişisel görüşme, 04.04.2022). K8 ise programların toplumu gerek olumlu gerekse olumsuz etkileyebileceğini söylemiştir. Bazı insanlar programlarda izlediklerinden olumlu dersler çıkarabilirken bazıları ise kötü yanlarını örnek alabilir. Ancak bireylerin daha çok olumsuz etkilendiklerini ve izlediği problemleri ve davranışları örnek alarak taklit ettiklerini düşünmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022). K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022) da, programların toplumu olumsuz etkileyebileceğini söylemiştir. Toplumda sapkınlıkların, ihanetin, kötülüğün doğallaştırıldığına ve bu bakış açısının insanları kötü etkileyebileceğine değinmiştir.

Araştırmada izleyicilerin programları izlerken ve izledikten sonra neler hissettikleri ve duygusal olarak programlardan etkilenip etkilenmedikleri de sorgulanmıştır. İzleyicilerin hemen hepsi üzüldüklerini ve kızdıklarını ifade etmişlerdir. K4 üzüntü ile birlikte zaman zaman da eğlendiğini dile getirmiştir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K5, bazı konuların onu çok etkileyebildiğini ve üzüntü duyduğunu söylemiştir. Her ne kadar programı (Müge Anlı ile Tatlı Sert) izledikten sonra onun için bitmiş olsa da medyaya yansıyan bazı önemli konulara daha çok kafa yordüğünü ve üzüldüğünü düşünmektedir (kişisel görüşme, 20.03.2022). K7 de programları izlerken üzüldüğünü şu sözleriyle dile getirmiştir (kişisel görüşme, 23.03.2022):

Genelde hep evlilik bitimleri. Hep bir yuva yıkılıyor, hep geride kalanlar çocuklar oluyor, hep öyle yani. Yarım bırakılan, eksik kalan hep çocuk oluyor, bu da insanı üzüyor.

Bir de ben tek çocuğum, hani insan kendini yerine koyuyor, ne bileyim benim ailem aynı şeye kalksa ben çok üzülürüm şahsen toparlanamam, çok düşkünüm çünkü aileme.

K1 programlarda izlediklerinden oldukça etkilendiğini ve üzüldüğünü söylemiştir. Hatta bu nedenle bazen izlemek istemediğini, fakat yalnız yaşadığı için mecburen izlemek zorunda kaldığını düşünmektedir. Ona göre bu mecburiyetin nedeni gündüz kuşağında televizyon kanallarında farklı bir program türünün bulunmamasıdır (kişisel görüşme, 24.03.2022). K3, programları izledikten sonra hiçbir şey hissetmediğini ve artık izlediklerine alıştığını dile getirmiştir. Ancak programlarda uyuşturucu batağında olan, fuhuşa sürüklenen gençlere çok üzüldüğünü ifade etmiş ve şunları eklemiştir (kişisel görüşme, 02.4.2022): “Yoksa ki bazıları çıkıyor işte benim yaşlarımda, beni aldattı sevgilim, şu kadar paramı aldı, bu kadar paramı aldı, iyi yaptı sana diyorum, yapmasaydın diyorum, öyle de eleştiriyorum yani”. İzleyicinin bu cümleleri programları izlerken pasif olmadığını ve

izlediklerine eleştirel yaklaştığını gösterir. Nitekim izlediklerinden artık hiç etkilenmediğini söylemesi de onun programlara karşı eleştirel duruşunun ve kızgınlığının göstergesi olarak yorumlanabilir. K8 ise programları izlerken oldukça etkilendiğini, hatta annesi ile birlikte zaman zaman ağladıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir (kişisel görüşme, 23.03.2022):

Bazen ağlıyorum, çünkü bu insanların yaşantıları gerçekten beni çok yoruyor. Mesela Fatma diye küçük bir kız var, sürekli eşini bırakmıyor, annesinin ona feryadını görüyorum. Kıza yapılan işkence, saçını kazımasını, küçük yaşta hamile olmasını, yaşantılarını gördüğüm zaman hani üzülüyorum, diyorum ki ya ben de bu şekilde olsaydım. Hani benim annem babam bu şekilde olsaydı diyorum, ağlıyorum hani. Annemle beraber oturup ağlayabiliyoruz bazen onlara. Bazen onlara verilen cevaplar ya da verilen cezalardan dolayı mutlu da oluyorum yani.

Görüşülen kadın izleyicilerin yukarıdaki ifadeleri aslında programlardan duygusal olarak yoğun biçimde etkilendiklerini göstermektedir. Bazı izleyiciler her ne kadar programları öylesine izlediklerini ve etkilenmediklerini söyleseler de bu ifadeler programların onlarda nasıl bir iz bıraktığını kanıtlar niteliktedir. İzleyiciler programları izlerken aslında duygusal bir katarsis yaşamakta ve üzülen, kızarak, heyecanlanarak, kaygılanarak ve merak duyarak olaylara dâhil olmaktadır.

Kadın İzleyicilerin Reality Showlarda Sunulan Toplumsal Cinsiyet, Ahlak ve Değer Temsillerine İlişkin Yaklaşımları

Araştırma kapsamında, kadın izleyicilerin Reality Show programlarında kadın ve erkeklere ilişkin rol ve temsiller konusundaki düşünceleri de sorgulanmış ve önemli verilere ulaşılmıştır. K4 (kişisel görüşme, 20.03.2022) programlarda, kadının rol ve temsilinin, toplumsal cinsiyet normları açısından geleneksel bir temsil içermediğini, kadın ve erkeğin rol ve sorumluluklarının paylaşılması gerektiğine işaret edildiğini ifade etmiştir. Hatta ona göre programlarda zaman zaman genç nesil için kadının özel alandaki sorumluluklarının erkeğe yüklenmesi gerektiği dile getirilmektedir. Ancak K4 bu duruma eleştirel yaklaşmaktadır. Kadının sorumluluklarının bir kısmının özel alanla ilişkili olduğunu, evine, eşine ve çocuklarına karşı görevlerinin olduğunu ifade etmiştir. Onun bu yaklaşımı toplumsal cinsiyet açısından geleneksel bir söylem içermektedir. K5 (kişisel görüşme, 20.03.2022), programlarda kadının genel olarak ezilen, şiddet gören, aldatılan, öldürülen kadın olarak temsil edildiğini söylemiştir. Programa katılan ve sorun yaşayan insanların yoğun olarak kadınlar olduğunu, erkeklerin kadınlara oranla çok daha az oranda temsil edildiğini düşünmektedir. Programa katılan erkeklerin daima egemen, güçlü, kazanan ve kadına hükmeden taraf olduğunu düşünmektedir. Kadın, işi ve mesleği olmayan, evde oturan, özel alandaki iş ve sorumlulukları yüklenendir. K5, programda Müge Anlı'nın karşıt bir söylem geliştirdiğini ve kendi hayatından örnekler vererek kadınları desteklediğini ifade etmiş ve ona karşı beğenisini dile getirmiştir. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022), programlarda kadının genellikle mağdur edilen, güçsüz ve cahil taraf olduğunu düşünmektedir. Ona göre kadın mutsuz, kimsesiz ve çaresizdir. Erkek ise güçlü ve üstün olandır. K2 de (kişisel görüşme, 01.04.2022), programlarda temsil edilen kadınların bilgisiz ve cahil kadınlar olduğunu söylemiştir. Ezilen

kadınların da, mücadele etmekten kaçan kadınların da olduğunu düşünmektedir. Kadınların kolay yolu seçmelerine, mücadeleden kaçmalarına ve güçsüzlüklerine kızgınlığını dile getirmiştir. Erkekler ise çoğunlukla saygısız, kadını ezen, aldatan, bencil kişilerdir. K6 da (kişisel görüşme, 27.03.2022) kadının genellikle alt sınıfla temsil edilen, ezilen, aldatılan, mağdur olan, pasif kadın olduğunu düşünmektedir. Erkekse sözü geçen ve aldatandır. K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022), programlarda kadının ezilen ve güçsüz olduğunu düşünse de şu sözlerle farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır:

Ya kadın, hani şimdi çıkıyor orada ... güya kadınlardan yana oluyolar, ama orada daha çok deşifre ediyorlar kadını. Şimdi Didem miydi o ... çıkarıyor oraya garibanı, ya oğlunu aramaya çıkmış, kadının özel hayatı mı kalıyor, yani her şeyini didik didik yapıyorlar, ondan sonra da hiçbir sonuç almadan evine gönderiyorlar. Bu kadının nerede sen arkasındasın? Daha çok kadını rencide ediyorsun. Bence öyle.

K3 programlarda kadının tüm özel hayatının rating uğruna deşifre edildiğini ve hiçbir sonuç alınmadan evine gönderildiğini dile getirmiştir. Erkeklerinse daha baskın ve güçlü göründüklerini düşünmektedir. Bu ifadeleri, onun programların rating odaklı olduğu konusundaki farkındalığını ve eleştirel duruşunu gösterir. Bu anlamda kadın izleyicilerin pasif izleyici olmadıkları ve programların ardındaki temel dinamiklerin belirli düzeyde bilincinde oldukları söylenebilir. K9 (kişisel görüşme, 04.04.2022), da kadının pasifliğini ve güçsüzlüğünü onaylamıştır, ona göre de erkek genellikle güçlü olandır. Bununla birlikte programlarda kadının evde iş yapması, çocuklarına bakması, kocasına hizmet etmesi gereken kişi olarak görüldüğünü ve toplumda var olan cinsiyet temsillerinin tekrar edildiğini ifade etmiştir. Bu anlamda ona göre toplumda kadına biçilen geleneksel roller programlarda yeniden üretilmeye devam etmektedir. K8 (kişisel görüşme, 20.03.2022), programlarda kadınların erkeğin bakımına muhtaç olan, kendi ayakları üzerinden duramayan kadınlar olarak temsil edildiğini düşünmektedir. Bu anlamda ona göre kadınlar ezilen, güçsüz kadınlardır. Programlarda özel alana ait rol ve sorumlulukların kadına atfedildiğini ve erkeğin kadını evlendikten sonra dizini kırıp çocuğuna bakacak biri olarak gördüğünü dile getirmiştir. Erkeklerse ona göre daima güçlü olan ve aldatandır. Erkeğin aldatması normal karşılanırken kadının aldatması büyük bir suç olarak görülmektedir. K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022) programlarda kadının güçsüz ve bastırılmış olduğunu, fakat geçmişteki kadın profilinden oldukça farklı görüldüğünü vurgulamıştır. Kadının kocasını terk etmesine rağmen kocası tarafından çoğunlukla geri çağırıldığını ve namus anlayışının da değiştiğini ifade etmiştir. Ona göre programlarda, kadının eşini ve çocuklarını bırakarak başka bir erkeğe kaçması namussuzluk olarak değerlendirilmemektedir. Bu anlamda kadının egemen sistemdeki rolü ve ona yaklaşım farklılaşmıştır. Erkeğinse kadına karşı biraz daha sinmiş olduğunu ve egemenliğinin azaldığını düşünmektedir.

Görüşme yapılan kadın izleyiciler programlarda toplumsal ve ahlaki değerlerin yok edildiğini ve iyilik, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik gibi değerlerin ortadan kaldırıldığını, yerine kötülük, yalan, entrika ve ihanet gibi kavramların vurgulandığını ifade etmektedir. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022), programlarda namus kavramına işaret edildiğini ve bu kavramın çoğunlukla kadına ithafen kullanıldığını dile getirmiştir. Kadının erkek tarafından mağdur edilmesine rağmen eşini

aldattığında namussuz olarak nitelendirildiğini ve bu bakış açısının son derece kusurlu olduğunu söylemiştir. Erkeğinse hemen hiçbir zaman namus söylemi içinde anılmadığını ve topun altında olanın daima kadın olduğunu düşünmektedir. K2 (kişisel görüşme, 01.04.2022), programlarda ahlaki değerlerin yok edildiğini yinelemiştir. Çocuklarını bırakıp başka bir erkeğe kaçan kadınların gösterildiğini dile getirmiş ve bunu ahlaksızlık olarak değerlendirmiştir. K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022) de, programlarda ahlaki değerlerin aşındığını düşünmektedir: “Bakma mecburi bakıyoruz, yani başka bir şey olmadığı için, hiçbir toplumsal değer yok, hiç ahlaki değer yok. Herkes kendini düşünüyor, rating amaçlı”. K3 aynı zamanda programlarda namus kavramına değinildiğini ve bunun kadın için de erkek için de vurgulandığını ifade etmiştir. K6 (27.03.2022) ise programların izleyiciyi ahlaki olarak kötü etkileyebileceğine değinmektedir: “Herkes birbirini aldatıyor, herkes yalan söylüyor, ailenin içinde mutsuzluk var, dışarda arıyorlar genelde, tabi ahlaki değerler yok ediliyor”. K8 de (kişisel görüşme, 20.03.2022), programlarda ahlaki değerlerin çöktüğünü ve yerini kötülük, yalan, ihanet, iftira gibi kavramlara bıraktığını düşünmektedir. Ona göre namus kavramına yoğun olarak işaret edilmektedir, ancak ele alınan kadının namusudur. Kadının eşini aldatması, açık giyinmesi, sevgili olması, evden kaçması vb. durumlarda namus üzerinden yargılandığını dile getirmektedir. K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022), program sunucuları tarafından ahlaki ve toplumsal değerlere işaret edildiğini ve programa katılan kişilere iyi ve doğru olanın ne olduğunun anlatıldığını söylemiştir. Her ne kadar izlediği hikâyelerde ahlaki değerler yerle bir edilse de bu değerlerin vurgulandığını düşünmektedir.

Reality Showların Yoğun Olarak İzlenilme Nedenleri

Araştırmada kadın izleyicilerin, gündüz Reality Showlarını neden yoğun olarak izlediği de sorgulanmıştır. K4 (kişisel görüşme, 20.03.2022), hafta içi gündüz saatlerinde televizyon kanallarında aynı tür programların ekranda olduğunu ve izleyecek farklı bir programın olmadığını ifade etmiştir. Ona göre izleyicinin bu programları yoğun olarak izlemesinin nedeni televizyon ekranlarındaki benzeşmedir. K2 de (kişisel görüşme, 01.04.2022), bu düşüncüyü yinelemektedir. Reality Showlar dışında farklı programlar yapılsa izleyebileceğini, ancak seçim şansının bulunmadığını ifade etmiştir. K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022), televizyon kanallarında farklı programlar olmaması nedeniyle Reality Showları mecburen izlediğini şu sözleriyle dile getirmiştir: “Mecburen şimdi, böyle özel kanallar yok bizde, ben daha çok belgesel falan izlemeyi seviyorum. Hani bir TRT belgesel var işte, ona bakmaya çalışıyorum, çok fazla seçeneğim olmadığı için bakıyorum”. K3 eğitici, öğretici, sosyal içerikli programlar ve belgeseller yapılsa daha çok severek izleyebileceğini söylemiştir: “Bakıyorlar ki rating alıyor, herkes kendini düşünüyor, toplumu düşünen yok”. K6 da (kişisel görüşme, 27.03.2022) televizyon kanallarında gündüz kuşağında Reality Showlar yerine farklı ve eğlenceli programlar yapılsa çok daha mutlu olacağını ve zevkle izleyebileceğini dile getirmiştir. Gündüz kuşağında başka izleyecek bir şey olmaması nedeniyle bu programları izlemek zorunda kaldığını düşünmektedir: “Evet iyi programlar olsa daha mutlu oluruz. Bu tür programların hepsi tamamen kaldırılrsa daha mutlu oluruz yani, daha güzel programlar olsun, daha eğlenceli”. K9 (kişisel görüşme,

02.04.2022), Reality Showları mecburiyetten izlediğini düşünmemektedir. Ancak bu tür programlara, çok küçük yaşlardan itibaren ailesi ile birlikte izlemek durumunda kaldığı için artık alıştığını, konularını merak ettiği için izlediğini dile getirmiştir. Bu tarz programlar ekranlarda olmasa aramayacağını söylese de merak duygusunun onu bu programlara yönlendirdiğini ve onun için ilgi çekici olduğunu ifade etmiştir. K8 (kişisel görüşme, 23.03.2022) bu programların devam etmesini istediğini, ona iyi geldiğini, sınırlı olduğu zamanlarda izleyerek rahatladığını dile getirmiştir. K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022) bu programları mecbur olduğu için değil ilgisini çektiği için izlediğini düşünmektedir.

Kısaca, kadın izleyicilerin yoğun olarak gündüz Reality Showlarını televizyon ekranlarında farklı türde programlar olmadığı için izledikleri ve aslında bu durumdan çok memnun olmadıkları söylenebilir. Bu tür programları izlemenin kendileri için yararlı olmadığı ve hatta oldukça zararlı etkileri olabileceğinin bilincinde olan bir izleyici ile karşılaşılmıştır. Böyle bir durumda programları izlemeye devam etmelerininse, merak duygusunun baskınlığı ve bu duygunun onları yönlendirmesi ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ancak programları ilgi ve merak duyduğu için izleyen ve bu durumun devam etmesini isteyen kadın izleyicilerin de olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

İzleme Kanalı ve Tercih

Kadın izleyicilere gündüz Reality Showlarını televizyondan mı internetten mi izlediği sorusu da yönlendirilmiştir. İzleyicilerin çoğunluğu televizyondan izlediği bilgisini vermiştir (K1, K2, K3, K4, K6, K8). K5 (kişisel görüşme, 20.03.2022) işyerinde izlemesi nedeniyle internetten izlediğini ifade etmiştir. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022) ve K9 (kişisel görüşme, 04.04.2022), programları genellikle televizyondan, kimi zaman da internetten izlediklerini söylemiştir. K10 ise televizyondan izlemektedir. Bu anlamda programların görünürlüğünün gerek televizyon gerekse internet üzerinde sürdürüldüğü ve internetin televizyon izleme deneyimini yerine getirdiği ifade edilebilir.

Kadın izleyicilerin programları içeriğinden dolayı mı sunucusundan dolayı mı izledikleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Kadınlar genel olarak programları içeriğinden dolayı izlediklerini ifade etmiştir. K4 (kişisel görüşme, 20.03.2022) programları içeriğinden dolayı izlediğini söylese de sunuculara olan beğenisini şu sözleri ile dile getirmektedir: “Esra da çok düzgün, Esra, Müge Anlı, Zahide Yetiş, Serap Ezgü zaten kendini ispatlayan kişiler bunlar, çok düzgün sunuculuk yapıyorlar. Yani onların kesinlikle kötü niyetli bu programları yaptığını düşünmüyorum”. K6 (kişisel görüşme, 27.03.2022) ise, programları sunucularından dolayı izlediğini söylemiştir. Sunucuların anlatım tarzını beğenirse izlediğini, aksi takdirde izlemediğini ifade etmektedir. K9 (kişisel görüşme, 04.04.2022), programları genelde içeriğinden dolayı izlediğini, ancak ATV’de yayınlanan “Müge Anlı ile Tatlı Sert” programını Müge Anlı’ya olan sempatisi nedeniyle de izlediğini dile getirmiştir. K8 (kişisel görüşme, 23.03.2022), programları konularına ilgi duyduğu için izlediğini, ancak sunucularını da genellikle beğendiğini söylemiştir. Sunucuların programların izlenmesini sağladıklarını ve izleyiciyi kendilerine çektiklerini düşünmektedir.

Reality Show Kritiği

Kadın izleyicilerin Reality Showları izlerken ya da izledikten sonra yakınları ve arkadaşları ile programlar hakkında konuşup konuşmadıkları da sorgulanmıştır. İzleyiciler programlar hakkında genel olarak konuştuklarını dile getirmişlerdir. K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022), programları izlerken eşi ile zaman zaman konuştuklarını, eşinin programların tamamıyla kurgu olduğunu düşündüğü için ona kızdığını ifade etmiştir. Özellikle kadınların bir araya geldikleri gün etkinliklerinde, programlar hakkında konuşulduğunu dile getirmiştir. K6 (kişisel görüşme, 27.03.2022), programları izledikten sonra sinirli şekilde bazı olayları eşine ya da bir arkadaşına anlattığını ve üzerinde yorum yaptıklarını söylemiştir. K9 (kişisel görüşme, 04.04.2022), programları izledikten sonra gündem olan bazı konular hakkında ailesi ya da arkadaşları ile konuştuklarını ifade etmiştir. K8 (kişisel görüşme, 23.03.2022) programlar hakkında yakınları ve arkadaşları ile konuştuğunu şu sözleri ile anlatmaktadır: “Evet çok konuşuyorum. Hatta geçen bir misafirimiz geldi onlarla da konuştuk. Didem Arslan’da bir kadın vardı işte eşinin bir cinayetini çözmek için gelmiş, mesela onu konuştuk. Ya da işte ATV Esra Erol’da Fatma diye bir kız var, onu konuştuk. Konuşuyoruz yani okulda da konuşuyoruz arkadaşlarımla. Annemle konuşuyoruz ya da işte gelen misafirlerle de konuşuyoruz”. Bu bağlamda, kadın izleyicilerin ifadeleri Reality Showların etkilerinin yalnızca program süresince değil program sonrasında da sürdüğünü gösterir. Zira izleyicilerin yakınları ile programlar hakkında konuşmaları, programların onlar üzerindeki yoğun tesirine ve bıraktığı izlere işaret eder. Bu da programların elde ettiği yüksek izlenme oranlarının güvencesi olarak yorumlanabilir.

Görüşme yapılan kadın izleyicilerin gündüz Reality Showlarında izledikleri olayların esas kişilerini ve sunucuları sosyal medyadan takip etme durumları da sorgulanmış ve kadınların bir kısmı bu kişileri sosyal medyadan takip etmediklerini ve aynı zamanda bu kişilerle iletişime geçmediklerini söylemişlerdir (K1, K2, K8, K10). Kadınların bir bölümü ise her ne kadar programlarda hikayelerini izledikleri kişilerle iletişime geçmese de sunucuları takip ettiğini ifade etmiştir. K4 (kişisel görüşme, 20.03.2022) Show Tv’de yayınlanan “Didem Arslan Yılmaz’la Vazgeçme” programının sunucusuna programın Instagram sayfasından yorum yaptığını anlatmıştır. Sunucuya programa katılan konuklara ve özellikle de kadınlara çok sert ve yargılayıcı davrandığını ve bundan hoşlanmadığını yazdığını dile getirmiştir. İzlediği programların sunucularını sosyal medyadan takip ettiğini eklemiştir. K5 (kişisel görüşme, 20.03.2022), Müge Anlı’nın programında izlediği kişileri sosyal medyadan takip etmese de zaman zaman profillerini incelediğini ve aynı zamanda Müge Anlı’yı takip ettiğini dile getirmiştir. Bunun nedenini de Müge Anlı’yı çok gerçekçi bulması ile ilişkilendirir. Ona göre Müge Anlı samimi ve dobra olduğu, programda her şeyi açıkça ifade ettiği, kimseden çekinmediği ve rating odaklı davranmadığı için başarılıdır. Bu yönleriyle sunucuyu kendisine benzettiğini ve beğendiğini söylemiştir. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022), Reality Showlarda hikâyelerini izlediği kişilerin sosyal medya profillerine zaman zaman baktığını, programların sosyal medya sayfalarında yayınlanan anketlere katıldığını ve anlatılan konularla ilgili

görüşünü bildirdiğini söylemiştir. K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022), Show Tv’de yayınlanan “Didem Arslan Yılmaz’la Vazgeçme” programının sosyal medya sayfasını bir dönem takip ettiğini, yorumları okuduğunu dile getirmiştir. K6 (kişisel görüşme, 27.03.2022), programlarda izlediği konukları sosyal medyadan takip etmezken, sunucuları takip ettiğini ifade etmiştir. K9 da (kişisel görüşme, 04.04.2022) programlarda izlediği kişileri takip etmediğini, ancak Müge Anlı’yı takip ettiğini dile getirmiştir.

Görüşme verilerine dayanılarak kadın izleyiciler için televizyon programlarının etkilerinin sosyal medyada da devam ettirildiği ve televizyonun kendini bu alanda da yeniden ürettiği ifade edilebilir. İzleyiciler programları sadece televizyondan izlemekle yetinmemekte, sosyal medyayı da programlarda izledikleri hikâyeleri ve kişileri izlemek ve takip etmek için kullanmaktadır. İzleyiciler için, gerek hikâyelerine şahit oldukları kişileri gerekse sunucuları sosyal medyadan takip etmenin, programlardan kopmamak adına önemli bir araç olduğu söylenebilir. Programların sunucularının da izleyiciler üzerindeki etkisi açıktır. Sunucuların sevilen ve beğenilen kişiler olmaları ile izleyicilerin programlara bağlılıkları arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bu bağlamda, izleyicilerin programlarla ilişkili fikirlerinin şekillendirilmesinde sunucuların etkisinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Hatta kadınların, programların gerçek ya da kurgu olduğu ile ilgili fikirlerinin şekillenmesinde de, sunucuların gerçekçi ve samimi tavırlarının etkili olduğu kanısına ulaşılmıştır. Sunucuları ne kadar açık ve sahici görürlerse programların gerçek olduğunu düşünme ihtimalleri o kadar yükselir. Bunun dışında izleyiciler sunucuların genel olarak toplumun değerlerine saygı gösterdiklerini düşünmekte ve bu nedenle de onları sevdiklerini söylemektedirler.

Kadın İzleyiciler İçin Reality Showların Amacı

Görüşülen kadın izleyicilerin Reality Showlarda asıl amacın kanal sahiplerinin ve yapımcıların para kazanması olduğunun bilincinde oldukları söylenebilir. İzleyiciler programların yüksek rating elde etmek üzere yapıldığını ve buna hizmet ettiğini düşünmektedirler. Bu temel amaç çerçevesinde topluma da birtakım mesajlar verildiğini ifade etmektedirler. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022) yapımcıların amacının topluma mesaj vermek olduğunu ve bu yolla da para kazandıklarını söylemiştir.

İzleyicilerden bazıları genel olarak Reality Showları izlemenin bireylerin eğitim durumları ile ilişkili olduğunu düşünmektedir. K7 (kişisel görüşme, 23.03.2022) bu programları izlemekte olan, eğitim düzeyi yüksek insanların daha bilinçli olduğunu, programlarda kurgu olup olmadığını daha net görebildiğini dile getirmiştir ve kendisini de bu grup içinde değerlendirir. Ancak K10 (kişisel görüşme, 07.04.2022) bunun tam aksini düşünmektedir. Ona göre bireyin bu programları izlemesi ve izlediklerinden etkilenmesi bireyin eğitim durumu ile ilişkili değildir. Kadın izleyicilerin çoğu, programlar bittikten sonra izledikleri üzerinde düşünmediklerini ve hikâyelerin onlar için orada sona erdiğini ifade etmişlerdir. Aslında programlarda izlediklerinin onları etkilediğini bilmelerine rağmen bunu dile getirmeleri, programlardan zarar görmediklerini düşünmek istemeleri ile ilişkili olabilir.

Yani bu yolla bir nevi direnç mekanizması geliştirmektedirler. Örneğin K8 (kişisel görüşme, 23.03.2022), Reality Showların toplumu olumsuz etkilediğini bilmesine rağmen, izlemeye devam etmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “Günün yorgunluğu oluyor, günün yorgunluğunu atmak için bir nevi onları izliyorum. Onlara bakarak kendim hırslanıyorum, kendimi onların yerine koyuyorum, kendi kendimle kavga ediyorum, cevap veriyorum televizyona karşı, bir nevi beni motive ediyor ya da hani sinirliysen ve başka bir şeyim varsa aklımı dağıtmaya yönlendirdiği için biraz böyle izliyorum yani”. K8, reality showların toplumdaki bireyleri etkilediğini ve belirli davranışlara yönlendirdiğini de şu sözlerle anlatmaktadır: “... Bizim yakınımızdı, kendisi kaçmayı düşünüyordu, sürekli Esra Erol’u izliyordu, o da işte kaçmayı zaten aklına koymuştu. Hani o da ordan bir cesaret alıp yani o akşam, izlediğimizin akşamı eşini arayıp kaçmıştı, sonra da pişman olup geri döndü”. K8’in’nin sözleri programların izleyiciler üzerinde ne kadar güçlü bir etkisinin olduğunu gözler önüne sermektedir. Görüşülen kadın izleyicilerden bazıları her ne kadar programların onları çok da etkilemediğini söylese de bazı ifadeleri aslında bu etkiyi görmek istemediklerini ve hatta görmezden gelebildiklerini göstermektedir. Nitekim programların içeriği ve ekrana getirilen hikâyeler de izleyicilerin öylesine izleyip geçeceği türden değildir. Kısacası, toplumdaki bireylerin yaşadıkları sorunları ve acı olayları ekrana taşıyan Reality Showlar, konuları ve yarattığı insan figürleriyle izleyicilerde derin izler bırakmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada kadın izleyicilerin özel televizyon kanallarında gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality show programları ile ilişkili düşünceleri açığa çıkarılmaya çalışılmış ve bu programlara yükledikleri anlamlar üzerinde durulmuştur. Bu temel amaç etrafında toplam 10 kadın izleyici ile görüşme yapılmış ve kadınların fikirlerine başvurulmuştur.

Araştırmada elde edilen veriler, görüşme yapılan kadınlar tarafından özel televizyon kanallarında, gündüz kuşağında yayınlanmakta olan Reality Showların yoğun olarak (kadınların çoğu günde 2-3 saat izlemektedir) izlendiğini göstermektedir. Reality Showlar kadınların çoğunluğu tarafından yaklaşık 10-15 yıldır izlenmektedir. Nitekim gündüz Reality Showlarına olan ilgi yeni değildir, oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Kadınlar bu tür programları genellikle ilgi çekici olması ve merak uyandırması nedeniyle izlemektedir. Programların gerçek yaşamdan kesitler sunması ve yaşam öykülerine yer vermesi kadınların programları izlemelerinin temel gerekçelerinden biridir. Kadınlardan bazıları programlarda tamamiyle gerçekliğin anlatılmadığını düşünse de merak duygusu nedeni ile programları izlemeye devam etmektedir. Kadınlar programların konularının ilgi çekici olması nedeniyle bir gün sonra ne olacağını ve olayların nasıl gelişeceğini merak etmektedir. Bu his onları programlara bağımlı kılmakta ve her ne kadar eleştirel yaklaşımlar da izlemeye devam etmelerine neden olmaktadır.

Programlar genel olarak kadın izleyicilerin yaşamlarını olumsuz etkilemekte ve onları hayata karşı daha korkulu ve kaygılı hale getirmektedir. İzledikleri olaylar kadınların çocuklarını daha fazla

sınırlamalarına, eşleri ile ilgili güven problemi yaşamalarına neden olabilmektedir. Programların kadınları genel olarak olumsuz etkilediği söylenebilir. Ancak, bazı kadınlar programlarda izlediği olaylar nedeniyle çocuklarına ya da eşlerine daha dikkatli davranma ve olaylardan ders çıkarma eğilimi gösterebilmektedir. Buna rağmen, programların kadınlar açısından olumlu olan bu etkisinin oldukça sınırlı olduğu ve kadınların daha çok olumsuz etkilendiği kanısına ulaşılmıştır. Bu bağlamda programların, kadınları etkilediği ve çoğunlukla onlarda korku, kaygı ve güvensizlik durumları yaratarak olumsuz etkiler oluşturduğu söylenebilir.

Kadın izleyiciler Reality Showlarda topluma genel olarak olumsuz mesajlar yayıldığını ileri sürmektedirler. Onlara göre, programlar toplumdaki bireylerin ne kadar zor yaşam koşullarına sahip olduklarını, acı içinde yaşadıklarını ve toplumun ahlaki değerlerinin yok edildiğini kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda anlatılan hikâyeler izleyicilerin kötü ve ahlak dışı davranışları örnek almalarına ve tekrarlamalarına neden olabilir. İzleyiciler programları, izledikleri olaylardan ders çıkarmalarını sağlaması bakımından olumlu görmektedir. Ancak onlar açısından bu olumluluk, programların aktardığı olumsuz mesajların etkisinin yanında oldukça belirsizdir. Bununla birlikte, Reality Showların izleyicilerin kendi hayatına şükretmesini sağladığı ve bir rıza söylemi ürettiği de söylenebilir. Bunun da egemen toplumsal düzenin yeniden üretimini sağlamak açısından medyanın ekonomi-politiği ile ilişkili bir temsil olduğu ifade edilebilir.

Kadın izleyiciler televizyonda acı ve kaos içeren olayların kendilerini ve toplumu daha çok çektiğini düşünmektedir. Reality Showların izleyiciler tarafından yoğun şekilde izlenmesinin nedenlerinden biri de bu ilgiye dayanmaktadır. Kadınlar açısından bu tür programlar toplumu olumsuz etkilemektedir. Zira sürekli kötü ve acı olaylarla karşılaşan izleyicinin programlardan olumlu etkilenmesi çok da mümkün değildir, bu nedenle bu etki genel olarak olumsuz bir etkidir. Kadınların çoğu için programların öğrenilecek ve örnek alınabilecek olumlu bir yanı bulunmamaktadır. İnsanlar ancak kötü davranışları ve olayları örnek alabilir, bir cinayetin yolunu, eşini nasıl terk edeceğini vb. öğrenebilir.

Araştırmada ulaşılan verilerden biri de bazı kadın izleyicilerin Reality Showlarda izlediği olay ve hikâyelerle kendi hayatlarını karşılaştırdıkları ve bunun da genellikle yaşamlarına şükretmeleri ile sonuçlandığıdır. Kadınlar programları izleyerek, aslında ne kadar iyi bir yaşamları olduğunun farkına vardıklarını ifade etmektedirler. Hatta izledikleri olaylar, onların bazı hatalar yapmalarını dahi engelleyebilmektedir. Bu anlamda bu tür programlar izleyicide olumlu anlamlar taşır ve izlenilmesi fayda sağlayabilir. Ancak kadınlar, bu programların izleyicileri örnek alma yoluyla kötü davranışlara yönlendirdiği konusunda da hemfikirdir. Onlara göre izleyici, izlediklerinden etkilenerek aynı davranışlara yönelebilir. Nitekim görüşülen kadınların hemen hepsi programlarda izlediklerini örnek almadıklarını, bu ihtimali diğer izleyiciler adına düşündüklerini dile getirirler. Bu anlamda, kadınlar programların olumsuz yanlarının farkındadırlar, ancak kendilerini bilinçli bir izleyici olarak algılamakta ve olumsuz etkilere kapatılmaktadırlar. Kadınların programları iyi yönleri ile izledikleri

ve bunlardan dersler çıkardıklarını söylemeleri ise aslında kendileri için olumsuz etkileri görmezden gelme eğiliminde oldukları anlamını taşır.

Araştırmada Reality Showların kadın izleyicileri hissi anlamda da etkilediği bilgisine ulaşılmıştır. Kadınlar programları yakın bir mesafeden izlemekte ve çoğunlukla katarsise erişmektedir. İzlediklerine üzülmekte, kızmakta, sinirlenmekte, gerilmekte zaman zaman ağlamaktadır. Bu durum programların onları ne denli ele geçirdiğini kanıtlar. Bazı kadın izleyiciler programların onları ve yaşamlarını etkilemediğini söylese de bu hissi deneyimler aslında ne denli etkilendiklerini gözler önüne serer. Kadınların çoğu, programların toplumdaki bireyleri olumsuz etkilediğini düşünse de bunu kendisi açısından kabul etmemektedir. Bu da her ne kadar programlara karşı eleştirel bir duruş sergileseler de bunu yaşamlarına adapte etmediklerini ve onlardaki etkileri görmezden geldiklerini gösterir. Bu durum kadınların programları izlemeye devam edebilmeleri için geliştirdikleri bir savunma mekanizması olarak da yorumlanabilir. Onlar programların topluma zarar verdiğini düşünseler de kendilerini yalıtmakta ve programları izlemelerinin mantıklı bir gerekçesini yaratmaya çalışmaktadırlar.

Kadın izleyiciler Reality Showlarda yoğunlukla toplumsal cinsiyet açısından geleneksel bir söylem üretildiğini düşünmektedir. Programlarda temsil edilen kadın, onlara göre ezilen, şiddet gören, güçsüz ve mağdur kadındır. Aksine erkeğe egemen olan, tahakküm uygulayan ve kadını ezendir. Bu anlamda onlara göre, özellikle kadının temsili konusunda programlar önemli bir sorun içermektedir. Programlarda kadının salt özel alanla ve özel alan yükümlülükleri ile temsil edilmesi, kamusal alanın dışında tutulması, aşağılanması ve erkek karşısında pasifize edilen konumu onları rahatsız etmektedir. Kadın izleyicilerin bu fikirleri programlara eleştirel yaklaşıtlarını göstermekte ve toplumsal cinsiyet açısından karşıt bir söylem içermektedir. Nitekim kadınların çoğu programlarda toplumsal cinsiyet açısından aktarılan geleneksel/egemen kodları reddetmekte ve bunu açıkça ifade etmektedir. Bu da televizyon izleyicisinin özneliği açısından önemli bir bakış açısı sağlar. Zira görüşme yapılan kadınların programlardaki eril söylem ve erkeğin kadın karşısındaki tahakkümüne karşı eleştirel yaklaşıtları onların toplumsal rol ve temsiller konusundaki farkındalığını göstermekte ve bu durum da her ne kadar programları yoğun olarak izleseler de bu bilince erişmiş olmaları bakımından umut vaatmektedir.

Kadınların programlara yönelik eleştirel yaklaşıtları ile sürekli izleyici olmaları arasındaki ilişki ters bir ilişkidir. Bu da izleyicinin desteklemediği ve aynı bakış açısı ile yaklaşmadığı programları, ilgi çekici olması ve merak uyandırması nedeniyle izleme eğilimi gösterebildiğini ve zıtlıkların onun için çekici olabildiğini göstermektedir. Her ne kadar programlar kadın izleyicilerin ahlaki değer yargılarını ve bakış açıtlarını aşan paradigmlar içerse de, yüksek izlenme oranları eleştireliliğin ve karşıtlığın sadece düşünce ile sınırlı olduğunu ve bunun davranış ve eylemlere yüklenmediğini göstermektedir. Zira, görüşme yapılan kadınlar programlarda çoğunlukla ahlaki değerlerin yok edildiğini ve yerine ahlak dışı davranış ve değerlerin getirildiğini düşünmektedir. Onlara göre namus

kavramı daha çok kadınla eşleştirilmekte ve kadın birçok durumda namussuzlukla itham edilmektedir. Bu yaklaşım kadınların programları izlemelerinin önünde bir engel oluşturmamakta, ancak eleştirel bir izleme eylemi içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Nitekim kadınlar bu bilinçlilik hali nedeniyle programların olumsuz etkilerinden korunduklarını iddia ederler. Buna rağmen, izleyicinin tanımladığı bu aktifliğin popüler Reality programların yeniden üretimini engellemediği, hatta ticari televizyon sistemini yeniden ürettiği ifade edilebilir. Ayrıca kadınlar her ne kadar programların toplumsal ahlak ve değerler açısından olumsuz yönlerini vurgulasa da izleme davranışlarını devam ettirerek aslında programların kötü etkilerine maruz kalmaya devam etmektedir. Bu açıdan kadınların programlarla ilgili farkındalıkları ticari televizyon sisteminin çıkarları için bir engel oluşturmamakta ve daha fazla kâr için toplumsal değerler tahrip edilmeye devam etmektedir.

Kadın izleyicilerin gündüz Reality Showlarını izlemelerinin nedeni, yoğunlukla gündüz kuşağında televizyon ekranlarında (majör televizyon kanallarını kastetmektedirler) aynı tür programların bulunmasıdır. Kadınlar gündüz saatlerinde nitelikli (eğitim, kültür, sanat içerikli vb.) programlar üretilse daha mutlu olacaklarını ve izleyecek farklı türde programlar olmadığı için Reality Showları izlemeye mecbur kaldıklarını düşünmektedir. Kadınların söylemleri aslında izleyiciye farklı bir seçenek bırakılmadığını göstermektedir. Kadınların bu farkındalığının, ticari televizyonların “izleyici bunu istiyor” söylemini çürütmekte olduğu görülebilir. Bu söylem aksine “televizyon bize bunu dayatıyor” söylemi ile yer değiştirmektedir. Kadınların eğitim durumları fark etmeksizin çoğunlukla böyle düşünmeleri bu yaklaşımın eğitimle ilişkisini zayıflatmakta ve hemen her kadın tarafından bu bilince ulaşıldığını göstermektedir. Bu bağlamda araştırma, ana akım medya söylemine izleyici bazında karşıt veriler sunması açısından önemli bir bakış açısı sağlamıştır. Ancak, kadınların Reality Showları mecburen izlediklerini ifade etmelerine rağmen izleme eylemini sürdürmeleri bir paradoks içerir. Bu durum, kadınların programların olumsuzlukları ile ilgili farkındalığının, izlemeyi sonlandırmalarına neden olmadığını gösterir. Kanımızca, izleyici Reality Showların bireylere verdiği zararların bilincinde olsa da bu zararı kendisine yönlendirmekten kaçınmakta ve nasılsa programları her şeyin farkında olarak izlediğini düşünerek kendisini bir nevi rahatlatmaktadır. Bu ise “Reality Showlar bana bilinçli izleme yaptığım için zarar vermiyor” söylemini üretmekte ve izleyicinin merak duygusuna kapılarak programları izlemeye devam etmesine neden olmaktadır.

Araştırmada ulaşılan tespitlerden biri de, kadınların programları genellikle içeriklerine ilgi ve merak duymaları nedeniyle izledikleri, ancak sunucuların da kadınlar için önemli bir unsur olduğudur. İzleyicilerden bazıları programlara bağımlı hale geldiklerini ve bir sonraki günü iple çektiklerini ifade eder. Programlarda çoğunlukla bir cinayet çözülmekte, eşini aldatan bir adam karısı ile hesaplaşmakta, aile içi anlaşmazlıklar, sorunlar, kayıplar, şiddet olayları ekrana getirilmektedir. Nitekim programlar konuları itibarıyla oldukça ilgi çekici ve izleyiciyi bağlayıcı bir özellik taşır. Bu da izlenme oranlarının yükselmesine ve kârın maksimize edilmesine yarar ve sözü edilen paradigma, ticari televizyon sisteminin yaşam kaynağını oluşturur. Kadın izleyicilerin Reality Showları izledikten sonra, programlar hakkında yakın çevreleri ile konuşmaya devam ettikleri de

görülmektedir. Bu durum programlar bittikten sonra etkilerinin, diğer bireylerle konuşma eylemi ile devam ettirildiğini gösterir. Yani Reality Showlar, izleyiciye yalnızca programlar ekranda olduğu süre içinde etki etmemekte, yankıları günün diğer saatlerinde de devam etmektedir. Bu durum sosyal medyada programların görünürlüğünün sürdürülmesi ile de ilişkilendirilebilir. İzleyiciye televizyondan izlediği programlar ve konuları hakkında sosyal medya ağlarından da veri akışı sağlanmakta ve onun programları zihninden çıkarmasına izin verilmemektedir. Televizyon ve sosyal medyanın karşılıklı ilişkisi, bu tür programların toplumsal hayatta konuşulmaya devam etmesini ve zaman zaman gündem olmasını sağlamaktadır.

Araştırmada eğitim durumları açısından farklı özelliklere sahip kadın izleyicilerle görüşülmüş ve eğitim durumu değişkeninin kadınların Reality Showlar ile ilgili düşüncelerini ne düzeyde etkilediği sorusuna da yanıt aranmıştır. Genel olarak eğitim durumu değişkeninin, izleyicilerin Reality Showlara yaklaşımları açısından dikkate değer bir etki oluşturmadığı saptanmıştır. Kadınların bu programlara bakış açıları değişkendir ve bu durumun eğitim düzeyi ile ilişkisi olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, kadınlardan ilkokul mezunu olan K3 (kişisel görüşme, 02.04.2022) programların kurgu olduğunu ve hiçbir olumlu yanının bulunmadığını, her şeyin kâr mantığına dayandığını düşünürken ve oldukça eleştirel bir yaklaşım geliştirirken önlisans öğrencisi K8 (kişisel görüşme, 23.03.2022) programlarda izlediklerinin gerçek olduğunu düşünür ve hikâyelerden daha fazla etkilendiğini ifade eder. Benzer şekilde ilkokul mezunu olan K2 (kişisel görüşme, 01.04.2022) programlara daha az bağımlılık geliştirirken ve eleştirel yaklaşırken yüksek lisans mezunu K10 (07.04.2022) programlar hakkında daha olumlu bir yaklaşım sergiler. Önlisans öğrencisi K7 ve K9'un da programlara bağımlılıklarının daha fazla olduğu ve izlediklerinden daha çok etkilendikleri kamısına ulaşılmıştır. Bu anlamda izleyicilerin eğitim düzeyi yükseldikçe Reality Showlara daha eleştirel yaklaştıklarını, daha az bağımlı olduklarını ve izlediklerinden daha az etkilendiklerini söylemek oldukça zordur. Eğitim düzeyi düşük olan bireylerin programları daha pasif ve etki altında izlediklerini söylemek de bu bağlamda mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla, Reality Showları aktif bir izleyici olarak izleme deneyiminin eğitim durumu ile ilişkisinden söz edilememektedir.

Araştırmada ulaşılan tespitlerden en dikkat çekici olanı, izleyicilerin programlar hakkında çoğunlukla olumsuz düşünceleri olmasına ve programların bireyleri kötü etkilediğini düşünmelerine rağmen izlemeye devam etmeleridir. Elde edilen verilere göre, izleyicilerin bu bakış açısı, bilinçli olduklarını ve onlara gelebilecek zararların farkında olduklarını düşünmeleri ile ilişkilendirilebilir. Görüşme yapılan kadınlar genel olarak programlardan olumsuz etkilendiğini kabul etmemiş ve bu etkilerin başkaları için geçerli olabileceğini söylemiştir. Zira topluma zararlı düşünce ve davranışlar aktardığını düşünmelerine rağmen programları izlemeye devam etmelerinin nedeni, etkileri konusunda farkındalık sahibi olduklarını düşünerek bir nevi rahatlamaları olabilir. Hatta programları, izledikleri kötü olaylardan ders çıkarmalarını sağlaması açısından olumlu karşılımları da bu farkındalık düşüncesine içseldir. Ancak kanımızca izleyicinin bu düşüncesi, aslında programları izlemeye devam edebilmek için üretmiş olduğu ve içsel bir çelişkiyi engellemek istediği ifade

edilebilir. Kadın izleyiciler, programlarda izledikleri olayları tahlil edebilecek ve çıkarımlar yapabilecek yeterliliğe ve bakış açısına sahiptir. Ancak onların bu yeterlilikleri, izleme davranışlarını engelleyememektedir. Bu durumda izleyicinin görece aktifliğinden ve öznelliğinden söz edilebilse de bu durum, ticari televizyon pratiğinin kâr mantığına karşı bir hamle oluşturmadığı için, kapitalist sistemin dinamiklerini yeniden üreten bir ortam yaratmaktadır. Zira, izleyici ne zaman bu tür programları izlemeyi sonlandırır, o zaman kaçıt bir eylem üretecek ve düşünceleri tam bir karşılık bulacaktır. Ancak bu olmadığı müddetçe Reality Showlar toplumda yankı bulmaya ve izleyici eleştirel yaklaştığı programları izlemeye devam edecektir.

Sonuç olarak bu araştırmada özel televizyon kanallarında yayınlanan Reality Showların kadın izleyiciler için ne tür anlamlar taşıdığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma Samsun ve Ankara'da yaşamakta olan 10 kadın izleyici üzerinde yapılmış olup bundan sonra yapılacak araştırmalarda çalışmanın kapsam ve içeriği farklılaştırılarak yeni verilere ulaşılabilir. Reality Showların etkileri ve izleyiciler için içerdiği anlamlar farklı yöntemlerle araştırılabilir ve çalışma kapsamı genişletilebilir. Araştırma erkek izleyiciler üzerinde de uygulanarak yeni verilere ulaşılabilir. İzleyicilerin geçmişte Reality Showları izleme deneyimi ile günümüzdeki izleme deneyimleri karşılaştırılarak tarih içindeki değişimler ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

Adaklı, G. (2001). Televizyon türlerinde dönüşüm. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1999 Mahmut Tali Öngören'e Armağan. Şubat, Özel Sayı: "Sinema ve Televizyon"*, 229-253.

- Akarsu, B. ve Akarsu, B. (2019). *Bilimsel araştırma tasarımı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Biressi, A. and Nunn (2005). *Heather, reality tv: realism and revaluation Great Britian*. London: Wall Flower Press.
- Burton, G. (2010). *Görünenden fazlası*. N. Dinç (Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çaplı, B.ve DüNDAR, C., (1995). 80'lerden 2000'lere televizyon. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken*, (15), 1376-1386.
- Çelenk, S. (2005). *Televizyon, temsil, kültür*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Dauncey, Hugh D. (1996). French `reality television'more than a matter of taste? *European Journal of Communication*, 11(1), 83-106.
- Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları (6. Baskı).
- Feuer, J. (2005/1992) Genre study and television. R. C. Allen (Edt.). *Channels of Discourse, Reassembled 2* in (138-160). New York and London: Routledge.
- Gittlin, T. (February 1979). Prime time ideology: the hegemonic process in television entertainment. *Social Problems*. 26 (3), 251-266.
- Gittlin, T. (1994). *Inside prime time*. New York and London: Routledge.
- Groombridge, B. (1976). *Televizyon ve toplum*. A. Usluata (Çev.). İstanbul: Reklam Yayınları.
- Hill, A. (2005). *Reality tv audiences and popüler factual television*. New York and London: Routledge.
- Karakaya, İ. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. A. Tanrıöğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (57-83). Ankara: Anı Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi, kavramlar-ilkeler-teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Katırcıoğlu, E. (2011). Önsöz. E. İlhan, E. Bakkalbaşıoğlu (Ed.) *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi içinde* (13-14). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kaya, R. (2001). Televizyon medyanın amiral gemisi ya da globalleşmenin taşıyıcısı. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1999, Mahmut Tali Öngören'e Armağan. Özel Sayı: "Sinema ve Televizyon"*, 199-206.

- Kilborn, R. (1994). 'How real can you get', recent developments in 'reality' television'. *European Journal of Communication*, 9 (4), 421-439. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/0267323194009004003>. Erişim tarihi: 20.06.2022
- Küçükcan, U. Ö. (2019), Medya sarkacı: kurgu ile gerçeklik arasında suç. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 123 (242), 11-34.
- Küçükerdoğan, B. (2009). Kültür ve televizyon. B. Küçükerdoğan (Ed.). *Televizyo ve... içinde* (69-109). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Locher, M., A. (2015). Review of: real talk. reality television and discourse analysis in action. *Journal of Pragmatics*, 75, 25-27.
- Mutlu E. (1995). *Televizyonda program yapımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Rose, G. B. and Edgerton G. R. (2005). Introduction television genres in transition. G. R. Edgerton and B. G. Rose (Ed.). *Thinking outside the box a contemporary television genre reader in* (1-16). The University Press of Kentucky.
- Rushdie, S. (2001). Reality tv: a death of talent and the death of morality. *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/books/2001/jun/09/salmanrushdie>. Erişim tarihi:20.06.2022.
- Tokgöz, O. (2015). İletişim kuramlarına anlam vermek. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yaylagül, L. (2016). Kitle iletişim kuramları. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, S. ve Esen, H. (2018). Reality tv programları bağlamında Türk televizyon kültürünün dönüşümü. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*. 26 (3), 486-501.

Görüşme Yapılan İzleyiciler:

- K1 Karakoç, M. (Kişisel Görüşme, 24.03.2022)
- K2 Kılıç, M. (Kişisel Görüşme, 01.04.2022)
- K3 Aygün, H. (Kişisel Görüşme, 02.04.2022)
- K4 Demir, A. (Kişisel Görüşme, 20.03.2022)
- K5 Ergin, S. (Kişisel Görüşme, 20.03.2022)
- K6 Çavuş, Ç. (Kişisel Görüşme, 27.03.2022)
- K7 Devecioğlu, N. (Kişisel Görüşme, 23.03.2022)
- K8 Kaya, E. (Kişisel Görüşme,23.03.2022)

K9 Yayla, A. (Kişisel Görüşme, 04.04.2022)

K10 Kurt, O. (Kişisel Görüşme, 07.04.2022)

Geliş Tarihi:

10.01.2023

Kabul Tarihi:

06.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Aydemir, E., & Islam, M. (2023). Covid-19 pandemi döneminde özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin yaşadığı zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 743-763. doi:10.46928/iticusbe.1231709

COVID-19 PANDEMİ VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLU AİLELERİN YAŞADIĞI ZORLUKLAR: SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Araştırma

Elif Aydemir

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

elif@istanbulmarka.science

Mozharul Islam

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

mazhar.islam@izu.edu.tr

Mozharul Islam: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyoloji bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Çevre Sosyoloji, Göç Sosyoloji, Uyum ve Sürdürülebilir Kalkınma alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

Elif Aydemir: Lisans eğitimini Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ekonomi ve Finans bölümünde tamamlamıştır. Akabinde İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Sosyoloji yüksek lisansını başarıyla tamamlamıştır. Halen İstanbul Marka Bilim Topluluğu'nda Akademik Başkanlık görevini yapmaktadır.

COVID-19 PANDEMİ VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLU AİLELERİN YAŞADIĞI ZORLUKLAR: SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Elif Aydemir
elif@istanbulmarka.science
Mozharul Islam
mazhar.islam@izu.edu.tr

Özet

Amaç: Araştırmada özel çocuk ve ailelerinin pandemi sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal açılardan ne gibi zorluklar yaşadığına, bu zorlukları çeşitli kurumlar tarafından sağlanan imkanlarla nasıl giderdiklerine ya da gideremediklerine dair bulgular sağlanarak, çeşitli öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

Yöntem: Araştırmanın çalışma alanı Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'dir. Araştırmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılarak, örnek 15 özel gereksinimli çocuk sahibi aile bireyi ile yapılandırılmamış açık uçlu soru formu üzerinden derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Bulgular: Elde edilen bulgular sonucunda ana tema ve alt temalar oluşturularak yorumlayıcı yöntemle analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; salgın sürecinde özel çocuk ve ailelerinin en fazla eğitim alanında zorluk yaşadığı görülmektedir. Bunun sebebinin de özel çocukların online eğitime ayak uyduramamaları olarak vurgulanmıştır. Sağlık açısından katılımcıların bir kısmı sorun yaşamadıklarını belirtirken bazı katılımcılar ise özellikle tam kapanma sürecinde özel çocuklarının hareketsiz kalmalarından dolayı fiziksel gelişimlerinin olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu süreçte özel çocukların toplumlarda bilinenin aksine sosyalleşme açısından olumlu bir durum sergilediği de vurgulanmıştır. Bunun en önemli sebebinin de aile içi iletişim ve etkileşimin artış göstermesinden kaynaklı olduğu belirtilmiştir.

Özgünlük: Küresel nitelik sergileyen Covid-19 Salgını, toplumları pek çok açıdan etkileyerek değişim ve dönüşüm sürecine girmelerine neden olmuştur. Kuşkusuz bu süreçten en fazla etkilenen toplumsal sınıf özel gereksinimli çocuk ve aileleri olmaktadır. Araştırmaya özgünlük katan en önemli unsur; şimdiye kadar küresel salgın kapsamında özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin yaşamış olduğu sorunların tüm boyutlarının ele alınmayıp, yapılan araştırmada ise bu hususun en ince ayrıntılarına kadar incelenmiş olmasıdır. Yapılan araştırmanın özel çocuk ve ailelerinin salgın sürecinde birçok açıdan yaşadığı zorlukların incelenmesinde ve sadece anneler açısından analiz yapılmayarak babaların da görüşlerinin dikkate alınarak incelenmesi de yapılan araştırmayı özgün hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Salgın, Özel Çocuk ve Aileler, Sosyalleşme, Online Eğitim

JEL Sınıflandırması: I14, I24, I38

COVID-19 PANDEMIC AND CHALLENGES OF FAMILIES WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

Aim: This research aims to present various suggestions based on findings of the difficulties children with special needs and their families have experienced in education, health, and social aspects during the pandemic; how they could or could not overcome these difficulties with the opportunities from various institutions.

Method: The research area is Küçükçekmece Municipality Disabled Rehabilitation Center. Using the purposeful sampling technique, we conducted 15 in-depth interviews with family members with children with special needs through an unstructured, open-ended question form.

Findings: The findings show that special children and their families have the most difficulties in education during the pandemic because of the inability of special children to keep up with online education. While some children with special needs had no health problems, the inactivity adversely affected other children's physical development, especially during the closure period. The study shows that contrary to what is known in societies, special children exhibit a favorable situation during the pandemic in terms of socialization because of increased communication and interaction within the family.

Originality: The Covid-19 outbreak has affected societies globally in many ways, causing them to encounter change and transformation. Undoubtedly, the social group most affected by this process is children with special needs and their families. The most crucial element that adds originality to the present research is that all dimensions of the problems experienced by parents with special needs children within the scope of the global epidemic have yet to be addressed, and this issue has been examined in detail in this research. Examining the difficulties experienced by special children and their families in many aspects during the epidemic process through analyzing the opinions of both mothers and fathers makes the research unique.

Keywords: Global Pandemic, Special Children and Families, Socialization, Online Education

JEL Classification: I14, I24, I38

GİRİŞ

Küresellik sergileyen Covid-19 Salgını toplumları ve toplumsal kurumları farklı açılardan olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal düzeyde bakıldığında, ülkelerin izolasyon sağlamak adına sınırlarını kapatması, bireyler için açık alana çıkma hakkının kısıtlanması, sosyokültürel yapının azalmış olması (Üstün ve Özçiftçi, 2020) bireyleri psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açılardan etkilemektedir. Her bir bireye farklı yönlerle nüfuz eden salgın sürecinden kuşkusuz en çok etkilenen sınıf özel gereksinimli çocuklar ve aileleri olmaktadır. Bu süreçten özel bireylerin daha fazla etkilenmesinin pek çok sebebi vardır. Engelli ve özel ihtiyaçları olan kişiler, genellikle topluma tam olarak katılma yeteneklerini kısıtlayabilecek bir dizi engelle karşılaşır (SESRIC, 2023). Bunlardan bazıları; tam kapanma sürecinde özel çocukların eğitim aldıkları yerlerin de kapanması, eğitimde dijitalleşmeye ayak uyduramamaları, ailelerinin bu konularda fazla bilgi sahibi olamamaları özel gereksinime ihtiyaç duymayan bireylere göre daha fazla etkilenmelerine sebep olmaktadır.

Araştırmada salgın döneminde özel çocuk ve ailelerinin eğitim, sağlık ve sosyal açılardan yaşadığı zorluklara yer verilerek, bu zorlukların nerelerden kaynaklandığına, resmi ve özel kurumlarca nasıl destekler sağlanıp, bu dönemden korunmalarına yönelik neler yapıldığı analiz edilerek bilimsel literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu araştırmanın çalışma alanı Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi olarak belirlenmiştir. Amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılıp, örnek 15 özel gereksinimli çocuk sahibi aile ile derinlemesine mülakat yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlayıcı yöntemle analiz edilmiştir. Yorumlayıcı yöntemde sözlü ya da yazılı bir metnin ayrıntılı olarak analizi yapılmaktadır (Neuman, 2017).

Alan yazına bakıldığında özel gereksinimli çocuklarla ilgili yapılan araştırmalar genel olarak tek bir durum ekseninde veya sadece anne ile görüşme yapılarak ele alınmaktadır. Araştırmada ise üç durum (eğitim, sağlık ve sosyal) açısından ve anne ile baba fark etmeksizin yapılmış olması da araştırmanın bu konu üzerindeki özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular şöyledir; katılımcıların büyük bir kısmı salgın sürecinde en fazla özel çocuklarının eğitim alanında zorluk yaşadığını bunun sebebinin de eğitimde dijital dönüşüme geçişle birlikte çocuklarının bu sürece uyum sağlamamaları olduğunu vurgulamıştır. Sağlık açısından katılımcıların çoğunluğu olumsuz bir durumla karşılaşmadıklarını lakin zihin engeli ile birlikte bedensel engeli de bulunan çocuklar açısından tam kapanma sürecinde rehabilitasyon merkezlerinin de kapalı olmasından dolayı çocukların fiziksel aktivitelerinden yoksun kalmasıyla, fiziki gelişim sürecinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Sosyal açıdan ise katılımcıların çoğunluğu hiçbir zorluk yaşamadıklarını hatta bu sürecin özel çocukları açısından olumlu bir süreç oluşturduğunu vurgulamışlardır. Bunun sebebinin de tüm aile bireylerinin aynı evde olmasıyla birlikte özel çocukların da iletişim ve etkileşiminin artış gösterdiği belirtilmiştir.

Özel Gereksinim Kavramı ve Özel Gereksinimli Çocuğun Tanımı

Bireylerin doğumdan başlayarak ölüme kadar belirli evreleri kapsayan bir hayat süreci vardır. Bu süreçte bireylerin büyümelerinde ve gelişimlerini tamamlamasında etkili olan pek çok faktör yer almaktadır. Bu faktörler; bireylerde fiziksel gelişimin tamamlayıcısı olarak da bilinen hareket, dil, sosyal, duygusal ve zihinsel faktörler olarak bilinmektedir. Burada yer alan faktörler bireylerin bütün gelişim süreci içinde çok büyük önem arz etmektedir. Bireylerin gelişimlerinin değerlendirme süreci de yaş gruplarıyla birlikte, bu sayılan faktörler ekseninde yapılmaktadır (Dönmez, 2017).

Toplumda yer alan bütün bireylerin gelişimleri açısından gözlenen ortak özellikler normal gelişim sürecini kapsamaktadır. Bazı bireylerde gözlemlenen normal dışı gelişimler ise bu bireyleri toplumsal düzeyde “özel” kılmaktadır. Bireylerin gelişim süreçlerindeki farklılıklara sebep olan etkenlerden ilki; doğum öncesinde meydana gelen sebeplerdir. Bu süreçte bebekler çevresel uyaranlardan da oldukça fazla etkilenmektedir. Bu aşamada kalıtsal faktörler de bebeğin gelişim süreci açısından önemlidir. Bu etkenlerle birlikte bebeğin doğum öncesinde annenin davranışlarından ne derecede etkilendiğinin bilinmesi de, bebeğin gelişim özellikleri hakkında bilgi alınmasında önem taşımaktadır. Bunlar; annenin yaşı, annenin gebelik sürecindeki beslenme biçimi, gebelik sürecindeki psikolojik durumlar, akraba evlilikleri vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bireyler arasındaki farklılıklara sebep olan bir diğer neden ise, doğum esnasında yaşanan nedenlerdir. Bu nedenlerden bazıları; doğum sürecinin erken ya da geç olması, riskli doğumun gerçekleşmesi, steril olmayan yerlerde doğumun gerçekleşmesi vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bir diğer önemli neden de doğum sonrası yaşanan nedenlerdir. Bunlardan bazıları; çeşitli enfeksiyonlar, beslenme hataları, bebeğin geçirmiş olduğu rahatsızlıklar, fiziksel ve ruhsal travmalar, uygunsuz çevresel koşullar vb. durumları kapsamaktadır (Yavuzer, 1995).

Görülmektedir ki, bebeğin doğumu ile başlayan gelişimsel bozukluklar aslında doğum öncesindeki süreç itibari ile bebeğe yansımaktadır. Bu durum, doğum öncesi ve doğum sürecinde ebeveynlerin gereken tedbirleri almamasıyla birlikte çocuklarda gelişimsel bozukluk olarak da bilinen özel gereksinim sürecinin başlamasına zemin hazırlamaktadır. Fiziksel ve bilişsel açıdan akranlarına göre daha az gelişim gösteren bireylere günümüzde; “özürlü”, “engelli”, “özel gereksinimli”, “farklı gelişim gösteren” şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır.

Özel gereksinimli bireyler, pek çok açıdan yoksunluk gösteren ve bu yoksunlukları birilerinin yardımı olmadan gideremeyen bireylerdir. Bu kavram; içerisinde görme engelli, işitme engelli, fiziksel ve zihinsel engelli bireyleri kapsadığı gibi üstün yetenekli bireyleri, konuşma güçlüğü olan ve korunmaya ihtiyaç duyan bireyleri de içine almaktadır (Aydemir, 2022).

Özel Gereksinimli Çocuklar İçerisinde Zihin Yetersizliğine Sahip Olan Çocuklar

Geçmiş ve günümüz toplumlarında zihin yetersizliğine sahip olan bireyler için birçok tanımlama yapılmıştır. Yapılmış olan tanımlamalar bireylerin zihin yetersizliği ile birlikte; sosyal uyum

durumları, dil ve konuşma gelişimleri, yeme ve içme becerileri gibi çeşitli durumların da etkili olduğu bilinmektedir. Zihin yetersizliği görülen çocukların diğer akranlarından farkı, zihinsel gelişiminin yanında bedensel ve sosyal gelişiminin de kendi iradesinin ötesinde geriliğin yaşanmasıdır (Özgür, 2011). Bireylerde zihin engelinin olup olmadığını belirleyen birçok faktör ve değişkenler vardır. İlk olarak çocukların erken yaşlardan itibaren mevcut entelektüel ve uyarlanabilen davranışlarındaki eksiklik görülen durumlarının değerlendirilmesidir. Örneğin, çocukların akranları ve sosyal çevreleriyle olan uyum sürecindeki farklılık ve eksiklikleri ile birlikte; iletişim ve etkileşim, duyuşsal, motor ve davranışsal yönlerinde de oluşan yoksunluk hallerini belirleyerek bu doğrultuda destek sağlayıcı planlar oluşturmak gerekmektedir (AAIDD, 2008).

Özel gereksinimli çocuklar içerisinde toplumsal düzeyde en çok bilinen grup zihin yetersizliğine sahip olan çocuklardır. Toplumlar bu grupta yer alan bireylerin sadece homojen bir yapıda olduğunu düşünmektedir. Lakin zihin yetersizliği görülen çocuklar için zihinsel ve bilişsel gelişimleri doğrultusunda çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalar çok ağır-ağır-orta ve hafif düzeyde zihin yetersizliği olan çocuklar olmak üzere 4 grupta olmaktadır (Aydemir, 2022). Zihin yetersizliği olan çocuklar için geçmişte de pek çok isimlendirme yapılmıştır. Bunlardan bazıları; anormal, geri, ebleh (idiot), zayıf akıllı (debile), densiz şeklindedir (Binet ve Simon, 1985). Bu kavramlar içerisinde en eski olan terim ise “idiot” olarak bilinmektedir. Yunan mitolojisinde “toplumsal yaşam içerisinde yer almayan” anlamına gelmektedir. Bu tanımlama 1845’te Fransız psikiyatrist Esquirol tarafından belirlenmiş olup, ona göre bu kavrama sahip bireyler akranlarına göre zihinlerinde bilgi edinebilme durumları daha düşük olan ama bu durumun bireyler için hastalık boyutunda görülmediği bireylerdir (Özgür, 2015). İlerleyen dönemler itibari ile de zihin yetersizliği görülen bireyler için pek çok bilim adamı tarafından tanımlamalar yapılmıştır.

19. yy’ın sonlarına kadar ağır düzeyde zihin yetersizliği görülen bireylere “idiot”, hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen bireylere “Embesil” ve zeka yaşı sekiz ile on olan bireylere de “moron” tanımlamaları yapılmaktadır. Günümüzde ise zihin eksikliği olan bireyler için yaygın olarak “gelişimsel yetersiz” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram yalnızca zihin yetersizliği olan bireyleri kapsamayarak fiziksel yetersizlik, kişisel bakım, konuşma eksiklikleri, öğrenme durumu ve kendine yetme alanlarından 3 ya da daha fazlası olan bireyler için de kullanılmaktadır (Özgür, 2015).

Ülkemiz ve dünya ekseninden bakıldığında zihin yetersizliği görülen bireyleri topluma kazandırmak adına birçok proje ve eğitim sistemi geliştirilmektedir. Dünyada genelinde özel gereksinimli çocuklara da eşit düzeyde eğitim hakkı verebilmek için bebeklik döneminden üniversite eğitim sürecine kadar gerekli olan eğitimin verilmesi için çeşitli planlar yapılmaktadır (Orhan ve Genç, 2015). Ülkemiz adına gelecekte sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi, bilimsel ve pek çok alanda elde edilecek gelişim ve dönüşümün ana belirleyicisi çocuklardır. Ülkelerin başlıca gelişmişlik düzeyleri, ülkelerinde yer alan çocukların eğitim seviyesinden geçmektedir. Bu ekseninde ülkemiz özel gereksinimli çocukları her açıdan topluma kazandırmaya ve toplumun da bu “özel” çocuklardan

çeşitli kazanımlar elde etmesine vesile olacak adımlar atarak özellikle eğitim alanında bu çocuklara birçok olanak ve hizmet sağlamaktadır (Aydemir, 2022). Sağlanan bu hizmetler istatistiksel verilerle birlikte Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Türkiye’de özel gereksinimli öğrenci sayıları

Okul Türü	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı
Okul Öncesi (Ana Sınıfı Dahil)	110	4021
İlkokul (Görme Engelliler)	18	495
İlkokul (Hafif Düzey Zihin Engelliler)	33	776
İlkokul (İşitme Engelliler)	31	708
İlkokul (Bedensel Engelliler)	2	248
Özel Eğitim İlkokul Toplamı	84	2227
Ortaokul (Görme Engelliler)	18	648
Ortaokul (Hafif Düzey Zihin Engelliler)	39	1385
Ortaokul (İşitme Engelliler)	31	1010
Ortaokul (Bedensel Engelliler)	2	229
Özel Eğitim Ortaokul Toplamı	90	3272
Özel Eğitim Uygulama Okulu (I. Kademe)	347	10.604
Özel Eğitim Uygulama Okulu (II. Kademe)	347	9228
Özel Eğitim Okulu (III. Kademe)	285	11.882
Özel Eğitim Meslek Okulu (Görme Engelliler)	2	31
Özel Eğitim Meslek Okulu (Zihin Engelliler)	182	12.402
Genel Toplam	1447	53.667

Kaynak: MEB, 2021

Tablo 2.1.’de yer alan istatistiksel verilerle göre ülkemiz bünyesinde özel gereksinimli çocukların eğitim alanında yeterli düzeye erişebilmeleri adına pek çok okul bünyesinde destek verildiği görülmektedir. Okullarda verilen bu eğitimler çocukların engel oranına göre değişiklik arz etmektedir.

Covid-19 Pandemi Döneminde Türkiye’de Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ailelere Uygulanan Hizmet ve Olanaklar

Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs Salgını kısa bir süre içinde tüm dünyada etkili olmuştur. Yaşanan bu olumsuz süreç toplumları öncelikle sağlık olmak üzere ekonomi, eğitim, sosyal ve aile içi ilişkiler yönünden daha önce hiç yaşamadıkları olumsuz durumlarla karşılaştırmıştır. Koronavirüs Salgını, yayılım oranındaki hızı ve bununla birlikte toplumlarda birçok olumsuz tahribat yaşatması yönünden insanoğlunun şimdiye kadar yaşamadığı kriz durumlarının oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı bir salgın türünü meydana getirmiştir (Kurt ve Erden, 2020).

Koronavirüs Salgını dünya toplumlarını hem fiziksel hem de ruhsal açıdan etkisi altına alan bir süreci kapsamaktadır. Bu süreçte özellikle çocuklar ve ergenlik dönemine gelmiş bireyler, aile yaşam düzeyinin yeniden şekillenmesi, ekonomik kriz, ailesini kaybetme korkusu, sosyo-kültürel çevreden uzak kalma ve eğitimin online olarak gerçekleşmesiyle birlikte ruhsal açıdan olumsuzluklarla

karşılaşmışlardır. Salgın sürecinde tüm bireyler olumsuz yönde etkilenmiş olsa da bu süreçten en fazla etkilenen gruplardan birisi de özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuk ve aileleridir. Bu bireylerin salgın sürecinden hayatını normal seyrinde yaşayan bireylere göre daha fazla etkilenmesinin nedenlerinden bazıları; rehabilitasyon merkezlerinin kapanması, uzaktan eğitime özel çocukların katılım gösterememesi, ailelerinin özel çocuklarının eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olamaması durumundan da özel çocuk ve ailelerin salgının olumsuz süreçlerinden daha fazla etkilenmelerinin nedenlerindedir (Akçay ve Başgöl, 2020).

Salgın süreci ile birlikte özel çocuk ve aileler için eğitim, sağlık, ekonomi ve aile içi iletişim ve etkileşim açısından resmi ve özel kurumlar bünyesinde çeşitli olanaklar sağlanmıştır. Sağlanan bu olanaklar ile birlikte özel çocuk ve ailelerin bu süreçte karşılaştığı zorluklara farklı açılardan çözümlerde bulunulmuştur (Aydemir, 2022).

Pandemi Sürecinde Özel Ailelere “Eğitim” Açısından Sağlanan Olanak ve Hizmetler

Koronavirüs Salgını döneminde özellikle genç nüfusun en fazla sorun yaşadığı alan eğitim alanı olmaktadır. UNICEF Koronavirüs Salgınının dünya genelinde öğrencilerin %92’ ye yakın bir kısmını etkilediğini ve bu sayının da 1,6 milyar öğrenciye tekabül ettiğini vurgulamıştır (Kurt ve Erden, 2020). Öğrenciler ile birlikte öğretmenler de bu süreçten oldukça fazla etkilenmektedir. Bu bağlamda Covid-19 Salgını eğitim ve öğretim süreçlerinde belirli açılardan bir dönüşüm ve yapılanma sürecini beraberinde getirmektedir. Bu sebepten dolayı da dünya üzerinde meydana gelen salgınlarda eğitim ve öğretimin devamlılığını sağlayabilmek adına devletlerce çeşitli politika ve hizmetler yapılmaktadır.

Salgın ile birlikte öğrencilerin ders işleyebilme konusunda karşılaşmış olduğu en büyük zorluk eğitimde dijital dönüşüme ayak uyduramamak olmaktadır. Bireyler bu süreçte ancak dijital dönüşüme ayak uydurabildikleri ölçüde eğitimlerinden verim alabilmektedirler. Toplumlar, günlük yaşantılarında teknolojiyi çok sık kullanmış olsalar bile eğitim uygulamalarının dijitalleşmesiyle birlikte çeşitli zorluklar yaşamışlardır. Bu zorluklarla birlikte her çocuğun eşit teknolojik aletlere sahip olmaması da bazı öğrenciler ve ebeveynler için ek zorluklar sergilemektedir (Şenol ve Yaşar, 2020). Bu sebeplerden dolayı ülkemizde salgının başlamasıyla birlikte MEB ve TRT iş birliği ile TRT EBA TV İlkokul-Ortaokul- Lise seviyelerindeki öğrenciler için 23 Mart 2020 tarihinde öğrencilerin televizyonlardan erişebileceği bir eğitim platformu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Fatih Projesinin revize edilmesiyle düzenlenerek salgın sürecinde Türkiye’nin ilk dijital eğitim platformu olmuştur (MEB, 2021). Salgın sürecinde kuşkusuz bütün öğrenciler eğitim açısından çeşitli zorluklar yaşamıştır. Lakin bu süreçten en fazla etkilenen öğrenciler ise özel gereksinim gösteren öğrenciler olmuştur. Salgın sürecinde hem özel çocukların hem de ailelerinin eğitim sürecine adaptasyonlarını sağlamak adına pek çok olanak ve hizmet sağlanmıştır (Kurt ve Erden, 2020).

MEB tarafından özel gereksinimli çocuklarının eğitimlerinde herhangi bir aksaklık yaşanmaması adına çeşitli televizyon programları ve internet sistemleri hazırlanmış olup, “Özelim Eğitimdeyim” adındaki mobil uygulama ile özel öğrenci ve ailelere salgın sürecinin başlarından itibaren eğitim hizmeti verilmiştir. MEB tarafından üretilen bu hizmet Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü’nden de övgü almıştır. Bununla birlikte MEB Covid-19 nedeniyle eğitimde dönüşüme adapte olamayan çocuklar ve ebeveynlerinin de psiko-sosyal açıdan zorluklarla karşılaşmalarını engelleyebilmek adına “Aileler İçin Çocuklara Yardım Rehberi”, “Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehberi” ve “Gençlere Yönelik Bilgilendirme” yayınlanmıştır (MEB, 2021). Sağlanan bu hizmetlerle birlikte zaten var olan ama salgın sürecinde daha fazla mesai harcanan “Özel Eğitim ve Rehberlik Bilgilendirme Hattı” ile birlikte Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görev yapan eğitimciler telefon üzerinden özel öğrenci ve ebeveynlere destek sağlamışlardır (MEB, 2021).

Salgın sürecinde resmi ve özel kurumlar bünyesinde özel gereksinimli çocuklar ve ailelerine sağlanan hizmetler yadsınamaz düzeydedir. Sağlanan çoğu hizmetten özel çocuk ve aileleri yarar sağlamıştır. Lakin online eğitim sürecine geçilmesi orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliği olan çocukların eğitimlerinden akranları gibi verim alamamasına sebep olmuştur. Bu durum da gösteriyor ki, salgın sürecinde özel gereksinimli çocuklar evet çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır ama o grubun içerisinde ise en çok zorluk yaşayanlar orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliği görülen çocuklar olmaktadır (Kurt ve Erden, 2020).

Özel çocuk ve aileleri, salgının yaşatmış olduğu çeşitli olumsuz durumlardan diğer akranlarına göre daha fazla zorluk yaşamış olsalar da dünya geneli açısından bakıldığında ülkemizde özel gereksinimli çocuklar ve aileleri adına geliştirilen olanak ve hizmetler nu konuda büyük önem taşımaktadır.

Pandemi Sürecinde Özel Çocuklara “Sağlık” Açısından Sağlanan Olanak ve Hizmetler

Toplumsal düzeyde gözlemlenen salgınların bireyler açısından sorun yaratmaması için alınacak önlemler ile uygulanacak olanak ve hizmetler salgının türüne göre farklılık göstermektedir. Burada yer alan en yetkin unsur, alınacak önlemlerin daha etkili, uygulaması kolay ve ekonomik olarak da daha uygun olmasıdır. Ülkemiz pandemi döneminde daha stratejik yöntemler doğrultusunda hareket etmiştir. Bunlardan en önemlisi Sağlık Bakanlığı bünyesinde olan Enfluenza Bilim Kurulu’nun görevlerini revize ederek Pandemi Bilim Kurulu haline getirmiş olmalarıdır. Bu kurulda, pandemi ile mücadelede yer alacak durumlar oluşturularak, sağlık örgütünün yapacağı kuralları ve alınması gereken tedbirleri belirlenmektedir (Öztek, 2020).

Bilim Kurulu, salgın kaynaklı virüsün ülkemize girişini ve yayılım hızının artmasını engelleyici önlemler almaktadır. Salgının yayılım hızını azaltmak adına hem Sağlık Bakanlığı hem de Bilim Kurulu birlikte hareket ederek, toplumun daha fazla zarar görmesinin önüne geçmişlerdir (Bilimsel Danışma Kurulu, 2020).

Pandemi döneminde özel gereksinimli çocuk ve aileleri için uygulanan sağlık hizmetlerine de çeşitli genişlemeler yapılmıştır. Ülkemiz, sosyal devlet anlayışı ekseninde özel çocuk ve ailelerinin sağlığı konusunda da her açıdan destek sağlamıştır. Pandemi sürecinde özel çocuk ve aileleri için ayrıcalıklı tedaviler yapılmaya devam edilmiştir. Bununla beraber aileler için özel çocuğunun pandemi sürecindeki bakımını daha yetkin yapabilmeleri adına çeşitli rehberler hazırlanmıştır. Hazırlanan rehberlerde bireylerin genel olarak psikolojik durumları hakkında öneriler yer almıştır. Ailelere çocuklarının durumlarıyla ilgili soru sorarak, pandemi sürecini anlamalarına yardımcı olmalarını, daha sonra pandeminin nasıl yayıldığı konusunda da çocuklarına bilgi vermeleri gerektiği vurgulanmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).

Özel gereksinimli bireyler, yaşları, engel durumları ve oranları yönünden değişiklikler sergilemektedir. Hazırlanmış olan rehberlerde de bu hususlara dikkat edilerek ailelere bilgi verilmiştir. Özel çocukların uzun süre boyunca kapalı alanlarda kalmaları onların hem fiziksel hem de psikolojik açıdan gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülerek 01.01.2000 tarihinde doğmuş olan özel çocukların, yanlarında engelli raporu ve ona refakat edecek biriyle beraber çeşitli tedbirlere uyum sağlamak koşulu ile açık alana çıkarılmasına olanak verilmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).

Ülkemiz pandemi döneminde özel çocuk ve ailelere sağlık durumları konusunda risk oluşturabilecek her türlü faktörlerde çok yönlü olarak destek sağlamıştır. Sağlanan bu destekler ile birlikte aileler, çocuklarıyla ilgili pandemi sürecinde kendilerini her açıdan geliştirme imkânı bulmuş ve bu yönde uygun adımlar atmışlardır.

Pandemi Sürecinde Özel Çocuklara “Sosyal” Açıdan Sağlanan Olanak ve Hizmetler

Covid-19 Salgını toplumsal düzeyde tüm bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz durumlardan toplumsal sınıf olarak en fazla yaşlı bireyler, kronik rahatsızlığı olanlar, özel gereksinime sahip birey ve ailelerinin etkilendiği bilinmektedir. Salgın sürecinin olumsuz etkilerine maruz kalmamak için alınacak önlemlere uyum sağlama konusunda özel gereksinimli çocuklar oldukça fazla zorluk yaşamakla birlikte bu durum onların halihazırda var olan dezavantajlı durumlarının daha çok artmasına da sebep olmaktadır (Balcı, 2021).

Pandemi döneminde ülkemizde sağlık, ekonomi, eğitim alanlarında olduğu gibi sosyal alanda da çeşitli zorluklar gözlemlenmiş ve bu konuda da çeşitli değişiklikler uygulanmıştır. Yapılan bu değişiklikler toplumsal düzeyde etki göstermiş olup, özel gereksinimli bireyler için de daha olumsuz tahribat sergilemiştir. Bu süreçte kimi ülkeler daha önceden hiç tanık olmadığı durumlarla karşı karşıya kalırken kimi ülkelerin ise var olan sosyal sorunlarına ek olarak yeni sorunların çıkmasına zemin hazırlamıştır (Bilge, 2020). Pandemi sürecinde ülkemizde kamu kurumlarıyla birlikte çeşitli STK’lar ve gönüllü bireyler de sosyal destek sağlamıştır. Ülkemiz sosyal yardım açısından gelişmiş olsa da her bir bireye ulaşmak zordur. Bu nedenle devletin ulaşip destek veremediği bazı alanlarda STK’lar sosyal destek sağlamaktadır (Birinci ve Bulut, 2020).

Bir başka açıdan ise, özel gereksinimli bireylere psiko-sosyal destek sağlamak adına devlet tarafından gerçekleştirilen pandemi süreci karantinada olan bireylere telefon ile 20-30 dakika psiko-sosyal destek sağlanmıştır (Bilge, 2020). Dezavantajlı gruplar ve ailelerinin pandemi döneminde de sosyal gelişimlerinin tamamlayabilmeleri için çevredeki diğer bireylerle iletişim ve etkileşimleri çok önemlidir. Bu süreçte özel çocukların evlerinde yani kapalı ortamlarda bulunmaları onlarda genel olarak bunalıma sebep olmuştur. Bu nedenden dolayı da ilgili bakanlık tarafından bazı özel bireyler için tam kapanma süreçlerinde belirli kurallar dahilinde esneklikler verilmiştir (Aydemir, 2022).

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemine yer verilmektedir. Araştırmanın tasarımı, araştırmanın evreni ve örneklemini ile araştırmada uygulanan diğer nitel araştırma yöntemleriyle ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Tasarımı

Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'nde yer alan ve zihin yetersizliğine sahip çocuğu olan ailelerde, Covid-19 Salgınında özel çocukları ve kendileriyle ilgili eğitim, sağlık, sosyal alanlarda yaşanan zorlukları ele alan bu araştırma keşfe yönelik bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi uygulanmıştır. Yapılandırılmamış açık uçlu soru formu üzerinden derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatlarda toplam 15 özel gereksinimli çocuk sahibi aile bireyi ile görüşülerek 5 adet soru yöneltmiştir. Uygulanan bu yöntem de keşfe yönelik görüşme sürecini ortaya koymaktadır. Bu yöntemde araştırmacı sorduğu sorulardan elde ettiği cevaplara göre belirli konuları keşfetmeye çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ana tema ve alt tema oluşturularak analiz edilmiştir.

Araştırmada 4 ana tema ve 8 alt tema bulunmaktadır. Birinci ana temada genel çerçevede özel çocuğa sahip ailelerin pandemi sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal alanlarla yaşadıkları zorluklara ve kolaylıklara yer verilmiştir. İkinci ana temada, özel çocuk ve ailelerin tam kapanma sürecinde sosyalleşme açısından ve devletin sağlamış olduğu çeşitli esnekliklerden yararlanma durumları ele alınmış olup, üçüncü ana temada ise, kaynaştırma sınıfında eğitim alan özel öğrencilerin pandemi sürecinde dijitalleşmeyle birlikte akranlarına uyum sağlama ve kendilerini kalabalıktan izole etmelerinde yaşadıkları zorluklara yer verilmiştir. Dördüncü ana temada ise özel ailelerin pandemi sürecinde özel çocuğuyla ilgili olarak kendi gelişim imkanları ele alınmıştır.

Yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ana tema ve alt temalar oluşturularak yorumlayıcı yöntem ekseninde analiz edilmiştir. Yorumlayıcı yöntem genellikle nitel araştırma yöntemi olarak da isimlendirilmektedir. Bu yöntemde araştırmacılar genel olarak katılımcı gözlem ve saha araştırması uygulamaktadır (Neuman, 2017). Nitel araştırmacılar, belgeleri inceleyerek, davranışları gözlemleyerek, insanlarla görüşerek veya birbirleriyle etkileşime giren bir grup insanı tanımlayarak veri toplar (Islam, 2022). Yorumlayıcı veri analizi tekniğini, tanımlayıcı analizin ötesine geçtiği için

nitel verileri analiz etmek için kullandık ((Braun & Clarke, 2013; Denzin & Lincoln,1998; Sanderson & Galway, 2021). Ayrıca, araştırmamızın güvenilirliğini sağlamak için verbatim metodu uyguladık (Silverman, 2006). Yani bulgular bölümünde katılımcıların doğrudan görüşlerinden de yararlandık. Araştırmada kullanılan bu yöntem, özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin pandemi sürecinde yaşamış olduğu zorlukların belirlenmesi açısından önemlilik arz etmektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma alanı, İstanbul ilinde yer alan Küçükçekmece Belediyesi Engelliler rehabilitasyon Merkezi seçilmiştir. Bu rehabilitasyon merkezinde özel greksinimli çocuğu olan aile bireylerinin tamamı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Burada salgın sürecinde özel gereksinimli çocuk ve ailelerin eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomi alanlarında yaşamış oldukları zorluklar ele alınmaktadır. Araştırmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmış olup, örnek 15 aile ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Amaca yönelik örneklem, genellikle nitel araştırmalarda kullanılan yöntem olmaktadır. Uygulanan bu yöntemde araştırmacı çalışma konusunun amacına göre mülakat gerçekleştireceği bireyleri ve mekanları kendisi seçmektedir (Creswell, 2013).

Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında yapılandırılmamış açık uçlu soru formu ile derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi etik kurulunca mülakat formu onayı ve Sağlık Bakanlığı'ndan onay izni alınmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında Kurum Müdürü ve katılımcı ailelerden de gerekli izinler alınmıştır. Uygulanan mülakat yönteminde ise Kvale ve Brinkmann'ın mülakat aşamaları kullanılmıştır, bu aşamalar; çalışmanın tasarımı, verilerin analizi, bulguların güvenilirliği ve genellenebilirliğidir (Creswell, 2013). Görüşmelerde özel çocuk sahibi ailelerin salgın sürecinde yaşadığı zorlukları belirlemek adına onlara 5 adet soru yöneltilmiştir.

Araştırma sorularından elde edilen bulguları daha nitelikli ve anlaşılır bir şekilde belirtmek adına Katılımcılar (K₁, K₂, K₃...) şeklinde oluşturulmuştur.

Tablo 2. Özel gereksinimli çocuk ve ailelerine ilişkin bilgiler

Ebeveyn Bilgileri			Ö.G. Çocukların Özellikleri		
Katılımcı	Cinsiyet	Medeni D.	Yaş	Tanı	Çocuğun Bakımı
K ₁	Kadın	Evli	7	Zihin Y.	Anne
K ₂	Kadın	Evli	5	Zihin Y. ve SMA	Anne
K ₃	Kadın	Evli	20	Zihin Y.	Anne
K ₄	Kadın	Evli	11	Zihin Y.	Anne
K ₅	Kadın	Evli	7	Özel Öğrenme Güçlüğü	Anne
K ₆	Kadın	Evli	11	Zihin Y.	Anne
K ₇	Kadın	Evli	25	Zihin Y.	Anne
K ₈	Kadın	Evli	9	Zihin Y.	Anne
K ₉	Kadın	Evli	14	Zihin Y.	Anne
K ₁₀	Kadın	Evli	19	Zihin Y.	Anne
K ₁₁	Kadın	Evli	4	Zihin Y.	Anne
K ₁₂	Erkek	Evli	17	Zihin Y.	Anne
K ₁₃	Kadın	Evli	14	Zihin Y.	Anne
K ₁₄	Kadın	Evli	10	Zihin Y.	Anne
K ₁₅	Kadın	Evli	5	Zihin Y. ve Otizm	Anne

Kaynak: Yazarlar; Ö=Özel, G=Gereksinimli, Y=Yetmezliği, SMA=Spinal Musküler Atrofi

BULGULAR

Bu bölümde yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Araştırmada katılımcıların Covid-19 Salgını süresince özel gereksinimli çocuklarıyla ilgili yaşamış olduğu zorlukları belirlemek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiş, verilen cevaplar da yorumlayıcı yöntem doğrultusunda analiz edilerek bu süreçte ailelerin ne düzeyde etkilendikleri açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için bulguların gösteriminde doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Doğan, 2020). Salgın sürecinde aile bireylerinin ne türden zorluklar yaşadıklarının bilinmesi, salgından sonra da hangi türde ihtiyaçlarının olabileceğinin tahmin edilmesi açısından önemlidir (Demiröz, vd., 2021).

Ailelerin ve Özel Gereksinimli Çocukların Pandemi Döneminde Yaşadığı Zorluklar

Bu tema kapsamında özel ailelerin salgın sürecinde çocuklarıyla ilgili en çok hangi alanlarda zorluk yaşadıklarını belirlemek amacıyla çeşitli sorular sorulmuştur. Ailelerin hem kendisi hem de çocuklarıyla ilgili yaşadığı en büyük zorluklar eğitim, sağlık ve sosyal açılardan olduğu için ilk ana temanın alt temalarını ailelerin pandemi sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda yaşadığı zorluklar oluşturmaktadır.

Bu bağlamda katılımcıların büyük bir kısmı özel çocuklarının eğitimde dijital dönüşüme ayak uydurmakta zorlandıklarını ve bu sebeple salgın sürecinde en fazla eğitim açısından zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sağlık açısından devletin sağladığı imkanların yeterli olduğunu vurgulayarak, sadece zihin engelinin yanında bedensel engeli olan çocukların fizik tedavi sürecinin aksamış olduğu belirtilmiştir. Sosyal açıdan ise katılımcıların büyük bir kısmı aile bağlarının güçlendiğini ve bütün aile bireylerinin evde vakit geçirmesiyle birlikte özel çocuğun da iletişim ve etkileşim kazandığını dolayısıyla salgın sürecinden sosyal açıdan olumlu etkilendikleri belirtilmiştir.

Tablo 3. Tema-1 doğrultusundaki katılımcı görüşleri

Ana Tema	Alt Tema	Katılımcı Görüşleri (K)
1. Ailelerin ve özel gereksinimli çocukların pandemi döneminde yaşadığı zorluklar	1. Eğitim alanında yaşanan zorluklar	<p>K₁₄: Pandemi öncesi öğretmeni sürekli destek veriyordu ama pandemi online derslere katılamıyor ve bu yüzden bildiklerini de unuttu. Sadece rehabilitasyon merkezine getiriyorum.</p> <p>K₉: Çocuğum zor anlıyor, anlama güçlüğü çekiyor. Pandemi hiç eğitim alamadı. Online dersten ziyade oyun</p>

	<p>oyladı ve eğitimden hiç verim alamadı.</p>
<p>2. Sağlık alanında yaşanan zorluklar</p>	<p>K₆: Çocuğum pandemi döneminde hareketsiz kaldığı için kilo aldı. Bu da bağışıklık sistemini etkiledi ve bu sürede sağlık ocaklarına da gidemediğimiz için çok zor geçti.</p> <p>K₅: Fiziki rahatsızlığı olmadığı için pandemi döneminde hiç zorluk yaşamadık.</p> <p>K₉: Çocuğumda zihin yetersizliğiyle birlikte diyabet tanısı da var. Pandemiden önce de sürekli hastanede kontrol altındaydı pandemi sonrasında da yine aynı şekilde randevulu olarak hastaneye gittik. Herhangi bir aksaklık olmadı.</p>
<p>3. Sosyal açıdan Yaşanılan zorluklar</p>	<p>K₈: Akrabalarımız ve çevredeki insanlar sürekli dışlayıp kıyasladığı için ben anne olarak dışarıya zaten az çıkarıyordum. Pandemide de hiç çıkarmadım.</p>

	<p>K₉: Evde vakit geçirmeyi sevdiği için zorlanmadı.</p> <p>K₁₅: Babası, ablası ve kardeşi de sürekli evde olduğu için herkes çocuğum için plan yaptı. Bu planları her gün uyguladığımız için de faydalı bir süreç oldu.</p>
--	--

Kaynak: Yazarlar

Tam Kapanma Sürecinde Ailelerin ve Özel Gereksinimli Çocukların Karşılaştığı Zorluklar

Bu ana tema kapsamında katılımcılara tam kapanma sürecinde öncelikli olarak özel çocuklarının sosyalleşmesi açısından karşılaşmış olduğu zorluklara yönelik sorular yöneltilmiştir. Daha sonra ise yine tam kapanma sürecinde engelli bireylere sağlanan esnekliklerden faydalanma imkanlarının ne düzeyde ve nasıl olduğu bulgulanmıştır.

Katılımcıların çoğu özel çocuklarının salgından önce daha az sosyalleşme eğilimi gösterdiğini, tam kapanma sürecinde ise bütün aile bireylerinin özellikle babalarının evde olup kendileriyle ilgilenmesiyle birlikte sosyalleşme ve diğer bireylerle de kaynaşma oranının artış gösterdiği vurgulanmıştır. Diğer yandan devletin sağlamış olduğu esnekliklerden katılımcıların büyük bir kısmı haberdar olup, çocuklarının engel oranına göre bu imkanlardan yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Tema-2 doğrultusundaki katılımcı görüşleri

Ana Tema	Alt Tema	Katılımcı Görüşleri (K)
2. Tam kapanma sürecinde ailelerin ve özel gereksinimli çocukların karşılaştığı zorluklar	1. Özel gereksinimli çocuğun sosyalleşme açısından karşılaştığı zorluklar	K₈: Kalabalıkta her şeyi daha iyi öğreniyor ama pandemi sürecinde tek çocuk da olduğu için iyi bir şekilde sosyalleşemiyor. Özellikle bu süreçte anneler çocukta çok büyük etkindir.
		K₁₀: Esnekliklerden faydalandık. Zaten çocuk yasakları sevmiyor ve dışarı

2. Engelli bireylere uygulanan esnekliklerden faydalanma imkanları	çıkılmak istiyor. Biz de dışarı çıkarıyoruz. K₁₅ : Esnekliklerden haberimiz vardı ama zaten site içinde oturduğumuz için site içinde yürüme fırsatımız oldu.
--	---

Kaynak: Yazarlar

Kaynaştırma Öğrencilerinin Pandemi Sürecinde Karşılaştığı Zorluklar

Bu ana tema kapsamında iki alt tema oluşturulmuştur. Birinci alt temada kaynaştırma öğrencilerinin online eğitimde karşılaşmış oldukları zorluklara değinilmiş olup, katılımcıların büyük bir kısmı özel çocuklarının normal çocuklara göre online eğitimde çok fazla zorluk yaşadıklarını hatta bilgisayar başında oturup ders dinlemenin yanında sisteme girerken bile oldukça zorlandıklarını vurgulamışlardır. İkinci alt tema olarak ise sınıfların kalabalık olmasından dolayı kendilerini korumakta yaşadıkları zorluklar belirlenmiştir. Bu alt tema doğrultusunda katılımcıların bazıları çocuklarının kendilerini izole etmekte zorlandığını belirtirken, bazı katılımcılar ise özel çocuklarının akranlarından soyutlanmaması adına normal sınıflarda kaynaştırma öğrencisi olması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 5. Tema- 3 doğrultusundaki katılımcı görüşleri

Ana Tema	Alt Tema	Katılımcı Görüşleri (K)
3. Kaynaştırma öğrencilerinin pandemi sürecinde karşılaştığı zorluklar	1. Online eğitime ayak uydurmada yaşadıkları zorluklar	K₃ : Kaynaştırma sınıfında çok yıprandı. Pandemi sonrasında çocuğumun eğitim durumu çok kötü. Online derslere giremiyor. Bundan dolayı da öğretmenleri düşük not veriyor ve motivasyonu düşüyor. K₅ : Kaynaştırma öğrencisi ve zorluk çekiyor. Pandemi online derste zorlandığı için sadece rehabilitasyona getiriyorum.

2. Sınıfların kalabalık olmasından dolayı kendilerini korumakta yaşadıkları zorluklar	K₅: Soyutlanmaması için arkadaşlarıyla birlikte öğrenmesi lazım. Bu yüzden kaynaştırma sınıfında olmasını daha uygun görüyorum.
---	---

Kaynak: Yazarlar

Ailenin Pandemi Sürecinde Çocuğuyla İlgili Gelişim İmkanları

Araştırmanın son ana temasında salgın sürecinde ailelerin özel çocuklarının gelişimlerine katkıda bulunmaları için ne tür gelişim imkanlarından yararlandıkları belirlenmiştir. Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda aileler normal dönemde olduğu gibi psikolog ve öğretmenlerden destek aldıklarını vurgulamışlardır. Ama katılımcıların büyük bir kısmı özel çocuğunun her açıdan gelişim imkanını yine çocuğundan öğrenerek, deneme-yanılma yöntemi kullandığını belirtmiştir.

Tablo 6. Tema- 4 doğrultusundaki katılımcı görüşleri

Ana Tema	Alt Tema	Katılımcı Görüşleri (K)
4. Ailenin pandemi sürecinde çocuğuyla ilgili gelişim imkanları	1. Eğitimle ilgili gelişim imkanları	<p>K₆: Psikoloğa da gittim ama çoğu zaman kendim araştırdım. Çocuğuma her şeyi deneme-yanılma yöntemiyle öğrettim. Çünkü herkesin farklı öğrenme şekli olabilir. Bunu ilk belirleyen annedir.</p> <p>K₁₄: Kendi kendime geliştirdim, çocuğumun öğretmenlerine danıştım.</p> <p>K₁₂: Sadece öğretmenlerle görüştüm. Kızım da kardeşinin durumundan dolayı psikolog oldu.</p>

Kaynak: Yazarlar

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Pandemi öncesi toplumlar kendi ülkelerinin sağladığı olanaklar doğrultusunda eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomi alanlarında düzenli bir hayat yaşamışlardır. 21. Yüzyıl bireyleri ise hayatlarında ilk defa pandemi ile karşılaşmışlardır. Tarihsel açıdan salgınlar toplumları, kültürel değerleri ve eğitim sistemlerini etkilemiştir. Bireyler yaşadığı bu etkileri bazen olumlu bazen de olumsuz anlamlarda hissetmişlerdir (Davran, 2020).

Bu araştırma, Covid-19 Salgınının özel gereksinimli çocuk ve aileleri üzerinde eğitim, sağlık ve sosyal açılardan en çok hangi zorluklar yaşadıkları, resmi ve özel kurumlarca sağlanan olanak ve hizmetlerden ne ölçüde yararlandıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi uygulanan bu çalışmada, yapılandırılmamış açık uçlu sorular üzerinden derinlemesine mülakat yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, yorumlayıcı yöntemle analiz edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre; katılımcıların çoğu pandemi sürecinde özel çocuklarının en fazla eğitim açısından zorluk yaşadığını bunun sebebinin de çocuklarının online eğitime ayak uyduramadıkları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili benzer bir çalışma yapan Demir ve Kale'de (2020: 3459) bu araştırmanın bulgularına benzer sonuç sergileyerek, salgın döneminde dezavantajlı gruplarda olan çocukların eğitim açısından zorlandıklarını ve özel gereksinimlerinden dolayı online eğitim sisteminin imkanlarından daha az oranla yarar sağladıkları vurgulanmıştır.

Sağlık açısından katılımcıların çoğu herhangi bir zorluk yaşamadığını sadece zihin engelinin yanında bedensel engeli de olan özel çocukların fiziksel açıdan gelişimlerinin olumsuz etkilendiğini bunun sebebinin de tam kapanma sürecinde rehabilitasyon merkezlerinin de kapalı olması ve ev ortamında fiziksel aktivitelerine devam etmekte zorluk yaşadıkları olduğunu vurgulamışlardır. Uzunçayır ve İlhan'ın (2020: 209) salgın döneminde özel gereksinimli çocukların fiziksel aktivitelerinde meydana gelen değişimleri aktardığı çalışma, araştırma bulgularını destekler nitelikte olarak, özel çocukların pandemi döneminde ev ortamında fiziksel aktivitelerini devam ettirmekte zorluk yaşadığını ve bu nedenle de fiziksel gelişimlerinin yavaşladığına vurgu yapılmıştır.

Tam kapanma sürecinde özel çocukların sosyalleşme açısından olumlu yönde etki gösterdiğini ve bunun sebebinin de tüm aile bireyleriyle normal süreçlerden daha fazla vakit geçirip kaynaşmaları olduğunu vurgulamışlardır. Araştırma bulgularında yer alan, pandemi döneminde aile içi iletişim ve etkileşimin artış gösterdiğine dair benzer bir çalışma yapan Dikme ve Gültekin (2020) bu süreçte aile ilişkilerinin arttığını özellikle de baba-çocuk ilişkisinin güçlenmesinin bu artışla ilgili olduğu kanaatine varılmıştır.

Araştırma bulguları genel çerçevede ele alındığında, salgın döneminde özel çocuk ve ailelerinin en fazla eğitim alanında zorluk yaşadığı ve toplumlar tarafından bilinenin aksine sosyalleşme açısından bu dönemde aile içi iletişim ve etkileşimin artış göstermesinden dolayı olumlu etki gösterdiği bulgulanmıştır. Bu bulgulardan elde edilen sonuca göre; pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuklar en fazla eğitim açısından zorlanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise online eğitime ve sürekli olarak dijitalleşme sürecine adaptasyon sağlamada zorluk yaşamalarıdır.

KAYNAKÇA

- AAIDD (2008). *Disabilities*. <https://www.aaid.org> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).
- Akçay, E., ve Başgöl, Ş. S. (2020). Pandemi ve özel gereksinimi olan/ Risk altındaki çocuklar. İçinde E. S. Ercan, Ç. Yektaş, A. E. Tufan, ve Ö. Bilaç (Eds.), *Covid-19 pandemisi ve çocuk ve ergen ruh sağlığı* (ss. 55-61). Türkiye Klinikleri.
- Aydemir, E. (2022). Covid-19 pandemisinin özel gereksinimli çocuk sahibi aileler üzerindeki etkileri: İstanbul/Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye.
- Babbie, E. (1986). *The practice of social research*. Wadsworth Publishing Co.
- Balcı, A. (2021). Covid-19 pandemi döneminde engelli çocuğu bulunan çalışan ebeveynlerin yaşadığı sorunlar, sosyal hizmet ve desteğin önemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(4), 824-831.
- Bilge, M. (2020). Türkiye'de Covid-19 pandemi sürecinde dezavantajlı bireylere yönelik uygulamaların incelenmesi: "Vefa Sosyal Destek Grubu" örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 101-114.
- Bilimsel Danışma Kurulu* (2020). *COVID-19 salgın yönetimi ve çalışma rehberi*. T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Binet, A., ve Simon, T. H. (1985). *Anormal çocuklar*. Sosyal Yayınlar.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research-A practical guide for beginners*. SAGE Publications.
- Creswell, J. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*, Çev. S. B. Mesut Bütün. Siyasal Kitabevi.
- Davran, İ. (2020). Pandemi sürecinin toplum, kültür ve eğitime etkisi ile ilgili görüşlerin değerlendirilmesi. *Proceedings of The ICIER 2020 2st International Conference on Interdisciplinary Educational Reflections (19-20 June)*, 46-67. ISBN: 978-605-9415-52-1.
- Demiröz, K., Yıldırım, Ş., Karahan S., ve Kayhan N. (2021). Covid-19 pandemic process experiences of the healthcare professional mothers with children with special needs. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50(2), 749-777.
- Demir, S. ve Kale, M. (2020). Öğretmen Görüşlerine Göre, Covid-19 Küresel Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 3445-3470.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (1998). *Strategies of qualitative inquiry*. SAGE Publications.
- Dikme, Ş. ve Gültekin, B. (2021). Covid19 Pandemi Sürecinin Evden Çalışan Ebeveynler ve Çocuklarına Etkileri. *Eğitim ve Gençlik Araştırmaları Dergisi* 31-48.
- Doğan, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin Covid-19'a yazdıkları 100 mektubun incelenmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(248), 25-40.
- Dönmez, N. vd. (2017). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Eğiten Kitap.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2020). Pandemi özel bülteni. <https://www.aile.gov.tr/media/53106/eyhgm-pandemi-ozel-sayi.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Islam, M. (2022). Impacts of climate change on water resources, agricultural production and food security: Evidence from Türkiye. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 163-179. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-1056971>

- Kurt, A., ve Erden, M. (2020). Koronavirüs hastalığı 2019 sürecinde özel gereksinimli bireyler. *Milli Eğitim*, 49(1), 1105-1119.
- MEB. (2021). *Özel eğitim meslek okulu akademik programlarının görme yetersizliğinden etkilenen öğrenciler için uyarlanması çalışması*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-meslek-okulu-akademik-programlarinin-gorme-yetersizliginden-etkilenen-ogrenciler-icin-uyarlanmasi-calistayi-gerceklestirildi/icerik/2323> (Erişim tarihi: 3.12.2021).
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*, Çev. Ö., Akkaya. Siyasal Kitabevi.
- Orhan, S., ve Genç, K. (2015). Engellilere yönelik ülkemizde özel eğitim uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 115-147. <http://doi.org/10.21560/spcd.35323>.
- Özgür, İ. (2015). *Engelli çocuklar ve eğitimi özel eğitim*. Karahan Kitabevi.
- .....(2011). *Engelli çocuklar ve eğitimi özel eğitim*. Karahan Kitabevi.
- Öztek, Z. (2020). Pandemi mücadelesi ve yan kazanımlar. *Sağlık ve Toplum*, özel Sayı, 6-14.
- Sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu. (2020). *Sağlık bakanlığı salgın yönetimi ve çalışma rehberi*. <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39265/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2021).
- Sanderson, R., & Galway, L. P. (2021). Perceptions of climate change and climate action among climate-engaged health professionals in northern Ontario: A qualitative study. *Journal of Climate Change Health*, 3, 100025. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100025>.
- SESRIC. (2023). People with disabilities and special needs in OIC member countries. SESRIC: OIC Office, Türkiye. <https://sesricdiag.blob.core.windows.net/sesric-site-blob/files/article/839.pdf> (Erişim tarihi: 14.06.2023).
- Silverman, D. (2006). *Interpreting qualitative data-Methods for analyzing talk, text and interaction*. Sage Publications Inc.
- Şenol, F. B., ve Yaşar, M. C. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretmen ve ebeveyn gözünden "Özel Eğitim". *Milli Eğitim*, 49(1), 439-458.
- Uzunçayır, D. ve İlhan, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde özel gereksinimli çocukların fiziksel aktivite ihtiyaçları: ebeveyn görüşüyle nitel bir değerlendirme. *Spor ve Sağlık Bilimleri Multidisipliner Bakış*, 181-217.
- Üstün, Ç., ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 143-150.
- Yavuzer, H. (1995). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

Geliş Tarihi:

28.06.2022

Kabul Tarihi:

08.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Sağlam, D., & Atmaca, T. (2023). Yoksulluk kültürünün öğrencilerin eğitim yaşantılarına ve gelişim alanlarına yansımalarının incelenmesi (Annelerin deneyimleri). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 764-788. doi:10.46928/iticusbe.1136832

YOKSULLUK KÜLTÜRÜNÜN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YAŞANTILARINA VE GELİŞİM ALANLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (ANNELERİN DENEYİMLERİ)

Araştırma

Döndü Sağlam

Millî Eğitim Bakanlığı

dndslm67@gmail.com

Taner Atmaca

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Düzce Üniversitesi

taneratmaca@duzce.edu.tr

Döndü Sağlam: Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Zonguldak-Çaycuma Şehit Astsubay Salim Uçar İlkokulu'nda müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır. 2022 yılında Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi bilim dalından yüksek lisans derecesiyle mezun olmuştur.

Taner Atmaca: Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi ana bilim dalında doçenttir. Doktora derecesini 2019 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi bilim dalından almıştır. Eğitimde eşitsizlikler, yoksulluk, kültürel sermaye gibi eğitimin temel sosyolojik meseleleri üzerine çalışmaktadır.

YOKSULLUK KÜLTÜRÜNÜN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YAŞANTILARINA VE GELİŞİM ALANLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (ANNELERİN DENEYİMLERİ)¹

Döndü Sağlam
dndslm67@gmail.com
Taner Atmaca
taneratmaca@duzce.edu.tr

Özet

Amaç: Bu araştırmanın amacı kadınların yaşadığı derin yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk kültürünün çocuklarının akademik çalışmalarına, eğitim yaşantılarına ve bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine etkisini annelerin deneyimlerine göre ortaya çıkartabilmektir.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan fenomenoloji modelinden yararlanılmıştır. Araştırmada benzeşik örnekleme tekniği ile gönüllü ve aynı zamanda Türkiye şartlarına göre yoksulluğu deneyimleyen 10 anne ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji tekniği analiz için kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın bulgular kadınların yoksulluğu oldukça derin şekilde deneyimlediğini göstermektedir. Yoksulluk kadınların aile içi yaşantılarında kendilerini çaresiz, yetersiz ve eli-kolu bağlı hissetmelerine yol açmakta ve içinde buldukları durumdan kaynaklı çocuklarına yeterli desteği sunamamaktadır. Yoksulluğa zamanla alışan, kanaatkarca kabul gösteren kadınların yoksulluk kültürünün özelliklerini yansıttığı da görülmektedir. Yoksulluk aynı zamanda hem kadınlar hem de çocuklar için dışlayıcı bir etkiye de sahip olabilmektedir. Çocukların akademik yaşantısını ve başarısını belirleyen önemli bir dışsal faktör olduğu kadar aynı zamanda özgüven, sebat, azim, başarıya tutkusu, arkadaş ilişkisi, kendiyile barışık olma gibi çeşitli gelişim alanlarını da etkileyen bir faktördür. İçselleştirilen yoksulluk kültürü ise çocukların zaman zaman eğitimden umudu kesmelerine yol açmaktadır.

Özgünlük: Yoksulluk kültürü ve eğitim arasındaki bağı irdeleyen çok az sayıda çalışma olduğu için bu araştırmanın özgün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk kültürü, Eğitim, Başarı

JEL Sınıflandırması: I20

---

¹ İlk yazarın makaleyle aynı isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

EXAMINATION OF THE REFLECTIONS OF POVERTY CULTURE ON THE STUDENTS' EDUCATION LIVES AND DEVELOPMENT AREAS (MOTHERS' EXPERIENCES)

Abstract

Purpose: This research aims to reveal the effects of the poverty culture, which emerged due to the deep poverty experienced by women, on the academic studies, educational experiences, and cognitive, affective, and social developments of their children, according to the experiences of the mothers.

Method: In this study, the phenomenology model, which is in the tradition of qualitative research, was used. In the research, in-depth interviews were conducted with 10 mothers who were volunteers and also experienced poverty according to the conditions of Turkey, using the homogeneous sampling technique. The interpretive phenomenology technique was used for analysis in the study.

Findings: The findings of the study show that women experience poverty quite deeply. Poverty causes women to feel helpless, inadequate, and tied up in their family life and cannot provide adequate support to their children due to the situation they are in. It is also seen that women who get used to poverty over time and who accept it graciously reflect the characteristics of the culture of poverty. Poverty can also have an exclusionary effect on both women and children. It's an important external factor that determines the academic success of children, as well as a factor that affects various development areas such as self-confidence, persistence, perseverance, passion for success, friendship, and self-confidence. A culture of poverty causes children to give up hope in education from time to time.

Originality: Since there are very few studies examining the link between poverty culture and education, this research is considered to be original.

Keywords: Poverty Culture, Education, Achievement

JEL Classification: I20

GİRİŞ

Yoksulluk, toplumsal yaşamda tüm imkânlardan mahrum olma durumu (Bauman, 1999), derinleşen eşitsizlik, maddi sefalet, açlık, hastalık, soğuktan donma gibi tehlikelerin yanında özgüvenlerine yönelik duygusal şiddetle karşı karşıya bulunma (Erdoğan, 2019), insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli temel ihtiyaçları karşılamada düştükleri acizlik halidir (Taş ve Özcan, 2012). Yoksulluk kavramı kimi zaman mutlak ve göreceli yoksullukla (Giddens, 2012), kimi zaman eğitim sayesinde kazanılabilecek üretken kimlikle gelirin artırılacağı vurgulandığı kapasite yaklaşımıyla (Sen, 2004) açıklanmıştır. Lewis ise (1966) yoksulluğu, bir şeyin eksikliğinden kaynaklanan mahrumiyet ve düzensizlikten ziyade aile yapısı, kişilerarası ilişkiler, harcama alışkanlıkları, değer sistemleri ve kendine has özellikleri olan bir alt kültürle yani yoksulluk kültürüyle açıklamıştır. Türkoğlu, (1977: 17) maddi imkânsızlıkla köylerini terk edip kent çeperlerinde toplanarak, güçlü bir kültür ve tarih bilincine sahip olmamalarının sonucu egemen kültürden giderek uzaklaşıp ne köylü ne de kentli olabilmiş ve dışlanmış grupların yaşam tarzını benimseyenlerin kültürünü, yoksulluk kültürü kavramıyla ifade etmiştir.

Yoksulların, gelecek yaşam endişeleri için harcadıkları enerji üretkenliklerini düşürmekte, acil ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkânlarının olmamasına bağlı stres ve endişe doğru karar almalarını, yeni bilgi ve beceri edinmelerini engellemektedir (Bektaş vd., 2017; Çalışkan, 2007; Stiglitz, 2015). Gereksinimlerini karşılayamayan ebeveynler çocuklarının sevilme, ilgi ve değer görme ihtiyaçlarını algılayamamakta, kendilerini değersiz, işe yaramaz, kusurlu hissetme eğiliminin karakterle bütünleşip alışkanlığa dönüştüğü çocuklar yetiştirmektedirler (Cüceloğlu, 1997). Yapılan çalışmalarda yoksul bir ailede doğmanın çocukların gelecek yaşam çizgilerini doğrudan etkilediği ve varlıklı ailelerde doğan çocukların mukayese edildiğinde yapabilirliklerini geliştirme hususunda eşit fırsatlara sahip olmadıkları gözlemlenmiş (Müderrişoğlu vd., 2013), ailelerin ekonomik sermayesinin güçlülüğü ve kültürel sermayelerinin büyüklüğü oranında eğitime yatırım yaptıkları açıklanmıştır (Bourdieu, 1995).

Öğrencilerin başarısızlığında, yoksulluk, okul öncesi sözlü ve sözsüz becerilerdeki yetersizlikler, içinde buldukları sosyal sınıfın eğitim düzeyi gibi çok sayıda sosyoekonomik faktörün önemli rolü vardır (Coleman, 1966; Çiftçi, 2014; Martin, 2002). Bazı araştırmalarda sosyoekonomik düzeyi düşük ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme, eğitme, sosyalleştirmedeki çabalarının (sevgi, ilgi, sabır), maddi imkânsızlıkların neden olduğu çaresizlik ve sıkıntıların etkisiyle sert ve tutarsız olduğuna dikkat çekilmiştir (Abbak, 2023; Şener ve Ocakçı, 2014; Şengönül, 2013). Literatürde bir ebeveyn olarak yoksul annelerin çocukları için hedeflediği ve dilediği hayata ve eğitim olanaklarına ulaşabilmesine dair çabalarının, düşüncelerinin, ümitlerinin, beklentilerinin yansıtıldığı öznel çalışmalara pek sık rastlanmamıştır. Doğan'ın (2016: 247) "yoksulluğun insanlar ve toplum için ne denli önemli olduğunun test edildiği, gerçek bir sosyoloji laboratuvarı" dediği ailelerde, annelerin yoksulluk kültürünü nasıl deneyimlediklerine, çocuklarını hangi şartlarda doğurup büyüttüklerine ve bu şartların

çocukların eğitim alanlarına nasıl yansıdığına, akademik başarıyı niçin yakalayamadıkları yahut nasıl yakaladıklarına dair anlatıları ışığında yapılacak daha fazla özgün çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde yaşayan yoksul annelerin deneyimlerinden hareketle ve yine onların bakış açısıyla, yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik yaşantıları ve gelişim alanları üzerindeki etkilerini betimleyebilmektir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda şekillenmiş alt amaçlar şunlardır:

1. Yoksulluk kadınların gündelik hayatlarına nasıl yansımakata ve ne gibi etkiler oluşturmaktadır?
2. Yoksulluğa rağmen haneler nasıl ayakta tutulmakta, yoksullukla baş etmeyle ilgili ne gibi stratejiler üretmektedirler?
3. Yoksulluk annelerin deneyimlerine göre çocukların eğitimine ve gelecek beklentilerine nasıl yansımaktadır?
4. Yoksulluk kültürünün çocukların bilişsel, duyuşsal, fiziksel iyi oluşları ve akademik başarıları üzerindeki etkileri nasıl deneyimlenmektedir?

KURAMSAL ÇERÇEVE

Yoksul sözcüğü TDK sözlüğünde parasız, yoksuz, varlıksız, varyetsiz, fakir, fukara, geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse, toplum veya ülke; yoksulluk ise yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik, yoksul olma durumuna karşılık gelmektedir (sozluk.gov.tr). Yoksulluğa dair yapılan literatür incelemeleri, kavramın özellikle dünya savaşlarının sonuncusunu müteakiben yoğun bir biçimde araştırıldığını ve tartışıldığını; pek çok yayının, konferansın, seminerin, ulusal veya uluslararası basın, politikaların, kalkınma programlarının yazılı eserlerin baş aktör temalarından olduğunu göstermektedir.

Yoksulluk, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden imkanların yokluğu, yaşamın sunduklarına ulaşamama ve mevcut hayat standartlarına erişememenin verdiği sıkıntıyla insanın benlik saygısını yitirmesi (Bauman, 1999: 126), yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamamanın getirdiği acizlik hali (Taş ve Özcan, 2012: 3), derinleşen toplumsal eşitsizlik, maddi sefalet, açlık, hastalık, soğuktan donma gibi tehlikelerin yanında bireylerin özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelen duygusal şiddetle karşı karşıya bulunma durumudur (Erdoğan, 2019: 66). Farklı boyutlarda farklı yoksulluk tanımlarının bulunduğunu söyleyen Aktan ve Vural (2002) ise yoksulluğu; maddi mahrumiyet, fiziki zafiyet, dışlanma ve kirli ve düzensiz çevrede yaşama zorunluluğu gibi olgularla anlamlandırmışlardır. İnsan Hakları ve Birleşik Sosyal Haklar Komitesi (2006) sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesi için gerekli beslenme, gıda, konut, güvenli içme suyu, sağlıklı bir çevre ve çalışma koşullarına erişim sağlayan kaynaklardan ve tercihlerden yoksunluğu, farklı boyutlardaki haklara da erişiminin kısıtlı olmasını ya da hiç olmamasını yoksulluk olarak tanımlamıştır. Literatürde yoksulluğun ne olduğuna dair açıklamalarda, mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk olmak üzere iki farklı yaklaşım tercih edilmektedir (Giddens, 2012: 386)

Mutlak yoksulluk ilk defa 1993 yılında Dünya Bankası tarafından, uluslararası alım gücüne göre, günlük bir dolarlık gelirin altında yaşamak zorunda olan bireylerin içinde bulunduğu şartları tanımlayan bir kavram olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde ülkeler arası yoksulluk ölçümlerinde kullanılmıştır (Boratav, 2004: 145; Işık, 2022). Başka bir tanımda mutlak yoksulluk, hane halkı ya da bireylerin yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları asgari düzeydeki temel gıda maddelerinden oluşan sepetin maliyetinin altında geliri olan açlık sınırının altındakilerin durumunu ifade etmektedir (Gürses, 2007; Yardım, 2009). Mutlak yoksulluk sınırı Dünya Bankası tarafından 2015'ten sonra güncellenmiştir. Güncellenen değere göre günlük kazancın asgari 1 Dolar yerine artık 1,90 Dolar'ın altında kalması halinde kişilerin mutlak yoksulluk içinde olduğu varsayılmaktadır (Arabacı, 2019). Göreli yoksulluk kavramı ise temel bazı ihtiyaçları giderdiği halde bireyin içinde bulunduğu toplumsal sınıfın refah düzeyinin gerisinde kalmasını ve arada oluşan farkı ifade etmektedir (Yaşar ve Taşar, 2019). Mutlak ve göreli yoksulluğun yanı sıra bir de daha özelden kadın yoksulluğundan söz etmek mümkündür.

Kadınların, toplumun farklı yapı ve kurumlarında karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin etkisiyle yoksulluğa sürüklendiği ve toplumsal katılımdan ötekileştirildiği pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar bölgesel gelir farklılıkları, işgücü, cinsiyet, eğitim gibi demografik etkenler (Öztürk ve Çetin, 2009) olabileceği gibi kültürel, çevresel, sosyal, mekânsal ve siyasi etkenler de (Azolay, 2019) olabilmektedir. Hane gelirinin düzensiz ve yetersiz olması kadınların, aile bütçesine katkı sağlamak için evde çalışma ve kısmi zamanlı çalışma gibi yöntemlerle iş gücüne katılımını zorunlu kılmaktadır. Mesleki becerilerin gerektirdiği eğitim seviyesinin yetersizliği, erkek egemen aile yapısının getirdiği uysallıkla örtüşen sigortasız uzun çalışma saatleri karşısındaki sessiz kabullenişleri, kadın çalışanların enformel sektörde yoğunlaşmasına neden olurken, kayıt dışı sektör geliştikçe kadın yoksulluğu artmakta ve güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadır (Şener, 2012).

Yoksulluk beraberinde literatüre göre kendine özgü bir “yoksulluk kültürü” de meydana getirmektedir. Lewis, (1966) çalışmalarında, batı toplumunda kendine özgü yapısı ve gerçekliği olan bir alt kültürü, nesilden nesle aktarılan benzer hayat tarzının somut olarak tasvir edildiği yoksulluk kültürü etiketiyle kullanmıştır. Lewis'e göre yoksulluk kültürü, bir şeyin eksikliğinden kaynaklanan mahrumiyet ve düzensizlik değil, uygulayıcılarının aile yapısı, kişilerarası ilişkiler, harcama alışkanlıkları, değer sistemleri ve zamanı kullanma tarzlarının mühim benzerlikler gösterdiği bir kültürdür. Lewis'e göre yoksulluk kültürünün kendine has belirgin özellikleri şunlardır:

1. Bu kültürde yetişen bireylerde kadercilik, kayıtsızlık, çaresizlik, aşağılık ve bağımlılık gibi duygular çok güçlüdür.
2. Erkeğin üstünlüğü yaygın bir kabul görür ve erkekler arasında maçoluk oldukça güçlü bir duygudur.
3. Çok az tarih bilinci ve bakış açısına sahip bu insanların, bildiklerinin yalnızca kendi hayat tarzları ve mahalleleriyle sınırlı olması taşralı ve yerellik özellikleriyle açıklanabilir.

4. Yaşadıkları problemlerin, farklı yerlerde onlarla aynı problemleri yaşayanlarıkiyle benzerliğini kavrayabilecek bilgi, öngörü ve ideolojik fikirleri yoktur.

Türkiye’de yoksulluk kültürü ve kent yaşamının yoksulluk olgusuna bakış açısını yansıtan, ilk araştırmanın da Türkdoğan tarafından yapıldığı görülmüştür. Türkdoğan araştırmasını, 1973 yılında Doğu Anadolu’nun en büyük gecekondu alanlarının bulunduğu Erzurum gecekondualarında gerçekleştirmiştir. Türkdoğan’a (1977:17) göre yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler çok hızlı gelişmelerin olduğu toplumdaki alt tabaka halkıdır. Türkdoğan (1977) çeşitli nedenlerle köylerini terk eden insanların yoksul çevrelerde, kentlerin izbe yerlerinde toplandıklarını, bir süre sonra köylülük özelliklerini yitirdikleri böyle bir geçiş dönemindeyken, aynı zamanda evrensel kültürü temsil eden kentli kültürünün de dışına itildiklerini öne sürmüştür. Hatta bu insanların köklü bir kültür ve tarih bilincine sahip olmamalarından ötürü kent kültürünün omuzunda bir kambur gibi durdukları, egemen kültürden giderek uzaklaştıklarını iddia etmiştir. Dolayısıyla bu insanlar, Freire’nin de (1991: 37) vurguladığı gibi hem kendilerini hem görüntülerini içselleştirerek ezmekte, bu durumlarıyla ilgili farkındalık geliştirememiş olmalarından mütevellit, içinde buldukları vaziyete karşı gösterdikleri kadere razı olma tavrıyla değişim ve sorgulama güdülerini de yenilgiye uğratmaktadır.

Yoksulluk ve ona bağlı olarak ortaya çıkan kültür beraberinde pek çok etki meydana getirmektedir. Şüphesiz ki yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün ortaya çıkardığı etkilerden en çok da çocuklar olumsuz deneyim yaşamaktadır. Çocukların sosyal, akademik ve duygusal gelişmelerinin yanı sıra çeşitli beceri ve yaratıcılıklarının güçlenmesinde yoksulluk bir engel oluşturabilmektedir. Gelir düzeyi yüksek aileler çocuklarına zengin öğrenme çevreleri sunabilmekte, nitelikli eğitim veren okullara ya da kolejlere göndermekte, farklı kaynaklardan bilgi edinme imkânları sunmaktadır. Ayrıca teknik ve kültürün değişik dallarında yapılan sohbetlerden, yapı, yeterli sayıda kitabın ve düzenli kitap okuma alışkanlığından mahrum olan yoksul hanelerdeki öğrenciler ise, erken çocukluk döneminde başlayan öğrenme isteği ve disiplini gibi akademik becerilere kavuşma imkânlarından yoksun olmak durumunda kalmaktadırlar (Atmaca, 2019). Ailenin gelir durumuyla çocukların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişmesi arasında bir ilişki olduğunu söyleyen Mayer (1997), yüksek ebeveyn gelirin çocukların eğitimlerini de nitelikli hale getirdiğini belirtmektedir.

Yoksulluk, ekonomik bakımdan kısıtlı kaynaklara sahip ailelerin yaşam şartlarını etkileyen karmaşık bir sosyal olgu olarak kabul edilmektedir. Bu olgu, ailelerin günlük yaşam biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve değer sistemlerini etkileyebilmektedir (Kurnaz, 2007). Bu nedenle, yoksulluk kültürünün, çocukların eğitim deneyimlerine ve gelişim alanlarına olan etkisi oldukça karmaşık ve çok yönlüdür. Yoksulluk kültürü, çocukların erken çocukluk dönemlerinden itibaren sağlıklarını (Hatun vd., 2003) ve öğrenme deneyimlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Öztürk, 2019). Yoksul ailelerin sınırlı ekonomik kaynakları, çocukların bu dönemde nitelikli eğitim materyallerine ve oyun malzemelerine erişimini kısıtlayabilir. Bu, çocukların bilişsel gelişimini etkileyebilir, çünkü erken çocukluk dönemlerindeki deneyimler, zekâ gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır (Yiğit vd.,

2018). Ek olarak, yoksulluk kültürü, çocukların okula hazırlık süreçlerini etkileyebilmektedir. Yoksul ailelerin birçoğu, çocuklarını okul öncesi eğitim programlarına katılmaya ve okuma alışkanlığı kazanmaya yönelik fırsatlara sahip olamayabilir. Bu, çocukların okula başladıklarında akademik açıdan geride olma riskini artırabilir (Yaşar, 2006). Ayrıca, yoksulluk kültürünün çocukların sosyal ve duygusal gelişimini etkilediği unutulmamalıdır. Ekonomik belirsizlik ve ailenin yaşadığı stres, çocukların duygusal refahını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu da öğrenme başarısı ve motivasyon üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. Özellikle yoksulluk kültürünün çocukların eğitim yaşantılarına ve gelişim alanları üzerindeki etkisi, bu alanlarda daha fazla derinlemesine bir anlayışa duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki spesifik etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek ve tanımlamak, eğitimdeki çeşitli göstergeler açısından oldukça önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma yoksulluk kültürünün çocukların gelişim alanları ve akademik başarısına etkisini yoksul annelerin deneyimlerine göre tanımlamayı, yorumlamayı ve onların baktığı yerden görerek anlamlandırmayı amaçladığı için, nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan fenomenoloji modeliyle yürütülmüştür. Günlük hayatta sıkça duyulan, şahit olunan yoksulluk kültürü olgusunun çocuklar üzerindeki yansımalarının, anneler tarafından hangi sözcüklerle betimlendiğini, nasıl tecrübe edildiğiyle ilgili ortak yönleri anlayabilmek, açıklayabilmek için fenomenoloji modelinin uygun olacağı düşünülmüştür. Fenomonolojik çalışmaların yürütücüleri, birkaç kişinin bir fenomenle ilgili ortak deneyimlerinin tanımlanmasına odaklanırlar (Creswell, 2013: 77). Fenomenoloji kişilerin günlük deneyimlerinin şekillendirdiği algı ve anlamları sorgulayan, deneyimlerin gücüne atfettiği değerden güç alarak, var olan durumu geliştirici politika ve pratikler üretilmesine fayda sağlayan, psikoloji, sağlık, sosyal çalışmalar ve eğitim alanlarında sıkça kullanılan bir nitel araştırma desendir (Ersoy, 2019).

Araştırmanın problemi, yoksulluk kültürünün öğrencilerin gelişim alanları ve akademik yaşamları üzerindeki etkilerini evde, yakın çevresinde, okulda, hayatının her alanında hissedilen bir anne olmanın deneyimlerinin betimlenmesini gerektirdiği için fenomenoloji modeli tercih edilmiştir. Çalışmada, fenomenolojik felsefe ekolünün temsilcisi kabul edilen Edmund Husserl'in "fenomenoloji kuramsallaştırmadan görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alır, karşılaştırır, bağlar, ilişkiye sokar, parçalarına böler, öğelerine ayırır" (Husserl, 2003:82-83) çıkarımı göz önüne alınmıştır. Ayrıca Husserl'in fenomeni tanımlama ve anlamını ortaya çıkarma anlayışının yanı sıra, katılımcı ifadelerinin yorumlanmasında Heidegger'in deneyimi yaşayan bireylerin tarihi, kültürü ve sosyal çevresi de bu yorumlamaya destek niteliğinde kullanılması anlayışına (Kıral, 2021) uygun hareket edilmiştir.

Araştırma Grubu

Homojen (benzeşik) örnekleme yöntemiyle seçilen çalışma grubu, 2022 yılı için belirlenen aylık net 4.253 TL'lik asgari ücretin altında gelire yaşayan haneler arasından Zonguldak ili Çaycuma ilçesi genelindeki okul yöneticilerinin bilgilerine başvurularak seçilen 10 gönüllü anneden oluşmaktadır. Creswell (2013:150) fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların belirlenmesinde bireylerin araştırılan fenomenle ilgili yaşamış deneyimlerinin olmasını ve deneyimlerini açık bir dille ifade edebilmelerinin önemli olduğunu, aksi halde bireylerin birbirinden farklı karakteristik özelliklerinin araştırmacının ortak deneyim ve temalara ulaşmasını zorlaştıracaklarını söylemiştir. Fenomenolojik araştırma geleneğinde, bir grubun fenomene ilişkin ortak deneyimlerine ulaşılmak istendiğinde benzeşik (homojen) örneklemeden yararlanılabilir (Ersoy, 2019) ve sayıları 2 ile 25 arasında olabilen homojen katılımcılarla yürütülen bir çalışma, katılımcıların fenomenle ilgili yaşadıkları deneyimlere ait genel algılarının daha iyi resmedilip anlaşılmasını sağlamaktadır (Kıral, 2021).

Benzer alt sosyoekonomik düzeyde ve benzer deneyimler yaşamış annelerle çalışmayı gerektiren bu araştırmadaki katılımcı sayısının on kişiyle sınırlandırılmasının nedeni, veri toplama aşamasındaki onuncu görüşmenin sonunda geniş bir veri setine ulaşılması ve katılımcıların görüşme sorularına birbirine yakın cevaplar verdiğinin gözlemlenmesidir. Yoksulluk kültürünün öğrencilerin gelişim alanları ve akademik yaşamları üzerindeki etkileri fenomeninin araştırıldığı bu çalışmanın katılımcıları yoksulluk ve yoksulluk kültürünü deneyimlemiş annelerdir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Demografik Bilgiler

Rumuz	Yaşı	Çocuk Sayısı	Eğitim durumu	Eşinin eğitim durumu	Aylık gelir (TL)	Ev sahibi / kiracı	Isınma	Çocukların Kendi Odası
Elif	37	3	İlkokul terk	İlkokul	300	Kira	Sobalı	Yok
Şehriban	28	5	İlkokul terk	Ortaokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Fadime	36	4	İlkokul	İlkokul	-	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Hayriye	48	3	İlkokul	İlkokul	-	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Ayşe	29	2	Ortaokul	Ortaokul	1800	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Gül	29	4	İlkokul terk	İlkokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Nurgül	35	5	Okuryazar değil	Okuryazar değil	-	Akraba yanında	Sobalı	Yok
Nuran	39	1	İlkokul	İlkokul	4000	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Meral	38	3	İlkokul	İlkokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Remziye	41	2	İlkokul	Ortaokul	-	Ev sahibi	Kalorifer	Var

Tablo 1'de, araştırmaya katılan kişilere gerçek isminin dışında bir takma isim (rumuz) verilmiştir. Katılımcıların yaşları 28 ile 48, çocuk sayısı ise bir ile beş arasında değişmektedir. Katılımcılardan biri hiç okula gitmediğini, okuyup yazamadığını ifade etmiş, üçü ilkokul ikinci veya üçüncü sınıftayken okulu bırakmış olup, beş tanesi ilkokul mezunu bir tanesi ise ortaokul mezunudur. Eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında eşlerden birinin hiç okula gitmediği ve okuma yazmayı bilmediği görülmektedir. Katılımcıların beş tanesi ilkokul, üç tanesi ortaokul mezunudur. Elif kod adlı katılımcı (K1) daha önce iki evlilik yapmış hâlihazırda bekâr bir anne olarak yaşamaktadır.

Katılımcıların yedi tanesi aylık sabit bir gelirleri olmadığını söylemiş, diğerlerinin gelir durumları ise 300 TL ile 4000 TL arasında değişmektedir.

Dokuz katılımcı sobalı evde bir katılımcı kaloriferli evde yaşamaktadır. Katılımcılardan beş tanesi aile büyükleri tarafından yaptırılan evlerde, dört tanesi kirada biri ise uygun kiralık bir ev bulana kadar akrabalarının yanında yaşamaktadır. Yalnız bir katılımcı çocuklarının kendisine ait bir odası olduğunu diğerleri ise olmadığını beyan etmişlerdir. Katılımcı annelerden ikisi Güneydoğu'dan göç etmiş, ailesiyle birlikte derme çatma eski yapıların bulunduğu kenar mahallede yaşamakta, diğer bir anne Roman vatandaşıdır. Diğer katılımcılar ilçedeki belde ve köylerde yaşamaktadır. Evlerinin kendilerine ait olduğunu beyan edenlerin hepsi aile büyüklerine ait konutlardaki kendilerine ayrılmış alanlarda ikamet etmekte, eşleri ya da kendilerinin üstünde kayıtlı hiçbir taşınmazları bulunmamakta, hepsi sabit olmayan ya da asgari ücretin altındaki gelire geçimlerini sürdürmektedir.

Veri Toplama Araçları

Yoksulluk kültürünün öğrenciler üzerindeki etkilerini annelerin söylemleri ışığında farklı açılardan ortaya koyabilmek niyetiyle, fenomenolojik çalışmalarda genel olarak tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanılması tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular araştırma fenomenini, yani yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik yaşantıları ve gelişimleri üzerindeki etkisini, geliştiği ortam ve koşullar açısından açıklayabilecek açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Soruların oluşturulması ve görüşme formunun hazırlanması sürecinde eğitim ve sosyoloji alanlarından birer uzmanın desteğine başvurulmuştur. Katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Maddi açıdan ailenizin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Maddi sıkıntınız var mıdır? Varsa maddi sıkıntılarınızı gidermek için başvurduğunuz çözüm yolları nelerdir?
  - 1.1. Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz? Neden?
  - 1.2. Kendinizi yoksul olarak görüyorsanız bu hayatınıza nasıl yansıyor?
2. Çocuklarınızın okul hayatlarında ne gibi zorluklar yaşadınız?
  - 2.1. Çocuklarınızın okul hayatında, arkadaş çevreleri, öğretmenleri ile ilişkileri nasıldır?
  - 2.2. Çocuklarınızın yoksulluktan dolayı arkadaşları sorunları oldu mu?
  - 2.3. Yoksulluğun çocuklarınızın okul hayatını nasıl etkiledi? Bazı örnekler verir misiniz?
3. Çocuğunuzun okul başarısının artması için neler yapıyorsunuz? Çocuklarınızla birlikte yaptığımız etkinlikler nelerdir?
  - 3.1. Bir anne olarak yapabildikleriniz nelerdir?
4. Kendiniz ve çocuklarınız için hayattan beklentileriniz nelerdir?

Verilerin Toplanması

Araştırmayla ilgili verilerin toplanmasında katılımcılarla ilgili demografik genel bilgileri de içeren yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formdaki bilgiler sözel olarak katılımcılara yöneltilmiş ve cevaplar araştırmacı tarafından formlara işlenmiştir. Araştırma için etik izin Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 27.01.2022 tarih ve 2022/6 sayılı kararı ile alınmıştır. 2022 yılı Mart ayında başlatılan görüşmelerde, katılımcıların uygun olduğu gün ve zaman dilimleri göz önünde bulundurularak önceden randevu alınmıştır. Görüşme formundaki açık

uçlu sorular eşliğinde yürütülen mülakatlar, 55 dakika ile 90 dakika arasında zaman dilimi içerisinde bir defada gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sorulan sorular katılımcıların anlama ve algılama düzeyleri de gözetenilerek mümkün olduğunca kolay ve sade şekilde tasarlanarak sorulmuştur. Kimi katılımcıların bazı sorulara tüm çabalara rağmen net ve tatmin edici cevaplar vermemesi gibi durumlarda diğer sorulara geçilmiştir. Katılımcıların soruları tam anlamadığı zamanlarda araştırmacı sormak istediği soruya ilişkin çeşitli açıklamalar yapmış, gündelik hayattan çeşitli örnekler sunmuştur. Görüşmelerde ve verilerin toplanmasında hem ses kaydı alınmış ve aynı zamanda saha notları tutulmuş, çeşitli fotoğraflar katılımcıların izniyle çekilmiştir. Bütün anlatılar hızlı bir şekilde yazıya dökülmüş, gözlemlerin ve sözel olmayan tepkilerin unutulmaması adına araştırmacı tarafından görüşme biter bitmez bilgisayar ortamında Word dosyasına aktarılmıştır. Katılımcılara araştırmacının herhangi bir aşamasında isterlerse görüşmeyi sonlandırabilecekleri, cevaplamak istemedikleri sorular olması halinde ilgili soruları cevaplamadan diğerine geçebilecekleri bilgisi sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Yoksulluğu, yoksulluk kültürünü deneyimlemiş katılımcı annelerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen “geçmiş zamana yüklenen önemi, şimdiki zamana ait değeri ve gelecek zamana dair niyetleri taşıyan anlatsal açıklamalar” (Connelly ve Clandinin, 1990), katılımcıların olguya yükledikleri anlamlar, yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Yorumlayıcı fenomenolojik analiz araştırmacılarının fenomenolojik metotların beş temel özelliğini dikkate aldığını söyleyen Gill (2014) bunları, fenomenoloji felsefesinin ortak temeli, bireysel deneyimlerin anlamını keşfetmeye yönelik üst düzey bir ilgi, deneyim sahibi bireyin bakış açısından fenomeni kavramaya çalışma, homojen örneklem seçimi ve tematik analizlerin kullanımı şeklinde sıralamaktadır (Keskin vd., 2021). Verilerin analizine geçilmeden önce katılımcılarla yapılan görüşmelere ait bütün kayıtlar bilgisayarda Word dosyasına aktarılmış ve tamamı birkaç kez okunmuştur. Görüşme formundaki sorular Word dosyasına yazılmış ve altlarına tüm katılımcıların yanıtları yazılmıştır. Benzer özellikteki yanıtlar metin vurgu rengiyle işaretlenmiş, araştırma problemine cevap olabilecek temel bilgilere ait kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların aynı sorudaki yanıtlarına göre oluşturulan kodlar birkaç kez okunarak birbiriyle ilişkili kavramlar gruplandırılmış, verileri çok yönlü bir bakış açısıyla yansıtan, tanımlanmasını, sınıflandırmasını ve yorumlanmasını kolaylaştıran temalara ulaşılmıştır. Mevcut verilerin temalarla uyumu tekrar gözden geçirilmiştir. Katılımcıların deneyimleri içinde buldukları durum bağlamında değerlendirilmiş (Keskin vd. 2021) ve yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın verilerinden ve katılımcıların anlatılarından “Kadın Yoksulluğu ve Gündelik Hayata Yansımaları, Kadınların Yoksullukla Mücadelede Kullandıkları Çözüm Yolları, Annelerin Deneyimlerine Göre Yoksulluk ve Eğitim, İçselleştirilmiş Yoksulluk Kültürü ve Eğitim” temaları oluşturulmuştur. Temalardan hareketle oluşan başlıkların altında, son yıllarda özellikle kadınlar ve hane içi ilişkiler bileşeniyle incelenen yoksulluğun katılımcı kadınların; gündelik hayatlarına yanı sıra

çocuklarının eğitim hayatlarına nasıl yansıdığını, pedagojik pratikleri ve okul temelli etkinlikleri nasıl etkilediği ve bu etkilerde annelerin ne tür stratejiler ürettiği, irdelenmiştir.

Kadın Yoksulluğu ve Gündelik Hayata Yansımaları: Kanksamak, Kanaatkârlık, Çaresizlik ve Dışlanma

Hiç şüphe yoktur ki hem Türkiye’de hem de farklı ülkelerde yoksulluğun en derinden etkilediği kesim kadınlar ve çocuklardır. Özellikle erkek egemen toplumlarda kadının toplumsal statüsünün zayıf olması, çok çocukluluk, düşük eğitim düzeyi ve nitelikli iş gücünden mahrumiyet yoksullukla birleşince hem kadınlar hem de çocuklar için oldukça olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sosyal adaletin tam sağlanamaması ve refahın adil bölüşümündeki toplumsal sınıf ayrımı, beraberinde yoksulluğun etkilerini daha derin şekilde hissettirmektedir. Yoksulluğun kırsal ve kentsel görünümleri farklı olsa da kentsel yoksulluğun etkileri kentin yaşam şartlarından kaynaklı olarak daha derin olabilmektedir. Karşılanamayan temel ihtiyaçlar, çocukların beklenti ve isteklerine cevap verilememesi ve gelecek beklentisinin gittikçe zayıflaması kent yoksulluğunu özellikle kırılgan gruplar üzerinde daha da fazla hissettirmektedir. Yoksulluk beraberinde sosyal dışlanma ya da suça bulaşma gibi sonuçlar da üretebilmektedir.

Araştırmaya katılan kadınların tamamı Türkiye ölçeğinde hesaplanmış yoksulluk hatta açlık sınırının altında bir gelire yaşamalarına rağmen subjektif yoksulluk tanımına uygun şekilde kendilerini yoksul görmemekte ya da görmek istememektedir. Örneğin katılımcılardan Elif Hanım, “*Maddi sıkıntım var. Düzenli bir gelirim yok. Berbat bir hayatım var. Bazen yardım isteyince elin ayağın tutmuyor mu diyorlar. O yüzden yoksulum deyip de kendimi küçültemem*” diyerek tüm yoksulluğuna rağmen sosyal çevresine karşı bir duruş sergileyerek öznel yoksulluk tanımına uygun şekilde kendini betimlemektedir. Yoksulluk derinlemesine yaşansa da beraberinde bir kanaatkarlık da oluşturabilmektedir. Geleneksel yapının ya da dini yaşantıların beslediği kanaatkarlık katılımcıların kendini tanımlama şeklini de etkilemektedir. Örneğin, katılımcılardan Hayriye Hanım’ın “*Ucu ucuna denk getirerek yaşıyoruz. Maddi açıdan durumumuz yeterli gibi duruyor. Manevi açıdan da huzurluyuz o yüzden yoksuluz diyemem hocam. Durumu bizden daha kötü olanlar, evi olmayıp kirada oturanlar var çünkü*” ifadeleri bu yönde ele alınabilir. Sosyal çevre ile yapılan karşılaştırmalar sonucu sahip olunan yaşantı biçiminin kanaatkârlığı ürettiği ve kendilerinden daha yoksun durumda olanlara göre durumlarını “iyi” olarak tanımladıkları görülmektedir.

Hayatın herkes için aynı şartlar oluşturamaması, imkân ve fırsatların eşit dağılmaması yoksulların kalbinde ümitsiz yaralar açmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların kendilerini içlerinde buldukları yoksulluk girdabından kurtarmanın zor olduğunu telakki etmiş ve bunu içselleştirmiş olmalarının yanı sıra, çocuklarının da bu girdapta sıkışıp kalmasının verdiği sıkıntı kalplerindeki yarayı daha da derinleştirmektedir. Farklı anlatımla yoksulluğu deneyimleyen kadınlar bunun olumsuz etkilerinin kendilerinden çok, çocuklarının hayatları üzerindeki yansımalarından endişe duymaktadırlar. Katılımcılardan Gül Hanım’ın “*Sıkıntılı hissediyorum. Her istediğimi alamıyorum.*

Çocuklarının her istediğini alamıyorum her insan gibi alamıyorum.” sözleri bu yönde ele alınabilir. Gücünü yetirememenin, çare bulamamanın ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayamamanın vermiş olduğu derin üzüntü kadınları yıpratmaktadır. Yoksulluğu dışlanma, çaresizlik, ötekileştirilme ve kabul görmeme ile eş değer gören Meral Hanım ise içinde bulunmuş olduğu durumdan hayli mağdurdur. Hayat şartlarının zorluğunun yanı sıra sosyal çevrenin baskısı, kullandıkları sözler ve sergiledikleri davranışların da yoksulluk kadar sıkıntı verdiği ve yaralayıcı olduğu aşağıdaki sözlerden anlaşılmaktadır:

Maddi açıdan kendimi çok yoksul çaresiz görüyorum. Yoksulluk çaresizliktir, başkasına muhtaç olmaktır. Hayatın içinde kayboluyorum, çabaladıkça çıkamıyorum, çıkmaza düşüyorum. Elime bir 100 lira geçse mutlu oluyorum, çocuklarımın iki günlük ihtiyaçlarını karşıladım diye ya da kendimi kandırıyorum, öyle avutuyorum, düşmüşüz biz artık. Kendimi aşağılanıyor gibi hissediyorum. Kimseye güvenim yok. Herkes istediğini yapıyor, ben niye yapamıyorum diyorum. Yolda yürürken sanki herkes bana bakıyor, beni küçümsüyor diye başım yerde geziyorum. En kötüsü de dışardan eleştiri almak. Bu aşağılamaları, eleştirmeleri duydukça yıpranıyorsun.

Yukarıdaki sözler yoksulluğun kadınlar açısından salt bir ekonomik sorun olmanın ötesinden toplumsal ve kültürel bir sorun olduğunu da göstermektedir. Kendini toplumun diğer üyelerinden statü olarak düşük görmek, dışlandığı vehmine kapılmak ya da hakikaten dışlanmak, aile bireylerini müreffeh bir hayat içinde yaşatamamanın vermiş olduğu psikolojik huzursuzluk yoksulluğun ürettiği sancılar içerisinde sıralanabilir.

Kadınların Yoksullukla Mücadelede Kullandıkları Çözüm Yolları: Dayanışma Ağları, İdare Etme, Sabırlı Olma

Araştırmaya katılan kadınların gündelik hayatları içerisinde yoksulluk çok büyük bir etki oluşturmaktadır. Ancak yoksulluğu ya daha az görünür hale getirmek ya da hissedilme düzeyini azaltmak için kadınların bazı çözüm yolları üretmeye çabaladıkları görülmektedir. Özellikle çocukların bu konuda daha az etkilenmesi konusunda ortaya konulan mücadele oldukça önemlidir. Yoksulluk beraberinde bir dayanışma ağı da oluşturmaktadır. Öncelikle yakın çevreden başlamak üzere kadınların kendilerine destek olacak kişilerle kurdukları dayanışma ilişkisi yoksulluğun etkilerini kısmen de olsa hafifletmektedir. Çocukların karşılanamayan masrafları ve beklentilerinin yoksul kadınlarda oluşturduğu psikolojik yük ise oldukça sıkıntı verici boyutta olabilmektedir. Örneğin Elif Hanım'ın aşağıdaki ifadeleri bu anlamda değerlendirilebilir:

Annemden istiyorum. Büyük kızıma da annem bakıyor. Onun yükünü aldı benden. Bol bol alışveriş yapıp borçlanmam. Gücümün yettiğini alırım. Gücüm yettiği kadarının hayalini kurarım. Sosyal yardım aldığımında çocuklar hasta olur, okulda bir ihtiyaçları çıkar diye hep bir kenara 100 lira koyarım. Olur, olmaz heveslerim yoktur zaten. Alışveriş yapmayı sevmem, unuttum zaten kendim için alışveriş yapmayı, kıyafet almayı. Bir şekilde yaşıyoruz işte hocam. Yemek yapmıyorum. Yağ, şeker, salça her şey çok para tutuyor. Bazen yağı küçük şişeye alıyorum. Simit poğaçaya alıyorum kahvaltı yapıyoruz. Komşular çocuklara acıyor herhalde, yemek getiriyorlar sık sık. Çalışmıyorum küçük çocuğumu bırakacak kimsem yok.

Yoksulluk kadınların hayatlarında “idareli” olmayı birinci planda tutsa da bu durumun sürdürülebilir olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Kendinden ve ihtiyaçlarından kısarak çocuklarını öncelemek

en önemli üretilen strateji olarak görülmektedir. Temel ihtiyaçları bile kısıntı ile karşılamak oldukça zor bir hayat mücadelesi içinde olduklarını göstermektedir. Yetersiz gelirin ve karşılanamayan giderlerin bir borç döngüsü oluşturduğu da muhakkaktır. Örneğin, katılımcı kadınlardan Ayşe Hanım'ın aşağıdaki ifadelerinden yoksulluğun dayanışma ve yardımlaşma ile azaltılmaya çalışıldığı görülse de çocukların karşılanamayan ihtiyaçlarının hem kadınlarda hem de çocuklarda burukluk oluşturduğu da muhakkaktır:

N'apalım büyükbaş hayvan bakıyorum, sütünü peynir, yoğurt yapıyorum, kahvaltılık ihtiyacımızı karşılıyorum. Sosyal yardımlaşmaya başvurduk ama eşimin tarım sigortası çıktığı için siz sigortalısınız dediler yardım alamadık. Arada kayınpederim yardım ediyor bazen yağımızı şekerimizi yiyeceğimizi alıyor, geçinip gidiyoruz işte ne bileyim ki ben hocam. Çocuklar bir şey istediğinde yok dediğimizde artık seslerini çıkarmıyorlar. Varlığı, yokluğu bilen çocuklar oldular, anlıyorlar. Devletimiz sağ olsun servise para vermiyoruz. Elleri harçlık veremiyoruz ama okuldan öğlen yemek veriyorlar, sorun etmiyorlar.

Ayşe Hanım'ın kendi çocukları için "*Varlığı, yokluğu bilen çocuklar oldular, anlıyorlar*" ifadesi yoksulluğun terbiyesinden geçirilmiş bir çocukluğu resmetse ve kendisi için "rahatlatıcı" bir sonuç gibi görünse de çocukların bu süreçte yaşadıkları psikolojik sorunlar ve travmalar uzun sürede etkilerini gösterebilmektedir. Ayrıca çocukların da mevcut durumu normalleştirmeleri de ayrı bir sorun olarak ele alınabilir. Dayanışma ve yardımlaşmanın yanı sıra ilgili kamu kurumlarına müracaat edilerek alınan desteklerin de en azından belirli bir etki oluşturduğu görülmektedir. Yoksulluğa karşı sabırlı olmak da üretilen diğer bir "baş etme" biçimidir. Garantisi ya da sürekliliği olmayan işlerde işgücü olarak çalışarak, gündelik kazançlarla günü kurtarmaya çaba göstermek de farklı bir yoldur. Meral Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu bağlamda ele alınabilir:

Sabret, çocukların var diyorsun. Çocuklarım başkalarından aşağı olmasın, küçük düşmesin diye elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Çabalıyorum, el işi yapıyorum, çocuk bakıyorum, fabrikalardan günlük iş alıyorum. Moralim bozuksa çocuklarıma hissettirmemek, onlardan saklamak için kendimi mutfağa kapatır, ağlarım, bazen de şarkı söylerim. Ortanca oğlum hissediyor ama. Anne babam işe gitti mi sen neden çok çalışıyorsun diye sorar sık sık. Odun kes, kömür getir, ev temizle, yemek yap, gece ikilere kadar çalışıp fabrikadan aldığım işi bitiriyor, ertesi gün teslim ediyorum.

Şehriban Hanım'ın aşağıda alıntılanan sözleri de borç sarmalının yanı sıra gündelik kazançlarla günü "idare etmenin" yollarının tercih edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte sosyal çevrenin gözetiminden ve denetiminden dolayı farklı bir zorluğun da yoksul kadınların hayatlarının bir parçası olduğu yine aşağıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır:

Borç alıyoruz arkadaşlardan aile büyüklerinden eşim havalara güneşli olduğunda babasının minibüsüyle kap-kacak satmaya gidiyor o getiriyor üç beş lira ne kazanırsa artık. Çocukların okul ihtiyaçları için öğretmenler yardım yapıyor. Önceden kaymakamlıktan yardım alıyordum. Şimdi alamıyorum. Adana'dan akrabalar arabalarıyla ziyarete geliyorlar, bunlar zenginler arabaları var diye şikâyet etmişler görenler. Kömür yardımını bile kesti kaymakamlık. Muhtara gittim. Tekrar başvurduğum gelecek inşallah. Odunu sağdan soldan çalı çırpı idare ediyoruz ama kömürsüz ısıtmıyor soba.

Annelerin Deneyimlerine Göre Yoksulluk ve Eğitim: Fırsat ve İmkân Eşitsizliği

Yoksulluğun pek çok yansıması, görünümü ve etkisi sayılabilir. Bunlar arasında şüphe yok ki eğitime olan etkileri ve eğitimdeki görünümleri daha büyük ve kalıcı sorunlar ortaya çıkartabilmektedir. Ailenin yoksulluğundan kaynaklı bir eğitim hayatının çocuklar için verimli olmaması eşitsizliğin yoksulluk temelli yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Eğitim hem ailenin sosyal ve kültürel sermayesinden hem de ekonomik sermayesinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Ailenin eğitime verdiği önem, çocuklarının başarısı için yaptıkları mücadeleler ve ürettikleri stratejiler içinde buldukları şartların niteliği ile oldukça yakından ilgilidir. Yoksulluk kadınların hayatlarında olduğu kadar çocukların hayatlarında da derin ve kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Gelişim ve öğrenmenin en hızlı olduğu dönemlerde fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçları yeteri kadar karşılanamayan çocukların gelişim gerilikleri söz konusu olabilmektedir. Gelişim geriliğine bağlı olarak da öğrenme geriliği ya da öğrenme yoksulluğu söz konusu olabilmektedir. Akranlarına kıyasla çeşitli kaynaklardan ve imkânlardan yoksun olan çocukların okul yaşamlarındaki rekabetten geri kalmalarının ve akademik-sosyal gelişimden yeteri kadar yararlanamamasının en önemli sebeplerinden birisi yoksulluğun ortaya çıkardığı etkilerdir.

Yoksulluk kimileri için bazen sınıf atlamak ya da içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtulup daha iyi bir hayata kavuşmak için motivasyon sağlasa da kimileri için tam tersine olabilmektedir. Çocukların eğitim hayatlarında ailenin desteğini yeteri kadar görememesi, gittikleri okulların niteliğinin düşük olması, öğretmenlerin yeteri kadar ilgilenememesi, okul dışı öğrenme alanlarına erişememe gibi durumlarla birleşince ortaya çocukların akademik yaşantıları açısından pek de parlak olmayan bir manzara çıkmaktadır. Örneğin, katılımcılardan Nurgül Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu yönde değerlendirilebilir:

Babasının yanında kalan oğlanlar okumadılar. Onlardan çok haberim olmadı. Görüşürmedi babaları. Kızım desen önce liseye gidiyordu yatılı. Orayı istemedi bıraktı açıktan okuyacağım dedi. Ben de bana gönül koymasın diye tamam dedim. Hayır desem kafası bozulur, gider karakola şikâyet eder, yuvaya gider zaten. Kabul etmekten başka çarem yok. Yuvaya gitmesin de. Açıktan okuyor da ümidim yok okumaz ders çalışmıyor. Sizin okulda okuyan oğlum birinci sınıfta hiç okula gitmedi. Korona başladı zaten ikinci döneminde. O okuldayken hiç arayan soran olmadı okuldan, niye gelmiyor diye. Rapor çıkarttım. Hafif zihinsel engelliydi. Uzaktan eğitim için internet bağlattım, borcunu ödeyemedim kapandı. Sizin okula başladı da (özel eğitim ikinci sınıfta geldi) okumayı öğrendi şükür. Okumuşluğum yok derslerine yardım edemiyorum, eşimin de yok okuması ilkokulu bitirmiş ama bilmiyor okuma yazmayı. Okul ihtiyaçlarını ucuz yerden borca alıyorum. Kimisi eksik, kimisi tam, idare ediyorum.

Covid-19 salgını ile ortaya çıkan uzaktan eğitim imkânlarından yoksulluktan kaynaklı yararlanamama ve oğlunun engellilik durumu farklı bir dezavantaj olarak yoksul kadınların çocuklarının eğitim hayatlarında yer almış görünmektedir. Diğer bir ifadeyle yoksulluk sanki diğer dezavantajlı durumları da beraberinde üretmiş ya da kendine çekmiş gibi görünmektedir. Fadime Hanım'ın benzer tecrübesi ve aşağıda alıntılanan cümleleri çocuklarının yoksullukla birlikte akademik ilerlemenin niçin zor olduğuna dair ifadeler içermektedir:

Okul ihtiyaçlarını tam karşılayamıyorum, güzel beslenmeler koyamıyorum yanlarına, etini, ekmeğini abur cuburunu alamıyorum, harçlık veremiyorum. Yeni giysiler

alamıyorum. Elimize para geçtikçe azar azar almaya çalışıyorum, kalemini silgisini, boyasını. Yoksul olmasaydım daha başarılı olurlardı düzenli olurdu her şeyleri.

Yoksulluk ve yoksunluk akademik ya da diğer alanlardaki başarıyı sınırlayıcı ya da engelleyici bir faktör olsa da kimi kadınlar ve çocukları için aşılabilir bir engel olarak da görülmektedir. Remziye Hanım'ın anlatısında kendi yoksulluğu ve okur-yazar olmayışına rağmen çocukları için verdiği mücadele oldukça net şekilde ifade edilmiştir. Remziye Hanım'ın anlatısındaki yaşanmışlık yoksulluğun kendi hayatı ve çocuklarının hayatındaki dönüşümü de resmetmektedir. Örneğin anlatının ilk kısmında Remziye Hanım'ın çocukları ile beraber yaptığı mücadelenin bir kısmı yer almaktadır:

Ne kadar üzgün olsam da onlara yansıtılmak için hep çabaladım. Kafalarına takarlar derslerine yansır diye. Büyük kızım ilkokula başladığında okuma yazmayı onunla beraber tekrar öğrendim. Büyüğün ilkokul öğretmeni planlı olsun, çalışma planı yapsın daha başarılı olur demişti. Ben de o alışkanlığı kazandırdım ikisine de. Yemeklerini yerler biraz dinlenip odalarına geçerlerdi ders çalışmak için. Ben de onların odasına gider kitap okurdum. Hiçbir zaman onlar ders çalışırken oturup televizyon izlemedim. Kafaları dağılmasın, televizyon izlemeye heves etmesinler.

Yoksul kadınların çocuklarının eğitimi için göze aldıkları fedakârlıklar son derece önemli kabul edilmelidir. Kısıtlı imkânlarına rağmen ellerinde bulunanlar ölçüsünde çocuklarının ilerlemesi ve başarılı olması için ortaya koydukları çaba kayda değerdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeden mahrum olsalar da bazı kadınların kendi çocuklarını eğitim aracılığı ile daha ileri bir noktaya taşıma gayreti yani sınıfsal bir hareketlilik yaşatma amacı söz konusudur. Örneğin Remziye Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu durumuna oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Kızlarımın ikisini de tekvando kursuna gönderdim ben hocam. Hocaya süt, tereyağı, peynir verdim. Kurs parası bile almadı hocaları bir süre. Madalyaları bile var ikisinin de. İkinci sene hoca kurstan ayrıldı, yol parasını denkleştiremedik, masraflarını karşılayamadık devam edemediler. Onları okul hayatlarında hiçbir şeyden geri bırakmadım. Gözleri dışarda olmasın, arsız, görgüsüz olmasınlar diye. Ben çok çabaladım evet ama onların da içlerinden gelmeseydi, içlerinde olmasaydı başarılı olamazlardı. Büyük kızım hep hedef koymak lazım der. Hedef koyunca daha rahat ve çok çalışıyormuş.

Yoksulluğun ekonomik boyutu olduğu kadar çocuklar açısından dışlanma ve damgalanma boyutu da son derece büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Okul hayatlarında yeterli sosyal desteği ve ilgiyi göremeyen çocukların akranları tarafından dışlanması, küçümsenmesi ve bazı damgalar etrafında tanımlanması derin travmalar oluşturacak boyuttadır. Şehriban Hanım'ın şu sözleri bu duruma net bir örnek oluşturmaktadır: *“Çocuklar bazen arkadaşlarıyla tartışıyorlar. Kızımın bir iki arkadaşı var onlar da bizim akraba çevresinden. Buradakiler bizim çocukları fazla içlerine almıyorlar, konuşmuyorlar, bize çingene diyorlar, biz çingene değiliz ki. Öğretmenlerimiz iyi çocuklara karşı da anlayışlılar, ellerinden geleni yapıyorlar.”* Sosyal çevre tarafından dışlanmak ya da damgalanmak çocukların kendine ve ailesine olan saygısını da düşürebilecek bir etkiye de sahiptir.

Yoksulluk ve eğitimdeki sorunların farklı veçhelerini görünür hale getirmektedir. Ailenin içinde bulunduğu bu kırılma durumu, okulda diğer bazı veliler için de en ufak bir sorunda hedef olmalarına

yol açabilmektedir. Sosyoekonomik zayıflık okulda bir dışlanma pratiğini de bazı katılımcıların yaşantılarında ortaya koymaktadır. Aşağıda alıntılanan Nuran Hanım'ın ifadelerinde de bu durum anlaşılmaktadır. Yoksulluk ve çocukların-ailelerin diğer durumları bir araya geldiğinde diğer veliler için yoksullar "harcanabilir" hale gelebilmektedir:

Ailelerle fazla muhabbetim yok. Herkes kendi işinde gücünde. Çocuk yüzünden sınıftaki annelerle tartışıyoruz bazen. Çocuklar kavga ediyor ben de akşama kadar okulun çevresinde bekliyorum. Oğlumu kavga edip itip kakalamasınlar diye. O da velilerin gözüne batıyor. Çocuklarına sataşüyor diye aralarında imza toplayıp benim çocuğumu özel eğitime yollayacaklarmış. Yoksuluz diye değil de benim oğlum çok sinirli bazen arkadaşlarına vuruyor o yüzden istemiyorlar sınıfta.

Şehriban Hanım'ın yaşantısı ve anlatısı yoksulluk ve eğitim arasındaki derin bağı ve ilişkiyi, çocuklara yansımaları en net şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca kendi kültürel ve akademik sermayesinin düşüklüğünün de yoksullukla bir arada olmasının etkilerini katılımcının aşağıdaki sözlerinden anlamak mümkündür:

Derslerine yardım etmek isterdim. İlkokulu bitirebilseydim en basitinden küçük kız birinci sınıfta, ona yardım ederdim derslerinde. Ablasının da dersi oluyor her zaman yardım edemiyor ki. Tablet almak isterdim, bilgisayar almak isterdim. Büyük bir evim olsun çocuklar kendi odalarında sessiz yerde çalışsınlar isterdim. Kışın sobanın yandığı yere doluyoruz hepimiz. Televizyon var, ev kalabalık. Gürültüde çalışmıyor çocuklarım.

Bazı yoksul kadınların yaşantısından ve deneyimlerinden çocuklarının öğrenme geriliği içinde olduğu ya da engellilik hali bulunduğu görülmektedir. Hem yoksulluk hem de bu dezavantajlı durum bir arada olduğunda hissedilen sorun düzeyi de artmaktadır. Yoksul kadınların anlatıları çocuklarının girişimcilik, kendine güven, kendini ifade etme gibi bazı kişisel ve sosyal becerilerinin de geri kaldığını ortaya koymaktadır. Öğretmenleri ile olan ilişkisini de utangaçlıktan ve kendilerine olan güvenlerinin düşüklüğünden dolayı yeterince güçlendirememeleri de ayrı bir eşitsizlik durumu ortaya çıkarmaktadır. Doğuştan getirilen yetenek ve potansiyelin bu tür dezavantajlı durumlar yüzünden ortaya çıkarılmaması yoksul aile çocuklarının eşitsizliği daha derin yaşamasına yol açabilmektedir.

İçselleştirilmiş Yoksulluk Kültürü ve Eğitim

Yoksulluk araştırmaya katılan kadınlar açısından içselleştirilmiş ve kurtulması zor olan bir duruma dönüşmüş durumdadır. Yoksulluk ve oluşturduğu kültür hem kadınların hem de çocuklarının hayatını şekillendirici bir etki oluşturmuştur. Gündelik hayattaki pratikler kadar eğitim hayatındaki pratiklerde de yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün derin izlerini görmek mümkündür. Yoksulluk kültürü dünyayı ve sosyal çevreyi dar bir çerçevede ele almayı, hayattan fazla beklenti içine girmemeyi, kendinden çok çocukları için beklenti içine girmeyi âdeta zorunlu kılmıştır.

Yoksulluk kültürünün bir sonucu olarak uysal ve mahcup yetiştirilmiş çocuklar, eğitimde atılım gösteremeyen öğrenciler söz konusu olmaktadır. Çocukların içinde yetişmiş olduğu yoksulluk kültürü ilk sosyalleşme deneyimlerini de etkilemektedir ve okulla-öğretmenle ya da dış dünyayla olan bağı bu habitus üzerinden şekillendirmektedir. Aile içi yaşantıları şekillendiren yoksulluk kültürü aynı

zamanda akademik yaşantıları da doğrudan etkilediğinden dolayı bu kültürün etkisiyle eğitim süreçleri de şekil almaktadır. Çocuklarına yönelik kadınların beklenti ve hayalleri de yoksulluk kültürünün etkisiyle “bir an önce” kendilerinin yaşadığı kaderden kurtulmaları ve eğitim aracılığı ile sınıfsal bir hareketlilik yaşamaları yönündedir. Örneğin Hayriye Hanım’ın aşağıda alıntılanan ifadeleri yoksulluk kültürü ve eğitim arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Herkesin kızları kıyafet ister. Benimkiler kitap. Kitapla yatar, kitapla kalkarlar. Herkesin kızları TV izler, internetlerde kıyafet bakar. Benimkiler de bütün üniversitelerin tıp fakültelerini incelerler. Benim giyim kuşamla işim yok. Kızlarım doysun her şeye. Hevesleri kalmasin hiçbir şeyde. Bir gün sadece birbirimize ayıracak, eğlenecek kadar masrafın altından bile kalkamayız ki. Diyelim o kadar param var gene harcamazdım herhalde. Kızlarım için ayırırdım bir kenara. Benim en büyük hayalim ne biliyor musun hocam? Ben hayattayken kızlarım okusunlar. Hayallerini gerçekleştirip doktor olsunlar.

Yoksulluk kültürü beraberinde eğitimle birlikte bir sınıf atlama ve toplumda kabul gören statüsü yüksek bir işe kavuşarak “makûs talihi” yenme, kaderin kendileri için ördüğü ağlardan kurtulma hayali de oluşturmaktadır. Eğitim alt toplumsal sınıflar için bir kaldıraç işlevi görmektedir, yani sınıfsal hareketliliğin yukarı yönlü değişiminde eğitim güçlü bir etki ve beklenti de oluşturmaktadır. Remziye Hanım’ın aşağıda alıntılanan ifadeleri yoksulluk kültürünün eğitimdeki yansımalarını ve çocuklarını yetiştirme biçimlerini doğrudan görmememize yardımcı olmaktadır:

Kızlarımın arkadaşlarının aileleriyle tanıştım hep toplantılarda. Kızlarım parasızlığı hissettirmemek için elimden geleni yapıyorum. Çok yakın arkadaşlarıyla tanıştım. Onlara uygunlar mı değiller mi, şımarıklar mı, bizim ailemiz gibiler mi bilmem lazım. Çok zengin olanlara yaklaşmayın derim. Uyum sağlayamazlar çünkü kızlarım onlara. Onlar şımarık olur, onlarda olana heves ederler diye. Bizim gibi ailelerin çocuklarıyla samimiler zaten kızlarım. Ondan uzak dur dedim. Zengin kızlara özenip şımarmasınlar.

Yoksulluk kültürü bir tevekkül, kadercilik ya da kendiyle ilgili bir beklenti içine girememe kültürü de oluşturmaktadır. Var olanı kanıksama, şartları değiştiremeyeceğine dönük çaresizlik düşüncesi de yoksulluk kültürü ile ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevreden ya da ilgili devlet kurumlarından desteği yeteri kadar alamayan, kendi imkanlarıyla da içinde bulunduğu halden çıkmayacağını düşünen yoksul kadınlarda bu kültür daha mistik ve teslimiyetçi bir kimliğe dönüşmektedir. Örneğin, Nurgül Hanım’ın aşağıda sunulan ifadeleri bu yönde ele alınabilir:

Yaşım otuz beş ben bu yaştan sonra kendim için değil çocuklarım için istiyorum. Çocuklarımın istediğini alamıyorum ya o çok fena bir şey hocam. Ne cüzdanım elimde gezdim. Ne de cüzdanımda iki lira gezdirebildim ben hocam. Eksik hiç bitmiyor. Paran olmayınca birikiyor, daha da çoğalıyor. Daima Allah diyorum. Kul vermiyor Allah’tan istiyorum. Yeni giysileri olmadı çocuklarımın. Arada okuldan siz giysi yardımı yapıyorsunuz. Ne seviniyor benim oğlum bir bilseniz. Ortanca oğlumu başkalarının çocuklarının eskileriyle, çöpten bulduğum kıyafetlerle büyüttüm.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcı annelerin öznel bakış açılarını, yaşanmışlıklarını özetleyen bu tanımlarda annelerin yoksulluğu çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamama, isteklerine yetişememe ve kendi çaresizliklerini çocuklarına da yaşatmış olmanın verdiği sıkıntılar üzerinden anlamlandırması, yoksulluğun maddi izleriyle birlikte toplumsal ve insani varoluşa dair kültürel nitelikleri de sunmaktadır. Yoksulluk kavramının görüngüsü Rahnema'nın (2009) da dediği gibi yukarıdan ve yerden bakışa göre değişmiş, katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu gelinen noktaya, literatürdeki yoksulluğun anlamı alt üst olmuş, birbirinin içine geçmiş, çözülmez bir düğüme dönüşmüştür. Bauman'ın (1999) insanların, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden imkânların yokluğu, yaşamın sunduklarına ulaşamama ve mevcut hayat standartlarına erişememenin verdiği sıkıntıyla benlik saygısını yitirmesi şeklinde tanımladığı yoksulluk, katılımcıların ifadelerinde yoksulum deyip kendini küçültmemeye, ucu ucuna denk getirerek yaşadığı halde kendinden daha zor durumda olanları düşünüp haline şükrederek eriştiği manevi huzurla benlik saygısını kazanmaya doğru evrimleşmiştir.

Bora (2019) yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamak için öncelikle haneye bakmak gerektiğini, hanedekilerin tümünü veya her birini farklı düzeyde mağdur eden koşulların böylelikle daha görünür olacağını ve yoksulların bu mağduriyetleri kendi lehlerine değiştirmek, hafifletmek için çözümler üreten toplumsal özneler olarak görülmesini sağlayacağını söylemektedir. Halihazırda bu çalışmada, yoksul anneleri mağdur eden güçlüklerle başa çıkmalarını sağlayan, geçimlerini kolaylaştıran stratejiler, annelerin yoksulluğa karşı geliştirdiği çözüm yollarına dair pek çok bulguya ulaşılmıştır. Erdoğan'ın (2019) dediği kendini tutma, sabretme, susma, itaatkâr görünme, sözünü sakınma, alçak gönüllülük, temiz kalplilik, kanaatkarlıkla bütünleştirerek anlamlandırdığı "idare etme sanatı", yoksulluk literatüründe sık sık bahsi geçen ve yoksullar için başat bir mücadele yöntemi olan geçinme stratejilerinden biri olarak nitelendirilebilir.

Katılımcıların anlatıları yoksulluğun hane içinde sosyal, ekonomik ve psikolojik yansımalarının en fazla çocukları etkilediğini, özellikle eğitim yaşamlarında aile, çevre, okul ortamı, akranların etkisi ya da çocuğun kendisinden kaynaklanan sorunlara neden olduğunu göstermektedir. Literatürdeki çeşitli araştırmalar yoksulluk gibi nedenlerle ortaya çıkan stresli hayatın insanların psikolojik sağlamlıklarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Gizir, 2007; Kararımak, 2006; Öz ve Yılmaz, 2009) Katılımcı annelerin ifadelerinde çocuklarının eğitim yaşantılarında karşılaştıkları güçlüklerle ilgili pek çok etkene vurgu yaptıkları bulunmuştur. Bunlar arasında eğitim seviyeleri düşük olduğu için ya da ev işlerinin yoğunluğundan dolayı çocuklarının ödevlerine yardım edememek, masraflı olduğu için okul öncesi eğitime gönderememek, çocukların derslere karşı ilgisizliği, okula gitmekteki isteksizliği, okulu bırakıp çalışmak istemesi ve çocukların okul arkadaşları ve aileler tarafından dışlanması sayılabilir.

Türkiye'deki öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlerin meta analizini yapan Sarıer (2016) bunları okuldan, aileden ve öğrencinin kendisinden kaynaklanan faktörler şeklinde

sınıflandırmış, etki büyüklüğüne göre okuldan kaynaklı faktörleri derse yönelik tutum, okul kültürü, öğretmen davranışları, okul müdürünün liderliği; aileden kaynaklı faktörler ailenin tutum ve davranışları, sosyoekonomik düzey, babanın eğitim düzeyi, ailenin eğitime katılımı, annenin eğitim düzeyi; öğrencinin kendinden kaynaklı faktörleri ise öz yeterlik algısı, öğrenci motivasyonu, benlik saygısı ve ders çalışma alışkanlığı şeklinde sıralamıştır.

Adaman ve Keyder (2005), okulun masraf kapısı olarak görülmesi, evdeki çalışma koşullarının olumsuz niteliği (küçük ev kalabalık aile), okul araç-gereçlerinin yetersizliği, çocukların çalıştırılması gibi etkenlerin öğrencilerin eğitim yaşantılarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Akademik başarıyı etkileyen faktörlerin önemli bir bileşeni olan ebeveynlerin sosyoekonomik durumu ve kültürel yapısı kaynaklı etkenler bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcı annelerin çocuklarının eğitim yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler için söylemleri, yoksul hanelerde büyüyen çocukların akademik başarıya ulaşma hususunda karşı karşıya kaldığı dezavantajları resmetmektedir. Atmaca da (2019) benzer şekilde ailelerin çocukları yetiştirme sürecindeki eylemlerinin, yapılandırıcı etkinliklerin, birlikte gerçekleştirdikleri akademik faaliyetlerin, çocuklarına dair söylemlerin, kısaca çocukların içinde yaşadıkları sosyal çevre ve ailenin, onların genel bilişlerine ve habituslarına etki edecek güçte olduğunu vurgulamaktadır. Şengönül (2013), sosyoekonomik düzeyi düşük ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme ve sosyalleştirmede daha az ilgi gösterdiklerini, çocuklarının günlük etkinliklerine daha az ilgi gösterebildiklerini, çabuk sinirlenebildiklerini, sert ve tutarsız olabildiklerini öne sürmektedir. Bu çalışmanın bulguları Şengönül'ün (2013) tespitlerini doğrulamaktadır.

Bu araştırmada yoksulluğun katılımcı kadınlar tarafından içselleştirildiği, kurtulması zor bir duruma dönüştüğü ve yoksulluğun oluşturduğu kültürün annelerin gündelik hayat pratiklerinde, çocuklarının eğitim yaşamında derin izler bıraktığı görülmektedir. Yoksulluğun şekillendirdiği karakter, mizaç ve habitusla eğitim-öğretim pratiklerine dahil olmaya çalışan çocukların kimisi için bu kültür bir tür motivasyon sağlayıcı faktör iken kimisi içinse etkili ve üretken bir kişilik geliştirmeyi engelleyen, okulla olan bağlılığı ve eğitim yoluyla hayatını değiştirebileceğine dair inancı zayıflatan, kimi zaman da tüketen bir hale gelmektedir. İlk defa Oscar Lewis (1959) tarafından tanımlanan yoksulluk kültürü kavramının, yine Lewis'in değerlendirmesi ışığında ekonomi, sosyoloji ve psikoloji disiplinleri penceresinden bakılacak olunursa (Akt.Türkdoğan, 1982) bu çalışmada deneyimleri, tutumları, düşünceleri, değer yargıları açısından pek çok benzerlikleri gözlenen katılımcıların, yaşam tarzlarının da benzer nitelikler taşıması yoksulluk kültürünün varlığına işaret etmektedir.

Yoksulluğun etkilerini derin şekilde yaşayan kadınların bir yandan da çocuklarının akademik yaşantılarına nüfuz edememeleri ve onların okul hayatlarını daha düzenli hale getirecek çalışmalar yapamamaları yoksulluğun eğitime olan en derin etkileri içerisinde sayılabilir. Yoksulluk beraberinde entelektüel, kültürel ve sosyal sermayeden de uzak kalmak anlamına gelmektedir. Okul başarısının gerisinde büyük ölçüde ebeveyn desteği ve ebeveynin sahip olduğu kültürel sermaye söz konusudur.

Görüşme yapılan kadınların hepsinin önceliğinde temel ihtiyaçları karşılayabilmek yer aldığından dolayı okul yaşantılarına dair olan kaygılar mecburen sonlara doğru itilmiş durumdadır. Bu durum, diğer bir bakış açısıyla yoksul kadınların kendi çocukları ile ilgili akademik yaşantıları büyük ölçüde okulun sorumluluğuna teslim ettiklerinin de göstergesidir. Yoksulluk kültürü büyük ölçüde yoksul kadınların kendi çocuklarının okul hayatını da kendi kaderlerine terk etmelerine yol açmış görünmektedir. Literatürde yoksulluğun ve kültürünün eğitimin çıktıları ve sonuçları üzerine olan etkilerinin yer aldığı çalışmalarda da benzer bulguların yer aldığı görülmektedir (Ladson-Billings, 2006, Chan ve Rueda, 1979; McDermott ve Vossoughi, 2020; Tuttle, 2009). Ancak bazı araştırmalarda ise yoksulluk kültürünün artık günümüzde düşünüldüğü kadar eğitimde etki oluşturmadığı da dile getirilmektedir (Rogalsky, 2009).

Yoksulluğu deneyimleyen annelerin, çocuklarının fiziksel gelişimlerini sağlıklı olarak tamamlayabilecekleri besin maddelerine ulaşmakta zorlandıkları ya da ulaşamadıklarını, bilişsel, duyuşsal gelişimlerini arttıran aktiviteleri (kitap okuma, birlikte oyun oynama, resim yapma) yerine getirmekte zorlandıkları, okul etkinliklerine katılım, eğitsel materyallere ulaşma, yüksek beklenti içinde olma gibi akademik başarıyı arttıran imkânlarla ve eğitim fırsatlarına ulaşamadıkları görülmektedir. Literatürde yer alan bazı araştırma bulguları da yoksulluğun özellikle çocukların her türlü gelişimini olumsuz etkilediğini ve yoksulluk riski altında bulunan çocukların akranlarına göre derin eşitsizlik yaşadığını ortaya koymaktadır (Hatun, 2002; Kurnaz, 2007; Yiğit vd., 2018).

Bu araştırma Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde yaşayan 10 katılımcı annenin görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplara ilişkin anlatılarından hareketle ulaşılan bulgular, katılımcıların yaşadıkları ortamda yapılmış gözlemlerden edinilen izlenimler, araştırmacının literatür bilgisi ve tecrübesiyle sınırlıdır. Araştırmacının yoksul hanelerde daha uzun süreli etkileşim kuracak şekilde ve yoksulluğun gündelik hayatta hanelere ve hane içi ilişkilere yansımaları gözleme olanağının olmaması da ayrı bir sınırlılıktır. Öğretmen ve okul yöneticilerinden de bu bağlamda veri alınmaması çalışmayı sınırlandırmıştır.

Öneriler

- Sosyal adalete dayalı bir yönetim anlayışı ile özellikle yoksulların içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan etkilenmemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve yoksulluğun çocukların eğitim hakkını elinden almalarını azaltacak düzenlemelere gidilmelidir.
- Öğretmenler yoksul öğrencilerin bütün eğitim fırsatlarından eşit şekilde faydalanması için velilerle işbirliğini, katılımcılığı arttırarak velilerin öğrencilerin akademik başarısını yükseltecek güçlü yanlarını keşfetmeli, başarısızlıkların arkasında yatan sebepleri, zayıflıkları ortaya koymalıdır.
- Öğretmenler öğrencilerini, aile içi ortamlarını tanımalı, eğitim yaşantıları için risk oluşturan psikolojik, sosyolojik dezavantajları görebilmeli ve bunları azaltmanın yolunu araştırıp bilmelidir.

- Okul yönetimi ve öğretmenler, bireylerin sosyal duygusal, akademik ve kariyer gelişimlerini desteklemek amacıyla okullarda kurulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri komisyonun çalışmalarının planlanmasında velileri daha yakından tanımak için veli ziyaretlerini daha fazla önemseyebilir.
- Risk altındaki öğrencilerin karşı karşıya buldukları zorlukları anlamayı kolaylaştıran öğrenci tanıma anketleri daha sık uygulanmalı, ulaşılan veriler okul yönetimi ve öğretmenleriyle birlikte değerlendirilip neler yapılabileceği kararlaştırılabilir.
- Okul yöneticileri yakın çevresindeki yaygın eğitim merkezleriyle iletişime geçerek, yoksul annelerin rahatlıkla ulaşım sağlayabileceği yerlerde beceri eğitimleri veren kurs merkezlerinin açılmasında önder olabilir.
- Sonraki çalışmalarda öğretmen ve okul yöneticilerinden alınacak verilerin yanı sıra çocuklarla yapılacak görüşmeler ve okul içerisindeki gözlemler başka araştırmaları daha kapsamlı hale getirebilir.

KAYNAKÇA

- Abbak, E.C.G. (2023). *Kentsel yoksulluk bağlamında çocuk gözüyle yoksulluk ve yoksunluk algısı*. Yüksek Lisans Tezi (Tez No: 794924), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2005). *Türkiye’de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma* (Rapor No: 0155). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Aktan, C.C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri (Editör: C. Can Aktan). *Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak İş. ss. 39-69.
- Arabacı, R.Y. (2016). Görelî yoksulluk yaklaşımı ve Türkiye için uygunluğu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(5), 1329-1343.
- Azolay, A. (2019, Ekim 17). *UNESCO Türkiye Millî Komisyonu*. Haziran 10, 2021 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/370> adresinden alındı
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar* (Çev. Ümit Öktem). İstanbul: ONK Ajans.
- Bektaş, M., Kudubeş, A. ve Kudubeş, İ. (2017). Küreselleşmenin yarattığı yoksulluk:çocuk yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14, 79-85.
- Bora, A. (2019). Kadınlar ve hane: olmayanın nesini idare edeceksin? (Editör: Necmi Erdoğan). *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent yoksulluğunun toplumsal görünümleri* içinde (ss. 97-132). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Boratav, K. (2004). *Yeni dünya düzeni nereye?* Ankara: Pelin Ofset.
- Chan ve K.S. ve Rueda, R. (1979). Poverty and culture in education: Separate but equal. *Exceptional Children*, 45(6), 422-428.
- Coleman, J.S. (1966). *Equality of educational opportunity*. Washington: U.S. Government Printing.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri- beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İçimizdeki çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim işsizlik ve yoksulluk ilişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 284-308.
- Çiftçi, C. ve Çağlar, A. (2014). Ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerinin akademik başarı üzerindeki etkisi:Fakirlik kader midir? *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 155- 173.
- Doğan, İ. (2016). *Türk aile sosyolojisi tarih-gelenek modern zamanlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdoğan, N. (2019). Yoksulluk üzerine. *Yoksulluk halleri Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünümleri* (Editör: Necmi Erdoğan) içinde (ss. 29-95). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, A.F. (2019). Fenomenoloji (Editör: Ahmet Saban ve Ali Ersoy). *Eğitimde nitel araştırma desenleri* içinde (ss. 83-138). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Freire, P. (1991). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. M. Ali Sarı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-121.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 59-74.
- Hatun, Ş. (2002). *Çocuk hakları sözleşmesinin 13. yılında yoksulluk ve çocuklar üzerindeki etkileri*. Ankara: Türk Tabipler Birliği.

- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, 251-260.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine beş ders* (Çev. Harun Tepe) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Işık, O. (2022). *Eşitsizlikler kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınevi
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Keskin, H., Aksoy, Z. ve Fidan, S.Ş. (2021). Yönetim ve organizasyon araştırmalarında yorumlayıcı fenomenolojik analiz yönteminin kullanılması: Sistematik bir inceleme. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1437-1451.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: Türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92-103.
- Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 3(12), 47-55.
- Ladson-Billings, G. (2006). It's not the culture of poverty, it's the poverty of culture: The problem with teacher education. *Anthropology*, 37(2), 104-109. <https://doi.org/10.1525/aeq.2006.37.2.104>
- Lewis, O. (1966). The Culture of poverty. *Scientific American*, 215(4), 19-25.
- Martin, A.J. (2002). Motivation and academic resilience. *Australian Journal of Education*, 46, 34-49. <https://doi.org/10.1177/000494410204600104>
- McDermott, R. & Vossoughi, S. (2020). The culture of poverty, again. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 14(2), 60-69. <https://doi.org/10.1080/15595692.2020.1733960>
- Mayer, S.E. (1997). *What money can't buy?* USA: Harvard University Press.
- Öz, F. ve Yılmaz, E.B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 16(3), 82-89.
- Öztürk, G. (2019). Çocuk işçiliği üzerine sosyolojik bir araştırma (Karaman örneği). Yüksek Lisans Tezi (Tez No:556153), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Öztürk, M. ve Çetin, B.I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), 2670-2695.
- Rahnema, M. (2009). *Sefaletin yoksulluğu kovduğu bir dünya* (Çev. Şule Ünsaldı). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Rogalsky, J. (2009). "Mythbusters": Dispelling the culture of poverty myth in the urban classroom, *Journal of Geography*, 108(4-5), 198-209. <https://doi.org/10.1080/00221340903344953>
- Sarıer, Y. (2016). Türkiye'de öğrenci başarısını etkileyen faktörler:bir meta analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 609 - 627.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stiglitz, J.E. (2015). *Eşitsizliğin bedeli: Bugünün bölünmüş toplumu geleceğimizi nasıl tehlikeye atıyor?* (Çev. Ozan İşler). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.
- Şener, D.K. ve Ocağcı, A.F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerinde çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57-68
- Şengönül, T. (2013). Sosyal sınıfın boyutları olarak gelirin, eğitimin ve mesleğin ailelerdeki sosyalleştirme-eğitim süreçlerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 128-143.
- Taş, Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma. *International Conference On Euracion Economies*, Almata/ Kazakistan.

- Tuttle, K.A. (2009). *The culture of poverty: How it affects middle school students*. Unpublished Master Thesis, Central Washington University: USA
- Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk kültürü: Gecekonduların toplumsal yapısı*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Yardım, M.S. (2009). Yoksulluk sınırı nasıl hesaplanır? *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(2), 28-29.
- Yaşar, M.R. (2016). Yoksulluk, akademik başarı ve kültürel sermaye ilişkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11) , 202-237.
- Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.
- Yiğit, R., Üğücü, G. ve Kaya, S. (2018). Yoksulluk: Çocuk sağlığını tehdit eden bir durum. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 83-98.

Geliş Tarihi:

28.07.2022

Kabul Tarihi:

03.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Yurtlu, F., & Yıldız, O. (2023). Disinformation activities on social media platforms and responsibility in the context of criminal law: a case review on the Twitter platform. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 789-804. doi: 10.46928/iticusbe.1148409

DISINFORMATION ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA PLATFORMS AND RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW: A CASE REVIEW ON THE TWITTER PLATFORM*

Araştırma

Fatih Yurtlu

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Alanya Alaaddin Keykubat University

fatihyurtlu@gmail.com

Orkun Yıldız

İzmir Democracy University

yildiz.orkun@gmail.com

Fatih Yurtlu is a faculty member in the Department of International Trade at Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey. He teaches and publishes scientific research in the fields of crime and criminal law. He study on crime and terror organizations, crimes of omission, money laundering, tax and economy criminal law.

Orkun Yıldız is a faculty member in the Department of Management Information Systems at Izmir Democracy University, Turkey. He teaches and publishes scientific research in the business analytics, business models, business process management, digital transformation, e/m commerce platforms, enterprise business systems, human-computer interaction, innovation and technology management, and social media analytics.

* This study is the revised and expanded version of the presentation made at the Internet Disinformation and Law Symposium organized by Ankara Social Sciences University Faculty of Law on 16 May 2022.

DISINFORMATION ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA PLATFORMS AND RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW: A CASE REVIEW ON THE TWITTER PLATFORM

Fatih Yurtlu

fatihyurtlu@gmail.com

Orkun Yıldız

yildiz.orkun@gmail.com

Abstract

Many different applications, called social media channels, have been developed. Today, it is seen that some of these applications have become a platform where individual ideas can be shared in written and visual expressions in the public sphere, as well as allowing to follow current developments. Among these platforms, Twitter has the highest number of users for this purpose. This study aims to identify, define, classify and associate criminal law with the statements that carry criminal elements shared on social media platforms, together with the analysis of actual data, by conducting a case study specific to Twitter. The explanatory case study was preferred as the research method of this study. As a case study in line with the purpose of our study, the posts made using the relevant hashtags detected on the Twitter Platform regarding the Gezi Park events, which have been on the agenda of Turkey for the last eight years and which are predicted to be able to share disinformation on social media, have been discussed. In this case analysis, the social media analysis method was used to obtain and analyze the data. Thus, disinformation sharing that may require criminal law responsibility in the determined purposive case study will be identified and classified. Subsequently, the relevant posts will be associated with the regulations in the Turkish penal legislation. This study deals with misleading social media posts, and criminal law responsibility in Turkish, limited to Twitter platform shares for the purposefully determined case study event. The contributions of the study to science and society are that it is the first multidisciplinary collaborative study in the literature that deals with disinformation activities in social media within the scope of criminal law responsibility, classifies these activities and has a content in which it is associated with the relevant regulations of the criminal legislation. The findings obtained and presented in the study may be beneficial for the executive and legislative bodies in reviewing the legal regulations on the subject, raising awareness for other interested parties and contributing to the literature.

Keywords: Cyber Crimes, Types of Disinformation, Social Media Crimes, Twitter, Spreading Misleading News

JEL Classification: M15, M19, K14, K24

SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA DEZENFORMASYON FAALİYETLERİ VE CEZA HUKUKU BAĞLAMINDA SORUMLULUK: TWITTER PLATFORMUNDA BİR VAKA İNCELEMESİ

Özet

Sosyal medya kanalı olarak isimlendirilen birçok farklı uygulama geliştirilmiştir. Günümüzde, bu uygulamalardan bazılarının hem kamusal alanda bireysel fikirlerin yazılı ve görsel ifadelerle paylaşılabilirdiği hem de güncel gelişmeleri takip etmeye imkân sunan bir platform halini de aldığı görülmektedir. Bu platformlar arasında bu amaçla en çok kullanıcı sayısına sahip olanı ise Twitter'dır. Bu çalışmanın amacı, Twitter özelinde bir vaka incelemesi gerçekleştirerek gerçek verilerin analiziyle birlikte sosyal medya platformları üzerinden paylaşılan suç unsuru taşıyan ifadeleri tespit etmek, tanımlamak, sınıflandırmak ve ceza hukukuyla ilişkilendirmektir. Bu çalışmanın araştırma metodu olarak açıklayıcı vaka incelemesi tercih edilmiştir. Çalışmamızın amacına uygun vaka incelemesi olarak sosyal medyada dezenformasyon paylaşımlarının gerçekleştirilebileceği öngörülen Türkiye'nin son 8 yıldır gündeminde olan ve yargıya intikal etmiş olan Gezi Parkı olaylarına yönelik Twitter Platformunda tespit edilen ilgili hashtagler kullanılarak yapılan paylaşımlar ele alınmıştır. Bu vaka analizinde verilerin elde edilmesi ve analizinde de sosyal medya analizi yöntemi kullanılmıştır. Böylece, belirlenen amaçsal örnek vakada ceza hukuku sorumluluğu gerektirebilecek dezenformasyon paylaşımları tespit edilip sınıflandırılacaktır. Akabinde ilgili paylaşımlar Türk ceza mevzuatındaki düzenlemelerle ilişkilendirilecektir. Bu çalışma, amaçsal olarak belirlenen vaka inceleme olayına yönelik Twitter platform paylaşımlarıyla sınırlı bir şekilde Türkçe ifadelerle yanıltıcı sosyal medya paylaşımları ve ceza hukuku sorumluluğunu ele almaktadır. Çalışmanın bilime ve topluma sağladığı katkılar, sosyal medyada dezenformasyon faaliyetlerini ceza hukuku sorumluluğu kapsamında ele alan, söz konusu faaliyetleri sınıflandıran ve ceza mevzuatının ilgili düzenlemeleriyle ilişkilendirildiği bir içeriğe sahip olan, alan yazındaki çok a ayıda olan çok disiplinli ortak çalışma özelliğini taşımasıdır. Çalışmada elde edilen ve sunulan bulgular, yürütme ve yasama organları için konuya ilişkin yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesinde fayda sağlayabileceği gibi diğer ilgililer bakımından da farkındalık oluşturabilecek ve alan yazınına katkı sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim Suçları, Dezenformasyon Türleri, Sosyal Medya Suçları, Twitter, Yanıltıcı Haber Yayma

JEL Sınıflaması: M15, M19, K14, K24

INTRODUCTION

Social media can be defined as web and mobile-based internet applications that allow unique creation, access and production of user content from anywhere. (Kaplan & Haenlein, 2010). With its ever-increasing size, we can say that many social media tools are described as a platform today. It is also possible for us to define social media channels, especially Facebook and Twitter, as platforms because they have over one billion user profiles worldwide and offer very different information-based services. Within these platforms, people can be positioned quickly, and people with similar interests, views, ideologies, and hobbies can form groups open to members or closed and exchange views on various topics. In particular, the social media platform Twitter allows mass movements because user profiles can instantly access information quickly, the activities carried out can be immediately noticed by users as current issues, and they can provide instant news flow. In addition, although fake accounts called bots can be controlled simultaneously from the same location by being managed by artificial intelligence algorithm-based programs, with the help of developing VPN technologies, they can easily carry out disinformation activities on Twitter by giving the appearance of being located in IP addresses in many different parts of the world, macro point of view, it can pose a significant threat. In recent years, it seems that the Twitter channel is actively used for activities, which aims the the opposition mass movements against governments in many countries around the world quickly turn into violent activities, the emergence of internal turmoil, the occurrence of material and moral damages due to the events, and the deterioration of the socio-economic trust environment of the countries. Social events in which social media channels, especially Twitter, are used extensively by the masses, from 2010 to the present; Arab spring (Tunisia, Egypt, Libya, Syria, Bahrain, Algeria, Jordan, Yemen, Mauritania, Saudi Arabia, Oman, Iraq, Lebanon and Morocco), square protest events (Ukraine), Gezi Park (Turkey) and Yellow Vests (France) and the recent violent demonstrations in Kazakhstan can be cited as examples (Wikipedi, 2022).

As it can be understood from all these examples, social movements that are encouraged by disinformation activities in social media and that emerge rapidly can reach dimensions that may threaten the socio-economic stability of countries, and this situation causes disinformation activities to be seen as a threat to the national security of states. In this direction, a report titled "regulation contents in the digital age" has been prepared by the United Nations (UN) regarding the subject (Ullman et al., 2017). In the related report, Fake news, disinformation and propaganda related to terrorism and illegal activities, and actions that do not comply with human rights standards within the framework of the right to be forgotten are the main issues that should be included in the legal regulations regarding social media companies. Thus, the protection of the rights of the public, individuals and private law legal entities against criminal elements developing on social media platforms, similar to the efforts made under the umbrella of the UN in the 1950s to provide a binding solution for global needs with international conventions and directives. It can also be said that the necessary studies have been started to respond to the needs.

In our study, the typologies in the related report, especially the disinformation activities, are analyzed through a real case study from the Twitter platform. The content of this study is as follows; The concept of disinformation consists of the relevant legislation, method, sample, findings, conclusions and recommendations.

DISINFORMATION CONCEPT

Disinformation; is a word that has passed into our language from French and means "information distortion" (Ullman et al., 2017). In English, the word means "deliberately giving false news" or "spreading false news with the aim of deceiving people" (Cambridge University Press, 2022).

Despite these definitions, since many legal consequences are attached to the relevant act, it is necessary to reveal exactly what the concept of "disinformation" means. This requirement is essential in criminal law, where a strict principle of legality applies. Especially recently, in many countries, including developed Western democracies, the punishment of disinformation, which is carried out in an organized manner through social media and often by unknown persons, is seriously discussed. For example, in Greece, with an amendment added to the penal code in 2021, acts of spreading fake news were criminalized, but this regulation was subjected to severe criticism, especially because it might restrict the freedom of journalists to report (Gouliamaki, 2021). Similarly, the allegations that Russia directly affected the presidential elections in the USA with disinformation activities are still up-to-date in the Western world. (Polyakova & Fried, 2020). Likewise, a high-level working group formed by the European Union conducted a detailed study on the subject and made determinations and evaluations regarding the acts of disinformation in its published report. (Avrupa Komisyonu, 2018).

Regarding disinformation activities, currently, the Turkish penal legislation regulations are insufficient. However, posts that can be described as disinformation on social media can create different types of crimes in terms of their content. In our study, primarily the legal basis of the freedom of thought and dissemination and the legislation on the limitation of these are going to be discussed, and finally, the types of crimes that may arise in terms of spreading false/false information on social media going to be discussed.

RELATED LEGISLATION

The freedom thinking, expressing and disseminating one's thoughts is undoubtedly one of the most the fundamental human rights—freedom of expression ECHR art. In 10, "*Everyone has the right to freedom of expression. This right includes freedom of opinion and to receive and impart information and opinions without interference by public authorities and regardless of national borders. This article shall not prevent States from subjecting radio, television and cinema enterprises to a licensing regime*".

Article 25 of the Constitution of the Republic of Turkey, titled "*Freedom of Thought and Opinion*", states, "*Everyone has the freedom of thought and opinion. No one can be compelled to express his*

thoughts and convictions for whatever reason and purpose; This fundamental right is also guaranteed in our national law, by saying that he cannot be condemned or accused for his thoughts and convictions.’ However, in direct relation to our subject, Paragraph 1 of article 26 of the Constitution of the Republic of Turkey titled "*Freedom of Expressing and Disseminating Thoughts*" appears. Accordingly, "*Everyone has the right to express and disseminate their thoughts and opinions individually or collectively through speech, writing, picture or other means. This freedom also includes the freedom to receive or impart information or ideas without the interference of official authorities. The provision of this paragraph does not prevent broadcasts made by radio, television, cinema or similar means from being connected to the permission system.*"

As can be seen, the freedom of expression and dissemination of thought which also forms the basis of freedom of communication, is being guaranteed as a fundamental human right in international and national law (İçel, 1975). However, as with other rights, this fundamental right is limited (Yurtlu, 2016). In this context; It is not possible to benefit from the freedom of expression and dissemination of thought by provoking people against each other due to differences in belief, language, religion, race, philosophical thought, inciting or encouraging people to commit crimes, or directly attacking the fundamental rights and freedoms of third parties. (Özgenç, 1997).

In this context, in the second paragraph of Article 26 of the Constitution titled "*Freedom of Expression and Dissemination of Thought*", "*The use of these freedoms, national security, public order, public security, the basic characteristics of the Republic and the protection of the indivisible integrity of the State with its territory and nation, prevention of crimes, This freedom may also be severely violated by stating that "it may be restricted to punish criminals, not disclosing the information duly declared as a state secret, protect the reputation or rights of others, private and family lives, or professional secrets stipulated by the law, or fulfilling the judicial duty in accordance with the requirements"*. It is clearly stated that it can be limited if there is a reason.

METHOD

The purpose of this research; this study aims to examine, make sense of, and evaluate disinformation sharing, which can be seen as a criminal element in the context of criminal law in social media channels, and to evaluate it within the categories of criminal elements according to the findings obtained typologically. It has been determined that the analysis methods suitable for this purpose are the social media analytics method and the text analysis method. The main reason for this decision is our research purpose. Multiple prerequisites must be fulfilled in order to achieve the mentioned purpose healthy. These requirements are as follows, respectively: Multidisciplinary joint scientific work and detection of actual shares on the social media channels. Thus, to achieve the research purpose healthy, it is sought that the methodology is being chosen and the analysis method meets the relevant prerequisites. In addition, the scope of the research is limited to social media channels. In line with this limitation, it is a genuine requirement to choose a method that will allow data access

and analysis within the social media channel to be determined. Regarding these features, Twitter has been determined as the platform where our research will be carried out, as it is also suitable for our purpose. The amount of content and information sharing revealed by users on these platforms is included in a huge data pool brings difficulties that cannot be overcome with traditional statistical analysis methods. On the other hand, it is foreseen that it is possible to cope with the difficulties encountered in the data analysis process, thanks to the social media analytics method. Therefore, the explanatory case study method was preferred as the research method that can best meet the requirements mentioned above that we need to fulfil to carry out our research in a healthy way and use social media analytics for analysis (Özsöz, 2008).

On the other hand, thanks to the social media analytics method, which is preferred for analysis, the content created by a large user pool and generally the implicit links between users can be analyzed in order to obtain meaningful information about emerging problems and trends, as well as information, opinions and emotions. (Leskovec, 2011). In addition, this method provides tools and frameworks for collecting, monitoring, analyzing, summarizing and visualizing data by automated means since social media analytics is a considerable amount of social media data. (Zeng et al., 2010). By considering these features, the social media analytics analysis method was preferred in this study in determining, collecting, analyzing and visualizing the content shares of Twitter profiles as secondary data. It is foreseen that the data we will prefer for analysis will be qualitative data so that we can perform the correct determination, classification and evaluation under our research purpose. In this context, the analysis will be carried out according to the text analysis method so that the raw data to be obtained can be analyzed in the best way, and the data that can be considered a criminal element can be determined and analyzed. In this context, it is helpful to give brief information about social media analytics and data types.

There are many different methods within the social media analysis method. These methods are; text analysis, social network analysis and trend analysis (Stieglitz et al., 2014). Text analysis/mining; It can be defined as sentiment analysis or opinion mining, which emerges as a different method in terms of people's entities, individuals, subjects, events and their views, attitudes, evaluations and feelings (Moe et al., 2017; Pang & Lee, 2008).

Another analysis method is social network analysis. Social network analysis; is a method used to analyze relationship structures among people, organizations, groups of interest, and states (Scott & Carrington, 2011). Social network analysis can also be used to examine the relationships between individual and corporate accounts, especially on social media platforms.

The last analysis method that can be mentioned is trend analysis. Trend analysis is the method in which the latest developments in computer and statistical science are analyzed, especially by using hidden Markov models, in order to follow the developing issues on the social media platform (Özsöz, 2008). It can be said that the models used in trend analysis have an algorithm basis that performs the

estimation of the reoccurrence of the most recurring subjects among the related subjects by recording the subjects that are constantly repeating in a specific time interval in order to predict the trending subject (Zeng et al., 2007). In this direction, for our research, it has been determined that the most appropriate analysis method is the text analysis method to determine the criminal elements by analyzing the shares of social media profiles in terms of content and meaning. Social Media Analysis tool was used to obtain the data from the Twitter Platform. In this context, the location of the case study is the Republic of Turkey, the language of the posts to be examined is Turkish, and the case study, determined purposively, is the posts made with the hashtag #geziyidestekliyoruz. In the scope of our study, information about the case study and the data obtained during the analysis process are presented in the section titled sample.

SAMPLE POPULATION

Following the purpose of the research, some events in 2014 were discussed with the assumption that Twitter posts that may constitute a crime may occur. In this context, research was carried out on the Gezi Events, in which those who were prosecuted because they organized, financed and ideologically supported the events alleged to constitute crimes. On the hearing day of the prosecution against the defendants, against whom an indictment was drawn because they were the financial sponsors and organizers of the Gezi Events, the posts on the Twitter platform with the hashtag #Geziyidestekliyoruz were chosen as the sample of this research. In the social media analysis of this case study, 1448 Tweets were identified. All of these tweets were analyzed abstractly in the context of the Turkish Penal Code (TPC) Number 5237 and other penal legislation with their expression and semantic dimensions using the text analysis method, and the following conclusions and inferences were reached.

DATA ANALYSIS AND FINDINGS

As we explained above, freedom of thought and dissemination is clearly guaranteed in both international and national legislation. However, exercising this fundamental right is not absolute, as is the case with other fundamental rights. The basic limit in terms of exercising the right to express and disseminate thought is the violation of the fundamental rights and freedoms of others.

Regarding the subject, the point that should be noted first is that any sharing made on social media that may constitute a crime cannot be considered an act of disinformation. As can be clearly understood from the meaning of the word, disinformation is the activity of spreading false/lie information. For example, acts such as posting offensive and violating personal rights, inciting one part of the public against another, praising the crime and the criminal, and making propaganda for criminal or terrorist organizations do not include disinformation. However, they may require liability in terms of criminal law. On the other hand, different types of crimes can come to the fore through disinformation, that is, sharing posts containing false/wrong information via social media and primarily via Twitter.

Within the scope of our study, we obtained 1448 pieces of data shared on the Twitter platform with the hashtag #geziyidestekliyoruz. We performed data analysis to cover all of these data and determined that among the 1448 data obtained as a result of the text analysis, "derogatory, insulting, damaging their honour and dignity" expressions were frequently used against the supporters of a specific political party or political opinion.¹ In some cases, the posts in this content did not directly address certain people, and in some cases, they directly targeted another Twitter user. In other words, these shares appear to be a direct response to the relevant user. In this context, "defamation" is one of the most common types of crimes committed over social media (Art. 125, par. 2) of the TPC. Since the insulting discourses in the posts we have determined are caused mainly by the person's "declaring, changing, trying to spread his religious, political, social, philosophical beliefs, thoughts and convictions", in most of the shares, TPC art. 125, par. 3. It is seen that the qualified element in 3 is formed.² Likewise, since the accounts where insulting posts are made are not protected accounts, in other words, since anyone can access the insulting messages shared from the related account, "public committing (affront)" of the offence of defamation will come to the fore and TPC. art: 125, According to paragraph 4, it will be necessary to accept that the qualified element of the crime (publicity) has taken place. However, it should be reminded that a large part of these shares cannot be considered technical disinformation because disinformation means that the person knowingly shares false/lie news content. On the other hand, since most of the Twitter shares that we have determined can be considered offense of defamation, there is either direct cursing or a concrete case accusation; these posts will not be technically considered disinformation.

In addition to these types of posts, another type of crime we frequently encounter in our samples is the TPC art 216. It is "inciting the people to hatred and enmity or humiliating", as regulated in 216. In this context, it is seen that incredibly insulting expressions of particular political party voters or people with a particular political opinion are widely used on Twitter.³ Therefore, the shares in

---

¹ *"The ropeless people who defended the trip did not listen to the cutting of 120 centuries-old plane trees! Didn't they ask? Even then, these are intellectual marginals defending nature. A handful of bigoted hordes set fire to their hometown! That it is a revolution. The trip was the betrayal of the vandals, you know".*

² *"#We are defending Gezi, and these X party members have no religious deity. His religious faith is money and modesty. If the prophet lived for profit, they would strangle the prophet, join the army of Abujahil, become a soldier of the pharaoh, make Nimrod a god, and throw my ibah into the fire. They are like animals or even lower".*

³ *"It is more dishonourable than dishonouring to say that we will erect the statue of President Apo. Why is this man lying inside, he is innocent, and they are the ones who disgraced the X party. You are not Atatürkist or something. And the flock of 25 sheep that voted is #GeziyiSavunun".*

⁴ *"#Defend Trip, these X party members are stupid weathercocks, their religion, God will come out, their profits will come out, if they come to power tomorrow, they will hire the police and execute a lynching by one. They will dig up their families".*

⁵ *"Those who say #GeziyiDefense are none other than the children of traitors, whom Atatürk said we poured into the sea. Otherwise, they would not have been advocating for the Priest to stomp on the Police car and calling it our honour to travel".*

⁶ *"#GeziyiDefense 5 conditions of being a member of X party 1 to speak a lie and to be a thief 2 to be immoral and spineless 3 to worship money for money 4 to be a flamboyant pretentious 5 to be a sycophant charlatan, to be a rogue, to be a traitor".*

question, to a large extent, TPC article 216, paragraph 2. It is foreseen that it may constitute the act of "publicly humiliating a section of the public based on social class, race, religion, sect, gender or regional difference", as defined in article 216, paragraph 2.^{4,5} On the other hand, since the aforementioned posts are largely composed of direct insults and attributions of concrete facts, the concept of disinformation should not be mentioned in terms of this type of crime. Because in disinformation, information that is known to be false/lie is shared with certain motives, rather than mere cursing or accusing a concrete fact, as in offenses of defamation.

However, there is a possibility that some of the posts we have detected may be considered disinformation. However, as we have clearly emphasized above, in order for a sharing/act to be characterized as disinformation, two elements must occur together: First, the content or information is false or lie; The second is that this news, which is known to be false, is deliberately shared for a specific purpose. Therefore, it is impossible to qualify every post that does not reflect the truth in terms of content as disinformation. The people who share/spread this post should know that the relevant content is false/lie and should act despite this. The sharing of this news, which is known to be false/lie, with a certain motive is also an element that should be sought in terms of disinformation.

In Turkish legislation, the most specific type of crime that can be committed with actions that can technically be described as "disinformation" is the "Crime of Manipulation" regulated in the second paragraph of Article 107 of the Capital Markets Law No. 6362. According to this regulation,

"Those who give false, lie or misleading information, make rumours, give news, make comments or prepare reports or spread them in order to influence the prices and values of capital market instruments or the decisions of investors, and thereby gain benefits, shall be imprisoned from three years to five years and shall be punished with a judicial fine of up to five thousand days."

As it can be understood from the provision, it is necessary to act to affect the prices and values of the capital market or the investors' decisions in order for the relevant crime type to occur. Therefore, in terms of this crime, it is necessary to realize the "motive" spiritual element and eventual intent. However, the related crime is regulated as an alternative action crime type (Özgenç & Üzülmöz, 2020). According to this, this crime can be committed by performing one of the alternative actions in

---

"Those who opened the smash tag and supported it, if they gave the same reaction to the 112 plane trees that were cut down in Beşiktaş, they are all liars and dishonours. They are terrorists whose aim is to plunge the country into chaos. #We are defending the trip".

⁴ *"In the second paragraph of the article, publicly humiliating a different segment of the public regarding social class, race, religion, sect, gender or region is considered a crime. For the crime to occur, an unspecified number of people with the characteristics specified in the paragraph and constitute a part of the population must be humiliated and insulted. In this paragraph, public humiliation of the public in order to protect the public peace is defined as a crime"*. See TPC m. 216 grounds.

⁵ *"Gezi is one of the rare proofs that the citizens of this country can show social reflexes, showing that they are not MALS. That's why the power saxophone players can't stand GEZI... What does it mean not to be a sheep?... #GeziyiSavunudu"*.
"They all take orders from the same place and serve the same place, the devil! Don't be fooled! Don't let him fool you with Allah and the Prophet!".

the form of disinformation, that is, giving false/lie information, making rumours, giving news, making comments, preparing a report, spreading such information, rumours, news, comments and reports. (Kaplan and Beyoglu, 2018; Dizdar, 2022). The type of crime in the relevant regulation also appears as a connected multi action crime type (Özgenç & Üzülmez, 2020). Because in the type of crime in question, the benefit should only be provided by the relevant alternative actions (Özgenç & Üzülmez, 2020).

CONCLUSION AND RECCOMENDATIONS

One of the areas most frequently encountered with acts of spreading fake news/disinformation is the economy. Concerning capital, money and commodity markets, false/lie shares on social media and significantly Twitter can quickly gain material benefits or cause severe financial losses to individuals, institutions or companies. Likewise, the "crypto money" market, which has been on the agenda and popular lately, is a very convenient area for disinformation acts. In this context, the relevant regulation in Capital Markets Law No. 6362 (art. 107, par. 2) largely fulfils its function in penalizing disinformation acts committed for economic benefit. The second area that spreads fake news/disinformation is the political and social area, which can be encountered frequently. By deliberately producing/sharing false/lie news, fear and panic can be created in society. Twitter, it is aimed to create an atmosphere of fear or panic in society by spreading news that is known to be false/lie, especially from bots or anonymous accounts.

Moreover, with such posts, violent social events can be started, or violence that has already started can be spread (İçel, 2001). There is no general regulation in the Turkish penal legislation to penalize such acts of disinformation. For the reasons we have explained in detail above, TPC art. 213 and art. 216 provisions do not cover acts related to this type of disinformation. Because in the first of the related crime types, the act of "threat" is clearly mentioned, while in the second, "incitement to hatred and hostility" and "humiliation" are mentioned.

The disinformation sharing sample discussed within the scope of this research is related to the disinformation activities carried out to create fear and panic in society, which is specified as the second type rather than the first type of disinformation for economic benefit. In our study, as a result of the text analysis of the data obtained from the Twitter platform by considering an accurate sample, it has been determined that there are approaches that can create crimes in our country by the disinformation type in question. Especially in Western democracies, where freedom of expression is regarded as a fundamental constitutional right, those who make posts that will cause fear and panic on social media are protected by criminal law instruments. In other words, these acts are regulated as a type of crime or at least in many cases. In the country, the criminal law regulations on the subject are seriously taken into consideration. On the other hand, while some countries take concrete initiatives on the subject, some countries stay away from this approach because it will restrict the freedom of thought and expression. However, even in countries that are distant from this approach,

implementing administrative/judicial measures such as at least access to disinformation-content news is seriously discussed and applied from time to time.

As a result of our study, the opinion we have reached on the subject; Disinformation acts that can create fear and panic in society and threaten public order in a close and concrete way spread quickly, primarily through social media, and cause substantial dangers and damages to the safety of life and property of people. In other words, the acts in question can seriously impair public safety and healthy. In this respect, criminal law may need to step in if the acts that create disinformation severely and unequivocally impact public safety and health. A new clause can be added to TPC art. 213. However, it is always necessary to consider the possibility of creating a severe restriction on the freedom of thought and expression by going beyond the purpose of the relevant type of crime. Therefore, in the type of crime to be enacted; On the one hand, freedom of thought and dissemination should not be interfered with as much as possible, and on the other hand, it should be ensured that disinformation acts that seriously threaten the peace, security and health of the society by being carried out maliciously and in an organized way should be met with a proportional sanction.⁶

In order to comply with this fine line, it is necessary to draw attention to three fundamental issues that must be present in a possible legal regulation. First, the type of crime likely to be regulated should only be committed with direct intent. Because the persons making the said post are liable for criminal liability, they must act knowing that the content of the relevant post is false/lie. In daily life, most social media users share from their accounts, assuming that the content of previously produced posts is correct. Users may have re-shared the tweet (retweeted) or expanded the interaction area by liking these shares, although at least they predicted that the relevant post might have false/lie content. In such cases, it should not be considered that the persons concerned are prosecuted in criminal law. Such an approach will undoubtedly result in a disproportionate limitation of the freedom of thought and expression and will not coincide with the fundamental purpose of criminal law. In this respect, the possible type of crime should only be committed with direct intent. In other words, it should not be committed with eventual intent or negligence.

In addition to this general approach, the second element to be sought in the suggested crime type is; that fake news sharing is made around a specific purpose and motive. Searching for the commission

---

⁶ The said proposal was withdrawn for re-evaluation upon the consensus in the parliament.

As of 25.06.2022, the definition of crime regarding the acts of disinformation in the law proposal on the subject, which is waiting to come to the general assembly of the Turkish parliament, is as follows: *“Anyone who publicly disseminates false information regarding the internal and external security, public order and general health of the country, with the sole motive of creating anxiety, fear or panic among the people, in a way that is suitable for disturbing the public peace, is sentenced to imprisonment from one year to three years.*

“If the crime is committed by concealing the real identity of the perpetrator or within the framework of the activity of an organization, the penalty given is increased by half”.

The aforementioned proposal was withdrawn for re-evaluation upon the consensus formed in the parliament and was not enacted.

of false news with a specific purpose or motive in the type of crime proposed to be regulated will technically bring the related crime to be committed only with direct intent, and thus, the case of committing the said type of crime with eventual intent will be out of punishability. Likewise, the fact that the purpose element is included in the relevant crime type in addition to the moral element of intent will also prevent the punishment of individual posts with fake news (parodies) that are not made for any illegitimate purpose.

The third point to be sought in the type of crime that can be regulated is the condition that the sharing of false content "creates an immediate and concrete danger in terms of public safety or healthy". It should be considered that this condition should be included as an objective conditions of punishability in the related crime type. Thus, the area of freedom of thought and expression will be protected to a reasonable extent by preventing the punishment of posts that do not pose an imminent and tangible danger in terms of ordinary and social life.

We emphasized above that the disinformation activities in question can target public order, in other words, social peace. However, it should not be overlooked that this type of sharing can create severe dangers in terms of public healthy. It should not be overlooked that some substances that are spread among the society and that are claimed to be good against the virus can pose a severe danger to public healthy, especially in recent times when the Covid-19 epidemic has reached severe dimensions. During the peak of the Covid-19 epidemic, false/lie information spread over social media has endangered people's health. Some examples of false/lie information shared on social media regarding the Covid-19 virus in the relevant period are as follows:

- "Coronavirus survives 12 hours on the surface it falls on; drinking hot water helps kill the virus".
- "Raki is good for the new coronavirus (Covid-19)".
- "Turks are not and will not be affected by the coronavirus due to their genetic structure".
- "The new coronavirus (Covid-19) stays in the throat for four days before descending into the lungs. The virus can be intervened during this time by gargling with salt, hot water and vinegar".
- "Dr. claims of ...- There is no epidemic, the current flu was already corona, it was not taken care of on purpose, we already had coronavirus. A disaster scenario like hundreds of people will die in Turkey is unnecessary"(Soğukdere & Öztunç, 2020).

Therefore, in the type of crime, we propose to be regulated, putting public safety and general health in immediate and concrete danger can be sought as an objective conditions of punishability.

Considering these three fundamental issues, our suggestion regarding the third and fourth paragraphs to be added to TPC art. 213 is as follows:

"A person who publicly spreads the news that he knows to be false or lie in order to create anxiety, fear and panic among the public is sentenced to imprisonment from two to five years if the act in question creates an immediate and concrete danger in terms of public safety and general health".

"If the crime is committed within the framework of the activity of a criminal organization or by using the intimidating power of a criminal organization, the penalty is increased from half to one fold".

RESOURCES

Avrupa Komisyonu. (2018). A multi-dimensional approach to disinformation—Report of the independent High-level Group on fake news and online disinformation. *Publications Office of the European Union*.

- Cambridge University Press. (2022). Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. <https://dictionary.cambridge.org/>
- Dizdar, E. (2022). Sermaye Piyasası Hukukunda Piyasa Dolandırıcılığı Suçu (6362 Sayılı Kanun M. 107). *TBB Dergisi*, 159, 251.
- İçel, K. (1975). Haberleşme Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 41(1-2), 71-107.
- İçel, K. (2001). Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi Bağlamında "Avrupa Siber Suç Politikasının Ana İlkeleri". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 59(1-2), 3-13.
- Gouliamaki, L. (2021, Nisan). Greece: Alleged 'Fake News' Made a Crime | Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2021/11/17/greece-alleged-fake-news-made-crime>
- Kaplan, M., & Beyoğlu, C. Ü. (2018). Türk Sermaye Piyasası Hukukunda Piyasa Dolandırıcılığı Suçu. Dr. Dr. hc Silvia Tellenbach'a Armağan (Editörler: Feridun Yenisey/İzzet Özgenç/Ayşe Nuhoglu/Adem Sözüer/Faruk Turhan), 249-313.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Leskovec, J. (2011). Social media analytics: Tracking, modelling and predicting the flow of information through networks. Proceedings of the 20th international conference companion on World wide web, 277-278.
- Moe, W. W., Netzer, O., & Schweidel, D. A. (2017). *Social media analytics*. Include. Handbook of marketing decision models. Springer Publication. 483-504.
- Özgenç, İ. (1997). Suç Teşekkülü, Düşünceyi Açıklama ve Örgütlenme Hürriyeti. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 55(3), 51-64.
- Özgenç, İ., & Üzülmöz, İ. (2020). *Genel Ceza Hukuku* (3. bs). Seçkin Publication. 45-46.
- Özsöz, C. (2008). Vaka incelemesi. *Sosyoloji Notları Dergisi*, Sayı 4 ve 5. 66-74.
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends® in information retrieval*, 2(1-2), 1-135.
- Polyakova, A., & Fried, D. (2020). Democratic Offense Against Disinformation. Center for European Policy Analysis. <https://cepa.org/democratic-offense-against-disinformation/>
- Scott, J., & Carrington, P. J. (2011). *The SAGE handbook of social network analysis*. SAGE publications.
- Soğukdere, Ş., & Öztunç, M. (2020). Sosyal medyada koronavirüs dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5, 59-85.
- Stieglitz, S., Dang-Xuan, L., Bruns, A., & Neuberger, C. (2014). Social media analytics. *Business & Information Systems Engineering*, 6(2), 89-96.
- Ullman, I., Reed, L., & MacKinnon, R. (2017). Submission to UN Special Rapporteur for Freedom of Expression and Opinion David Kaye: Content Regulation in the Digital Age. RDR, December 15.
- Vikipedi. (2022). Arap Baharı. İçinde Vikipedi. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Arap_Bahar%C4%B1&oldid=27460286
- Yurtlu, F. (2016). Suç Örgütünün Propagandasını Yapma Suçu ve Türkiye Açısından AİHM Kararlarına Yansımaları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3), 411-435.
- Zeng, D., Chen, H., Lusch, R., & Li, S.-H. (2010). Social media analytics and intelligence. *IEEE Intelligent Systems*, 25(6), 13-16.
- Zeng, J., Zhang, S., Wu, C., & Xie, J. (2007). *Predictive model for internet public opinion*. Fourth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD 2007), 3, 7-11.

Geliş Tarihi:

31.03.2023

Kabul Tarihi:

15.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Genç, E., & Atabey. A. (2023). Sel felaketi sırasında afet lojistiği yönetimi kapsamında temel başarı etkenleri: Bartın ili üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 805-829. doi:10.46928/iticusbe.1274881

SEL FELAKETİ SIRASINDA AFET LOJİSTİĞİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA TEMEL BAŞARI ETKENLERİ: BARTIN İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İnceleme

Emine Genç

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Bartın Üniversitesi/ İİBF

egenc@bartin.edu.tr

Ayşe Atabey

Ostim Teknik Üniversitesi/MYO

ayse.atabey@ostimteknik.edu.tr

Emine Genç, Bartın Üniversitesinde Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, dış ticaret ve lojistik alanlarında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

Ayşe Atabey, Ostim Teknik Üniversitesinde Lojistik Programında Öğretim Görevlisidir. Uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, lojistik ve dış ticaret konularında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

SEL FELAKETİ SIRASINDA AFET LOJİSTİĞİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA TEMEL BAŞARI ETKENLERİ: BARTIN İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Emine Genç
egenc@bartin.edu.tr

Ayşe Atabey
ayse.atabey@ostimteknik.edu.tr

Özet

Dünyamızda her geçen gün yaşanan afet sayısı artmaktadır. Yaşanan bu afetlerin insanlık üzerinde yarattığı ağır hasar ve tahribatın en aza indirilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli unsur iyi bir afet lojistik yönetimidir. Afet lojistik yönetimi felaketin yaşandığı sahalara doğru ürünlerin, hizmetlerin ve ilgili bilgilerin aktarılması sürecidir. Afet lojistik yönetim sürecinin planlı ve sistematik şekilde yürütülebilmesi ve afet lojistiğinde geleceğe yönelik ön görülerin, planlamaların ve kestirimlerin oluşturulabilmesi için değerlendirilmelerin yapılması gerekmektedir. Değerlendirmeler neticesinde dersler alınmalı ve geri beslemeler oluşturulmalıdır.

Amaç: Bu doğrultuda mevcut çalışmanın ana amacı afet bölgelerinde karşılaşılan en önemli problemlerin neler olduğunun anlaşılması ve problemlerin çözümünde etkin ve verimli bir şekilde kullanılması gereken temel başarı etkenlerinin tanımlanmasıdır.

Yöntem: Çalışmada, ‘‘Afet lojistik yönetim sürecinde temel başarı etkenleri nelerdir?’’ sorusuna cevap aranmaktadır. Daha önce bu alanda yapılan çalışmalar ile ilintili olarak yayınlanan kitap, rapor ve makalelerden elde edilen bilgiler ile literatür analizi sunulmaktadır.

Özgünlük: Çalışmanın Bartın ili ve sel felaketi özelinde gerçekleştirilmiş olması özgün yönünü oluşturmaktadır.

Bulgular: Çalışmalar incelendiğinde, afet lojistik yönetim süreci ile temel lojistik yönetim süreçleri arasında ciddi benzerlikler olmasına rağmen esash yönlerden ayrılıkları da görülmektedir. Afet lojistik yönetim süreci her anlamda kritik eylem ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği zorlu bir süreçtir. Ortaya çıkan tüm zorluklara rağmen temel başarı etkenleri bu sürecin en doğru şekilde yürütülmesinde aktif rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Afet Lojistiği, Afet Lojistiği Başarı Etkenleri, Doğal Afet, Sel Felaketi

JEL Sınıflandırması: M0, H54, Q54, R53

KEY SUCCESS FACTORS IN DISASTER LOGISTICS MANAGEMENT DURING THE FLOOD: AN EVALUATION OF BARTIN PROVINCE

Abstract

The number of disasters in our world is increasing day by day. The most important element needed to minimise the heavy damage and destruction caused by these disasters on humanity is a good disaster logistics management. Disaster logistics management is the process of transferring the right products, services and relevant information to the disaster areas. In order to carry out the disaster logistics management process in a planned and systematic manner and to create foresight, planning and predictions for the future in disaster logistics, evaluations should be made. As a result of evaluations, lessons should be learnt and feedbacks should be created.

Objective: Accordingly, the main objective of the present study is to understand the most important problems encountered in disaster areas and to define the basic success factors that should be used effectively and efficiently in solving the problems.

Method : In the study, an answer to the question "What are the main success factors in the disaster logistics management process?" is sought. Literature analysis is presented with the information obtained from books, reports and articles published in relation to the previous studies in this field.

Originality: The fact that the study was carried out specifically for Bartın province and the flood disaster creates a unique aspect.

Findings: When the studies are analysed, it is seen that although there are serious similarities between disaster logistics management process and basic logistics management processes, they also differ in fundamental aspects. Disaster logistics management process is a challenging process in which critical actions and activities are carried out in every sense. Despite all the difficulties that arise, basic success factors play an active role in the correct execution of this process.

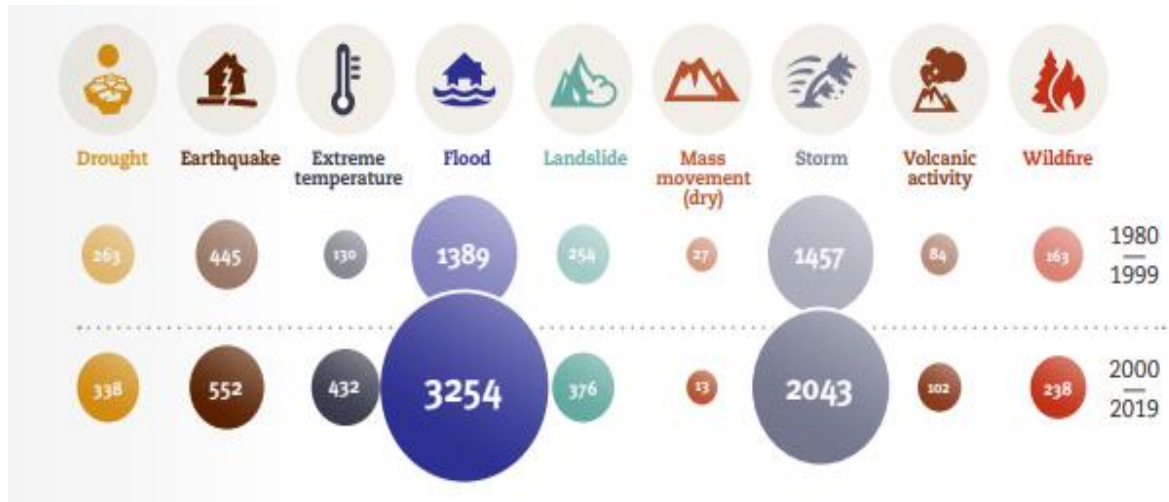
Keywords: Logistics, Disaster Logistics, Disaster Logistics Success Factors, Natural Disaster, Flood Disaster

JEL Classification: M0, H54, Q54, R53

GİRİŞ

Dünya üzerinde meydana gelen insan kaynaklı veya insan dışında gelişen doğal afetler çevreye, ekonomiye ve topluma büyük zararlar vermektedir. Afetlerin yaşanmadan fark edilebilmesi ve yaşanan afetlerin ortaya çıkardığı zararların en aza indirilebilmesi için afet öncesi ve sonrası sürecin doğru analiz edilerek iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Afet yönetimi, insanların acılarını hafifletmek ve afetlerin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla etkili stratejilerin planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi ile ilgilidir. Afetler, ulaşım, yiyecek-su ve tıbbi malzemeleri içerebilen gerekli yardımın doğru yere doğru zamanda ulaşmasını sağlamak için koordineli bir multidisipliner müdahale gerektirir. Müdahalelerin varsayımlardan ziyade kanıtlara dayandırılması için gerek mikro gerekse makro düzeyde bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda hem ülkemizde hem de dünya literatüründe özellikle son yıllarda yaşanan afetler sonucu bu alana özgü çalışmalara ağırlık verilerek afet lojistiği çalışmaları artırılmıştır.

Doğal afetlerin, insanlık tarihi boyunca insani, ekonomik, çevresel boyutta başta olmak üzere korkunç sonuçlarda etkileri olmaktadır. Dünya çapında ülkeleri etkileyen afetlerin sayısı ve bunlardan etkilenen insan sayısı belirgin bir artış göstermektedir. 1994 ve 2013 yılları arasında EM-DAT dünya çapında 6.873 doğal afet kaydetmiştir ve bu da her yıl ortalama 1.35 milyon veya neredeyse 68.000 cana mal olmuştur. Ayrıca bu 20 yıllık süreçte yılda ortalama 218 milyon kişi doğal afetlerden etkilenmiştir (The Human Costs of Natural Disasters, 2015). 1980-1999 yılları ile kıyaslandığında 2000-2019 yılları arasında meydana gelen doğal afetlerin sayısında önemli bir artış söz konusudur. 2000 ve 2019 arasındaki 20 yıllık dönemde EM-DAT, toplamda yaklaşık 1,2 milyon can alan ve 4.03 milyardan fazla insanı etkileyen 7.348 afet olayı kaydetmiştir. Ortalama olarak, her yıl çoğunluğu sel ve fırtına olmak üzere 367 afet olayı meydana gelmiştir (Şekil 1) (CRED&UNDRR, 2020).

Şekil 1. Türüne göre doğal afet olayları: 1980-1999 ve 2000-2019 yılları arasında

Kaynak: CRED-UNDRR, The Human cost of disasters: an overview of the last 20 years (2000-2019).

Jeofizik felaketlerin sıklığında önemli bir artış görülmezken, iklimle ilgili olaylarda (özellikle sel ve fırtınalar) sürekli bir artış görülmektedir. EM-DAT verileri afetlerin çoğuna selin neden olduğunu ve en sık görülen ikinci afet türünün fırtına olduğunu göstermektedir. Son yirmi yılda sel felaketinin sayısı ikiye katlanarak 1.389'dan 3.254'e, fırtına insidansının ise 1.457'den 2.043'e çıktığı raporlanmıştır (Şekil 1). Bu eğilimin devam etmesi durumunda sel başta olmak üzere doğal afetlerin gerçekleşmeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu da genelde doğal afetler özelde sel felaketi ile ilgili çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Ancak 1900'lü yıllardan itibaren yıllık sel sayısının dünya genelinde katlanarak artmasına rağmen, afet lojistiği ile ilgili literatürde sel ile ilgilenen çok az sayıda çalışma mevcuttur (Sodhi ve Thang, 2013: 939-940).

Türkiye'de gerçekleşen doğa olaylarına ilişkin AFAD tarafından paylaşılan istatistikler değerlendirildiğinde 2020 yılında meydana gelen doğa kaynaklı afetlerin 905 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Gerçekleşen bu afetler içerisinde sel/su baskınlarının oranı %19.56 olarak verilmiştir. 2020 yılından sonra son güncel rapor 2022 yılına aittir. AFAD tarafından paylaşılan Temmuz 2023 raporuna göre sadece Türkiye'de 2022 yılı içerisinde 450 sel/su baskını doğal afet olayı gerçekleşmiştir. Doğa kaynaklı gerçekleşen afet sayısı 22.982 olmakla beraber bu afetler içerisinde sel/su baskını %1,96'lık bir orana sahiptir (AFAD, 2023).

Dünyada ve Türkiye'de meydana gelen afetler değerlendirildiğinde özellikle Türkiye'yi derinden etkileyen afetler arasında sel felaketinin, depremlerden sonra ikinci sırada olduğu bilinmektedir. Özellikle çalışmanın yürütüldüğü Batı Karadeniz bölgesinde yaşanan sel felaketleri insan hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Mevcut çalışmada Bartın ilinde meydana gelen sel felaketleri ve zararları dikkate alınarak araştırmalar yapılmıştır. Afet lojistik operasyonlarının verimli ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için taleplere hızlı yanıt verilmesi en önemli unsurlardan biridir. Ancak bu durum oldukça zor bir iştir. Çünkü lojistik operasyonlar yürütülürken sahada birden fazla sorunla karşılaşmaktadır.

Afet bölgelerinde karşılaşılan en önemli problemlerin neler olduğunun anlaşılması maksadı ile gerekli incelemelerin yapılması ve bu incelemeler neticesinde sahada başarıyı temelden etkileyen unsurların anlaşılması yaşanan felaketin çevresel, sosyal ve ekonomik zararlarını minimum kılmakla beraber yaşanacak yeni felaketler için daha iyi hazırlanma imkânı sunmaktadır. Bu fikirden hareketle gerçekleştirilen çalışmada, 'Afet lojistik yönetim sürecinde temel başarı etkenleri nelerdir?' sorusuna cevap aranmaktadır. Mevcut çalışmada, daha önce alana ilişkin konu ile ilgili yayınlanmış kitap, rapor ve makalelerden derlenen bilgilerin değerlendirmesi neticesinde literatür analizi sunulmaktadır. İncelenen çalışmalar göstermektedir ki, afet lojistiği kavramı ticari lojistik faaliyetleri ile ortak yönler taşımasına rağmen temel bazı yönleri ile esaslı bir şekilde ayrılmaktadır. Afet lojistik yönetimi sırasında çok fazla sorunla karşılaşmaktadır. Karşılaşılan temel sorunlar şu şekilde sıralanmıştır: afet lojistik yönetimi tamamen belirsizliklerin olduğu bir ortamda gerçekleşmekte, ciddi koordinasyon problemleri yaşanmakta, kaynaklar sahada kıt bulunmakta ve canlı yaşamlarının kurtarılması için zamanla

yarışılmaktadır. Yaşanan tüm bu zorluklara rağmen afet lojistik yönetimine yönelik saha deneyimleri ve analizler temel başarı kriterlerinin belirlenmesine olanak sunmuştur. Çalışma, bu bulguların özetlenmesi, önemli kısıtlara vurgu yapılması ve araştırma önerilerinin sunulması ile ilerlemektedir.

Gerçekleştirilen çalışma üç bölümde ele alınmaktadır. Birinci bölümde çalışma ile ilintili giriş yapıldıktan sonra ikinci bölümde kavramlara ilişkin literatür kısmı üzerinde durulmuştur. Afet kavramı, afet türlerinden olan sel felaketi, Bartın ilinde yaşanan sel felaketleri, afet ve insanı yardım lojistiği, sel felaketinde afet ve insanı yardım lojistiği ve son olarak Bartın ili sel felaketinde lojistik operasyonlar açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmada kullanılan yöntem aktarılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ilk olarak afet kavramı tanımlanmış, afet türlerine ilişkin istatistikler verilerek sel felaketi üzerinde durulmuştur. Sonrasında afet lojistiği ile ilgili bilgi verilerek afet lojistiği kapsamında sel felaketi ile ilgili olarak temel başarı etkenlerinin neler olduğu açıklanmıştır.

Afet Kavramı

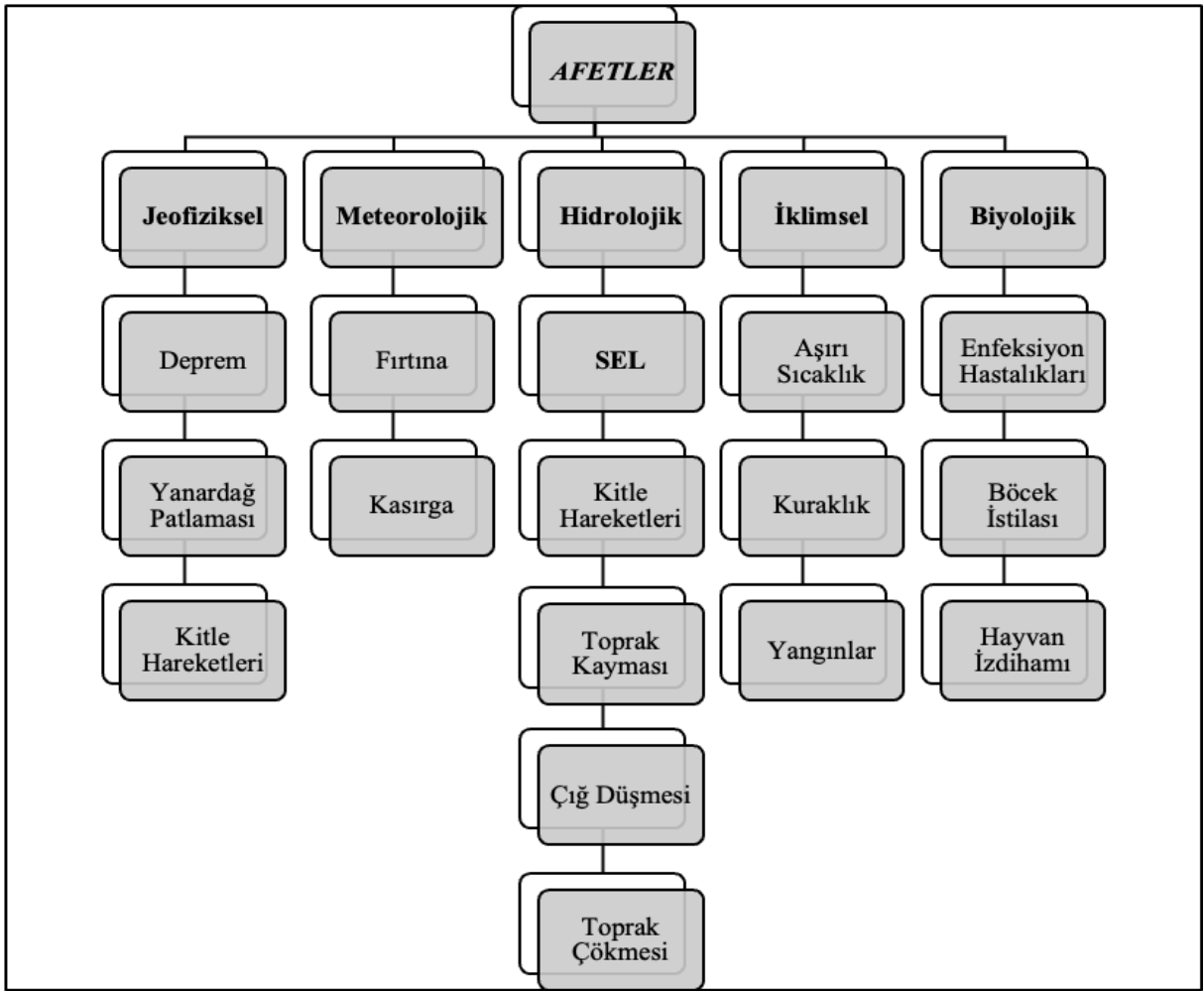
Afetlerle ilgili ilk akademik çalışmaların 1950'li yıllarda başladığı bilinmekle beraber bu yıllarda afet kelimesinin kavramsal olarak tanımına ilişkin yeterli bilginin de bulunduğu söylenebilmektedir (Quarantelli, 2005: 326). Fritz (1961) afet konusunda genel bir açıklama yapan ilk isimlerdendir. Yapılan açıklamaya göre afet, toplumun veya toplumun alt bölümlerinden oluşan birimlerin fiziksel zararlarla beraber sosyal bozulmaya uğradığı, bu bozulmaların yanı sıra bir takım temel işlevleri uygulayamadığı durumda ve mekânda yoğunlaşan olaylardır (Kreps, 1998: 26). Afet en temel anlamı ile “kültürel korumaların çöküşü” olarak ifade edilmiştir (Erturgut ve Yılmaz, 2020: 107).

Van Wassenhove (2006: 476) tarafından yapılan açıklamaya göre afet, belirli bir sistemin ve toplumun tamamını fiziksel yönden etkileyen, sistemin ve toplumun amaçlarını ve önceliklerini tehlikeye atan bozulmalardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre afet, gündelik yaşam koşullarının düzenini bozan, etkileyen ve toplumun yaşanan acıyı bertaraf etmesi noktasında kendi kapasitesini fazlasıyla aşan olaylardır (DSÖ, 2002: 3). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yapılan tanımlamaya göre afet; “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır” (AFAD, 2022).

Afet, büyük çapta ve tamamen insan kontrolünün dışında gerçekleşen, genellikle can ve mal kayıplarına neden olan tehlikeli olaylar olarak ifade edilmektedir. Afetler insanlık için ekonomik, fiziki ve sosyal kayıplar doğurabilen, gündelik yaşam faaliyetlerini sekteye uğratarak, toplumları veya toplumların alt bölümlerini etkileyen olaylardır. Afetler olay anında ve sonucunda etkilenen grupların kendi kaynaklarını ve imkânlarını kullanarak üstesinden gelemeyeceği, altından kalkamayacağı teknolojik,

doğal veya insan kökenli olaylardır. Meydana gelen olayın afet olarak ifade edilebilmesi için insanları ve çevreyi şiddetli bir biçimde etkileyecek kadar büyük olması gerekmektedir (Becerikliler, 2017: 32).

Afetler olayın meydana geliş biçimine göre farklılıklar göstermektedir. Literatürde gerçekleştirilen birçok çalışmada afetler farklı sınıflara tabi tutulmuştur. Ağdaş vd. (2014: 78) tarafından yapılan çalışmaya göre afetler beş ayrı sınıfta ele alınmıştır. Mevcut çalışmanın konusunu oluşturan sel felaketi hidrolojik afet türleri içerisinde yer almaktadır. Sel felaketi hidrolojik bir afet olarak ele alınabileceği gibi birçok kaynakta (Argueta, vd. 2018, Aksoy, vd. 2021) hidrometeorolojik afetler olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca AFAD tarafından yapılan açıklamaya göre ise seller iklimik afetler olarak değerlendirilmektedir (AFAD, 2022). Ağdaş vd. (2014:78) tarafından yapılan sınıflandırma Şekil 2’de detayları ile gösterilmektedir.

Şekil 2. Afetlerin Sınıflandırılması

Kaynakça: Ağdaş, Bali, Ballı, 2014: 78

Hidrolojik afet sınıfı içerisinde yer alan seller dünya genelindeki afet türleri içerisinde en yüksek orana sahip afetlerdir (CRED&UNDRR, 2020). Bu kadar yoğun yaşanan bu afet türünün incelenmesi, yaşanan afetlerin değerlendirilmesi ve afet sahalarına en efektif şekilde kaynakların ulaştırılması gerekliliği ile her geçen gün bu alandaki çalışmalara ağırlık verilmektedir.

Sel Felaketi

Seller, bitkilerin yoğun yağışları alıkoymaması ve toprağın suyu emme kapasitesini aşması ile meydana gelen felaketlerdir. Yoğun ve şiddetli yağışlarla beraber karların ve buzların normalden çok daha hızlı şekilde erimesi de selleri oluşturan nedenlerdendir (Polat, Polat, 2007: 414). Türk Dil Kurumu sel kavramını, “sürekli biçimde yağın yağmurdan ya da eriyen karlardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su” olarak ifade etmektedir (TDK, 2022). Bir diğer tanımlaya göre seller kuru olan sahaları sular altında bırakan su taşkını ifade etmektedir (MSN Encarta Dictionary, 2009).

Selleri meydana getiren birçok etken bulunmaktadır. Doymuş toprak yapısı, ani ve şiddetli yağışların yaşanması, mevsim normallerinin dışında gerçekleşen hızlı kar erimeleri, nehir, ırmak, dere ve göl gibi alanların etrafında kurulan yanlış yapılanmalar, alanların tahribi ve şehirlerdeki düzensiz alt yapı çalışmaları gibi durumlar sellerin yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Sellerin oluşumlarına bakıldığında üç şekilde geliştikleri görülmektedir. İlk olarak yavaş gelişen sellerden bahsetmek mümkündür. Bu sel türü genellikle bir haftadan uzun sürede meydana gelebilmektedir. İkincisi hızlı gelişen sel türüdür. Hızlı gelişen seller bir veya iki gün içerisinde oluşmaktadır. Son sel türü ani yaşanan sellerdir. Ani yaşanan seller saatlik süreler içerisinde oluşmakta ve insanlığın yaşamını daha fazla tehdit etmektedir. Ani yaşanan seller karşısında harekete geçmek ve korunaklı alanları tercih etmek daha zor olmaktadır. Özellikle dağlık bölgelerde yoğun yağışların yaşanması ve tepelerdeki karların hızlı bir şekilde erimesi sonucunda dere yataklarının taşması ile ani seller oluşur. Dağ eteklerinde konuşlandırılmış yerleşim alanlarında heyelan tehlikesini de tetikleyen bu seller büyük tehlike oluşturmaktadır. Sellerin oluşum yerleri bakımından da ayrıldığı bilinmektedir. Bu sınıflandırmaya göre seller, şehir seli, kıyı seli, kuru dere seli, akarsu (dere ve nehir) seli ve baraj/gölet seli olarak ifadelendirilmektedir (AFAD, 2020: 91).

Dünyada iklimsel olaylar her geçen gün değişiklik göstermekte ve yeryüzü daha fazla ısınmaktadır. Yaşanan iklim değişiklikleri eskiye oranla daha şiddetli ve uzun süren bölgesel yağışlara sebep olmaktadır. Bölgesel yağışlar maddi hasarlarla beraber insanların yaralanmasına hatta ölmesine sebebiyet veren selleri beraberinde getirmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan bilgiye göre yaşanan sel felaketlerinin en önemli sebebi uzun süreli ve kuvvetli yağışlardır. Ayrıca sel felaketi mevsim geçişlerinde aniden eriyen karların yarattığı kuvvetli akışlar sonucunda drenaj kanallarının tıkanması ile de meydana gelebilmektedir. Günümüzdeki sel felaketlerinde en önemli sebep ise; kuvvetli yağmurlarda drenaj sistemlerinin yetersiz kalması sonucu ana nehir kanallarının tamamen dolması ve taşmasıdır (MGM, 2022). Loc vd. (2023) daha iyi hava tahminlerine dayalı farklı baraj operasyonlarının etkisi ile 2011'deki Tayland Büyük Seli'nin etkilerinin hafifletilemeyeceğini araştırdıkları çalışmalarında diğer koşullar aynı kalarak, Ping ve Nan nehirleri üzerindeki iki baraj rezervuarının işletme planlarının değiştirilmesinin tek başına taşkının etkilerini hafifletmeyeceğini bulgulamışlardır. Ancak sonraki dönemlerde gerçekleştirilen hazırlık çalışmaları

(yağış tahminlerinin ve erken uyarı sistemlerinin iyileştirilmesi, barajların daha entegre yönetimi, vb.) kapsamında sel felaketine yönelik önemli adımlar atıldığını ve olumlu sonuçlar alındığını belirtmişlerdir.

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda dünyada ve Türkiye’de yaşanan sel felaketlerinin birden fazla sebebi olduğu söylenebilmektedir. Bahsi geçen doğal afetlerin her geçen gün artması, insan yaşamını olumsuz etkilemesi ve doğayı tahrip etmesi bu alanda iyileştirmelerin yapılması ile beraber sorunların çözümüne yönelik uğraşların ortaya çıkarılmasını sağlayacak önerilerin sunulmasını gerektirmektedir. Türkiye’de yaşanan sel felaketleri içerisinde Batı Karadeniz havzası üzerinde durulması gereken önemli bir bölge ve bu bölgede yer alan Bartın ili de yaşanan sel felaketleri nedeniyle büyük yaralar almış bir sahadır. Bu doğrultuda mevcut çalışmada Bartın ilinde yaşanan sel felaketleri ve meydana getirdiği durumlar üzerinde durulmuştur.

Afet ve İnsani Yardım Lojistiği

Afet lojistiği, yaşanan afetlerden zarar görmüş toplumların gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için donanımların tedarik noktasından afet bölgelerine etkin ve hızlı bir şekilde ulaştırılması olarak ifade edilmektedir (Erturgut, Yılmaz, 2020: 106). Başka bir ifadeye göre afet lojistiği, ilk yardımda kullanılması planlanan malzemelerin, ekipmanların, gıda maddelerinin ve kurtarma ekibinin tedarik merkezlerinden alınarak afet bölgesinde yer alan topluluklara ulaştırılması ve beraberinde afetzedelerin felaket alanlarından tahliyesinin sağlanarak sağlık kuruluşlarına güvenli ve tam zamanında aktarılmasıdır (Barbarosoğlu vd., 2002: 118). Afet lojistiği destek personelleri ve bu alandaki uzman gruplar tarafından yürütülen koordineli ve bütünleşik performans sistemidir (Antosia, 2006: 19).

Afet lojistiği, afetten zarar gören insanların sorunlarını ve acılarını hafifletmek maksadı ile gereksinim duyulan tüm ürünlerin, malzemelerin ve ekipmanların uygun şartlarda depolanması ve üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine aktarılması sürecinde uygun maliyetlerle akışının sağlanması sürecidir (Thomas ve Kopczak, 2005: 2).

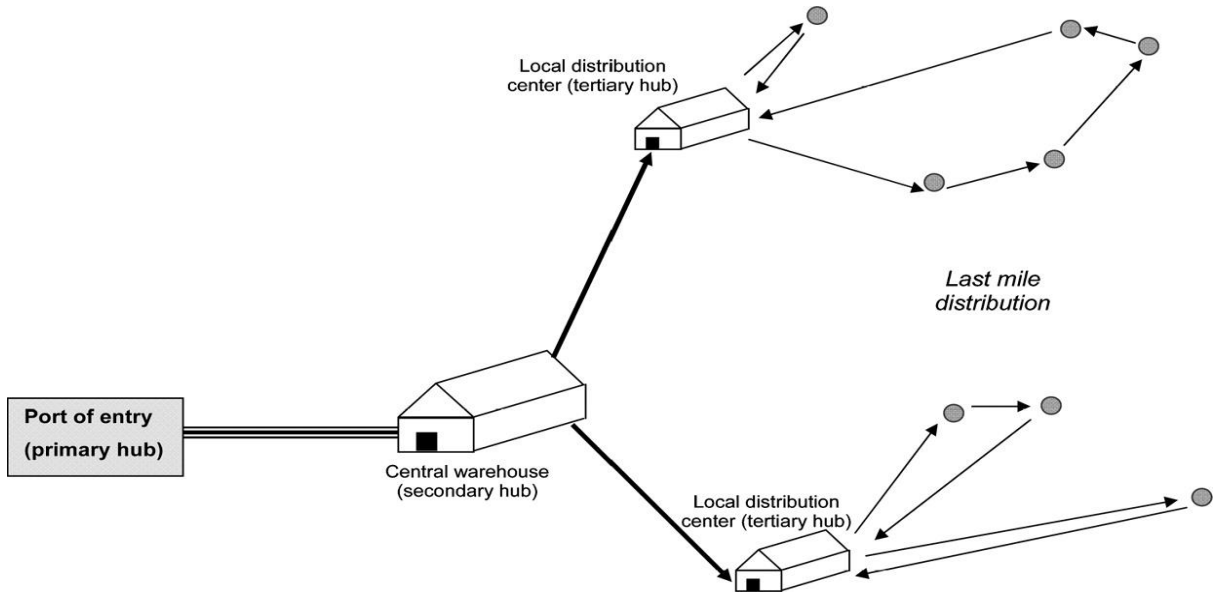
Afet lojistiğinde faaliyetler uygulanırken başta ilk yardım malzemeleri olmak üzere, yiyeceklerin, içeceklerin ve ekipmanların bölgeye aktarılması ile malzemelerin depolanması gerekmektedir. Ayrıca sahada görevli olacak kurtarma ekiplerinin de ulaştırılması hizmet lojistiği kapsamında ele alınmaktadır. Bu lojistik faaliyetlerin planlaması, harekete geçirilmesi ve kontrol edilmesi afet lojistiğini oluşturmaktadır (Ersoy ve Börühan 2013).

Afet lojistiğinin iyi bir şekilde tasarlanması ve yürütülmesi gerekmektedir. İyi tasarlanan lojistik faaliyetler kaynakların doğru ve efektif kullanılmasını sağlamakla beraber afetten zarar gören ihtiyaç sahiplerine de en yüksek faydayı sağlayacaktır. Afet lojistiğinde tedarik, nakliye, depolama, stoklama, dağıtım, elleçleme gibi lojistik faaliyetlerle beraber insanların ihtiyaç duyduğu barınma ve insan kaynakları gibi unsurların da bir araya getirilmesi planlanmaktadır (Thompson, 2015: 168).

Afet lojistiği kavramı ile birlikte yaşanan değişimler ve dönüşümler, felaketlerin karmaşık bir hal alması ve yardıma ihtiyaç duyan insan sayısının artması insani yardım kavramının da ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yaşanan afetler nedeni ile yardıma ihtiyaç duyan insanlara gıda maddesi, tüketim maddesi veya maddi yardımın yapılması eski tarihlere dayanmakla beraber günümüzdeki haliyle insani yardım kavramı modern bir şekilde uygulanmaya başlamıştır (Rysaback-Smith, 2015: 5).

İnsani yardım kavramı; felaketlerden etkilenen ve zarar gören insanlara yardım sağlanmasının beraberinde hastalık, kıtlık, yoksulluk, insan haklarının ihlal edilmesi ve silahlı kuvvet müdahaleleri vb. çeşitli durumlarda da faaliyet göstermektedir (Paulmann, 2013: 215). Afetler sonucunda gereklilik olan insani yardım faaliyetleri, genellikle olay öncesi tasarlanmadığından koordineli planlamadan yoksun olmaktadır (Oloruntoba ve Gray, 2006: 115). Bu yoksunluğun ortadan kaldırılabilmesi amacı doğrultusunda planlanan dağıtım merkezleri ile afetler yaşandıktan sonra koordineli ve planlı bir şekilde afet ve insani yardım lojistiğinin uygulanması düşünülmektedir.

İnsani yardım lojistiğinin temel amacı doğal ve insan kaynaklı afetlerden etkilenen insanlara uygun acil durum malzemelerini hızla sağlamaktır. İnsani yardım operasyonlarında kullanılan dağıtım sistemi, her bir durumun özelliklerine bağlı olabilir. Uluslararası aktörleri içeren tipik bir afet yardımını operasyonu için acil durum malzemelerinin dağılımı Şekil 3'de gösterilmektedir. İlk olarak, dünyanın farklı yerlerinden gelen yardım malzemeleri birincil merkeze (limanlar, havaalanları) ulaşır. Daha sonra, malzemeler ikincil bir merkeze (büyük şehirlerdeki büyük, kalıcı depolar) sevk edilir ve burada depolanır, tasnif edilir ve üçüncül merkezlere (yerel ve geçici dağıtım merkezleri) aktarılır. Son olarak yerel dağıtım merkezleri yararlanıcılara yardım malzemeleri sağlar (Balcik vd., 2008: 18).

Şekil 3. Rölyef zincirinin yapısı.

Kaynak: Balcik vd. (2008). (Modified from UNDP Disaster Management Training Programme, Logistics Module (1st ed.), p. 18)

Sel Felaketinde Afet Lojistiği

Sel felaketi yaşandıktan sonra zarar gören insanlara hızlı ve etkili bir şekilde yardımın ulaştırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda uygulanması gereken lojistik operasyonlar mevcuttur. Afet yaşandıktan sonra üzerinde durulması gereken lojistik fonksiyonlar; ihtiyaç malzemelerinin temin ve tedarik edilmesi, sahada görevli personel ve malzemelerin taşınması, depolanması, elleçlenmesi, paketlenmesi ve dağıtılmasıdır (Tufinkgi, 2006:123).

Afet lojistiğinin faaliyetleri; ilk yardımda kullanılması planlanan malzemelerin, yiyecek, içecek ve ekipmanlarla beraber arama kurtarma ekibinin de tedarik noktalarından, afet bölgelerine dağıtımı; afetzedelerin de afet bölgesinden tahliye edilmesiyle çok hızlı ve emniyetli bir şekilde sağlık birimlerine transferinin sağlanmasıdır (Barbarosoğlu vd., 2002).

Afet sahasında lojistik faaliyetlerinin sekteye uğramadan uygulanması ve özellikle afet sırasında/sonrasında, insani yardım malzemelerinin afetten zarar görmüş toplumlara ulaştırılması, bu malzemelerin, ekipmanların ve gerekli personelin etkin bir biçimde dağıtımının yapılması ve insanlara moral desteğinin sağlanmasında kurulması planlanan dağıtım merkezlerinin uygun yerleşmesi en önemli rolü üstlenmektedir (Ağdaş vd. 2014; Yadav ve Barve, 2015). Afet lojistiğinde dağıtımın yerinin seçimi operasyonel ve stratejik düzeyde lojistik planlama gerektirmekle beraber nitel ve nicel faktörlerinde birlikte değerlendirildiği çok kriterli bir karar verme problemini oluşturmaktadır (Ağdaş vd. 2014; Ahmadi vd. 2015).

Afet lojistiğinde faaliyete geçme durumu üç aşamada ele alınmaktadır. İlk olarak afetler yaşanmadan önce uygulanması gereken lojistik faaliyetler vardır. İkinci olarak afet sırasında uygulanması gereken lojistik faaliyetler vardır. Son olarak da afetler meydana geldikten sonra uygulanması gereken lojistik faaliyetler vardır. Bu çalışmada afetler meydana geldikten sonra uygulanması gereken lojistik faaliyetler üzerinde durulmaktadır. Çünkü Bartın iline kurulması planlanan dağıtım birimi bölgede sel felaketi yaşandıktan sonra faaliyete geçecek bir çalışmayı ifade etmektedir.

Sel felaketinin verdiği zarar ve kayıpları en aza indirmek için dağıtım birimi üzerinden uygulanması düşünülen lojistik faaliyetlerin doğru planlanması gerekmektedir. En yoğun yaşanan afetlerden olan sel felaketi durumunda afet lojistiği faaliyetlerinin de bu olaya uygun yapılandırılmış olması gerekmektedir. Bu doğrultuda sel felaketinin yaşanması durumunda uygulanması gereken lojistik faaliyetler belirlenmiştir.

Sel felaketi yaşandıktan sonra ilk yapılması gereken lojistik faaliyet adımı planlama olmaktadır. Afet sahasına müdahalenin planlanması ile birlikte afetzedelere ulaştırılması gereken ihtiyaç malzemelerinin de planlanarak belirlenen dağıtım merkezlerinden sevkiyatı sağlanmalıdır. Afet sırasında ve sonrasında dağıtım merkezleri kritik öneme sahip birimler olmakta ve etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi gerekmektedir. Afet bölgesine müdahalenin sonlanmasıyla birlikte malzeme toplama ve bakımın planlanması gerekmektedir. Özellikle sahada müdahale amaçlı kullanılan afet malzemelerinin

belirlenerek toplanması, gerekli bakımların uygulanması ve belirlenen depolara/dağıtım merkezlerine sevk edilmesi gerekir. Bu eylem yapıldıktan sonra uygulanması gereken lojistik faaliyet izleme, değerlendirme ve raporlama aşaması olacaktır. Bu aşamada yaşanan aksaklıklar belirlenerek süreç yönetimi analiz edilecektir. Ayrıca olumsuzluklarla başa çıkmanın yolları ve ihtiyaç tespitleri de bu adımda belirlenmiş olacaktır. Gerçekleştirilen bu faaliyet ile bir sonraki afet durumunda yapılması ve yapılmaması gerekenler de tespit edilmiş olacaktır. Raporlama ve değerlendirmeler neticesinde yeni stratejiler geliştirmek de mümkün olmaktadır (Önsüz, Atalay, 2015: 5).

Sel Felaketi Sırasında Afet Lojistiği Temel Başarı Etkenleri

Afet lojistiği, doğal afetler veya acil durumlar gibi beklenmedik olaylar sırasında mal ve hizmetlerin hızlı bir şekilde sağlanması için tasarlanan lojistik operasyonları içermektedir. Diğer bir ifade ile afet lojistiği, doğal afetler, çevresel felaketler veya insan yapımı acil durumlar gibi kriz durumlarında malzemelerin, ekipmanların ve insanların yönetimini içeren bir tedarik zinciridir. Tüm lojistik operasyonlar gibi afet lojistiğinde de başarıyı etkileyen birden çok faktör bulunmaktadır. Afet lojistiğinde başarıyı etkileyen temel faktörler şunlardır (Çınar, Mutlu, 2020: 59):

1. Afet lojistiğinde başarıyı etkileyen ilk faktör ***hazırlık planlaması*** olmaktadır. Hazırlık planlamasının doğru ve etkin bir şekilde yapılması afet lojistiğinde başarının temelinde yatmaktadır. Bu aşamada acil durum planlamaları yapılarak, hazırlık çalışmaları yürütülmekte ve malzemelerin/ekipmanların hazırlanması ile stok takiplerinin yapılması ve acil durum prosedürlerinin oluşturulması yer almaktadır. Başarılı bir afet lojistiği stratejisi, afetin gerçekleşmesi durumunda hazır bir ekipman, kaynak ve malzeme stokuna sahip olmayı içermelidir.
2. Başarıyı etkileyen ikinci en önemli faktör ***koordinasyon ve iletişimdir***. Afet sahasında yaşanan birçok sorunun temelinde koordinasyonsuzluklar ve iletişim eksiklikleri yer almaktadır. Bu yüzden felaketler yaşandıktan hemen sonra etkili ve verimli bir afet lojistiği yönetimi için ilgili birimlerle iyi bir iletişim kurulmalı ve koordinasyonlu şekilde çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Afet lojistik ekibi, diğer kurtarma ekipleri, acil durum yönetim merkezleri, mevcut otoriteler ve diğer ilgili kurumlarla iyi bir şekilde organize olunmalıdır. Sadece afet sahasında değil gerekli ihtiyaçların temini sırasında da depolar ile kesintisiz iletişim alt yapıları kurularak çalışmalar desteklenmelidir (Çınar, Mutlu, 2020: 61).
3. Bir diğer temel başarı etkeni ***depolama ve stok yönetimi*** olmaktadır. Afetten zarar görmüş sahalarda gereksinim duyulan ihtiyaç malzemelerinin hızlı tedarik ve taşınması için depolama ve stok yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Afetin meydana geldiği sahaların büyüklüğü ve coğrafi koşullar dikkate alındığında en güvenli, hızlı ve etkin şekilde ihtiyaç malzemelerinin taşınabilmesi gerekmektedir. İhtiyaçları karşılayacak stokların envanterde bulunması ve doğru şekilde depolanması önemli bir husustur. Bu depolama alanları en kötü afet senaryolarına hazır bir şekilde kullanılmalıdır. Depolar afetten etkilenen şehirleri

besleyecek şekilde konuşlandırılmalı, uygun raf sistemleri ile dizayn edilmeli, yeterli sayıda uygun ve gerekli ekipman ve otomasyona sahip olmalıdır (Balcik vd., 2016:2).

4. **Ulaşım** da temel başarı etkenlerinin başında yer almaktadır. Afetin yaşandığı bölgeye sevk edilmesi gereken malzeme, ekipman ve ihtiyaç ürünleri gibi her türlü eşyanın hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaştırılması gerekmektedir. Ayrıca saha için gerekli olan iş makineleri, yardım ekipmanları gibi özel nitelikli ve gerekli eşyaların da ulaştırılması kritik bir faktördür. Afet lojistik yönetiminde ulaşım sadece tek taraflı değildir. Afet bölgesinden afetzedelerin tahliye operasyonlarında da efektif bir ulaşım sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Afet lojistik yönetiminde, acil durum ekiplerinin hızlı bir şekilde sahaya ulaşım sağlaması, malzemelerin taşınması ve afetzedelerin tahliyesi gibi konularda en çok ihtiyaç duyulan husus başarılı bir ulaştırma sistemi olmaktadır. Afet anından itibaren hızlı bir şekilde ulaşım araçlarının hazırlanması, uygun rotaların belirlenmesi ve acil durumlarda anında harekete geçmek için hazır bulunması gereklidir.
5. **Personel ve ekipman yönetimi** afet lojistiğinde önemli bir başarı etkenidir. Kullanılması planlanan ekipmanların doğru şekilde temin ve tedariki ile beraber afet personelinin yönetimi de önemli bir faktördür. Personelin eğitimi ve hazırlanması, uygun ekipmanların sağlanması ve ihtiyaç halinde ek personel desteği sağlanması gereklidir.
6. Son olarak afet lojistik yönetiminde dikkate alınması gereken temel başarı etkeni **teknolojidir**. Her alanda olduğu gibi afet lojistiği yönetim sürecinde de teknolojiden ciddi faydalar sağlanmaktadır. Gelişen dijital dönüşüm teknolojileri vasıtası ile afet bölgelerinde veri temini, işlenmesi ve verimli şekilde hizmetin sunulması kolaylaşmaktadır. Afet lojistiğinde, teknolojinin etkili bir şekilde kullanılması, lojistik sürecinin hızlandırılması ve daha iyi bir koordinasyon sağlanması açısından önemlidir. Yüksek teknoloji cihazların kullanımı, afet lojistiği ekibine zaman kazandırarak acil durum yönetimini daha da etkili hale getirebilmektedir. Son zamanlarda afet sahalarında teknoloji kullanımından kaynaklanan faydaların arttığı görülmektedir. Örneğin, HealthMap ve Twitter sayesinde yapılan analizler neticesinde 2010 yılında Haiti’de yaşanan depremde ortaya çıkan salgın hastalıkla ilgili bilgilere hızlı şekilde ulaşım sağlanarak müdahale de bulunulmuştur (Fallucchi vd., 2016:226). Benzer şekilde 2013 yılında Hindistan ve çevresinde yaşanması beklenen kasırga felaketine ilişkin yaşanabilecek olası haberleşme problemleri için uydu telefonların dağıtılması teknolojinin afet lojistiğindeki önemini vurgulamaktadır (The World Bank, 2013:4).

Bu başarı etkenlerinin faktörlerin doğru bir şekilde yönetilmesi, afet lojistiği ekibinin hızlı ve etkili bir şekilde harekete geçmesini sağlamakta ve afetlerin etkilerini minimize etmeye yardımcı olmaktadır. Afet lojistiğinde başarı etkenleri sadece yukarıda yer alan kriterlerle sınırlı olmamaktadır. İnsan yaşamının sekteye uğradığı ve neredeyse hayatın durduğu felaket bölgelerinde lojistik faaliyetleri

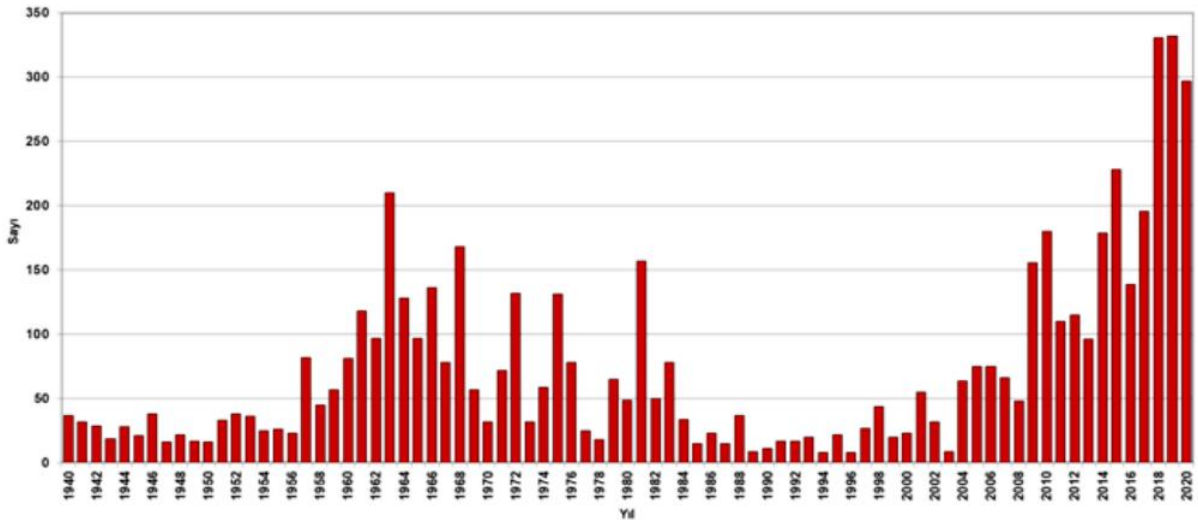

etkileyen çok farklı kriterler de mevcuttur. Ancak çalışmanın bu bölümünde afet lojistik yönetiminde en önemli olduğu düşünülen temel kriterler üzerinde durulmaktadır.

BARTIN İLİ VE BARTIN İLİNDE YAŞANAN SEL FELAKETLERİ

Bartın Türkiye'nin Batı Karadeniz bölgesinde yer alan, 1991 tarihinde il olma statüsü kazanmış yerleşim yeridir. Bartın ili Merkez, Kurucasıle, Amasra ve Ulus olmak üzere dört ilçeden oluşmakta ve Türkiye'nin nüfus bakımından en küçük illeri arasında yer almaktadır. İlin genel nüfusu 2021 yılı verilerine göre 201.711'dir (TÜİK, 2022). Bulduğu lokasyon itibari ile orman bakımından zengindir. İlin sınırlarının büyük bir kısmı Küre Dağları Millî Parkı alanı içerisinde bulunmaktadır. Türkiye'de üzerinde taşımacılık yapılabilen tek akarsu Bartın Çayı'dır (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, 2022). Bölgede yaşanan sel felaketlerinde kilit rol oynayan aktör de Bartın Çayı olmaktadır. Özellikle yoğun yağışların ve ani kar erimelerinin yaşandığı dönemlerde Bartın Çayı'nın taşması ile sel felaketleri yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1940 ile 2020 yılları arasında yaşanan sel felaketlerine ilişkin bilgiler Şekil 4'de gösterilmektedir.

Şekil 4. Türkiye’de 1940-2020 Yılları Arasında Meydana Gelen Sel Afetlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020 Yılı Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi Raporu, 2021. S.51.

Türkiye genelindeki sel felaketlerine bakıldığında 1940 yılından 2020 yılına kadar geçen süreçte ciddi sayılara ulaştığı görülmektedir. Özellikle 2010 yılından günümüze kadar olan süreçte yıllık sel felaketi sayısının 200’ün üzerinde olduğu söylenebilmektedir. Yazında yapılan okumalardan 1955 ile 2009 yılları arasında, kayıtlara geçen sel felaketi sayısının 2089 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. 1940 yılından günümüze kadar geçen süreçte 2020 yılı sel felaketinin en fazla yaşandığı 3. yıl olarak görülmektedir. 2020 Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi raporuna göre Türkiye’de 2020 yılında en fazla meydana gelen doğal afet sel olmuştur. Toplam 297 adet şiddetli yağış/sel afeti raporlara geçmiştir (2020 Yılı Meteorolojik Afet Değerlendirmesi Raporu, 2021: 48). Belirtilen rakamlar Türkiye’de de en çok yaşanan doğal afetin sel felaketi olduğunu destekler niteliktedir.

Bartın ilinin içerisinde bulunduğu Batı Karadeniz havzasında ise 2019 yılından bugüne kadar sel ve beraberinde yaşanan taşkın sayısının 225 olduğu bilinmektedir (Gürer ve Uçar, 2009). Bartın sel ve taşkınların çok yaşandığı bir bölgedir. Bölgede yaşanan sel felaketlerinin geçmişine bakıldığında 1970 yılından 1997 yılına kadar olan 27 yıllık süreçte 19 adet sel ve taşkın yaşanmıştır. Bahsi geçen süreçte yaşanan afetler insanları ve çevreyi olumsuz etkilese de özellikle 21.05.1998 tarihinde bölgede meydana gelen büyük bir sel felaketi Bartın ilini her anlamda yaralamıştır. Yaşanan felaket neticesinde ilde sosyal, çevresel, ekonomik ve sağlık açısından ciddi zorluklar oluşmuştur (AFAD, 2022). Şehrin %70'nin sular altında kaldığı bildirilerek şehre girişin engellendiği aktarılmıştır. Aynı zamanda şehirde 500 binanın sular altında kaldığı, elektrik ve su kesintilerinin yaşandığı da bildirilen diğer olumsuzluklar arasındadır (Bartın Belediyesi, 2022). İlin geçmişinde birçok sel vakası yaşanmasına rağmen toplumun hafızasında en derin yaralar bırakmış olan afet, günümüzde hala bahsedilen ve Büyük Sel olarak adlandırılan 1998 selidir. Şehirde çok fazla evin hasar gördüğü bu doğal afette şu anda bile evlerde 1998 yılına ait selden kalan çamur izlerinin görülebildiği öne sürülmektedir (Işık, Gezgın, 2019: 41). 1998 yılından sonra şehirde birçok kez sel ve taşkın yaşanmıştır.

Özellikle 2021 yılı ağustos ayında yaşanan sel felaketi ili derinden etkileyen bir diğer olaydır. Aşırı yağışlar sonucu meydana gelen sel felaketinde ilde hayatını kaybeden vatandaşlar olduğu bilinmektedir. Bu afetten sonra 11.08.2021 tarihi itibari ile Bartın afet bölgesi ilan edilmiştir (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, 2022).

İlde yaşanan tüm sel felaketlerinden bahsedildikten sonra mevcut çalışmanın yapılmasını tetikleyen 27.06.2022 tarihli sel felaketi üzerinde durulmuştur. 1998 yılından sonra Bartın Çayı'nın taşıdığı ilk sel felaketidir. Yaşanan bu sel felaketinde birçok ev, dükkân ve işyeri sular altında kalmıştır. Bartın Çayı'nın taşması ile beraber özellikle Yalı Mevki ve Kemer Köprü Kavşağı en büyük hasarın meydana geldiği yerler olmuştur.

Bartın ilinde son sel felaketi 2023 yılı temmuz ayında yaşanmıştır. Yaşanan bu doğal afette yukarıda bahsedilen diğer felaketler gibi tamamen aşırı yağışlar neticesinde dere ve nehirlerin taşması sonucu meydana gelmiştir. Afette sosyal ve çevresel hasarın büyük boyutlara ulaştığı görülmekle beraber yaşam kaybının olmaması sevindirici olmuştur. Batı Karadeniz bölgesinde önemli bir yer tutan Bartın Irmağının taşması sonucu bölgede bulunan ev ve işyerleri sular altında kalmıştır. Bu bilgiler göstermektedir ki Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Bartın ili sel/su baskını gibi olayların en sık yaşandığı alanlardan biridir (Aydın, Duğan, 2023: 40).

Bartın ilinde 2021, 2022 ve 2023 yıllarında her yıl sel felaketinin meydana gelmesi, Bartın ilinin hem bulunduğu konum itibari ile hem de şehir yapılanmasında yapılan hatalar neticesinde sel felaketlerinden oldukça fazla etkilendiğini göstermektedir. Bu etkilerin en aza indirilebilmesi, ilde yaşanan sel felaketlerinden sonra gereken kaynakların tam zamanında ulaştırılabilmesi ve afet lojistiğinin doğru yürütülebilmesi oldukça önem taşımaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Afet lojistiğine yönelik çalışmaların son yıllarda önemli artış gösterdiği bilinmektedir. Erturgut ve Yılmaz (2020) Web of Sciences (WOS) ve Scopus veri tabanında yer alan, afet lojistiği alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizini gerçekleştirmiş ve çalışmaların 2016-2019 yılları arasında yoğunlaştığını bulgulamışlardır. İlgili çalışmada ve benzer çalışmalarda Türkiye'nin afet lojistiği alanında en fazla yayın yapan ilk altı ülke arasında yer aldığı ortaya koyulmuştur (Erturgut ve Yılmaz, 2020; Zary vd., 2014).

Türkiye'nin deprem bölgesinde yer almasından kaynaklı olarak afet lojistiğine yönelik çalışma ve araştırmaların deprem felaketi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Genel olarak yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde afet lojistiği alanında depolama yerleri ve acil durumlara yönelik toplanma merkezlerinin seçimi üzerine çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Şekkeli (2020) tarafından yapılan çalışmada afet lojistiği kapsamında, Kahramanmaraş ili Onikişubat ilçesindeki en uygun "acil durum toplanma merkezinin" planlanarak yerinin seçilmesi problemi ele alınmıştır. Çalışma yöntemi olarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden (ÇKKV) Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) kullanılmış ve 4 uzman görüşü doğrultusunda ilçedeki en uygun acil durum toplanma merkezinin yerine yönelik öneriler sunulmuştur. Ergün vd. (2020) yaptıkları çalışmada ÇKKV yöntemi vasıtasıyla sürdürülebilir afet lojistiği uygulamalarına yönelik Giresun ilinde en ideal ve uygun afet depo yer seçim kriterlerinin değerlendirilerek, yer seçimi yapmışlardır.

Adıgüzel (2022) tarafından yapılan çalışmada ise afet lojistiği yönetiminde teknolojik uygulamaların, yapay zekâ kullanım alanlarının ve lojistik sektöründeki yapay zekâ teknolojisi alanlarının ekonomik katkıları üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulgularına göre; akıllı yollarda kullanılan akıllı araç teknolojileri, afet lojistiğinde ürünlerin sevkiyatında yapay zekâ teknolojisinin kullanılması, depo otomasyon sistemlerinde karşılaşılan gereksiz harcamaları minimuma düşürmekte, insanlara ait kişisel bilgilerin iletilmesi doğrultusunda şeker hastalığı, kalp rahatsızlığı, tansiyon gibi kronik rahatsızlıklara bağlı ölümlerin en aza indirilmesine olanak sunmaktadır. Lojistik destek uygulamalarının yapay zekâ teknolojileri ile birleştirilerek güncellenmesi can ve mal kayıplarını önleyebilmekte ve ülkelerin de ekonomik kayıplarını azaltmanın yollarını sunmaktadır.

Gerçekleştirilen başka bir araştırmada ise (Çınar ve Mutlu, 2020) afet lojistiği ile ticari lojistik faaliyetlerin ortak ve ayrışan yönleri, afet lojistik faaliyetlerinde karşılaşılan temel sorunların neler olduğu ve afet lojistik operasyonlarında başarıya etki eden unsurlar araştırılmıştır. Araştırma sonucunda ortak yönlerine rağmen afet lojistiğin ticari lojistikten bazı yönlerden esaslı şekilde ayrıştığı, karşılaşılan başlıca sorunların şunlar olduğu; afet lojistik faaliyetlerinin belirsizliklerle dolu bir ortamda yapıyor olması, koordinasyon problemleri, kaynakların genelde kıt oluşu ve hayat kurtarmak için zamanla yarışılıyor olması bulgulanmıştır. Çalışmada afet lojistiği operasyonlarında başarıya etki eden faktörler şu şekilde tespit edilmiştir; can kurtarmak ve acil yardım malzemelerini olay yerine yetiştirmek için hız

ve zamanlı müdahale zaruridir; bilgi yönetimi ve iletişim tüm faaliyetlerin kontrolü ve koordinasyonu için anahtar görevdedir; fon, yardım malzemeleri ve insan kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı önemlidir; afet öncesi plan ve strateji ile etkin hazırlık performansa katkı sağlar; afet türüne ve niteliğine bağlı olarak en uygun dağıtım stratejisinin belirlenmesi, depolama, taşıma, malzeme yönetimi ve insan kaynakları ile tüm bunların etkin ve verimli koordinasyonu kapasite kullanımı için önemlidir.

Aydın ve Duğan (2023) Twitter platformu örneğinde kriz sonrası dönemde bilgi akışı üzerinde en etkili aktörleri bulmak ve kullanıcıların sosyal medya özellikleri ile bilgi akışını kontrol etme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada 11 Ağustos 2021 tarihinde Batı Karadeniz Bölgesinde yaşanan sel ve su baskınlarına yönelik verileri toplamışlardır. Çalışma sonucunda Batı Karadeniz sel felaketi krizinde en etkili iletişim aktörlerinin bireysel hesaplar, devlet aktörleri ve medya aktörleri olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre takipçi miktarı fazla olan kullanıcıların sel felaketi ile ilgili daha fazla bağlantı ya da bilgi alarak takipçi ağında etkili oldukları, bu doğrultuda kriz iletişimi sırasında bilgi ihtiyaçlarının karşılanması, endişelerin azaltılması gibi mesajların yayılmasında önemli aktörler oldukları ortaya konulmuştur (Aydın, Duğan, 2023: 40).

Durhan (2019) yüksek lisans tezinde Edirne ilindeki işletmelerin sel felaketi ile ilgili lojistik faaliyetlerini inceleyerek, iyileştirmeler ile ilgili önerilerde bulunmuştur. Araştırmada anket yöntemi, süreç iyileştirme yöntemlerinden Pareto analizi yöntemi, neden sonuç diyagramı yöntemi ve matris analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada Edirne ilinde sel afeti ile karşılaşmış olan 26 işletme ile görüşülmüş, ayrıca uzman görüşleri alınmıştır. İşletmelerin sel afeti ile ilgili karşı karşıya kaldıkları problemler incelenmiş ve genel olarak problemin su tahliyesine yönelik olduğu, su tahliyesi adı ile anılmayan diğer problemlerin de aslında su tahliyesi problemi ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Uzman görüşlerine göre işletmelerin su tahliyesi probleminin ana nedenleri olarak yönetsel nedenler, kuruluş yeri ve buna ile ve kurumlar ile ilgili problemler olarak sınıflandırılmıştır.

Sel felaketine yönelik diğer bir çalışmada, Bayraktar ve Sahtıyancı (2020) Düzce ili Akçakoca ve Cumayeri ilçelerinde 2019 yılında gerçekleşen sel felaketine yönelik müdahale çalışmaları Düzce İl AFAD Müdürlüğü'nün TAMP (Türkiye Afet Müdahale Planı) kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada Düzce İl AFAD müdürü ve görev yapan teknik personeller ile görüşmeler yapılarak ve sel ile ilgili raporlar incelenerek sel felaketinde yapılan müdahale çalışmaları hakkında detaylı bilgiler edinilmiş ve yapılan müdahalenin zamanında, yeterli ekip ve ekipmanlar ile yapıldığı, tahliyelerin ve barınma sorunlarının hızlı bir şekilde çözüldüğü tespit edilmiştir. Benzer şekilde Torpuş ve Bostan (2022) çalışmalarında 24 Ağustos 2015 tarihinde meydana gelen Hopa sel felaketini incelemişlerdir. Çalışmada sel felaketi sırasında acil sağlık hizmetlerinin organizasyonu, organizasyonda ortaya çıkan sorunların tespit edilmesi üzerine odaklanılmıştır. Ulusal Medikal Kurtarma Ekip (UMKE) liderleri ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat tekniği yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada ekiplerin afet sahasına 3-6 saat aralığında ulaştığı, ilk kurtarma işleminin afetzedeler tarafından gerçekleştirildiği ve yaralıların kendi imkanlarıyla hastaneye ulaştığı belirlenmiştir. Ayrıca koordinasyon ve uygulama

eksikliği ile afetzedelerin su ve yemek ihtiyaçlarının sağlık ekibi tarafından karşılanması isteğinin yönetimsel açıdan sorun oluşturduğu, afette görev alan ekip sayısının yeterli olduğu, araç-gereç ve tıbbi lojistiğin yeterince sağlandığı, ekiplerin canla başla ve uyum içinde çalıştığı tespit edilmiştir.

Tanyaş vd. (2013) tarafından Rize iline yönelik gerçekleştirilen araştırmada Rize ile için olası afet durumları (sel ve heyelan) irdelenmiş, dinamik risk ölçümüne dayalı olarak olay tabanlı, çok aşamalı bir afet lojistik yönetimi modeli önerilmiştir. Önerilen model; haberleşme, taşımacılık, depolama, altyapı, enkaz kaldırma, geçici iskân, dış kuruluşlarla koordinasyon ve personel sağlık hizmetleri faaliyetlerini kapsamaktadır.

Mejia-Argueta vd. (2018) 2007’de Vilahermosa (Meksika)’da gerçekleşen sel felaketine yönelik gerçekleştirdikleri vaka çalışmasında kısa vadeli afet hazırlığında entegre insani yardım lojistik operasyonlarını etkili bir şekilde ele almak için bir metodoloji sunmaktadırlar. Önerilen metodoloji, acil durum tesislerinin konumunu (örneğin, dağıtım merkezleri, sığınaklar ve toplanma noktaları), insani yardımın önceden konumlandırılmasını ve sık ve öngörülebilir seller arasında tahliye ve dağıtım tahsisini dikkate alan bir model içermektedir.

Balcık vd. (2008) “İnsani yardımda son mil dağıtımı” isimli çalışmalarında yerel dağıtım merkezinin acil durum yardım malzemelerini çeşitli talep yerlerine depoladığı ve dağıttığı, araç tabanlı bir son mil dağıtım sistemini el almışlardır. Son mil dağıtımı, insani yardım zincirinin son aşamasıdır; yardım malzemelerinin yerel dağıtım merkezlerinden afetlerden etkilenen yararlanıcılara teslim edilmesini ifade etmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki yardım malzemelerinin talep yerleri arasında tahsis edilmesi noktasında araçlar için teslimat programlarının/rotalarının belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada karma tamsayı programlama modeli önerilmiştir.

Chang vd. (2007) çalışmalarında devlet kurumları tarafından taşkın acil durum lojistiği planlamasında kullanılacak bir karar verme aracı geliştirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, belirsizlik içeren taşkın acil durum lojistiği problemi, kentsel taşkın afetleri için bir kurtarma kaynak dağıtım sisteminin belirlenmesine izin veren iki stokastik programlama modeli olarak formüle edilmiştir. Karar değişkenleri, kurtarma organizasyonlarının yapısını, kurtarma kaynak depolarının yerlerini, kapasite kısıtlamaları altında kurtarma kaynaklarının tahsisini ve kurtarma kaynaklarının dağıtımını içermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada ve Türkiye’de meydana gelen afetler değerlendirildiğinde özellikle Türkiye’yi derinden etkileyen afetler arasında sel felaketinin, depremlerden sonra ikinci sırada olduğu bilinmektedir. Özellikle çalışmanın yürütüldüğü Batı Karadeniz bölgesinde yaşanan sel felaketleri insan hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Mevcut çalışmada Bartın ilinde meydana gelen sel felaketleri ve zararları dikkate alınarak literatür taramasına dayalı olarak sel felaketi sırasında afet lojistiği yönetimi kapsamında temel başarı etkenlerinin neler olduğu araştırılmıştır.

Afetlerin sonuçları değerlendirildiğinde can ve mal kaybı ile birlikte, afetlerin toplumlar üzerinde sosyal, ekonomik, psikolojik ve politik boyutlarının olduğu da görülmektedir. Afetler ile birlikte oluşabilecek zararların en aza indirgenmesinde afete hazırlık sürecinden başlayarak, afetlerin tüm süreçlerinde afet yönetiminin etkili ve verimli yürütülmesi önemlidir.

Sel felaketi sırasında yardım malzemelerinin hızlı bir biçimde ve kısa sürede kullanıma sunulması önemli bir zorunluluktur. Bu noktada satın alma, depolama, ihtiyaç duyulan malzemelerin afet bölgesine akışını kontrol etme ve bunların dağıtımını etkin bir biçimde gerçekleştirmek önem arz etmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, kurum, diğer ülkeler ya da bireyler bazında yapılan ek yardım çabalarının da iyi yönetilmesi gerekmektedir. Garrido ve Aguirre (2019)’nin de belirttiği gibi lojistik yönetimi zaman kısıtlılığı, bütçe sınırlılığı, değişen talepler gibi beklenmedik nedenlerden dolayı zaten normal koşullarda bile oldukça karmaşık bir süreçtir. Afet lojistik yönetimi ise klasik lojistik yönetimine ek olarak çok daha büyük belirsizlik, kötü iletişim, ulaşım ağlarının bozulması, bilgi eksikliği, risk içeren durumlar, iklimsel durumlar vb. nedeniyle çok daha zor ve karmaşıktır. Quarantelli (1997) iyi ve etkili bir afet yönetimi için 10 kriter olduğunu ifade etmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; “1-Afet türlerinin ve afete müdahalenin yarattığı ihtiyaç ve talepler arasındaki farkı net bir şekilde ayırt etmek, 2- Afete özgü fonksiyonları uygun bir şekilde yerine getirmek, 3- Personeli ve kaynakları etkin bir şekilde harekete geçirmek, 4- Uygun görev dağılımı ve iş bölümünü kapsamak, 5- Bilgilerin uygun şekilde işlenmesine izin vermek, 6- Karar verme mekanizmasının uygun şekilde kullanılmasına izin vermek, 7- Geniş çaplı koordinasyonun geliştirilmesine odaklanmak, 8- Yeni müdahale ekiplerini mevcut ekiplerle harmanlamak, 9- Kitle iletişim sistemine uygun bilgi sağlamak, 10- İyi çalışan Acil Operasyon Merkezine sahip olmak”.

Çalışma sonucunda afet lojistiği yönetiminde başarıyı etkileyen temel kriterler ortaya konulmuştur. Bunlar; hazırlık planlaması, koordinasyon ve iletişim, depolama ve stok yönetimi, ulaşım, personel ve ekipman yönetimi ve teknolojidir. Etkili ve başarılı bir afet yönetimi için ilk başarı faktörü hazırlık çalışmalarıdır.

Yaşanılan afetler değerlendirildiğinde ön plana çıkan temel sorunun plansızlık olduğu görülmektedir. Bu noktada afet sonrası yaşanabilecek en kötü senaryolara göre tüm sürecin en ince detayına kadar planlanması gerekmektedir (Tanyaş vd.,2013). Bu noktada da önemi ile öne çıkan afet lojistiği

faaliyetleridir. Afet lojistiği kapsamında planlama faaliyetlerinin etkin yürütülerek, bölgelerin afet riski değerlendirilerek afet türüne uygun gerekli malzemelerin depolanması, envanterin tutulması, eldeki araç ve gereçlerin listelenmesi, acil bir müdahalede kullanılmak üzere gerekli dağıtım planlamalarının yapılması gerekmektedir. Afet lojistiği faaliyetlerinin başarisında önemli olan etkenlerin başında depolama faaliyetleri gelmektedir. Bu noktada uygun depo yeri seçimi ilk olarak göz önünde bulundurulması gereken unsurdur. Depo yeri seçimi afet lojistiğinin etkinliği ve sürdürülebilirliği açısından hayati derecede öneme sahiptir. Afet dağıtım yerinin doğru seçilmemesi ve tesisin doğru kurulmaması insan hayatı ile ilişkilendirilmektedir. Afet planlamasında doğru kurulan dağıtım yerleri kurtarılan hayat ve ulaşılan kişi sayısı ile başarılı olabilmektedir. Yerleşim yeri belirlenirken kesin olmayan belirsiz değerlere sahip birçok kriter bulunmaktadır. Bölgenin bitki örtüsü, arazi yapısı, iklimsel özellikleri ve yağış verileri gibi birçok kriter sel felaketinin meydana gelmesinde etkili olmaktadır. Tüm bu kriterler göz önünde bulundurularak sel felaketine yönelik doğru dağıtım yerinin seçilmesi başarılı bir afet lojistiği yönetimi sürecinde önemli bir adımdır.

Sel felaketine müdahale aşamasında önemli diğer bir husus toplanma merkezlerinin oluşturulmasıdır. Afetten etkilenen insanların sağlık, bakım, güvenlik, beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması, olası ikincil afetlerden etkilenmemeleri için önceden belirlenmiş ve halka duyurulmuş toplanma alanlarının oluşturulması da önemlidir. Toplanma alanları uzman kişiler tarafından bilimsel metotlarla, afetin türü ve ilgili bölgenin risk unsurları gz önünde bulundurularak belirlenmelidir.

Afet lojistiği yönetimi kapsamında başarıyı etkileyen önemli hususlardan bir diğeri teknolojinin etkin kullanımınıdır. Endüstri 4.0 teknolojileri ile birlikte gelişen tüm teknolojik vasıtaların afet lojistiği yönetimi sürecinde etkili bir Şekilde kullanılması gerekmektedir. Yapay zekâ, insansız hava araçları, nesnelerin interneti gibi teknolojilerin gerek arama kurtarma çalışmalarında gerekse afet sonrası insani yardım lojistiğinde kullanımı önemlidir.

Türkiye'deki afet ve insani yardım yapılanması değerlendirildiğinde son yıllarda oldukça önemli çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Ancak gerek deprem gerekse sel felaketinin oldukça fazla yaşandığı Türkiye'de yeterli organizasyon yapısının oluşturulduğunu ve etkili operasyonların yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Özellikle afet lojistiği yönetimi çalışmaları kapsamında faaliyetler yeterli değildir. Bu noktada öncelikli olarak afetler ile ilgili Bakanlık düzeyinde kurumsal bir yapının oluşturulmasını önermekteyiz. Bunun dışında özellikle afet sonrası müdahale aşamasında arama kurtarma faaliyetlerinde görev alacak insan kaynağının mevcudiyeti önemlidir. Bu noktada arama kurtarma faaliyetleri konusunda uzmanlar yetiştirmek gerek profesyonellerin gerekse gönüllülerin eğitimi oldukça önemlidir. Afetlerin sıklıkla yaşandığı Türkiye'de her bireyin arama kurtarma faaliyetleri konusunda eğitimi olması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu kapsamda eğitim seferberliği başlatılarak profesyonel arama kurtarma ekiplerinin yetiştirilmesinin yanı sıra toplumun da bu konuda eğitilmesi gerekmektedir.

Afet lojistiği alanında yeterli sayıda uzmana sahip olunduğunda afet öncesi, esnasında ve sonrasında çok daha etkin bir yapı ortaya çıkacaktır. Bu noktada afet lojistiği ile ilgili özel sektördeki tedarikçilerden dış kaynak kullanımı planlamasının yapılması ve afete müdahale esnasında etkin bir şekilde kullanılması gerektiği önerilmektedir.

Bartın ilinde yaşanan sel felaketleri değerlendirildiğinde özellikle sel felaketlerinin önlenmesine yönelik sel öncesi faaliyetlerin yetersiz olmasına bağlı belirli aralıklarla sel afetinin yaşandığı söylenebilir. Bu açıdan öncelikli olarak sel riski taşıyan bölgelerde ağaçlandırma, taşkın yatağında imar, setler inşa etmek, alt yapı iyileştirme çalışmaları, sulak alanların restorasyonu dahil olmak üzere sel riski olan bölgelerde sel öncesi gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Afet lojistik depolarının kapasitesinin ihtiyaca uygun olarak sürekli takviye edilmesi, olası sel felaketinde afetzedelerin öncelikli olarak barınma ve yiyecek ihtiyaçları olmak üzere her türlü ihtiyaçları için gerekli planlama ve koordinasyonun yeniden yapılandırılması önerilmektedir.

Afetler Türkiye'nin bir gerçeğidir ve afetlerle başarılı bir şekilde mücadele edebilmek için iyi bir afet lojistiği yönetimi politikası geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada afetlerle ilgili olarak gerek teorik gerek uygulamalı araştırmaların sayısı artırılmalı ve araştırma verileri doğrultusunda gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu çalışma literatüre dayalı olarak ve Bartın ili örneğinde gerçekleştirilmiştir. Farklı bölgeler için farklı araştırma yöntemi kullanılarak çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2022). Afet durumlarında yapay zekâ teknolojisi ile lojistik yönetimi örnekleri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(1), 47-70. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/beuibfaid/issue/69148/1057267>.
- AFAD (2023). https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Istatistikler/2022-Yili-Doga-Kaynakli-Olay-Istatistikleri.pdf. (15.09.2023).
- AFAD (2022) *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi*. Erişim Adresi: <http://www.afetacil.gov.tr>. (05.10.2022).
- AFAD (2020). *Afet Yönetimi Kapsamında 2019 Yılına Bakış ve Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri 11il Raporu*, Ankara. Erişim Adresi: https://afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kurumsal-Raporlar/2019yilidogakaynakliolayistatistikleri.pdf
- Ağdaş, M., Bali, Ö. ve Ballı, H. (2014). Afet lojistiği kapsamında dağıtım merkezi için yer seçimi: smaa-2 tekniği ile bir uygulama. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(1), s. 75-95. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/beykozad/issue/52159/682113>.
- Ahmadi, M., Seifi, A. & Tootooni, B. (2015). A humanitarian logistics model for disaster relief operation considering network failure and standard relief time: a case study on san francisco district. *Transportation Research Part E*, (75), 145–163. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2015.01.008>
- Antosia, R. E. (2006). *Disaster Logistics*. Handbook of Bioterrorism and Disaster Medicine (Eds. R. E. Antosia ve J. D. Cahill), (ss. 19-21). Boston, MA: Springer.
- Argueta, C.M., Gaytan, J., Caballero, R., Molina, J., & Vitoriano, B. (2018). Multicriteria optimization approach to deploy humanitarian logistic operations integrally during floods. *International Transactions In Operational Research*, 25 (2018) 1053–1079. <https://doi.org/10.1111/itor.12508>.
- Aydin, B. O., Dugan, O. (2023). Kriz sonrası bilgi yayılımı ve sosyal medya kullanım özellikleri: Batı Karadeniz sel felaketi ağına dair bir analiz. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 64, 37-69. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2022-1054364>.
- Balcik, B. & Beamon, B. M. (2008). Facility location in humanitarian relief. *International Journal of Logistics*, 11(2), 101-121. <https://doi.org/10.1080/13675560701561789>.
- Balcik, B., Bozkir, C. D. C., & Kundakcioglu, O. E., (2016), A literature review on inventory management in humanitarian supply chains, *Surveys in Operations Research and Management Science*, 21(2), 101-116. <https://doi.org/10.1016/j.sorms.2016.10.002>
- Barbarosoğlu, G., Özdamar L. ve Çevik, A. (2002). An interactive approach for hierarchical analysis of helicopter logistics in disaster relief operations. *European Journal of Operational Resaarch*, 140(1), 118-133. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(01\)00222-3](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(01)00222-3).
- Bartın Belediyesi Resmi İnternet Sitesi, Erişim Adresi: <https://bartin.bel.tr> (14.10.2022).
- Bayraktar, H. ve Sahtiyancı, E. (2020). 17-18 Temmuz 2019 Akçakoca Cumayeri (Düzce) sel afeti sonuçları ve müdahale çalışmaları. *Resilience*, 4(2), 239-255. <https://doi.org/10.32569/resilience.755777>.
- Becerikliler U. (2017). Afet ve İnsani Yardım Lojistiği, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Chang, M. S., Tseng, Y. L. & Chen, J. W. (2007). A scenario planning approach fort he flood emergency logistics preparation problem under uncertainly. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 43(6), 737-754. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2006.10.013>.

- CRED&UNDRR. (2020). *Human cost of disasters; an overview of the last 20 years (2000-2019)*. Erişim Adresi: <https://www.undrr.org/publication/human-cost-disasters-overview-last-20-years-2000-2019> (10.12.2022).
- Çınar, S. ve Mutlu, H. M. (2020). Afet lojistik sorunları ve temel başarı etkenleri: bir literatür çalışması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 50-69. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iicder/issue/57526/737527>.
- Durhan, Ç. (2019). Afetlerde Lojistik Süreçlerin İyileştirilmesi: Edirne İlinde Bir Uygulama, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2002). *Disasters and Emergencies Definitions*. Training Package, Panafrican Emergency Training Centre, Addis Ababa / Ethiopia.
- Ergün, M., Korucuk, S. ve Memiş, S. (2020). Sürdürülebilir afet lojistiğine yönelik ideal afet depo yeri seçimi: Giresin ili örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 144-165. <https://doi.org/10.28979/comufbed.686301>.
- Erkal, T., ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunidcd/issue/2437/31194>.
- Ersoy, P. ve Börühan, G. (2013). Lojistik süreçler açısından afet lojistiğinin önemi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50 (578): 75–86.
- Erturgut, R. ve Yılmaz, B. (2020). Afet ve insani yardım lojistiği alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 105-123. <https://doi.org/10.30794/pausbed.667908>.
- Fallucchi, F., Tarquini, M., & De Luca, W. (2016). *Knowledge management for the support of logistics during humanitarian assistance and disaster relief*, Information Systems for Crisis Response and Management in Mediterranean Countries’ın İçinde, (P. Diaz, N. Bellamine-Ben Saoud, J. Dugdale, & H. Chihab, Ed.), Springer, ss. 226-233.
- Garrido, R. A. & Aguirre, I. (2019). Emergency logistics for disaster management under spatio-temporal demand correlation: the earthquakes case. *Journal of Industrial & Management Optimization*, 16(5), 145-163. <https://doi.org/10.3934/jimo.2019058>.
- Gunn, S. W. A. (2003). The right to health of disaster victims. *Disaster Prevention and Management*, 12(1), 48-51. <https://doi.org/10.1108/09653560310463856>.
- Gürer, I. ve Uçar, I. (2009). Flood disasters’ inventory in Turkey in 2009. International Symposium On Water Management And Hydraulic Engineering.
- Işık, S.Y. ve Gezgin, U.B. (2019). Kentsel kimliğin inşası bağlamında toplumsal hafıza ve tarih yazımı: Bartın örneği. *Antropoloji*, (37), 35-49. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.478940>.
- Kömüşçü, A. Ü., Aksoy, M., Çelik, S., Cıba, Ö. F., Uğurlu, A., Turgu, E. ve Ünal E., (2021). 22 Ağustos 2020 tarihinde Giresun ve ilçelerinde meydana gelen şiddetli yağış ve sel olayının meteorolojik ve hidrometeorolojik analizi. *Su Kaynakları*, 6(1), 1-14. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/su/issue/61087/853909>.
- Kreps, G. A. (2005). *Disaster as Systemic Event and Social Catalyst*, What is a Disaster? Perspectives on the Question (Ed. E.L. Quarantelli) (ss. 43-68), Londra: Routledge.
- Loc, H. H., Emadzadeh, A., Park, E., Nontikansak, P., & Deo, R. C. (2023). The Great 2011 Thailand flood disaster revisited: Could it have been mitigated by different dam operations based on better weather forecasts?. *Environmental research*, 216, 114493.
- Mejia-Argueta, C., Gaytan, J., Caballero, R., Molina, J. & Vitoriano, B. (2018). Multicriteria Optimization Approach to Deploy Humanitarian Logistic Operations Integrally During Floods. *International Transactions in Operational Research*, 25(3), 1053-1079. <https://doi.org/10.1111/itor.12508>.

- MGM (2022) Meteoroloji Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mgm.gov.tr> (11.10.2022).
- MSN Encarta Dictionary, Flood, 2022-12-28 tarihinde alındı.
- Oloruntoba, R. & Gray, R. (2006). Humanitarian aid: an agile supply chain?. *Supply Chain Management: An International Journal*, 11(2), 115-120. <https://doi.org/10.1108/13598540610652492>.
- Önsüz, M.F. ve Atalay, B.I. (2015). Afet Lojistiği. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 37(3), 1-6. <https://doi.org/10.20515/otd.45606>.
- Paulmann, J. (2013). Conjunctures in the history of international humanitarian aid during the twentieth century. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 4(2), 215-238. <https://doi.org/10.1353/hum.2013.0016>.
- Peker, İ., Korucuk, S., Ulutaş, Ş., Sayın Okatan, B. ve Yaşar, F. (2016). Afet lojistiği kapsamında en uygun dağıtım merkez yerinin ahs-vıkor bütünleşik yöntemi ile belirlenmesi: Erzincan ili örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 82-103. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yead/issue/21831/234666>.
- Polat, S. ve Polat, O. (2007). Sel felaketinin nedenleri ve alınabilecek önlemler Feke-Değirmendere Havzası örneği, 413- 421, TMMOB Afet Sempozyumu.
- Quarantelli, E. L. (1997). Ten criteria for evaluating the management of community disasters. *Disasters*, 21(1), 39-56. <https://doi.org/10.1111/1467-7717.00043>.
- Quarantelli, E. L. (2005). *A social science research agenda for the disasters of the 21st century*, R.W. Perry & E.L. Quarantelli (Eds.), What is a disaster? New answers to old questions (Ed: R.W. Perry ve E.L. Quarantelli), (ss. 325–396), Philadelphia : Xlibris Corporation.
- Rysaback-Smith, H. (2015). History and principles of humanitarian action. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 15(1), 5-7. <https://doi.org/10.5505/1304.7361.2015.52207>.
- Sodhi, M. S. & Tang, C. S. (2015). Buttressing supply chains against floods in asia for humanitarian relief and economic recovery. *Production and Operations Management*, 23(6), 938-950. <https://doi.org/10.1111/poms.12111>.
- Şekkeli, Z. (2020). Afet ve acil durum lojistiği kapsamında acil durum toplanma merkezi seçiminde AHP yöntemi: Kahramanmaraş On İki Şubat Belediyesinde bir uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 903-930. <https://doi.org/10.15869/itobiad.689756>.
- Tanyaş, M., Günalay, Y., Aksoy, L. ve Küçük, B. (2013). Afet lojistik yönetiminde Rize iline yönelik bir model önerisi, Erişim Adresi: <https://akademik.gidatarim.edu.tr/leventaksoy/AFET/Rize%20Afet%20Y%F6netimi%20Modeli.pdf> , (20.01.2023).
- TDK (2022) Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sitesi, <https://sozluk.gov.tr/> (12.10.2022).
- The Human Costs of Natural Disasters (2015). <https://reliefweb.int/report/world/human-cost-natural-disasters-2015-global-perspective> (15.10.2022).
- The World Bank, (2013), Cyclone Phailin in Odisha: Rapid damage and needs assessment report, The World Bank, Sayı 83886, ss. 1-60. <http://documents.worldbank.org/curated/en/168471468257979992/Cyclone-Phailin-in-Odisha-rapid-damage-and-needs-assessment-report>
- Thomas, A. S., & Kopczak, L. R. (2005). From logistics to supply chain management: the path forward in the humanitarian sector. *Fritz Institute*, 15(1), 1-15.
- Thompson, D. D. (2015). Disaster logistics in small island developing states: caribbean perspective. *Disaster Prevention and Management*, 24(2), 166-184. <https://doi.org/10.1108/DPM-09-2014-0187>.

- Torpuş, K. ve Bostan, S. (2022). Sel afetlerinde acil sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve yaşanan sorunlar: Hopa örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(2), 396-407. <https://doi.org/10.21324/dacd.977594>.
- Tufinkgi, P. (2006) *Logistik im Kontext internationaler Katastrophenhilfe*, Haupt Verlag, Germany
- TÜİK (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Resmi İnternet Sitesi, <https://data.tuik.gov.tr/> (12.10.2022).
- Van Wassenhove, L. N. (2006). Humanitarian aid logistics: supply chain management in high gear. *The Journal of the Operational Research Society*, 57(5), 475-489. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jors.2602125>.
- Wikipedia, Özgür Ansiklopedi Resmi İnternet Sitesi, <http://en.wikipedia.org> (12.10.2022).
- Yadav, D. K., & Barve, A. (2015). Analysis of critical success factors of humanitarian supply chain: an application of interpretive structural modeling. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 12, 213-225. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.01.008>.
- Zary, B., Bandeira, R. & Campos, V. (2014). The contribution of scientific productions at the beginning of the third millennium (2001-2014) for humanitarian logistics: a bibliometric analysis. *Transportation Research Procedia*, 3, 537-546. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2014.10.002>.
- 2020 Yılı Meteorolojik Afetler Değerlendirilmesi Raporu, (2021). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Ankara.

Geliş Tarihi:

26.09.2022

Kabul Tarihi:

22.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Küçükçolak, R. A., Küçüköğlü, S., & İter Küçükçolak, N. (2023). Şirket finansmanında halka arzlar : Borsa İstanbul örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 830-866. doi:10.46928/iticusbe.1180429

ŞİRKET FİNANSMANINDA HALKA ARZLAR: BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ

İnceleme

Recep Ali Küçükçolak

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

akucukcolak@ticaret.edu.tr

Sami Küçüköğlü

İstanbul Ticaret Üniversitesi

sami.kucukoglu@istanbulticaret.edu.tr

Necla İter Küçükçolak

Türkiye Ürün ve İhtisas Borsası

necla.kucukcolak@turib.com.tr

Recep Ali Küçükçolak: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans doçentidir. Finansal yönetim, Kurumsal Finans ve Halka Arzlar alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır

Sami Küçüköğlü: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finansal Ekonomi doktora öğrencisidir. Finansal yönetim, Kurumsal Finans, Borsa ve Halka Arzlar alanlarında araştırmalar yapmaktadır.

Necla İter Küçükçolak: Türkiye Ürün ve İhtisas Borsası Başkan yardımcısı doçenttir. Borsa, Kurumsal Finans ve Halka Arzlar alanlarında araştırmalar yayınlamaktadır.

Recep Ali Küçükçolak
akucukcolak@ticaret.edu.tr
Sami Küçüköglu
sami.kucukoglu@istanbulticaret.edu.tr
Necla İlder Küçükçolak
necla.kucukcolak@turib.com.tr

Özet

Bu çalışmada işletme finansmanında halka arzları değerlendirmek amacıyla 2021 yılında halka arz olan 52 şirket ile 2022 yılı Ağustos ayı dönemine kadar halka arz olan 30 adet şirketin verileri Borsa İstanbul (BİST) özelinde deskriptif yöntem ile incelenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP) ile şirketlerin Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından onaylanmış izahnamelerinden elde edilmiştir. Belirlenen sonuçlara göre 2021’de gerçekleşen 52 adet şirketin halka arz edilmesinden sonra 2022 yılında Ağustos ayı sonu itibariyle gerçekleşen 30 adet şirketin halka arz edilmesi 2022 yıl sonu itibariyle halka arzların 2021’e göre düşük bir ivmede gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Halka arzlarda düşüşün global finansal piyasalardaki gelişmeler, dünya çapında artan enflasyon oranları, ekonomik büyüme oranlarındaki yavaşlama, Ukrayna’da devam eden savaş gibi koşullar altında devam edeceği ön görülmektedir.

Amaç: İşletme finansmanında Türk şirketlerinin Borsa İstanbul özelinde halka arzlar üzerinden elde ettikleri kazanımları ve Türk şirketleri için sermaye piyasalarının önemini ortaya koymaktır.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin bir deseni olan deskriptif analiz (etnografi) yöntemi kullanılmıştır. Deskriptif (tanımlayıcı) araştırma yoluyla söz konusu araştırmanın çalışma grubuna dahil olan 2021 ve 2022 yıllarında halka arz edilmiş Türk şirketleri ile ilgili halka arz verileri kullanılmıştır.

Bulgular: Halka arzların toplam maliyeti % 0,52 ile % 7,71 arasında değişmektedir. Maliyetler içindeki en büyük kalem ise %0,29 ile %6,29 arası değişen oranlar ile aracılık komisyonlarıdır. En düşük halka açıklık oranı % 15,01 ile en yüksek halka açıklık oranı ise %48,34 arasında değişmiştir. Yatırımcı talebi ise halka arzın büyüklüğüne göre 821 kişi ile 846.353 kişi arasında değişmiştir.

Özgünlük: Söz konusu çalışma Türk sermaye piyasalarında şimdiye kadarki en fazla halka arzın yaşandığı yıl olan 2021 ile 2022 yılının Ağustos dönemine kadar olan halka arzları deskriptif yöntem ile inceleyen ilk çalışmadır. Bu bakımdan elde edilen bulgu ve sonuçlar bundan sonra sermaye piyasaları üzerine yapılacak çalışmalar için katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halka Arzlar, Finans, Borsa İstanbul, Sermaye Piyasaları

JEL Sınıflandırması: G10, G120, G30

PUBLIC OFFERINGS IN COMPANY FINANCE: THE EXAMPLE OF BORSA ISTANBUL

Abstract

In this study, in order to evaluate public offerings in business finance, the data of 52 companies that went public in 2021 and 30 companies that went public until August 2022 were analyzed with a descriptive method in Borsa Istanbul (BIST). The data used in the research were obtained from the Public Disclosure Platform (KAP) and the companies' prospectuses approved by the Capital Markets Board (SPK). According to the results, after the public offering of 52 companies in 2021, the public offering of 30 companies as of the end of August in 2022 indicates that by the end of 2022, the public offerings will take place at a lower pace compared to 2021. It is predicted that the decline in public offerings will continue under conditions such as developments in global financial markets, increasing inflation rates around the world, slowdown in economic growth rates, and the ongoing war in Ukraine.

Purpose: It is to define the gains of Turkish companies in business finance through public offerings in Borsa Istanbul and the importance of capital markets for Turkish companies.

Method: In this study, descriptive analysis (ethnography) method, which is a pattern of qualitative research method, was used. Through the descriptive research, the public offering data of the Turkish companies included in the working group of the aforementioned research, which were offered to the public in 2021 and 2022, were defined.

Findings: The total cost of public offerings varies between 0.52% and 7.71%. The largest item in costs is brokerage commissions, with rates ranging from 0.29% to 6.29%. The lowest free float ratio ranged from 15.01% to the highest free float ratio of 48.34%. Investor demand, on the other hand, varied between 821 and 846,353 people, depending on the size of the public offering.

Originality: The aforementioned study is the first to examine the public offerings between 2021, the year of the highest public offering in Turkish capital markets, and until August 2022, using the descriptive method. In this respect, the findings and results will contribute to the future studies on capital markets.

Keywords: Public Offerings, Finance, Borsa Istanbul, Capital Markets

JEL Classification: G10, G120, G30

GİRİŞ

Bir işletme için finansman kaynağı ve finansmanın mevcudiyeti, işletmenin gelişimi, büyümesi ve başarısının arkasındaki en önemli faktörler olarak görülmektedir (Cook, 2001; Ou ve Haynes, 2006). Finansal ihtiyaçlar ve işletmelere açık olan finansman seçenekleri, bir firmanın yaşam döngüsündeki aşamaya bağlı olarak değişir. Bir işletmenin sermayeye erişimi, gelişim düzeyi, kendi yetki alanındaki finansmanın mevcudiyeti, işinin doğası ve pazarlama kabiliyetleri ve sorumlu girişimcinin profesyonel bağlantıları gibi bir dizi faktöre bağlıdır.

Bir işletmenin yaşam döngüsü boyunca finansman talebinin seviyesi ve türü, büyüme aşamasına bağlı olarak değişir. Her aşama farklı bir finansman stratejisi gerektirdiğinden, işletmenin finansman ihtiyacını belirlemek için büyüme aşamasını dikkate almak önemlidir. (Abdulsaleh ve Worthington, 2013). Bu yaklaşım, işletmenin büyümesini ve uzun vadeli finansman sağlayabileceği ve büyümesini sürdürebileceği sermaye piyasalarına ulaşmasını sağlar.

İşletmeler için yaşam döngüsü finansmanına ilişkin literatür, işletmelerin yaşam döngüleri boyunca belirli ve farklı finansman araçları kullanarak bütüncül bir yaklaşım uygulamaları gerektiğini, çünkü bunun büyüme ve hayatta kalmaya yol açtığını göstermiştir. Yaşam döngüsü finansmanı yaklaşımı her işletmeye uygulanamaz; ancak teori ve ampirik kanıtlara dayanarak, bu yaklaşımı benimseyen işletmelerin fayda sağladığı görülmüştür. İşletmeler tarafından yaşam döngüleri boyunca ortalama olarak kullanılan finansman kaynakları şunlardır:

- İşletme sahibinin kişisel tasarrufları, işletme bünyesinde üretilen karlar ile temsil edilen işletme içi öz sermaye finansmanı,
- Ticari kredi,
- Banka finansmanı ve menkul kıymetler piyasası,
- Borç finansmanı,
- Girişim sermayesi.

Yukarıda bahsedilen finansman seçenekleri, işletmenin yaşam döngüsünün uygun aşamalarında kullanıldıkları takdirde fayda sağlamaktadır. Bir işletmenin yaşam döngüsü içinde var olan aşamalar genel olarak tohum aşaması, başlangıç aşaması, gelişmekte olan aşama ve genişleme / gelişme aşamasını içerir. Bir işletmenin yaşam döngüsünün her aşamasında büyüme veya geçiş sürecinde ihtiyaç duyulan finansman türü mevcuttur.

Küçük bir işletmenin başlangıcında veya tohum aşamasında, girişimcilerin, ailelerinin ve arkadaşlarının kişisel tasarrufları ve varlıkları üzerindeki ikinci ipotekler genellikle en önemli finansman kaynaklarıdır, çünkü bu firmalar maddi olmayan varlıklar, ticaret geçmişi eksikliği ve bilgi eksikliği ile oldukça riskli olma eğilimindedir. Bu özellikler, küçük işletmelerin bankalar gibi finansal kurumlardan kredi temin etmesini zorlaştırmaktadır.

Başlangıç aşamasında hayatta kalmanın ikinci aşamasında, genellikle bireysel kaynaklar tükenir ve dış finansman kaynakları gerekli hale gelir. Bu aşamada, küçük işletmelere yapılan yatırım hala yüksek riskli olarak kabul edilir ve işletme risk sermayedarlarının dikkatini çekecek kadar büyük değildir. İş melekleri gibi varlıklı bireyler, kişisel fonlar ile kurumsal girişim sermayesi fonları arasındaki boşluğu doldurabilir. İş meleklerine ilişkin bir diğer cazip unsur da uzmanlık, bilgi ve bağlantılarıyla katkıda bulunmalarıdır.

Küçük ölçekli işletmeler ilk aşamaları geçtikten sonra, büyümeyi finanse etmek için daha fazla sermaye enjeksiyonuna ihtiyaç duyarlar. Bu aşamada işletmeler, maddi olmayan varlıklara dayanmaları, yatırımcıların gelecekteki büyüme beklentilerini değerlendirememeleri, düşük karlılık ve kısa faaliyet geçmişleri nedeniyle borç finansmanı için hala uygun olmayabilirler, bu da işletmeleri bu aşamada halka arz yoluyla öz sermaye toplamak için uygun hale getirmez. Risk sermayedarları, bu aşamada genç firmaların karşılaştığı bu tür finansman engellerinin hafifletilmesinde rol oynamaktadır. Risk sermayedarları bu tür firmaları sermaye sağlamadan önce yoğun bir şekilde inceler ve sonrasında da yakından izlerler.

Gelişmekte olan ve gelişme aşamaları gibi daha ileri aşamalarda, firma bir faaliyet geçmişi oluşturmuştur, performansına ilişkin teminat ve bilgi sağlama kabiliyetine sahiptir ve menkul kıymetleştirilmiş borç ve halka açık hisse senedi piyasalarına erişebilecek şekilde daha şeffaf hale gelmiştir. Firmanın erişebileceği borç finansmanı banka kredilerini, özkaynak ve borçlanma karması mezzanine finansmanını ve borçlanma senetlerini içerir. İşletme finansmanı türleri sadece finansman araçlarının mevcudiyetine değil aynı zamanda işletmelerin finansal verilerine de bağlıdır. Varlık bazı finansman alternatifleri ve menkul kıymetleştirme işletmeler tarafından kullanılabilir. Ancak bu yapılandırılmış finansman araçlarına yapılacak yatırım miktarı yerel finans piyasalarının vadesine, desteklenen varlıkların değerine, işletmelerin kredi notuna ve finansal ürünlerin standartlaştırılıp standartlaştırılmadığına ve potansiyel likiditesine bağlıdır. Buna ek olarak, işletmelerin kullanabileceği, temelde borç ve özkaynak özelliklerinin birleşiminden oluşan ve tek bir finansman aracına dönüşen farklı türde "hibrit finansal ürünler" bulunmaktadır.

IOSCO tarafından gerçekleştirilen ve işletmelerin hangi kaynaklardan finansman temin ettiklerini araştıran bir anket çalışmasında kamu ve özel sektör işletmelerinin başlıca finansman kaynaklarını sıralamaları istenmiştir. Söz konusu finansman kanalları anketine verilen yanıtlar, işletmelerin çoğunda banka kredilerinin işletmeler için birincil finansman kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Banka kredilerinin toplam finansman tutarı içindeki payı % 60, öz sermaye finansmanının payı % 25 ve ardından risk sermayesinin payı % 10 ile ilk üçte yer alan işletme finansmanının en yaygın kaynakları olduğu gözlenmiştir (IOSCO, 2015). Bu çalışmada Türk KOBİ'lerinin pandemi dönemi ve sonrasında öz sermaye ile finansman kaynaklarını ne ölçüde kullandıkları Borsa İstanbul özelinde 2021 yılı ve 2022 Ağustos dönemine kadar gerçekleşen halka arzlar üzerinden incelenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Halka arzlar ile ilgili olarak uluslararası yayınlarda yapılan çalışmalarda son yıllarda en sık ele alınan konular halka arz edilen şirket hisse değerlerinin düşük fiyatlandırılmasına neden olan etkiler olmuştur. Web of Science ve Scopus endekslerinden yararlanılarak yapılan literatür taramasında halka arzlar ile ilgili olarak yapılmış çalışmalar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Yan ve Huang (2022) çalışmalarında 2009-2018 yılları arasında yüksek hızlı büyüyen yeni şirketlere yönelik olarak kurulan ChiNext piyasasında işlem görmeye başlayan şirketlerin ilk halka arzlarına ilişkin verilere dayanarak, ilk gün uygulanan kotasyon fiyat limitlerinin halka arzın düşük fiyatlandırması üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda fiyat limitlerinin uygulanmasının, yatırımcı duyarlılığını yoğunlaştırarak ve piyasa spekülasyonunu teşvik ederek halka arzların düşük fiyatlandırmasını önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Min (2022) çalışmasında, Kore piyasasında hisse senedi halka arzına katılan bireysel yatırımcıların gerçek yatırım getirisini kısa ve uzun vadeli perspektiften ölçmekte ve bireysel yatırımcıların yatırım sezgilerine etki eden halka arz özelliklerini araştırmaktadır. Araştırma neticesinde bireysel tahsis oranı ne kadar yüksekse, ilk işlem gününde kısa vadeli yatırım getirisinin o kadar düşük olduğu ve bunun da bireysel yatırımcıların kazananın laneti “winner's curse” riskini doğruladığı sonucuna varılmıştır.

Amorim, Camargos ve Ferreira (2021) çalışmalarında makroekonomik faktörlerin Brezilya borsasındaki halka arzlar üzerindeki etkisini 2007-2018 dönemini dikkate alarak analiz etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, Brezilya’da ekonomik faaliyeti temsil eden “Merkez Bankası Ekonomik Faaliyet Endeksi (IBC-BR)” ile ekonomik belirsizliği temsil eden “Brezilya Ekonomik Belirsizlik Endeksinin (IIE-BR)”, hem hasılat hem de halka arz sayısı üzerinde uzun dönemde etkili olduğunu göstermektedir.

Massel, Park, ve Reichelt, (2021) çalışmalarında firmaların ilk halka arzlarında elde ettikleri gelirlere yatırımcıların önem verdiğini görmüşlerdir. Elde edilen sonuçlarda halka arz yöneticilerinin halka arzdan hemen önceki mali yılda gelirleri fırsatçı bir şekilde raporladıkları tespit edilmiştir. Bu araştırma, halka arz yöneticilerinin halka arz öncesi gelirleri fırsatçı bir şekilde raporlama eğiliminde olduğunu ve bu durumun halka arzların ilk gün performansını artırabileceğini ancak uzun vadede halka arz performansını düşürebileceğini göstermektedir.

Tütüncü (2021) çalışmasında halka arzlarda ihraççıların kurumsal yatırımcılara uygun indirimler sunmak için tahsis takdirlerini kullanıp kullanmadıklarını araştırmıştır. Araştırma, 2010 ile Eylül 2021 arasında Borsa İstanbul'da 173 arzı kapsamıştır. Araştırma sonuçlarında tüm brüt gelirlerin yaklaşık %84'ü, tahsis takdir yetkisinin kullanıldığı yatırımcılardan geldiği anlaşılmıştır. Söz konusu tahsislerde halka arz edilen hisse senetleri daha büyük fiyat indirimleriyle satılmakta, ancak ihraççılara daha düşük başlangıç getirileri sağlamaktadır.

Wei ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmalarında Hong Kong borsasında Ocak 2000 ile Aralık 2017 tarihleri arasındaki 986 halka arzın fiyatlandırılma düzeyi ile kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi araştırmak için “quantile regression” yöntemi kullanmışlardır. Araştırma bulgularına göre, söz hakkı ve hesap verebilirlik, düzenleyici kalite, yolsuzluğun kontrolü ve firma büyüklüğü arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Buna karşın, politik istikrar ve hukukun üstünlüğü Hong Kong'daki halka arzların düşük fiyatlandırılmasını etkilemede önemli ölçüde pozitif ilişkili olduğu görülmüştür.

Badru (2021) çalışmasında Malezya'daki halka arz edilen şirketlerin halka arz gelirlerini ne amaçla kullanmayı planladıklarını ve bu gelirlerin en büyük bölümünün hangi amaç için ayrıldığını belirlemektedir. Çalışma 2005 ila 2015 yılları arasındaki dönemde 221 halka arz ihraççısının izahnameleri analiz edilmiştir. Veriler, tanımlayıcı istatistikler, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Bağımsız Örnekler t-Testi ve Wilcoxon Sıralama Toplamı testi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, ihraççıların halka arz gelirlerini iş genişletme, sermaye harcamaları, borç ödeme, araştırma ve geliştirme için kullandıklarını göstermektedir. Ancak, IPO gelirlerinin en yüksek miktarları ve en büyük yüzdelerini sermaye harcamaları izlemekte, ardından borç ödeme ve iş genişletme gelmektedir.

Gao Long, ve Zhao (2021) halka açılma sonrası firma performansını inceledikleri çalışmalarında ilk halka arzların bu performansa katkıda bulunup bulunmadıklarını araştırmışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgular halka arz edilen firmaların halka açıldıktan sonraki ilk 3 yıl boyunca büyümelerini koruduklarını, ancak büyümenin karla ilgili göstergeler açısından üçüncü yıldan sonra devam etmediğini ve bu durumun önceki araştırmalardan farklı olduğunu göstermektedir.

De Jong, ve Legierse, (2021) çalışmalarında Hollanda'da 1876-2015 yılları arasında ilk halka arzların sayısındaki dalgalanmaları açıklamayı hedeflemişlerdir. Ekonometrik bir modellemeyle halka arz sayılarının ekonomik büyüme ve borsanın büyüklüğü ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Honjo (2020) çalışmasında Japonya'da 10.000'den fazla yeni kurulan firmadan oluşan bir örneklem kullanılarak ilk halka arz zamanlamasını etkileyen faktörler incelenmiştir. Sonuçlar kuruluş aşamasında özkaynak finansmanına dayanan start-up firmalarının diğerlerine kıyasla daha erken halka açılma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada, yüksek piyasa değerine sahip firmaların bulunduğu sektörlerdeki yeni kurulan firmaların diğer sektörlerle göre daha erken halka açılma olasılığının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Singh ve Jain (2020) Hindistan'daki çeşitli sektörler bazında gerçekleştirilen ilk halka arzların performansının araştırıldığı çalışmalarında, 2006-2016 döneminde sermaye piyasasına gelen 40 halka arzı incelemiştir. Elde edilen sonuçlarda ihraççı firmanın yaşı ve halka arzın ilk gününde işlem görme hacmi gibi değişkenlerin başlangıç getirileri ile pozitif bir ilişkisi olduğu, halka arzın satış büyüklüğünün ise başlangıç getirisi ile negatif bir ilişkisi olduğu görülmüştür.

Chhabra ve Kiran (2020) çalışmalarında 2005-2012 döneminde gerçekleştirilen ilk halka arzların kısa ve uzun dönem performanslarına odaklanmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, yeni ihraçların düşük fiyatlandırıldığını ve böylece kazananların laneti hipotezinin “winners' curse” kanıtlandığını ortaya koymaktadır.

Rudy ve Cavich (2020) çalışmalarında firmanın halka arzından önce gerçekleştirilen kurumsal siyasi faaliyetin, yatırımcılara bir sinyal olarak işlev gördüğünü ve piyasanın firmanın öz sermayesinin değerine koyduğu belirsizliği azalttığını savunmaktadır. Firma halka arzından önce kurumsal siyasi faaliyete ne kadar yatırım yaparsa, halka arz performansı o kadar iyi olmaktadır. Bu bulgu, Kurumsal siyasi faaliyetin bir piyasa dışı sinyal olarak hareket ettiğini ve yatırımcılar ile hedef firma arasında bilgi asimetrisini azaltarak yatırımcı davranışını etkilediğini göstermektedir.

Baxamusa ve Jalal (2018) çalışmalarında ilk halka arzların neden dalgalar halinde gerçekleştiğine dair cevap aramaktadırlar. Sonuçlar endüstriler arasındaki müşteri-tedarikçi ilişkilerinin halka açılma dalgalarının yayılmasına yardımcı olduğunu göstermektedir.

Jenkinson, Jones ve Suntheim (2018) Çalışmalarında, 2010-2015 yılları arasında halka arz edilen şirketlerin yatırımcılara tahsis edilen hisseleri belirleyen faktörleri analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, yatırımcıların halka arz edilen şirketlere tahsis edilen hisselerin, bilgi üretimi ve komisyon geliri ile doğru orantılı olduğunu bulmuşlardır. Bu durum, yatırımcılara halka arz edilen şirketler hakkında daha fazla bilgi sağlayan ve daha fazla komisyon geliri elde eden yatırım bankalarının, yatırımcılara daha fazla hisse tahsis etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Su (2018) çalışmasında Çin hisse senedi piyasasında talep toplama ve ikincil piyasa oransal arzının (SMP) etkinliği üzerine bir karşılaştırma analizi yürütmüştür. Elde edilen bulgularda SMP arzı daha az düşük fiyatlandırmaya ve halka arzların kısa dönem getirilerinin daha düşük seviyede sapsalara yol açmaktadır. Ayrıca, SMP arzı, düşük piyasa getirisi ve/veya yüksek piyasa oynaklığı şeklindeki olumsuz piyasa koşullarına karşı daha dayanıklı nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.

Rasheed ve diğerleri (2018) çalışmalarında 2000-2016 yılları arasında Pakistan Borsası'nda (PSX) listelenen 88 halka arzın verilerini kullanarak her bir değerlendirme modelinin değer-ilişki düzeyini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, halka arza aracılık yapan yatırım bankalarının temettü ödeme geçmişi olan firmaları değerlemek için temettü iskonto modelini kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Kotlar ve diğerleri (2018) Çalışmalarında halka arz fiyatlandırmasını iki aşamalı bir oyun olarak düşünerek, halka açılma ve borsada işlem görme kararının gerektirdiği ilk sosyo-duygusal servet kayıplarının yaşanmasının ardından aile şirketi sahipleri tarafından bu kayıpların telafi edilmesi veya "başa baş" duruma getirilmesi amacıyla halka arz hisselerini düşük fiyatlandırma eğilimini artırdığını teorize etmişlerdir. Avrupa'daki 1.807 halka arz üzerinde yapılan analizden elde edilen bulgularda, yazarların araştırmadaki teorik beklentileri desteklemektedir.

SERMAYE PİYASALARI VE HALKA ARZ YOLUYLA İŞLETME FİNANSMANI

İşletme finansmanında halka arzlar, şirketlerin sermaye sağlama ve büyüme fırsatlarına ulaşma stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Halka arzlar, şirketlerin hisse senetlerini halka sunarak geniş bir yatırımcı tabanından sermaye çekmelerini sağlayan bir işlem türüdür. Bu işlemin yeri ve önemi işletme finansmanı açısından oldukça büyüktür.

Halka arzın işletmeler için önemli bir yeri vardır çünkü bu süreç, büyük miktarda sermaye çekme ve büyüme fırsatlarına ulaşma imkânı sunar. İşletmeler, halka arz yoluyla hisse senetlerini yatırımcılara sunarak sermaye artırabilir ve mevcut projelerini finanse etmek, yeni pazarlara girmek veya yeni ürünler geliştirmek gibi stratejik hedeflerine ulaşabilirler. Bu nedenle, halka arz işletmelerin büyüme potansiyelini artırabilir.

Ayrıca, halka arzlar şeffaflık ve hesap verilebilirlik gereksinimlerini artırır. Halka açık şirketler, düzenleyiciler ve yatırımcılar önünde daha fazla hesap verebilirler. Bu, finansal raporlama ve şirket yönetimi açısından daha yüksek standartların benimsenmesine yol açar, bu da yatırımcı güvenini artırır. Akademik çalışmalar, halka açık şirketlerin daha iyi performans gösterme eğiliminde olduğunu göstermektedir, çünkü bu şirketlerin yönetimleri, pay sahiplerine karşı daha fazla sorumluluk taşırlar (Ritter ve Welch 2002).

Halka arza geçiş yapan işletmeler, M&A faaliyetlerinde artış gösterme eğilimindedir. Bu artış, işletmelerin daha fazla sermayeye erişebilmesi sayesinde gerçekleşir. Halka açık olmak, işletmelere büyümelerini desteklemek ve rekabet avantajı elde etmek için gerekli kaynağı sağlar. İşletmeler, rakiplerini satın alarak veya yeni pazarlara giriş yaparak büyüme stratejilerini daha etkili bir şekilde uygulayabilirler.

Ayrıca, halka açık işletmelerin işletme değerleri de artar. Daha geniş bir yatırımcı tabanı, hisse senedi fiyatlarını artırabilir ve bu da hissedar değerini yükseltebilir. Bu durum, halka arzın işletmelerin finansal sağlığına ve büyüme potansiyeline olumlu katkı sağlayabileceğini göstermektedir (Zhang ve Zheng 2021).

İşletme finansmanında halka arzın işletmeler için ciddi avantajlar sunabileceğini vurgulamaktadır. Halka arz, işletmelerin büyümesini finanse etmelerine yardımcı olurken, daha geniş bir yatırımcı tabanı ile iş değerlerini artırma potansiyeli sunar. Bu nedenle, işletmelerin büyüme ve rekabetçilik stratejilerini değerlendirirken halka arzı bir seçenek olarak göz önünde bulundurmaları önemlidir. Bu yol, işletmelerin daha fazla sermaye elde etme ve işlerini daha da büyütme şansını yakalayabilecekleri bir fırsat sunabilir.

İşletmeler finansman için genelde sermaye piyasalarından ziyade büyük ölçüde banka kredilerini tercih etmektedirler. Ancak, 2008 yılındaki global finansal krizden bu yana, bankaların kaldıraçlarını azalttığı, kredileri azalttığı ve kredi kriterlerini sıkılaştırdığı bir dönemin yanı sıra Basel III ile bağlantılı olarak daha sıkı sermaye gerekliliklerinin getirilmesinin ardından banka kredilerine erişim daha zor hale gelmiştir. Bu bağlamda ve piyasa temelli finansmana doğru bir kayma olduğu bir ortamda, sermaye piyasalarının işletmeler için bir finansman kaynağı olarak daha güçlü bir rol oynamasına daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer finansman seçeneklerine kıyasla işletmelerin öz kaynaklarının güçlendirilmesinin verimliliği hakkındaki önemli noktalar aşağıda belirtilmiştir (IOSCO, 2015).

- Sermaye piyasaları aracılığıyla öz sermaye artırımı, öncelikle organize, şeffaf, düzenli işleyen ve güvenilir bir piyasa aracılığıyla sermayeye erişim sağlar.
- Borçlanmanın aksine, öz sermaye finansmanı, bir şirketin nakit akışları üzerinde baskı oluşturabilecek anapara ve faiz ödeme yükümlülükleri gerektirmez.
- Öz sermaye finansmanı ve borsaya kote olma konusunda, firmalar piyasa disiplininin yönetim kalitesi üzerindeki olumlu etkilerinden ve potansiyel yatırımcılar, tedarikçiler ve müşteriler için daha fazla görünürlükten faydalanabilirler.
- İşletmelerin özellikle yaşam döngülerinin ilk aşamalarında, risk sermayesi ve borç finansmanına erişimleri genellikle sınırlıdır. Yeni büyüme alanlarını teşvik etmek ve inovasyon odaklı bir ekonomiye doğru ilerlemek için, yeni kurulan ve yenilikçi firmaları destekleyecek yeni finansman yollarının güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bankalar tipik olarak bu tür finansmanı üstlenecek şekilde yapılandırılmamıştır ve bu nedenle öz sermayeye erişim bu firmaların büyümesini finanse etmek için kilit öneme sahiptir.
- Bir işletme için uygun finansman seçenekleri, gelişim aşaması, iş planı, faaliyet gösterilen sektör, yönetim deneyimi ve pazarlama deneyimi dahil olmak üzere birçok faktöre bağlı olacaktır. Ülkelerin hepsinde işletmelerin çoğunluğu halka açık değildir, bu nedenle sermaye piyasası finansmanının çoğu için cazip ve/veya uygulanabilir bir seçenek olarak görülmediği anlaşılmaktadır.
- Verimlilik açısından, öz sermayenin artırılması diğer finansman seçeneklerine kıyasla daha uzun bir süreç içerebilir. Başlangıçta daha fazla maliyet gerektirebilir ve devam eden düzenleyici ve idari uyum gereklilikleri içerebilir.
- İşletmeler özel koşullarına, sahiplerine ve yönetimlerine özgü nedenlerle öz sermaye finansmanı yoluyla fon sağlamayı tercih etmektedir. Borçlanma oranları öz sermaye maliyetinden daha yüksek olsa da borsalarda işlem görme ve ilgili mevzuata uyum zorunluluğunun maliyeti, bu düşük maliyetin faydasından daha ağır basabilir.

Bu nedenle, aşağıdaki hususların halka açık bir şirket olmanın diğer faydaları ile birlikte değerlendirilmesi gerekecektir:

- Hem borsalarda işlem görmeye başlama sırasında hem de daha sonraki aşamalarda fon sağlama fırsatları ile büyüme için sermayeye daha iyi erişim.
- Piyasada daha yüksek profil ve görünürlük, bunun sonucunda artan iş, şirketin müşterileri ve tedarikçileri arasında daha fazla güvence ve gelişmiş bir kurumsal imaj.
- Kurumsal fonların ve yatırımcıların takdirini kazanmak için kurumsal şeffaflığın artırılması.
- Yönetim verimliliğini ve bilgi akışını iyileştirmeye yardımcı olmak için kotasyon gerekliliklerinin bir sonucu olarak iyileştirilmiş kurumsal yönetim.
- Hisse senedi opsiyonları aracılığıyla çalışan motivasyonunun ve bağlılığının artırılması.
- Yatırımcılar genellikle işletme büyüdükçe ilave yatırım finansmanı sağlamaya hazır olduklarından, yeni menkul kıymetler ihraç ederek kotasyondan sonra sermaye piyasalarından fon toplama imkânı.

İşletmelerin Halka Açılmaları Önündeki Engeller / Zorluklar

Uluslararası çapta çeşitli ülkelerde yapılan bir araştırmada KOBİ niteliğindeki işletmelerin sermaye piyasaları yoluyla finansmana erişimini engelleyen en yaygın engeller aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

Tablo 1. İşletmelerin sermaye piyasalarına erişiminde karşılaştıkları engeller

	Engeller	Yüzde (%)
1	Ailelerin sahip olduğu yapılar ve şirketin kontrolünü kaybetme korkusu	20
2	Halka arz sırasında ve sonrasında mevzuat gerekliliklerinin yerine getirilmesi ve maliyetler	20
3	Sermaye piyasalarına aşinalık eksikliği	15
4	Nitelikli personel eksikliği	10
5	İhraç fiyatı, yani piyasanın hisse senedi fiyatı üzerinden uyguladığı iskonto oranı	10
6	Şirketin çok küçük olduğu ve borsaların büyük ihraççılar için olduğu yanılgısı	10
7	İkincil piyasada likidite eksikliği	10
8	Yatırımcı eksikliği ve halka arzın ilk maliyetleri ödendikten sonra arzın başarısını çevreleyen mevcut belirsizlikler	5

Kaynak: (IOSCO, 2015)

Yönetim kontrolünün kaybı işletmeleri halka açılma ve sermaye piyasalarına erişimden caydırıcı ana faktörlerden biridir, zira halka açılma sonrasında ihraççılar halka açık bir şirket olarak iş yaklaşımlarını değiştirmek zorunda kalabilirler. Örneğin, özel bir şirket karlılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan vergileri en aza indirmek için şirket giderlerini en üst düzeye çıkarabilirken, halka açık

bir şirket artan karlılık gösterme baskısı altında olabilecektir. Ayrıca işletmelerin çoğu aile şirkettir ve ticari bilgilerini rakipleriyle paylaşma konusunda isteksizdirler.

Bir diğer konu da halka arz ve borsalara kotasyon sürecinin başlangıç ve devam eden maliyetleridir. İşletmeler ayrıca sermaye piyasaları yoluyla fon toplamının maliyetli olduğu ve halka açılma prosedürünün omuzlarına büyük bir bürokratik yük bindireceği görüşündedirler. Sermaye piyasalarına başarılı bir şekilde erişebilmek için ikna edici bir yatırım hikayesi, bir iş modeli, sağlam bir finansal geçmiş, uygun bir yönetim kurulu ve yönetim ekibi, iyi finansal beklentiler ve sağlam kontrol sistemlerine sahip olma ihtiyacı gibi temel koşullar vardır. Bu koşulları yerine getirmek için halka arz maliyetine yansımaya bilecek önemli zaman ve kaynaklar gereklidir. İşletmeler düzenli olarak ayrıntılı bilgi açıklamak zorunda kalacak, böylece iç sistemlerini sürekli kontrol ihtiyacı içinde olabileceklerdir.

KOBİ'lere yönelik sınırlı ilgi ve araştırma, bu nitelikteki işletme hisselerinin yatırım için cazibesini azaltmaktadır. Ana pazarlara kote olan küçük ölçekli şirketler analistlerin fazla ilgisini çekmese de piyasa aracılığı tarafından sağlanan araştırma faaliyetleri ve kotasyon hizmetleri KOBİ niteliğindeki işletmelerin sermaye piyasalarına erişimi açısından kilit bir rol oynayabilir. Yapılan bir araştırmada halka arza aracılık yapan aracı kuruluşların KOBİ niteliğindeki işletmelerle çalışmaktan en çok caydırıcı faktörler aşağıdaki gibi belirtilmiştir (IOSCO, 2015).

Tablo 2. Aracı kuruluşların KOBİ halka arzlarında cesaretini kıran faktörler

	Engeller	Yüzde olarak (%)
1	Özkaynak yoluyla sermaye artırmakla ilgilenen fazla KOBİ niteliğinde işletme bulunmamaktadır	30
2	Küçük ve orta ölçekli arzlarla ilgilenen yeterince yatırımcı yoktur (örneğin likidite, portföy kompozisyonu vb. ile ilgili sorunlar nedeniyle)	25
3	Dağıtım kanalları KOBİ'lere yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için uygun değildir.	15
4	Yükümlülük riskleri	15
5	İtibar riskleri	10
6	Diğer	5

Tablodaki en önemli faktör, KOBİ'lerin sermaye piyasaları yoluyla sermaye artırımına ilgi göstermemesidir. Şirketler, faydaları maliyetinden yüksek olduğu ve işletme hisse senetlerine ilgi duyan yeterli sayıda yatırımcı olduğu sürece sermaye piyasalarına erişim maliyetlerine katlanacaktır. Potansiyel yatırımcıları ek sermaye sağlamaya ikna etmek bir başka zorluktur, çünkü aracı kurumların müşteri tabanı küçük ve orta ölçekli işletmelere genelde yatırım yapmakla ilgilenmeme eğilimindedir.

Sonuç olarak, aracı kurumlar, ilgili sorumluluk ve itibar riskini göz önünde bulundurarak, küçük ölçekli bir ihraççıyı finanse etmeyi çabaya değer bulmayabilirler.

Global Halka Arzlardaki Trend

Global halka arzlardaki trendler, işletmelerin halka açılma eğilimlerini ve bu alandaki değişiklikleri inceleyen önemli bir konu haline gelmiştir. Bu konuyla ilgili güncel verilere dayalı olarak bazı trendleri ve anahtar noktaları aşağıda bulabilirsiniz:

- Teknoloji sektörü: Teknoloji son yıllarda global halka arz trendlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Özellikle ABD'deki teknoloji devlerinin yanı sıra dünya genelindeki çeşitli teknoloji şirketleri, halka açılarak büyük sermaye çekmektedirler. SPAC'lar (Özel Amaçlı Edinme Şirketleri), işletmelerin geleneksel IPO'lar yerine daha hızlı ve düşük maliyetli bir şekilde halka açılmalarına olanak tanır. Bu nedenle SPAC'ların yükselişi, halka arz trendlerini etkileyen önemli bir faktör konumundadır (Deloitte, 2021).
- Yeşil ve Sürdürülebilir Yatırımlar: Sürdürülebilirlik ve yeşil enerji alanındaki şirketler, yatırımcıların ilgisini çekiyor. Bu tür şirketler, halka açılarak hem sermaye çekiyorlar hem de sürdürülebilirlik odaklı yatırımcılara hitap ediyorlar (Turguttopbaş, 2020).
- Globalleşme: Birçok şirket, global pazarlara erişim ve büyüme fırsatları arayışında halka açılıyor. Bu, farklı ülkelerdeki şirketlerin küresel yatırımcılara ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.
- Finansal Teknoloji (FinTech) Sektörü: Finansal teknoloji şirketleri, finans sektöründeki yenilikleri temsil ediyor. Bu şirketler, finansal hizmetlerdeki geleneksel oyunculara karşı rekabet avantajı elde etmek için halka açılmayı tercih etmektedirler.
- COVID-19 Etkisi: COVID-19 pandemisi, birçok işletmenin halka açılma planlarını ertelemesine neden oldu. Ancak pandeminin etkisi azaldıkça, şirketler tekrar halka açılma planları yapmaktadır.

Global halka arzlardaki bu trendler, işletmelerin finansman stratejilerini ve halka açılma kararlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Bu trendler, yatırımcıların ve işletmelerin finansal piyasalardaki değişen dinamiklere daha iyi adapte olmalarına yardımcı olur.

2022 yılının ikinci yarısı itibariyle global halka arzlar Çin ve Orta Doğu ülkelerindeki halka açılmalarındaki artışa karşın son beş yılın en düşük düzeylerinde gerçekleşmiştir. Global halka arz işlemlerin 2022 yılında dünya çapında artan enflasyon oranları, ekonomik büyümelerde yavaşlama, Ukrayna'da devam eden savaş nedeniyle hisse senedi piyasalarında satış dalgasına yol açmıştır. Piyasa koşullarındaki bozulma nedeniyle 2021 yılına göre 2022 yılında global halka arz işlemleri giderek daha kırılgan hale gelmiştir ve aydan aya halka arz işlem tutarları önemli ölçüde azalmıştır. 2022 yılının ikinci çeyrek sonu itibariyle global halka piyasası işlemlerinin tutarı toplamı 36.6 Milyar dolar seviyesindedir ve bu tutar 2021 yılının aynı dönemine göre % 70 azalmayı ifade etmektedir.

Söz konusu tutar Covid-19 salgınının başladığı 2020 yılının ikinci çeyrek rakamı olan 43.6 Milyar doların da altındadır ve 2016 yılından bu yana en düşük ikinci çeyrek global toplam halka arz tutarıdır (PWC, 2022). 2022 ikinci çeyrek bazında pek çok global halka arz işlemi iptal edilmiş ya da tedirginliklerinin devam ettiğini göstermiştir. ABD halka arz piyasalarında 2022 yılının ilk çeyreği son beş yılın en düşük ilk halka arz işlemleri ile geçmiş ve ikinci çeyrek sonu itibariyle bir önceki yıla yaklaşmıştır ve toplamda sadece sekiz global halka arz işlemi gerçekleşmiştir. Avrupa ilk halka arz piyasaları ise 2022 yılının ikinci çeyreğini 2.1 Milyar dolar ile kapatmıştır. Bu dönem itibariyle global halka arzlar açısından en hareketli bölge Çin ve Orta Doğu bölgesi olmuştur. Her iki bölge birlikte ikinci çeyrek itibariyle toplam global halka arzların % 64'ünü oluşturmuştur (PWC, 2022). 2022 yılının sorunlu geçen birinci çeyreğin ardından ikinci çeyrek sonunda da, faiz oranlarının ve belirsizliğin arttığı, enflasyonun yükselişe geçtiği, büyümelerin yavaşladığı, Ukrayna'daki savaşın büyüdüğü ve Çin'de salgın nedeniyle bölgesel yeniden kapanmaların görüldüğü bir ortamla karşılaşmıştır. Hisse senedi piyasalarının önemli bir bölümü geçen yılki kazançlarını kaybetmeye başlamıştır. Örneğin S&P 500 endeksi birinci çeyrek sonunda geçen yılın aynı dönemine göre %21 değer kaybetmiş, MSCI World endeksi %21 oranında düşmüştür.

EMEA (Europe, Middle East and Africa) bölgesinde 2022 yılının birinci çeyreğinde halka arz gelirlerinde % 59 oranında düşme görülmeyle birlikte ikinci çeyrekte önceki yılın ikinci çeyreğine göre karşılaştırılabilir seviyededir. Özellikle Birleşik Arap Emirliklerindeki halka arzlar başı çekmektedir. Birleşik Arap Emirliklerindeki halka arz tutarı EMEA bölgesindeki toplam halka arz gelirlerinin % 72'sini oluşturmuştur. İtalya haricinde AB üyesi ülkelerde ve İngiltere'de sınırlı halka arz işlemleri gerçekleşmiştir. İtalya'da ise global bir kimya şirketi 500 milyon dolarlık bir halka arz gerçekleştirmiştir. Asya Pasifik bölgesinde ise halka arzlardan elde edilen toplam tutarlar ise ikinci çeyrekte bu yılın birinci çeyreğine göre % 27 oranında azalmıştır. Asya ve Pasifik bölgesindeki halka arz gelirlerinin % 90'ı Çin ve Hindistan'da gerçekleşen halka arz işlemlerinden kaynaklanmıştır. Hong Kong'da gerçekleşen halka arzlar oldukça azalmıştır ve ikinci çeyrek sonu itibariyle 9 halka arz işleminde 600 milyon dolara ulaşmıştır. Oysaki 2021 yılının ikinci çeyreğinde 14 halka arz işleminden 4.2 milyar dolar halka arz gelir elde edilmiştir (PWC, 2022).

Amerika bölgesinde ise halka arzlar oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 42 halka arz işleminden elde edilen halka arz tutarı 4.7 milyar dolar olmuştur. Halka arz sayısı ve tutarının yarısı (17 işlem ve 2.2 milyar dolar) ise SPAC (Special Purpose Acquisition Company-Özel Amaçlı Şirket Satın Alma Şirketleri) halka arzlarından oluşmuştur. ABD SPAC halka arzları geçen yıla göre azalmaya devam etmiştir. 2020 yılından 2022 yılına kadarki SPAC halka arzlarından elde edilen tutar açısından en düşük dönem olmuştur. ABD'nde SPAC piyasası 2022 yılında inişe geçmiş, yatırımcıların bu tür halka arz işlemlerine ilgileri azalmış, bu şirketlerin kurulma amaçlarına uygun şirket satın alma son tarihlerine kadar şirket satın almaları gerçekleşemediğinden halka arzlardan elde edilen tutarlarının yatırımcılara geri iadesi rekor seviyelere yükselmiştir.

Hisse senedi piyasaları açısından 2022 yılında enflasyon en büyük risk haline gelmiş durumdadır. Enflasyon riskinin yanı sıra yavaşlayan global büyüme, stagflasyon riski yatırımcıların risk iştahını olumsuz etkilemiş ve enflasyon artışına karşı kendilerini koruyucu sektörlerdeki şirketlerin hisse senetlerine yönelmişlerdir.

Bu dönemin önem taşıyan bir diğer gelişmesi ise FED'in faiz artırmaya başlaması ve sonucunda giderek artan resesyon endişesidir. Bu nedenle 2022 yılının halka arz işlemleri ve toplam tutarları açısından piyasalardaki volatilité azalınca ve ihraççılar ile yatırımcılar arasındaki şirketlerin değerlendirme farklılığı ortadan kalkınca kadar düşük kalmaya devam etmesi beklenmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma deseni: Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin bir deseni olan deskriptif analiz (etnografi) yöntemi kullanılmıştır. Deskriptif analiz, etnografi yöntemiyle yakından ilişkilendirilen bir araştırma yöntemidir. Etnografi, bir araştırmacının belirli bir topluluğun, kültürün, grup veya yerin yaşam tarzını, davranışlarını ve değerlerini anlamak için derinlemesine gözlem yapmasını içeren bir sosyal bilimler araştırma yaklaşımıdır. Bu çalışmada işletmelerin, sermaye piyasaları ve halka arzlara karşı davranış, tutum ve değerlendirmelerinin gözlemleri, deskriptif (betimleyici) veriler ile ortaya konulmuştur.

Deskriptif (tanımlayıcı) araştırma yoluyla söz konusu araştırmanın çalışma grubuna dahil olan 2021 ve 2022 yıllarında halka arz edilmiş Türk şirketleri ile ilgili halka arz verileri kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kapsamında Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP, 2022) internet sitesi üzerinden ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından onaylanarak Borsa İstanbul'da (BİST) halka arz edilmiş firmaların izahnameleri kullanılmıştır.

Çalışma grubu olarak Borsa İstanbul'da halka arz edilme ölçütü dikkate alınarak 2021'de gerçekleşmiş toplam 52 adet ve 2022'nin Ağustos ayı dönemine kadar gerçekleşmiş toplam 30 adet halka arz edilmiş firma kullanılmıştır. Ölçüt yoluyla oluşturulan çalışma grubundan elde edilen bulgular;

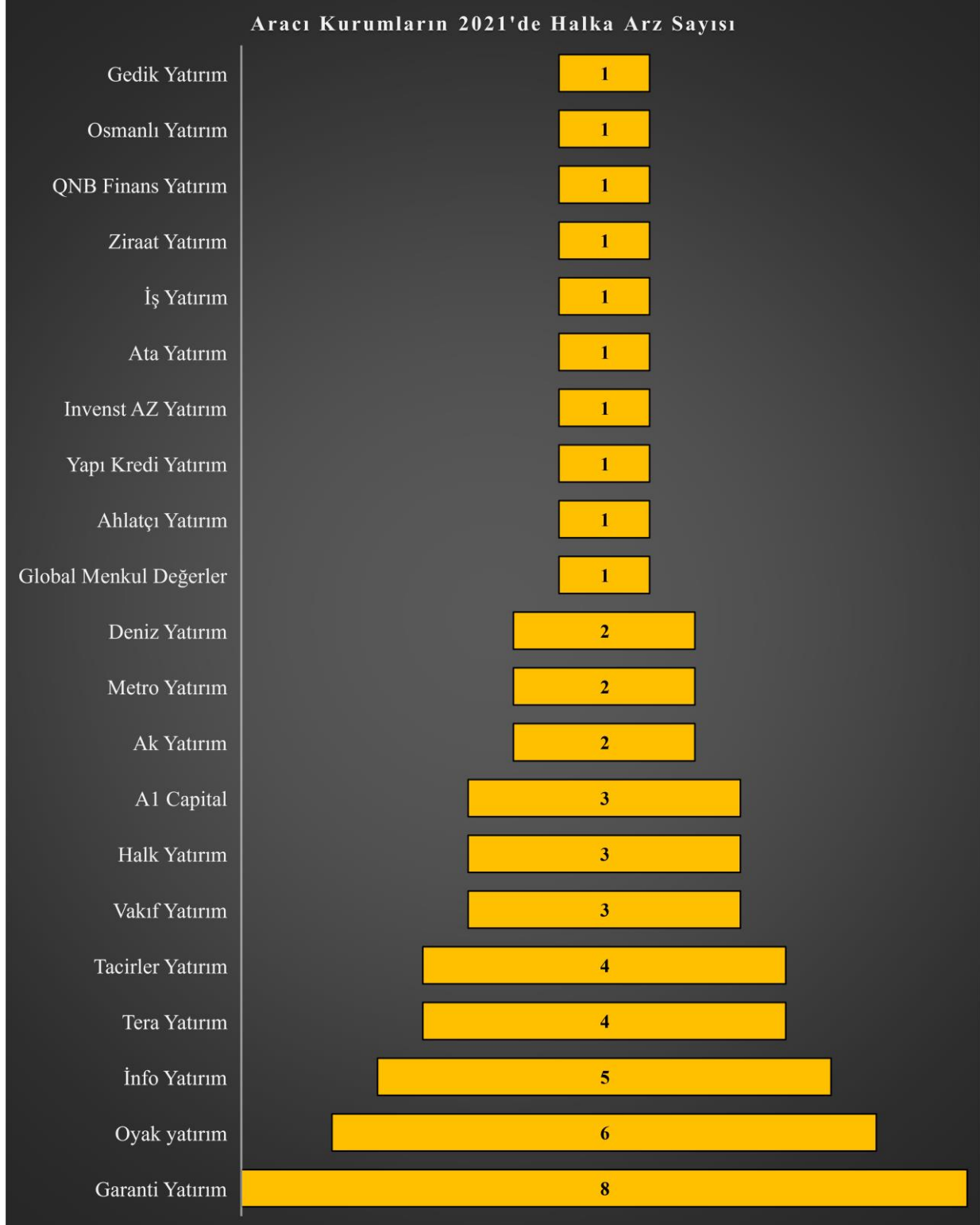
- Halka Arza aracılık eden kurumlar
- Borsa'da işlem gördüğü Pazar
- Halka arzdan toplanan tutar
- Şirketlerin halka açıklık oranı
- Halka arza talepte bulunan yatırımcı sayısı
- Şirketlerin sermaye arttırmaları ve ortak satışlar tutarları
- Şirketlerin halka arz öncesi ve sonrası ödenmiş sermayesi
- Halka arzın toplam maliyeti
- Halka arz aracılık komisyon tutarı

- Şirketlerin halka arzdan önceki yıl toplam ciroları ve net karları

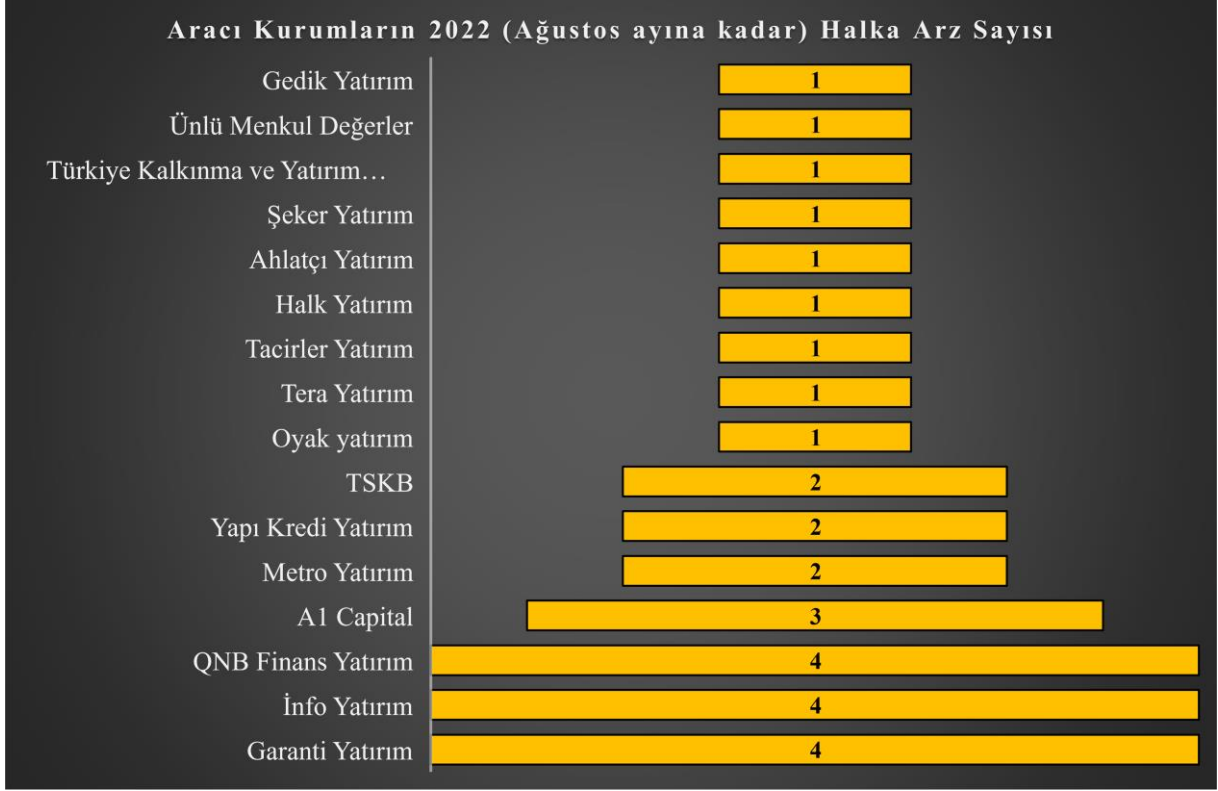
Olarak belirlenmiş ve elde edilen bulgular üzerinde tartışılmıştır.

DESKRİPTİF ANALİZLER VE ELDE EDİLEN BULGULAR

Halka Arza Aracılık Eden Kurumlar

Şekil 1. Aracı Kurumların 2021 yılında yaptıkları halka arz sayısı

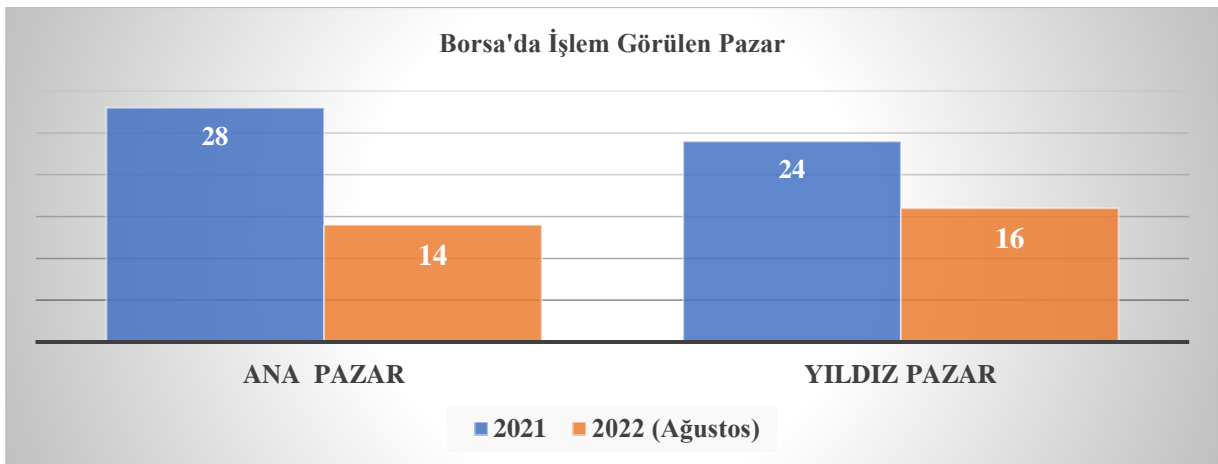

Şekil 2. Aracı Kurumların 2022 (Ağustos ayına kadar) Halka Arz Sayısı

Şekil 1’de 2021 yılı içerisinde şirketlerin Borsa İstanbul’da toplam 52 halka arzına aracılık eden kurumlar görülmektedir. Bu kapsamda toplam 52 halka arz içinde en çok halka arzı 8 adet ile Garanti Yatırım gerçekleştirirken onu 6 halka arz ile Oyak Yatırım ve 5 halka arz ile İnfo Yatırım takip etmiştir.

Şekil 2’de ise 2022 yılının Ağustos ayına kadarki dönemde 30 halka arz gerçekleşmiş ve işlemlerden en çok halka arz gerçekleştiren aracı kurumlar 4 adet halka arz ile Garanti Yatırım, 4 adet halka arz ile İnfo Yatırım ve yine 4 adet halka arz ile QNB Finans Yatırım olmuştur.

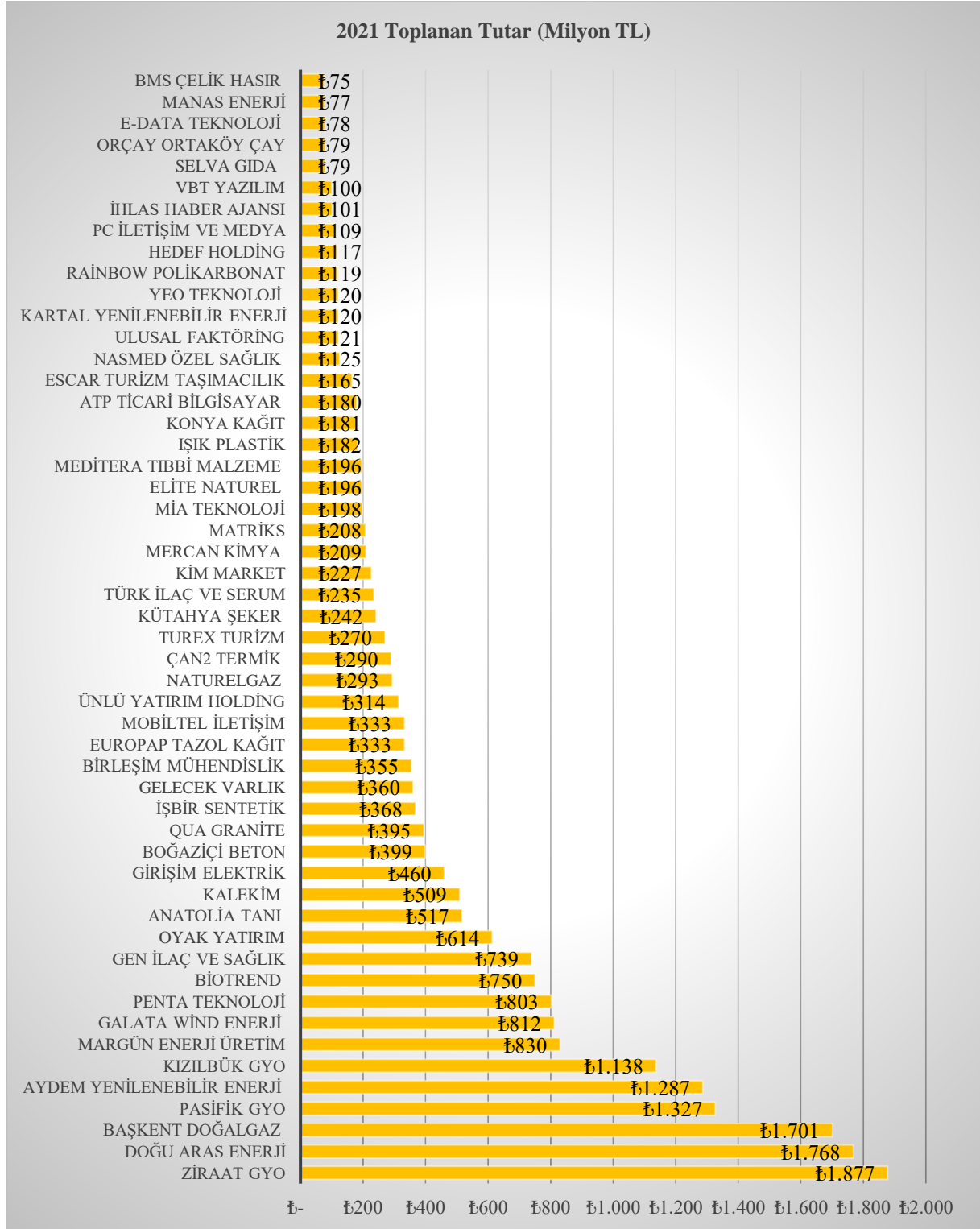
Borsa’da İşlem Görülen Pazar Payları

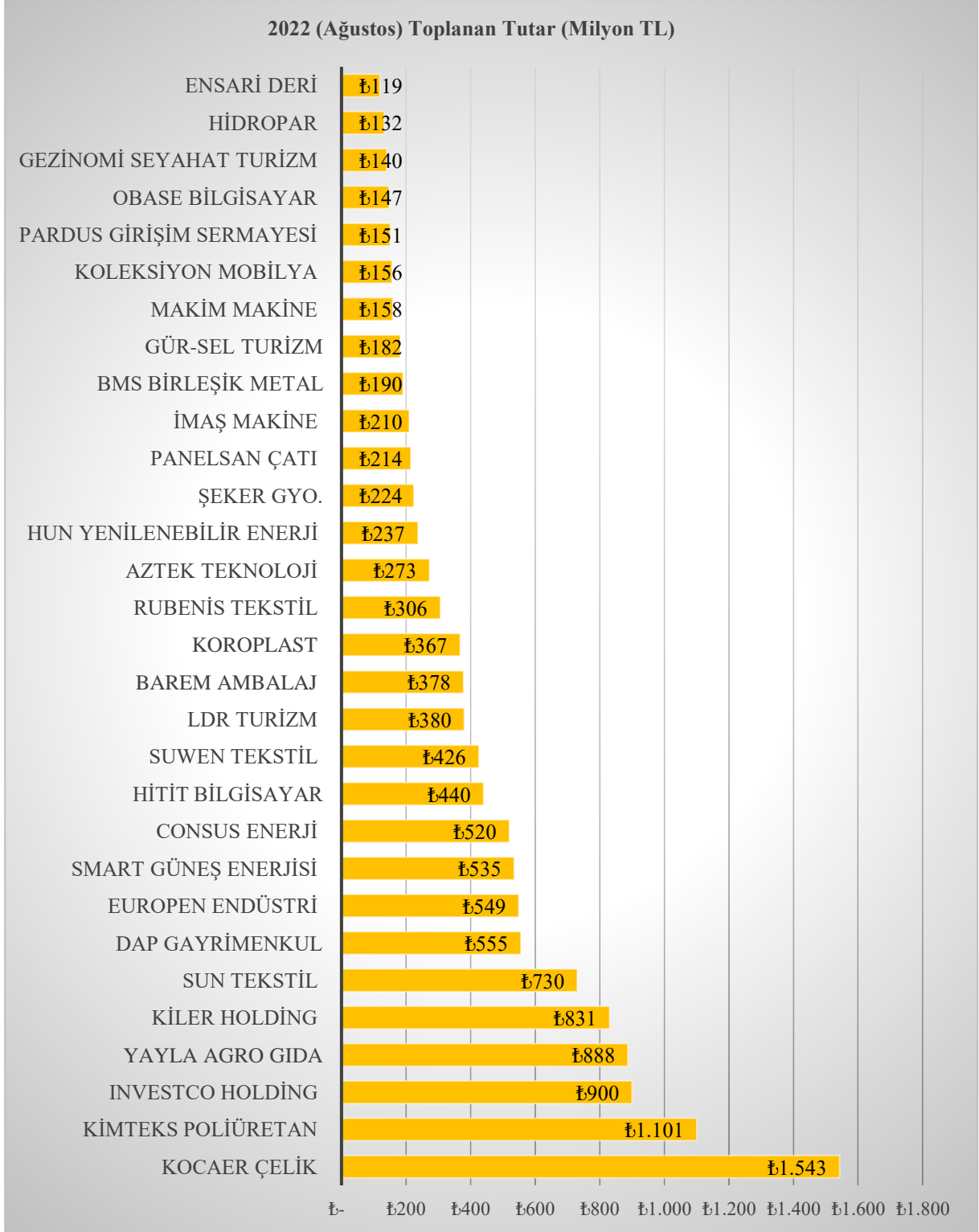
Şekil 3. Borsa’da işlem görülen pazar

2021 yılında toplanan 52 halka arzdan 28 adedi ana pazarda, 24 adedi de yıldız pazarda işlem görmektedir. 2022 Ağustos ayına kadar gerçekleşen 30 adet halka arzdan 14 tanesi ana pazarda, 16 tanesi de yıldız pazarda işlem görmektedir.

Halka Arz Büyüklüğü (Toplanan Tutar)

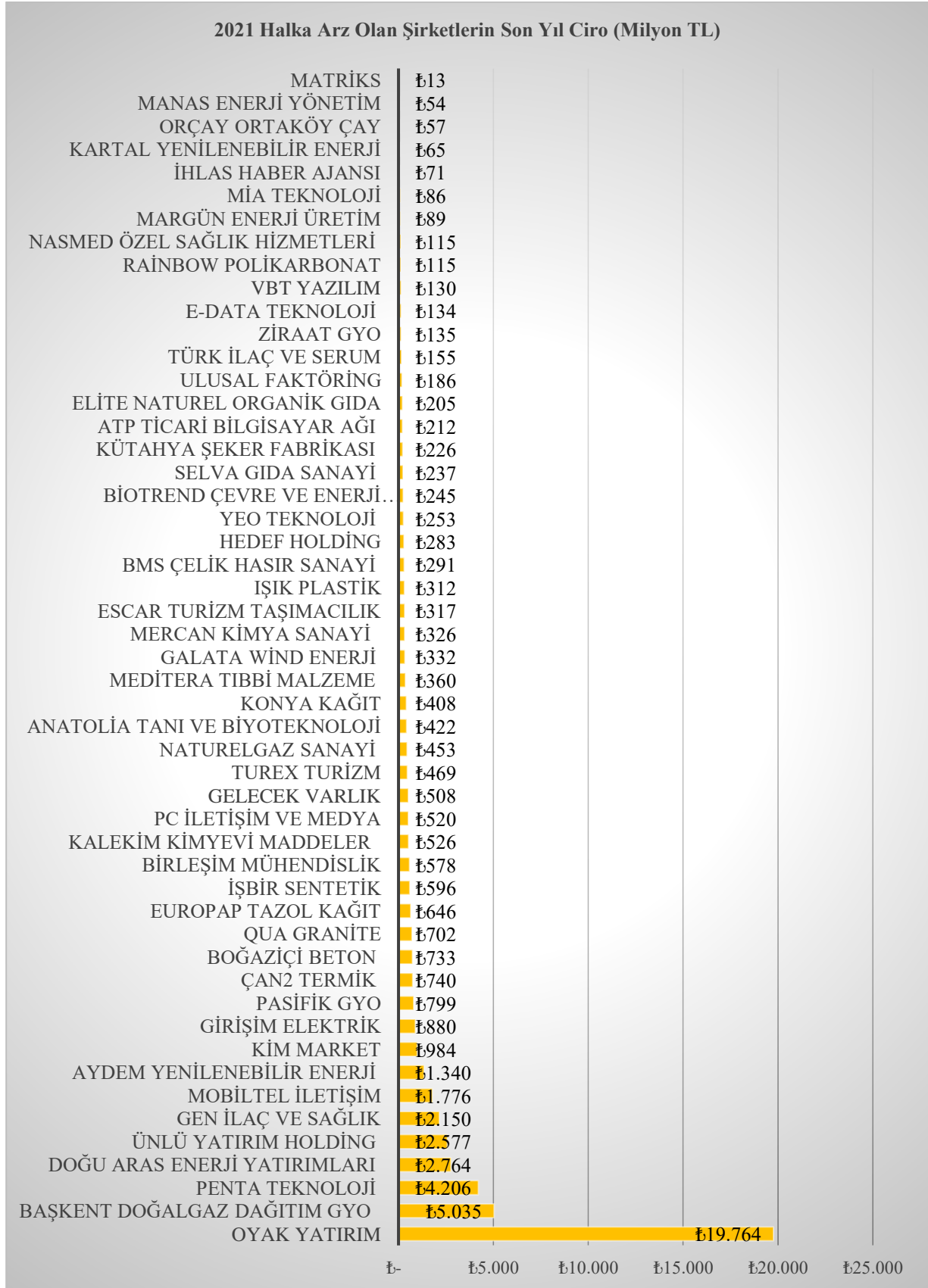
Şekil 4. 2021 Halka Arz Büyüklüğü (Milyon TL)

Şekil 5. 2022 (Ağustos) Halka Arz Büyüklüğü (Milyon TL)

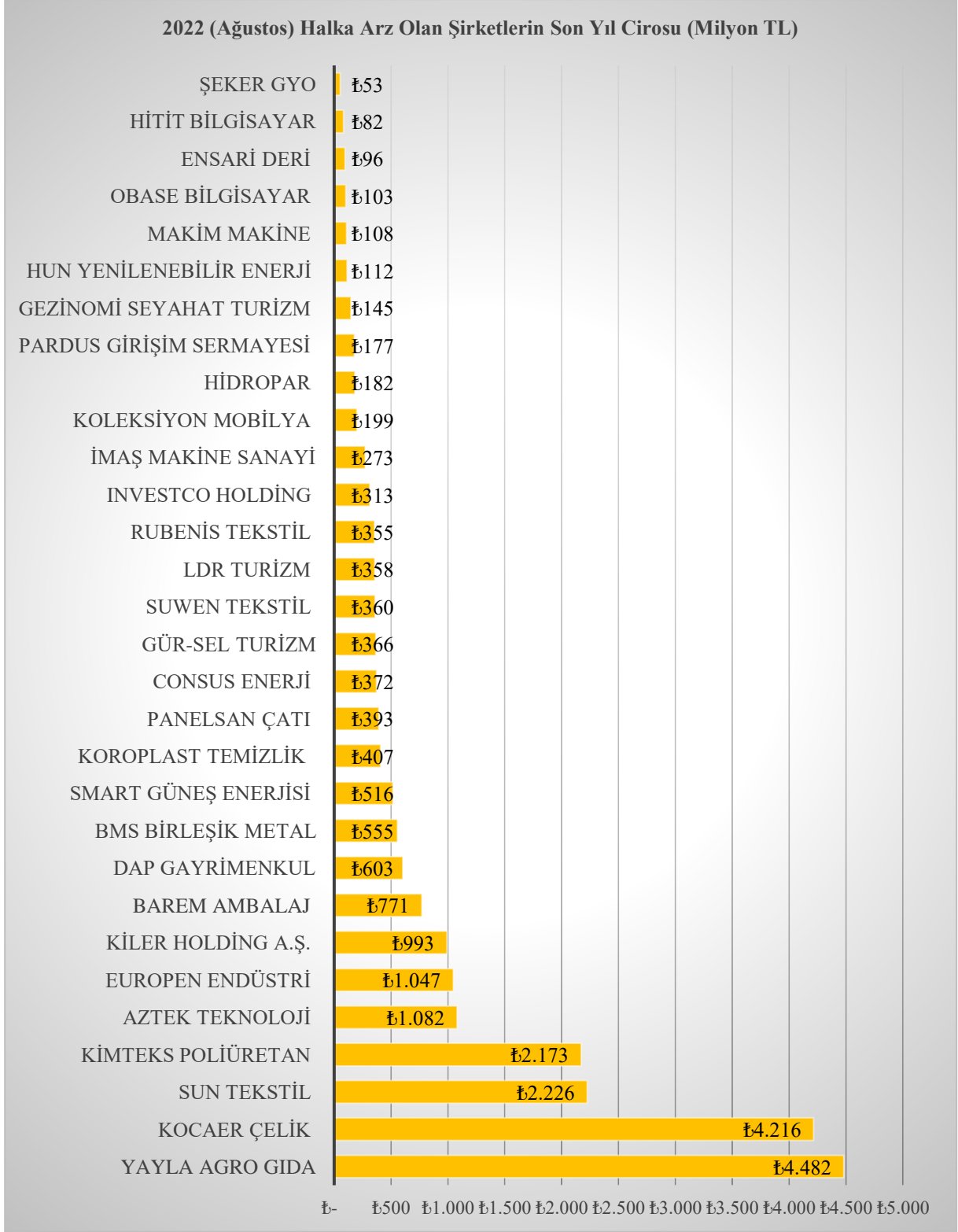
2021 yılında halka arzlarda toplanan en büyük tutarı 1 milyar 877 milyon TL ile Ziraat GYO elde etmiştir. Bu duruma karşın 2022 yılında Ağustos ayı dönemine kadar toplanan en büyük tutar ise 1 milyar 543 milyon TL ile Kocaer Çelik Sanayi tarafından elde edilmiştir.

Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Ciroları

Şekil 6. 2021 Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Ciro (Milyon TL)

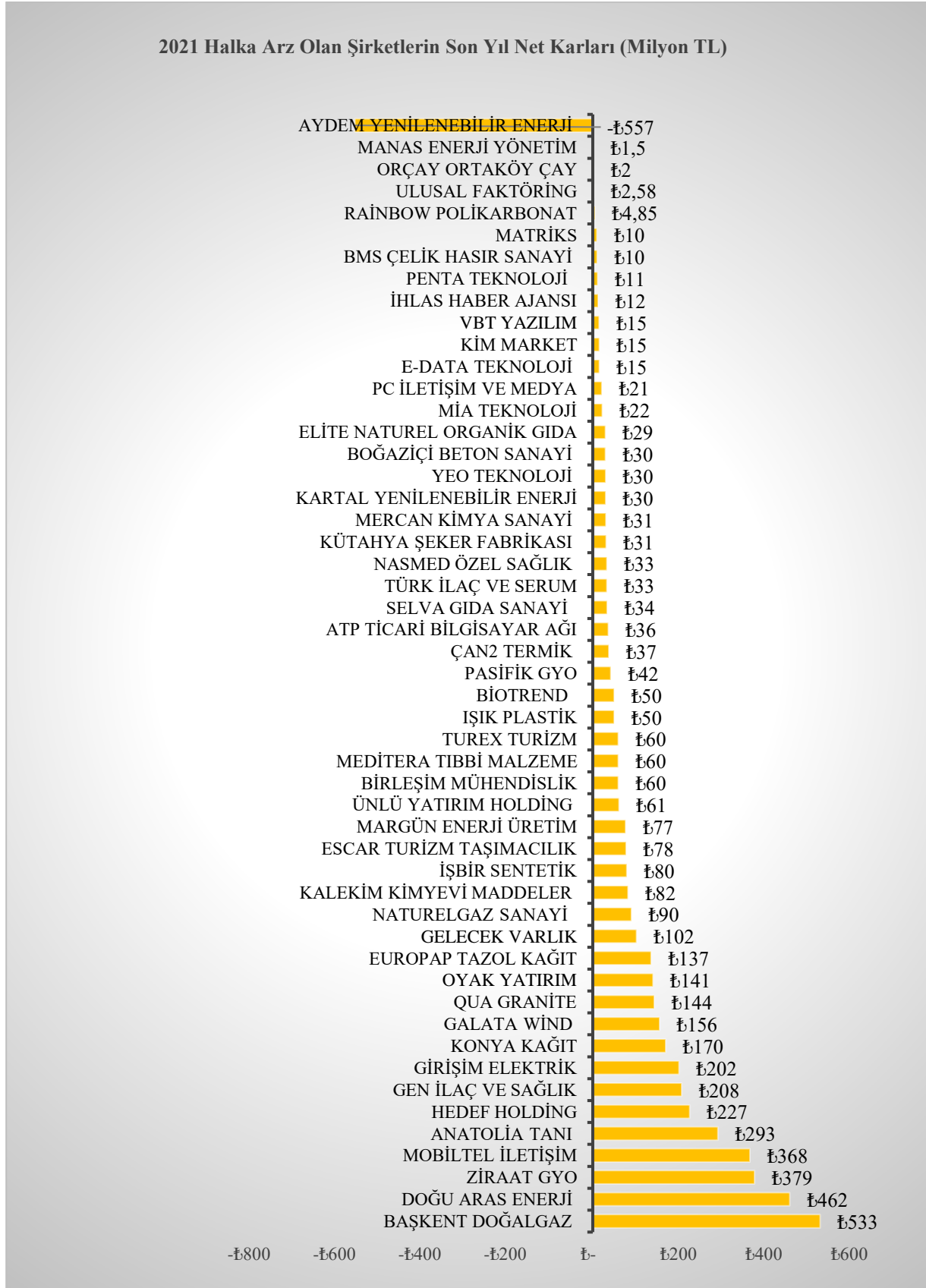

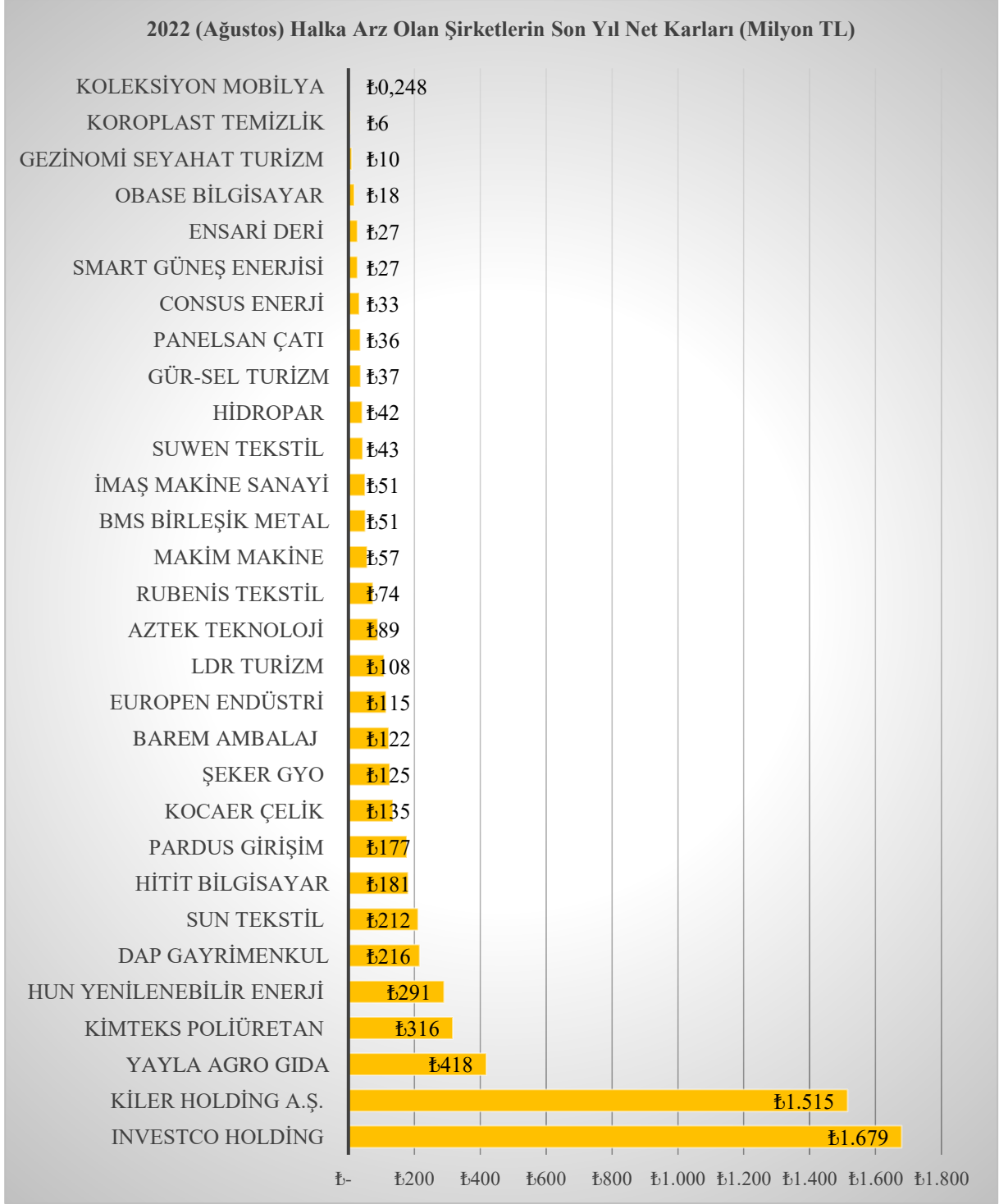
Şekil 7. 2022 (Ağustos) Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Cirosu (Milyon TL)

2021 yılında halka arz olan şirketler arasında halk arz öncesi son yılda en fazla ciroyu elde eden şirket 19 milyar 764 milyon TL ile Oyak Yatırım olmuştur. Bu duruma karşın 2022 Ağustos ayı dönemine kadar halka arz öncesi son yılda en fazla ciroyu 4 milyar 482 milyon TL ile Yayla Agro Gıda elde etmiştir.

Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Net Karları

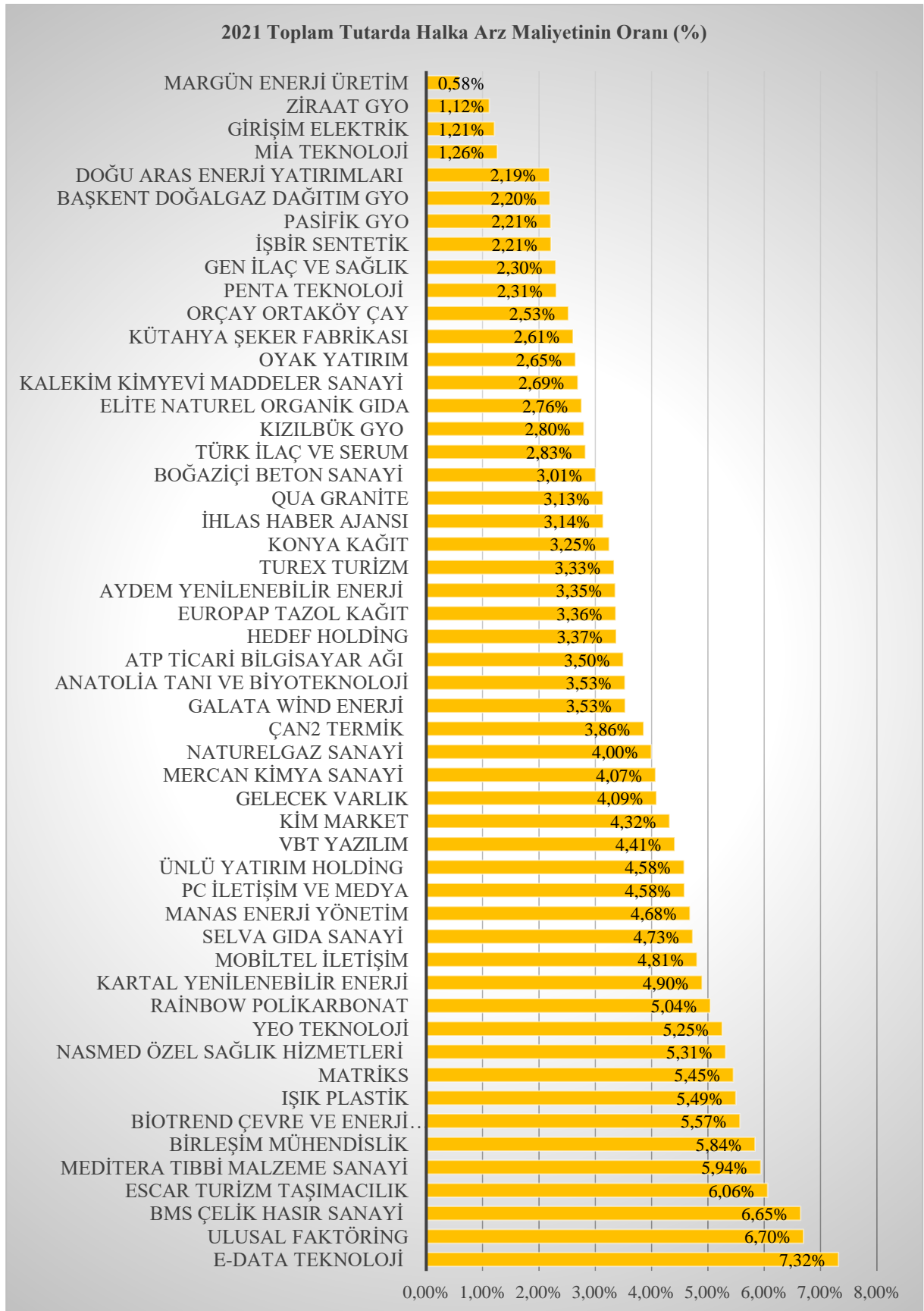
Şekil 8. 2021 Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Net Karları (Milyon TL)

Şekil 9. 2022 (Ağustos) Halka Arz Olan Şirketlerin Son Yıl Net Karları (Milyon TL)

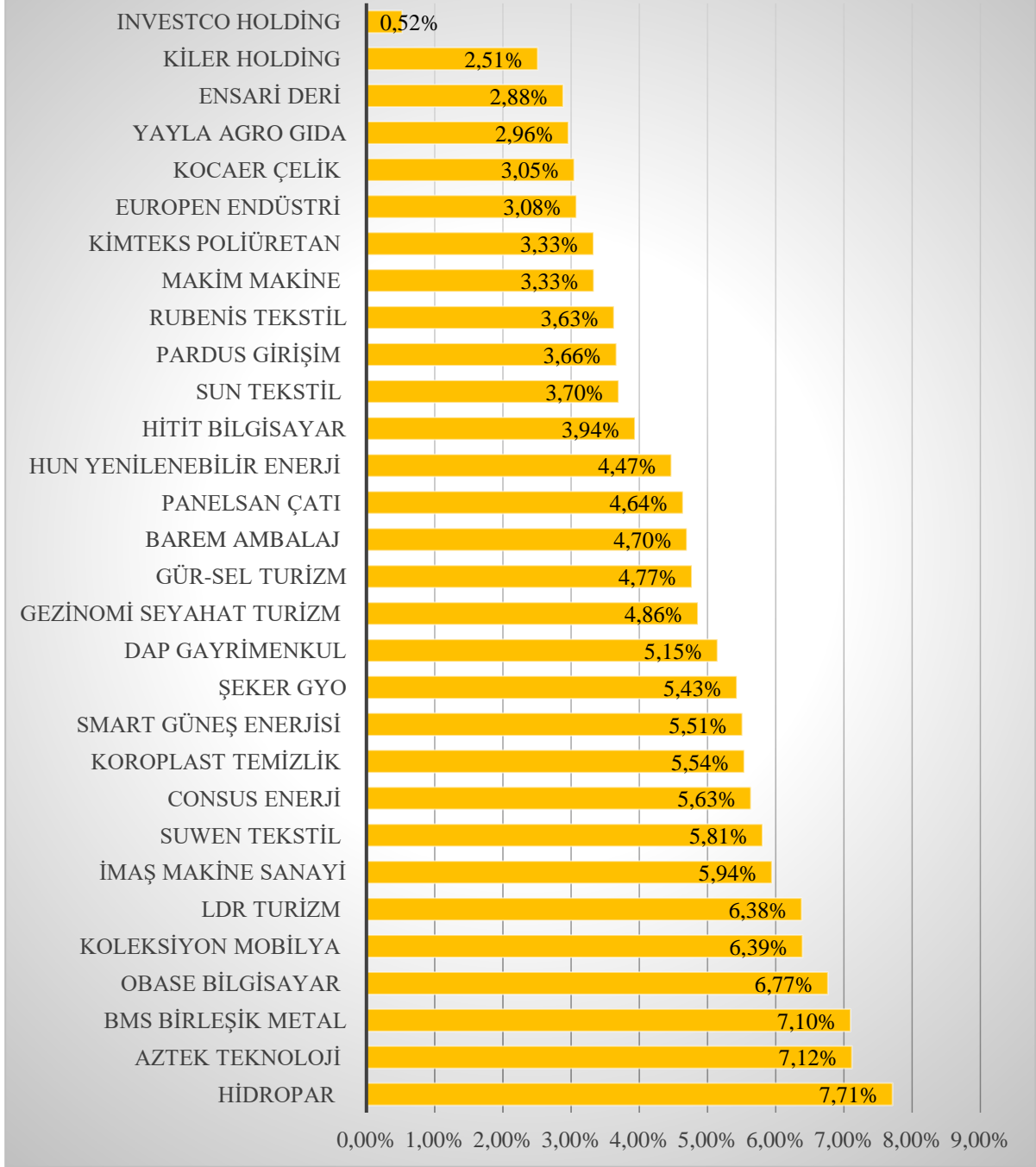
2021 yılında halka arz olan şirketler arasında halk arz öncesi son yılda en fazla net kar elde eden şirket 533 milyon TL ile Başkent Doğalgaz Dağıtım GYO olmuştur. Bu duruma karşın 2022 Ağustos ayı dönemine kadar halka arz öncesi son yılda en fazla net kar elde eden şirket ise 1 milyar 679 milyon TL ile Investco Holding olmuştur. 2021’de Aydem Yenilenebilir Enerji şirketi eksi (-) 557 milyon TL net zarar etmiştir.

Halka Arzda Maliyetler

Şekil 10. 2021 Toplam Tutarda Halka Arz Maliyetinin Oranı

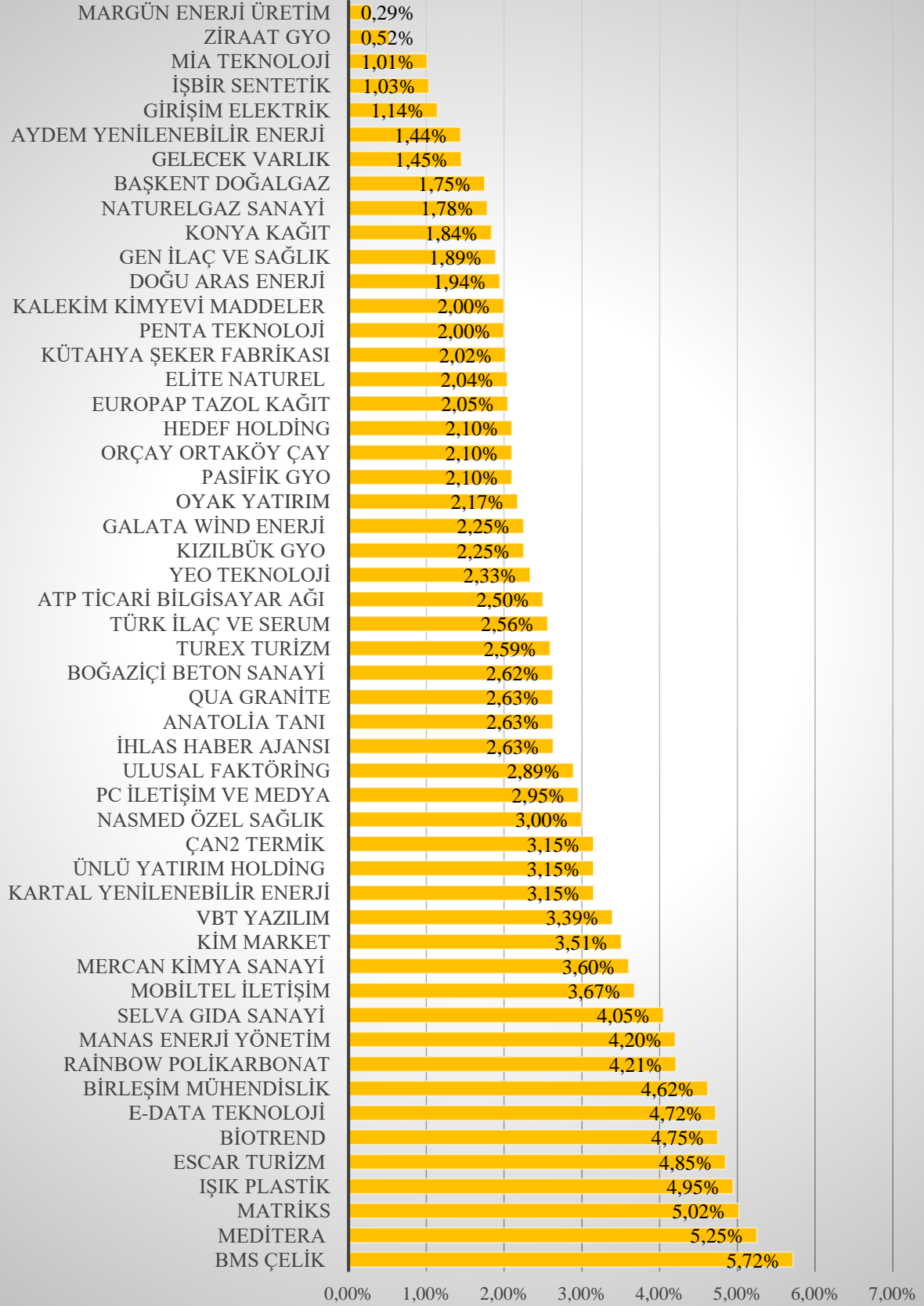
2022 (Ağustos) Toplam Tutarda Halka Arz Maliyetinin Oranı

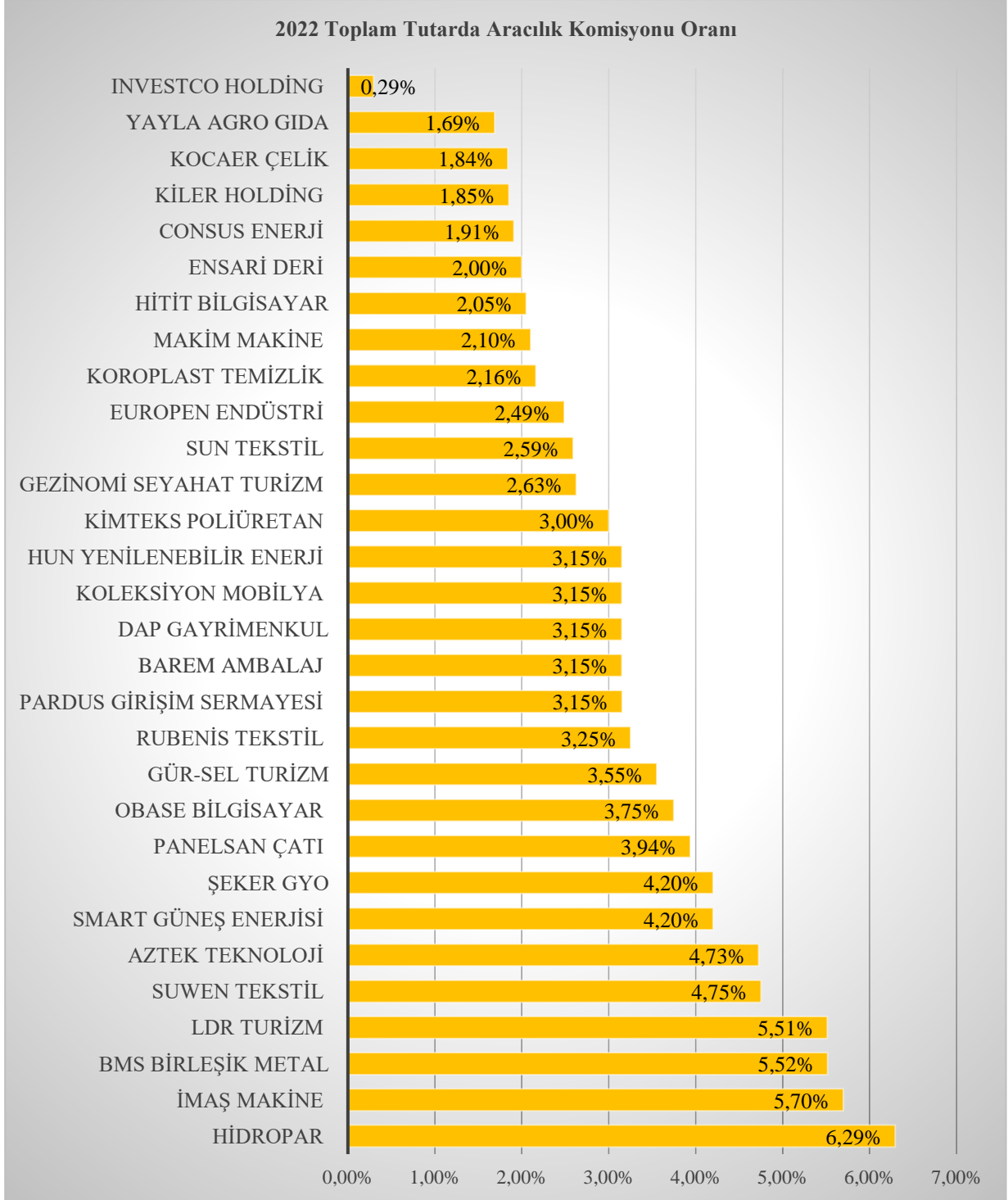
Şekil 11. 2022 (Ağustos) Toplam Tutarda Halka Arz Maliyetinin Oranı

2021 yılında halka arz olan şirketler arasında en düşük maliyete sahip olan şirket %0,58 ile Margün Enerji Üretim olurken, en yüksek halka arz maliyeti ise %7,32 ile E-Data Teknoloji şirketinde olmuştur. Bu duruma karşın 2022 yılında Ağustos ayı dönemine kadar halka arz olan şirketler arasında en düşük maliyete sahip olan şirket %0,52 ile Investco Holding olurken, en yüksek halka arz maliyeti ise %7,71 ile Hidropar Hareket Kontrol Teknolojileri şirketinde olmuştur.

2021 Toplam Tutarda Aracılık Komisyon Oranı (%)

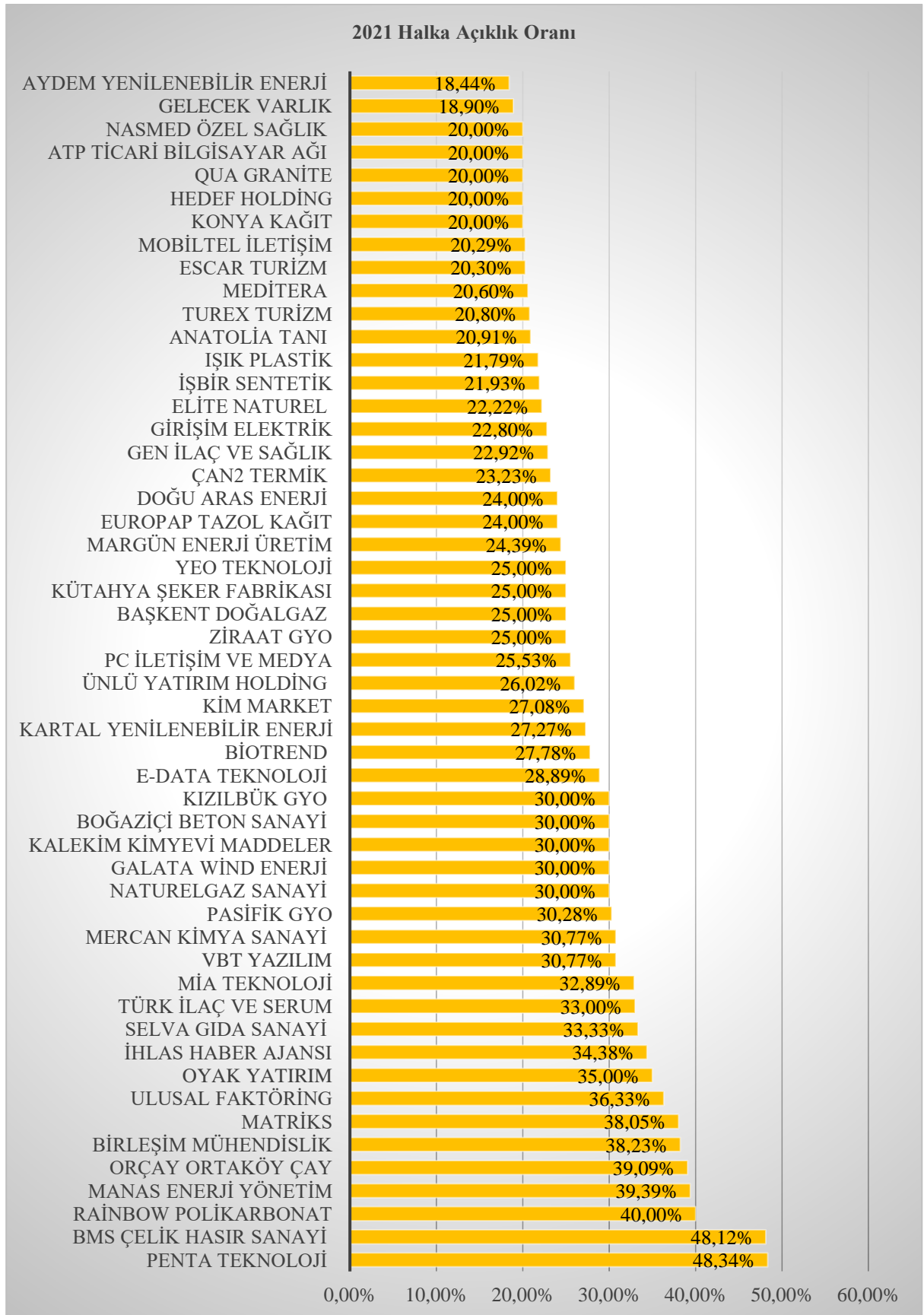
Şekil 12. 2021 Toplam Tutarda Halka Arz Aracılık Komisyonu Oranı

Şekil 13. 2022 (Ağustos) Toplam Tutarda Halka Arz Aracılık Komisyonu Oranı

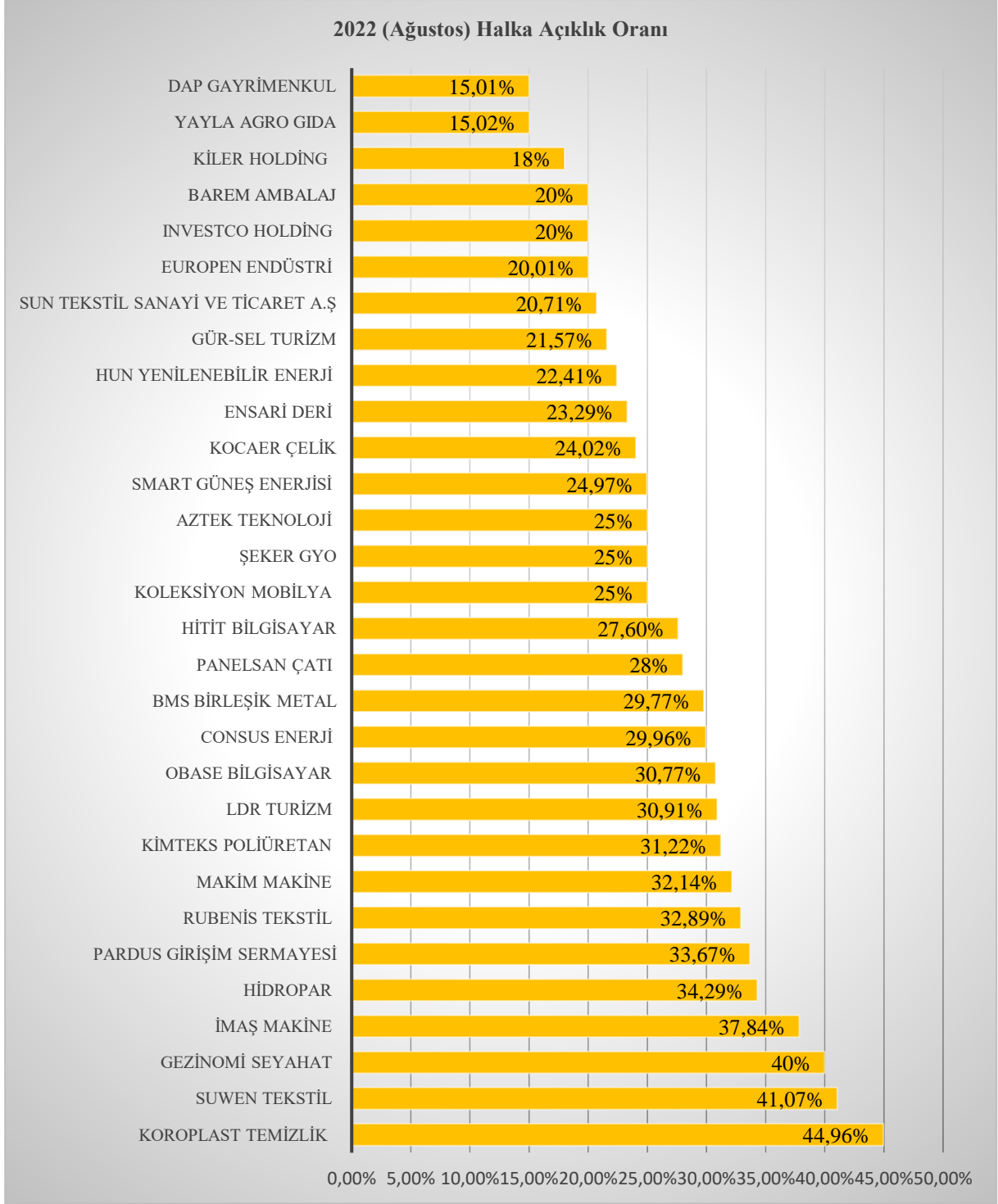
2021 yılında halka arz olan şirketler arasında en düşük aracılık komisyon oranına sahip şirket %0,29 ile Margün Enerji Üretim olurken, en yüksek halka arz aracılık komisyon oranı ise %5,72 ile BMS Çelik Hasır Sanayi şirketinde olmuştur. Bu duruma karşın 2022 yılında Ağustos ayı dönemine kadar halka arz olan şirketler arasında en düşük aracılık komisyon oranına sahip şirket %0,29 ile Investco Holding olurken, en yüksek halka arz aracılık komisyon oranı ise %6,29 ile Hidropar Hareket Kontrol Teknolojileri şirketinde olmuştur.

Halka Açıklık Oranı

Şekil 14. 2021 Halka Açıklık Oranı

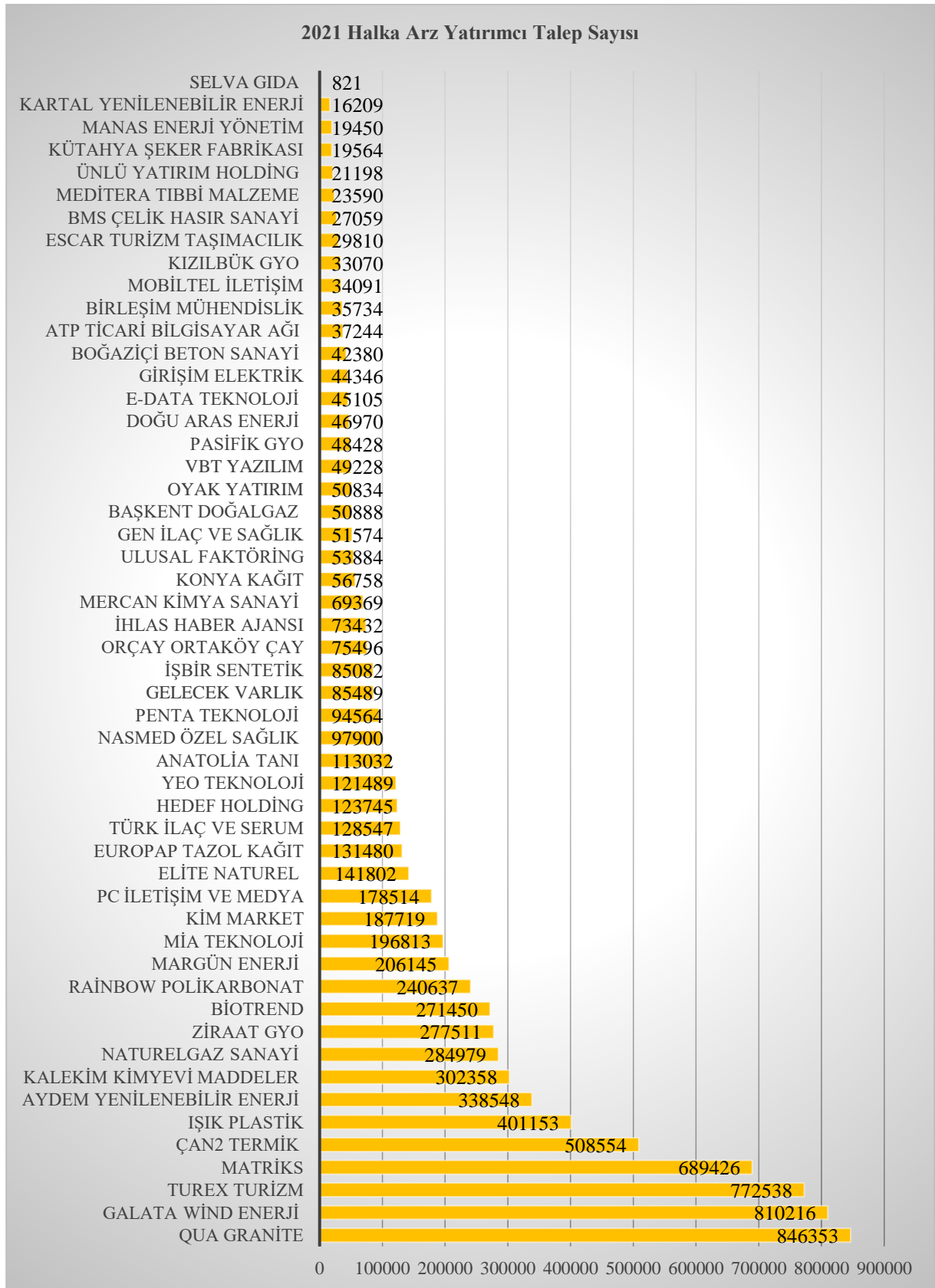

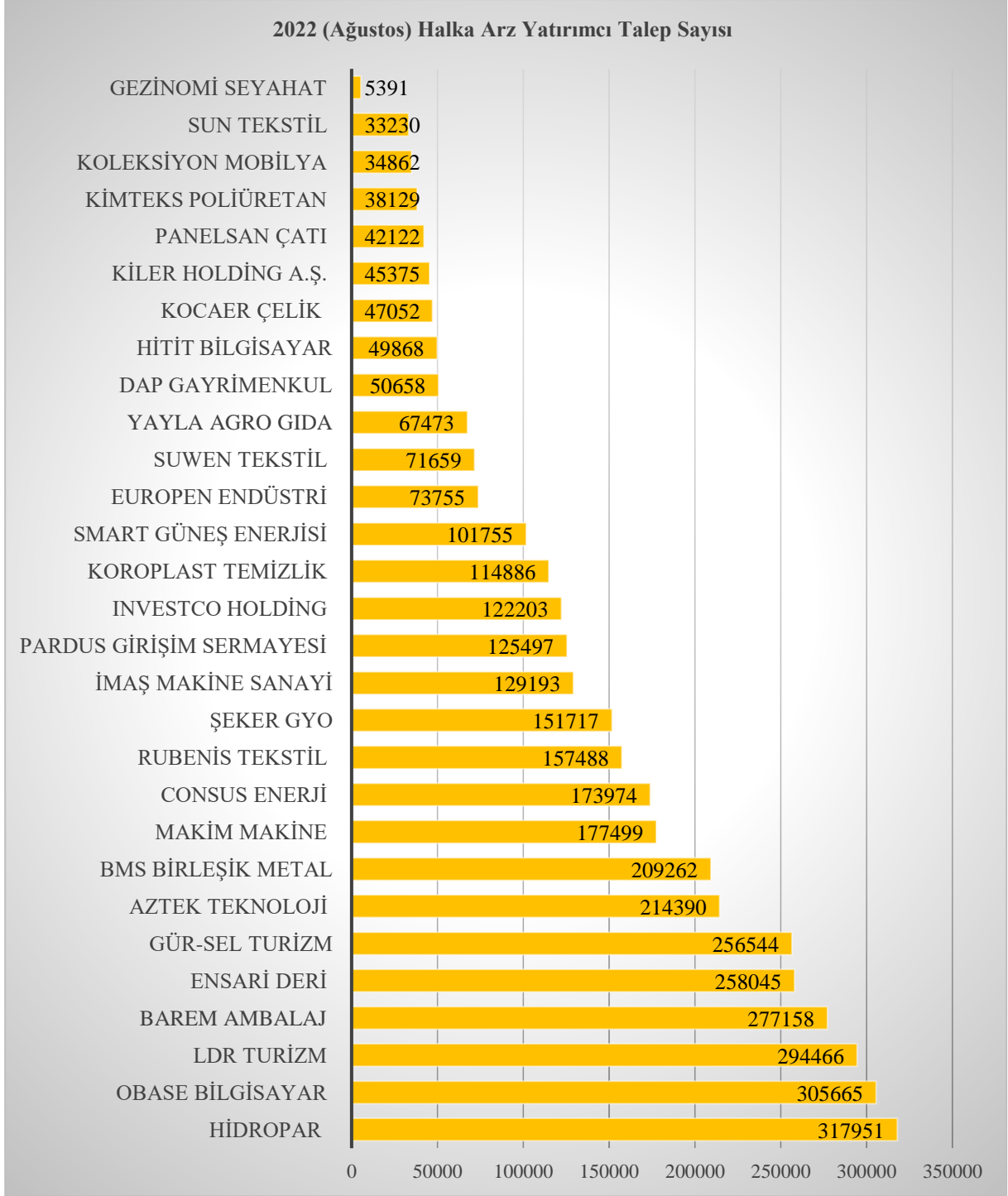
Şekil 15. 2022 (Ağustos) Halka Açıklık Oranı

2021 yılında halka arz olan şirketler arasında en düşük halka açıklık oranı %18,44 ile Aydem Yenilenebilir Enerji şirketine ait olurken en yüksek halka açıklık oranı ise %48,34 ile Penta Teknoloji firmasına ait olmuştur. Bu duruma karşın 2022 yılında Ağustos ayı dönemine kadar halka arz olan şirketler arasında en düşük halka açıklık oranı %15,01 ile DAP Gayrimenkul şirketine ait olurken en yüksek halka açıklık oranı ise %44,96 ile Koroplast Temizlik Ambalaj Ürünleri firmasına ait olmuştur.

Halka Arza Talepte Bulunan Yatırımcı Sayısı

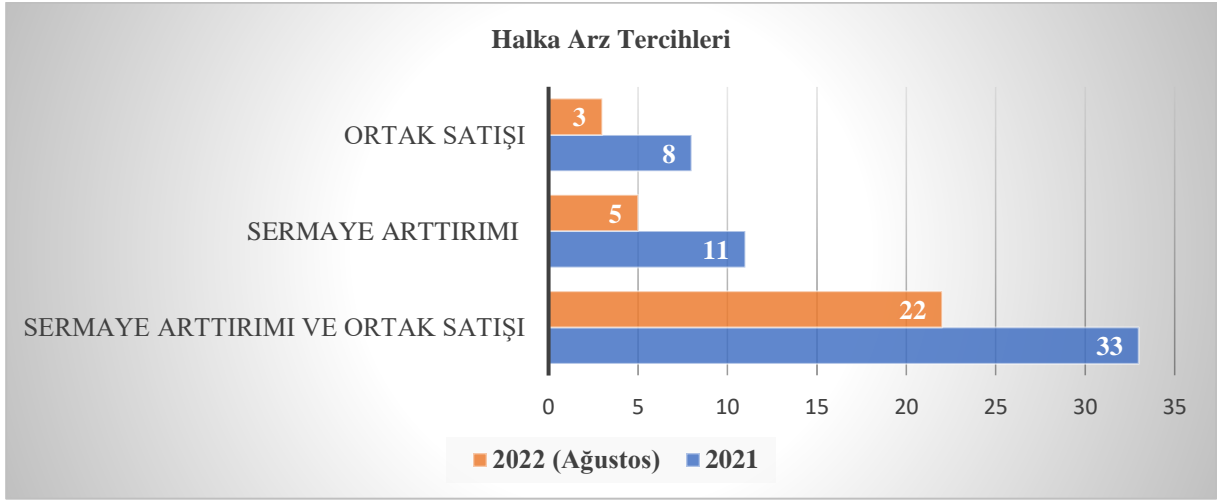
Şekil 16. 2021 Halka Arz Yatırımcı Talep Sayısı

Şekil 17. 2022 (Ağustos) Halka Arz Yatırımcı Talep Sayısı

2021 yılında halka arz olan şirketler arasında en düşük yatırımcı talep sayısı 821 kişi ile Selva Gıda şirketine ait olurken en yüksek yatırımcı talep sayısı 846353 kişi ile QUA Granite firmasına ait olmuştur. Bu duruma karşın 2022 yılında Ağustos ayı dönemine kadar halka arz olan şirketler arasında en düşük yatırımcı talep sayısı 5391 kişi ile Gezinomi Seyahat Turizm şirketine ait olurken en yüksek yatırımcı talep sayısı 317951 kişi ile Hidropar Hareket Kontrol Teknolojileri firmasına ait olmuştur.

Halka Arz Tercihleri

Şekil 18. Halka Arz Tercihleri

2021 yılında toplam 52 halka arz arasından 33 adet firma sermaye arttırımı ve ortak satışı yoluyla halka arz olurken, 11 adet firma sadece sermaye arttırımı yoluyla halka arz olmuş, 8 adet firma ise sadece ortak satışı yaparak halka arz olmuştur. Bu duruma karşın 2022 Ağustos ayı dönemine kadar gerçekleşen 30 adet halka arz arasından 22 adedi sermaye arttırımı ve ortak satışı yoluyla halka arz olurken, 5 adet firma sadece sermaye arttırımı yoluyla halka arz olmuş, 3 adet firma ise sadece ortak satışı yaparak halka arz olmuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Şirketlerin yaşam döngüleri boyunca finansman ihtiyaçları ve elde edilen kaynakların çeşitliliği, büyümenin her aşamasında farklılaşır ve farklı finansman stratejileri gerektirir. İşletmeler için finansman kaynağı ve yeterli finansmanın mevcudiyeti, işletmelerin gelişimi, büyümesi ve başarısının arkasındaki en önemli faktörlerin başında gelmektedir. İşletmelere yeterli, uygun ve zamanında finansman akışının temini işletmelerin hayati fonksiyonlarını sürdürmesinde zorunlu kan akışı gibidir.

İşletmelerin banka kredilerine erişimlerinin giderek daha zor hale geldiği lokal ve global piyasa koşullarında işletme öz kaynakların güçlendirilmesi gereklidir ve sermaye piyasalarının bir finansman kaynağı olarak daha güçlü bir rol oynamasına daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu kapsamda Türk şirketlerinin halka arzlar yolu ile işletme finansmanı sağlama girişimlerinin analiz edildiği bu çalışmada Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP, 2022) internet sitesi ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından onaylanarak Borsa İstanbul'da (BİST) halka arz edilmiş firmaların izahnamelerinden elde edilen veriler analiz edilerek şirketlerin halka arz yoluyla finansman temin süreci çeşitli kriterler açısından incelenmiştir. 2021 yılındaki halka arz işlemlerinde banka iştiraki aracı kurumların daha yoğun halka arza aracılık yaptığı görülmektedir. Aynı durumun 2022 yılı içinde benzer olduğu belirtilebilir.

Borsa İstanbul'da şirket hisse senetlerinin işlem gördüğü pazar çeşitlenmesi açısından bakıldığında ise, Ana Pazar ve Yıldız Pazar sınıflandırmasının halka arzlar açısından dengeli bir yapı gösterdiği anlaşılmaktadır. 2021 ve 2022 yılları kapsamında gerçekleşen halka arzların söz konusu iki Pazar arasında yarı yarıya dağıldığı gözlenmektedir. Halka arzlarda şirketler tarafından elde edilen tutarlar açısından bakıldığında 75 Milyon TL ile 1 Milyar, 877 Milyon TL arasında oldukça küçük arzlarla büyük ölçekli arzların bir arada olduğu bir yapı söz konusudur.

Halka açılan şirketlerin yıllık ciroları incelendiğinde önemli bir bölümünün KOBİ niteliğinde yıllık cirosu 250 Milyon TL'nin altında olduğu görülmektedir. 2021 yılındaki halka arzlarda bu nitelikteki şirket sayısı toplam halka açılan şirketlerin yaklaşık yarısıdır. Halka açılan şirketler net karlılık açısından ise 240 Bin TL ile 1,5 Milyar TL üzerindeki bir çeşitliliğe haiz yapı göstermektedir, medyan değerinin 40-50 Milyon TL arasında olduğu belirtilebilir. Halka arz toplam maliyeti ise halka arzın büyüklüğüne bağlı olarak % 0,52 ile % 7,71 arasında değişmektedir. Maliyetler içindeki en büyük kalem olan aracılık komisyon oranları ise %0,29 ile %6,29 arasında değişen oranlarda gerçekleşmiştir. Halka arz olan şirketler arasında en düşük halka açıklık oranı % 15,01 ile en yüksek halka açıklık oranı ise %48,34 arasında değişmiştir. Halka açıklık oranı medyan değerinin % 25 civarında olduğu belirtilebilir. Halka arz olan şirketlere yönelik yatırımcı talebi ise halka arzın büyüklüğüne göre 821 kişi ile 846.353 kişi arasında değişmiştir. Halka arz yöntemi olarak çoğunlukla sermaye arttırımı ve ortak satışı birlikte tercih edilmiştir.

Verilerin incelenmesi neticesinde 2021 yılının halka arz işlemleri açısından oldukça yoğun geçen bir yıl olduğu anlaşılmaktadır. 2022 yılında bu ivmenin global finansal piyasalardaki gelişmeler, dünya çapında artan enflasyon oranları, ekonomik büyüme oranlarındaki yavaşlama, Ukrayna'da devam eden savaş dikkate alınarak göreceli olarak yavaşlamaya başladığı gözlenmektedir. Son iki yıldaki halka arzlar, daha önce yapılmış olan çalışmalarda görüldüğü üzere, Borsa İstanbul'daki halka arzları etkilemektedir. Lokal ve global makro ekonomik koşullar ve gelişmelerdeki belirsizlik, hem halka arzlardan elde edilen hasılat hem de halka arz sayısı üzerinde etkili olmaktadır.

Borsa İstanbul'da incelenen son iki yıldaki halka arzlarda daha önce farklı ülkelerde yapılmış çalışmalardaki sonuçlara paralel olarak halka arz edilen şirketlerin halka açılmadan önceki son iki yıllık faaliyetlerin gelir ve karlılığında önemli sıçramalar olduğu gözlenmiştir. Merkezi Kayıt Kuruluşu verilerine göre Kasım 2022 sonu itibariyle bireysel yerli yatırımcı sayısının 3.3 milyona ulaştığı, halka açık şirket sayısının 500'e yaklaştığı ve halka açık şirketlerin toplam piyasa değerinin 5.3 trilyon TL seviyelerine ulaştığı bir sermaye piyasamızın olduğu düşünüldüğünde, 2021 yılı ülkemizin GSMH' sının 815 Milyar ABD dolarının üzerinde ve nüfusumuzun 85 milyon ve çalışan sayımızın 15 milyon seviyelerinde olduğu dikkate alındığında son yıllardaki gerek yerli bireysel yatırımcı sayısında gerekse halka açılan şirket sayısında önceki yıllara göre önemli sıçramalar görülmekte ise de Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü ve nüfusu göz önüne alındığında, sermaye piyasalarının daha da büyüme potansiyeli olduğu ve bu alanda daha fazla fırsatların bulunduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdulsaleh, A. M., & Worthington, A. C. (2013). Small and medium-sized enterprises financing: A review of literature. *International Journal of Business and Management*, 8(14), 36.
- Amorim, D. P. D. L., Camargos, M. A. D., & Ferreira, C. M. B. L. (2021). Macroeconomic Factors and Initial Public Offerings in Brazil. *Global Business Review*, 09721509211003696.
- Badru, B. O. (2021). Decomposition of intended use of initial public offering proceeds: Evidence from Malaysia. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 23(1), 76-90.
- Baxamusa, M., & Jalal, A. (2018). Industry networks and IPO waves. *Journal of Banking & Finance*, 88, 129-146.
- Chhabra, S., & Kiran, R. (2022). Impact of information on winners' curse and long run performance of initial public offerings. *International Journal of Finance & Economics*, 27(1), 975-992.
- Cook, P. (2001). Finance and small and medium-sized enterprise in developing countries. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 6(1), 17.
- De Jong, A., & Legierse, W. (2022). What causes hot markets for equity IPOs? An analysis of initial public offerings in the Netherlands, 1876–2015. *European Review of Economic History*, 26(2), 208-233.
- Deloitte. (2021). The Rise of SPACs and Technology M&A. <https://www2.deloitte.com/za/en/insights/industry/technology/rise-of-spacs-and-technology-m-and-a.html>
- Dong, Y., & Huang, J. (2022). Price limits, investor sentiment, and initial public offering underpricing: A quasi-natural experiment based on ChiNext. *Emerging Markets Review*, 100893.
- Gao, Q., Long, H., & Zhao, J. (2021). Are initial public offerings significant to firm performance in an emerging stock market? Evidence from China. *South African Journal of Business Management*, 52(1), 13.
- Honjo, Y. (2021). Public or perish? From founding to initial public offering. *Review of Managerial Science*, 15, 1573-1610.
- IOSCO. (2015, July). The growth and emerging markets committee of the international organization of securities commissions. <https://www..org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD493.pdf> adresinden alındı
- Jenkinson, T., Jones, H., & Suntheim, F. (2018). Quid pro quo? What factors influence IPO allocations to investors?. *The Journal of Finance*, 73(5), 2303-2341.
- KAP. (2022). Kamu oyu aydınlatma platformu. <https://www.kap.org.tr/tr/> adresinden alındı

- Kotlar, J., Signori, A., De Massis, A., & Vismara, S. (2018). Financial wealth, socioemotional wealth, and IPO underpricing in family firms: A two-stage gamble model. *Academy of Management Journal*, 61(3), 1073-1099.
- Massel, N., Park, J. E. J., & Reichelt, K. (2021). Do Revenues Matter More Than Earnings for Initial Public Offerings?. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 0148558X211046512.
- Min, J. H. (2022). Are Korea individual investors irrational in IPO market?: An explanation from the winner's curse perspective. *Asian Academy of Management Journal of Accounting & Finance*, 18(1), p1-1. 1p.
- Ou, C., & Haynes, G. W. (2006). Acquisition of additional equity capital by small firms—findings from the national survey of small business finances. *Small Business Economics*, 27(2), 157-168.
- PWC. (2022). Global IPO watch Q2 2022. [www.pwc.com: https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ipo-centre/assets/pwc-global-ipo-watch-q2-2022.pdf](https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ipo-centre/assets/pwc-global-ipo-watch-q2-2022.pdf) adresinden alındı
- Rasheed, A., Khalid Sohail, M., Din, S. U., & Ijaz, M. (2018). How do investment banks price initial public offerings? an empirical analysis of emerging market. *International Journal of Financial Studies*, 6(3), 77.
- Ritter, J. R., & Welch, I. (2002). A Review of IPO Activity, Pricing, and Allocations. *The Journal of Finance*, 57(4), 1795–1828. doi:10.1111/1540-6261.00474
- Rudy, B. C., & Cavich, J. (2020). Nonmarket signals: Investment in corporate political activity and the performance of initial public offerings. *Business & Society*, 59(3), 419-438.
- Singh, A. K., & Jain, S. (2020). Foreign direct investment and initial public offerings: Exploring the roads less travelled. *FIIB Business Review*, 9(4) , 309-318.
- Su, C. (2018). The efficiency of IPO issuing mechanisms and market conditions: evidence in China. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 51, 461-495.
- Turguttopbaş, N. (2020). Sürdürülebilirlik, Yeşil Finans Ve İlk Türk Yeşil Tahvil Ihraci. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 267-283.
- Tutuncu, L. (2022). Allocation discretion, price discounts and returns in Turkish initial public offerings. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 15(5), 865-883.
- Wei, H., Mohd-Rashid, R., Mehmood, W., & Tajuddin, A. H. (2022). Institutional quality and initial public offering underpricing: evidence from Hong Kong. *Journal of Public Affairs*, 22(4), e2676.

Y., Zhang, T., & Zheng, L. (2021). The Benefits of Going Public: Evidence from Mergers. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.3869709).